

Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный Центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ Законодательство

№ 3 (15), 2014
июль - сентябрь

Нашрияти мазкур бо дастгирии Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) нашр шудааст.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаҳо, ақидаҳо ва интерпретатсияҳои дар нашрияти мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Барои паҳн намудани роӣгон (бепул) пешбинӣ шудааст.

Данное издание опубликовано при поддержке Программы GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

Предназначено для бесплатного распространения.

Исполнитель:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Сармухаррир
Главный редактор

Рахимзода Махмад Забир – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон
доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Таджикистана

Ҳайати таҳририя
Редакционная коллегия

Баҳриддинзода С.Э.
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
Зоиров Қ.М.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Менглиев Ш.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Муртазокулов Қ.С.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Саидвализода Б.С.
Муовини сардори раёсати ҳуқуқи Дастгоҳи
ичроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Заместитель начальника правового управления
исполнительного аппарата РТ,
кандидат юридических наук
Селиверстов В.И.
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
ходими шоистаи илми Федератсияи Россия
доктор юридических наук, профессор
заслуженный деятель науки РФ

Мухаррирон: М.Зайниддин
Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ
Редакционный совет

Худоёрзода Б.Т.
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҶТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ
кандидат юридических наук, доцент
Давлатов Қ.М.
мушовири давлатии Президенти ҶТ оид ба
сиёсати ҳуқуқӣ-наомандаи комилҳуқуқи Президенти ҶТ
дар Маҷлиси Олии ҶТ
государственный советник Президента РТ по
правовой политике-полномочный представитель
Президента РТ в Маджлиси Оли РТ
Салимзода Ш.О.
Прокурори генералии ҶТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудзода М.А.
раиси Суди конституцсионии ҶТ
профессор, академики АИ ҶТ
председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
А. Нусратулло
раиси Суди Олии ҶТ
председатель Верховного суда РТ
Мансурзода Н.М.
раиси Суди Олии иқтисодии ҶТ
председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.
ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҶТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
уполномоченный по правам человека в РТ
кандидат юридических наук, доцент

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» нашрияти Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, 17 декабри соли 2010 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 0137/мҷ ба қайд гирифта шудааст. Дар маҷалла маводи илмӣ, илмӣ-оммавӣ, таҳлилӣ, тафсириҳо ба санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризҳо, саволу ҷавобҳо оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ва маводи дигари вобаста ба ҳуқуқ ва давлатдорӣ ба таъби мерасанд.

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маънои ҳамакидаи муаллифон будани ҳайати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии фактҳо, далелҳо ва иқтибосҳо бар дӯши муаллифон аст.

Ба дастнависҳои, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад. Дастнависҳо ба муаллифон баргардонда намешаванд.

Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Журнал «Законодательство» - издание Национального Центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан - зарегистрирован 17 декабря 2010 года в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Регистрационный № 0137/мч. В журнале публикуются научные, научно - популярные, аналитические статьи, комментарии к нормативным правовым актам Республики Таджикистан, рецензии, вопросы и ответы, связанные с законодательством, а также другие материалы, относящиеся к государству и праву.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

Назарияи давлат ва ҳуқуқ.	Теория государства и права.
Ҳуқуқи конституционӣ	Конституционное право
М. Раҳимзода, Таҷассуми сиёсати ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Конститутсияи он	4
Абдуллозода Нусратулло, Нақши Конститутсия дар таҳкими адолати судӣ	9
Диноршоев А.М. Общая характеристика личных прав и свобод человека и гражданина по Конституции Республики Таджикистан	15
Каримов А.Қ. Конститутсияи (Сарконуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кафили ҳуқуқҳои шаҳрвандон ба меҳнат	20
Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Муҳофизати ҷиноятӣ	Уголовное право. Уголовный процесс
Рустамова Ф.Н. Понятие множественности преступлений по уголовному законодательству Республики Таджикистан	24
Хочаева Н.Б. Низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун шохаи ҳокимияти давлатӣ то давраи қабули барномаҳои ислоҳотӣ судӣ-ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон	27
Ҳуқуқи гражданин ва соҳибдорӣ	Гражданское и предпринимательское право
М. Раҳимзода, Бобоҷонов И.Ҳ., Меликов У.А., Бадалов Ш.К. Дар бобати маънои истилоҳи «гражданин» дар қонунгузории муосир ва зарурати иваз намудани он ба истилоҳи «маданин»	35
Пулатов А.С. Государственная регистрация коммерческих организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов и обособленных подразделений иностранных юридических лиц по законодательству Республики Таджикистан	41
Ҳуқуқи байналхалқӣ	Международное право
Турлаев А.В. Роль и значение современного гражданского общества в обеспечении прав человека	49
Минбари олимони ҷавон	Трибуна молодых ученых
Тағойбеков Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқи экологӣ	55
Абдурахимов С. Қ. Доир ба масъалаҳои ҳуқуқи мафҳум ва аломатҳои муассисаи таълимӣ.....	60
Таҳлили қонунгузорӣ	Анализ законодательства
Хуснуддин Ғафуров, Фаъолияти соҳибдорӣ инфиродӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонд	67
Таҷрибаи хориҷа	Зарубежный опыт
Хван Л.Б. Административная юстиция и страны Центральной Азии: Quo Vadis	77
Таҷрибаи судӣ	Судебная практика
Ҷамъбасти таҷрибаи баррасии парвандаҳои оилавӣ оид ба муқаррар намудани ҷои зист ва муайян кардани тартиби муошират бо кӯдакон	88
Тафсир	Комментарии
Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»	104
Навигарӣ дар қонунгузорӣ	Новое в законодательстве
Навигарии қонунгузорӣ дар соҳаи сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофия ва амният	123
Навигарии қонунгузорӣ дар соҳаи гражданин ва соҳибдорӣ	143
Навигарии қонунгузорӣ дар соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист	144
Навигарии қонунгузорӣ дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ	146
Иттилоот	Сообщения
Ҷараёни таҳрири кодекси гражданин дар таҳрири нав	150
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Масоили ҳуқуқи ислоҳоти қонунгузории замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»	151
Семинари илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Имплементатсияи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои фарҳангӣ».....	153

М. Раҳимзода

*Директори Маркази миллии қонунгузори
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқ, проффессор*

ТАҶАССУМИ СИЁСАТИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР КОНСТИТУТСИЯИ ОН

Калидвожаҳо: давлат, ҳуқуқ, сиёсати ҳуқуқӣ, конститутсия, қонун, санадҳои меъёри ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: государство, право, правовая политика, конституция, нормативные правовые акты.

Keywords: state, law, policy of law, constitution, normative legal acts.

Дар замони муосир бо сабаби сиёсишавии ҳаёти ҷамъиятӣ ҷабҳаи сиёсии ҳуқуқ аҳамияти махсус пайдо менамояд. Аз ин ҷо зарурияти аз лиҳози сиёсӣ баҳо додани ҳуқуқ ҳамчун мақсад барои ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ ба миён меояд. Бояд зикр намоем, ки аз рӯи моҳияти худ сиёсати ҳуқуқӣ чунин сиёсатест, ки асоси онро ҳуқуқ ва ҳислати объективӣ доштани хусусияту имконият ва эътирофи арзиши иҷтимоии он ташкил медиҳад. Ба воситаи амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ давлат ҳамзамон заминаи ҳуқуқии фаъолияти худро дар соҳаҳои давлатию ҳуқуқӣ мустаҳкам намуда, танзими соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғ-ҳо ба роҳ мемонад. Дар фарқият ба дигар соҳаҳои сиёсат барои сиёсати ҳуқуқӣ пешгӯӣ (пешбинӣ) намудани масъалаҳои минбаъд ба миён меомада ниҳоят муҳим мебошад. Аз тарафи дигар сиёсати ҳуқуқӣ набояд пайрави дигар намуди сиёсатҳо (иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғайраҳо) бошад, балки ба қадри имкон ба рушди онҳо мусоидат намуда, ба оянда назар афканад. Ҷомеаро аз зухурот ва ҷараёнҳои манфӣ огоҳ намуда, ҳамзамон дар он ҷое, ки шароит барои даҳолати ҳуқуқӣ ба миён наомадааст пешдастӣ наамояд, қобилияти ташҳиси нуқтаҳои дардноки ҳаёти ҷомеаро дошта ва онро саривақт пешгирӣ карда тавонад.

Сиёсати ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама барои манфиати давлат ва ба воситаи давлат ба ҷамъият ва шаҳрвандони он хизмат менамояд. Барои ҳамин ҳам мустаҳкамкунии давлатдорӣ дар навбати аввал пойдеории асосҳои ҳуқуқии

қонунгузорию онро дар назар дорад. Сиёсати ҳуқуқӣ пеш ҳама бояд барои таъмини ҳуқуқии соҳаҳои афзалиятноки давлатдорӣ муосир, аз ҷумла барпо намудани давлати ҳуқуқбунёд, ҷамъияти шаҳрвандӣ, тақмили қонунгузорӣ ва амалияи татбиқи он, барпо намудани заминаҳои боэътимоди ислохотҳои гузаронидашаванда, мубориза бар зидди ҷинояткорӣ, терроризм, таҳияи ҷораҳои зиддикоррупсионӣ, пурзӯр намудани ҳифзи ҳуқуқи инсон ва қафолати он, бартараф намудани нигилизми ҳуқуқӣ ва ғ-ҳо равона карда шавад.

Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун қисми таркибии сиёсати умумидавлатӣ буда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вакилон, муассисаҳои илмӣ таҳия карда мешавад. Дар ташаккули сиёсати мазкур хизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ҳаракатҳо, иттиҳодияҳо, олимон, инчунин шаҳрвандон на бевосита, балки ба воситаи ниҳодҳо ва воситаҳои ахбори омма фаъолона иштирок менамоянд. Нақши муҳимро дар ҷараёни сиёсати ҳуқуқӣ мақомоти судӣ, прокурорӣ, тафтишотӣ, ҳуқуқтатбиқнамоӣ, ҳуқуқи ҳифзнамоӣ ва ҳуқуқичроқунанда мебозанд. Онҳо дар ҳаёт самаранокӣ сиёсати ҳуқуқии татбиқ менамудаи худро месанҷанд. Тарафҳои номукаммалӣ онро ошкор намуда,

барои дар оянда такмил додани он пешниҳодҳо манзур менамоянд.

Сиёсати ҳуқукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун воситаи муҳими азнавсозии ҷомеа дар доираи фазои конститусионӣ амалӣ карда мешавад. Вай ҳамчун қисми таркибии сиёсати умумидавлатӣ дар замони истиқлолият роҳ ва мазмуни худро куллан тағйир дода, ба воқеияти мавҷудаи замони муосир рӯ овард, мақсад ва вазифаҳои он дигаргун, дурнамои ояндааш муайян ва самаранокӣ ба баланд гардид. Барои ислоҳоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ фазои ҳуқукии заруриро муҳайё намуд ва дар ҳамин замина нақши воситаҳои ҳуқуқиро (меъёрҳои ҳуқуқ, шартнома, ҷавобгарӣ, муҷозот ва ғ-ҳо) дар амалӣ намудани сиёсатҳои зикршуда ба баланд бардошт. Ҳамзамон ташаккули соҳаҳои нави ҳуқуқ ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, қабули санадҳои меъёрии ҳуқукии нав, инчунин эътироф намудани санадҳои байналмилалӣ ҳамчун қисми таркибии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон барои воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фазои ҳуқукии байналмилалӣ мусоидат намуд ва ин гувоҳи ҷандирӣ будани сиёсати ҳуқукии кишварамон мебошад. Чунин сиёсат ҳамзамон барои таъмини ҳуқукии манфиатҳои миллӣ дар соҳаи иқтисодиёт, аз ҷумла таъмини мустақилияти энергетикӣ, беҳатарию озудагарӣ ва иттилоотӣ, инчунин раҳӣ ёфтани аз бунбасти коммуникатсионӣ равона карда шудааст. Воридшавӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо аз ҷониби дигар густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ аз мо дигаргунро (навгониро) дар соҳаи сиёсати ҳуқуқӣ талаб менамояд. Ҳамин тавр, дар замони истиқлолият рушди муносибатҳои навини ҷомеа аз мо зарурияти барпо намудани механизми нави танзими ҳуқуқиро тақозо намуд ва мо тавонистем, ки чунин механизмро барпо намоем. Бояд зикр намоем, ки сиёсати ҳуқуқӣ чунин сиёсатест, ки дар асоси воситаҳои ҳуқуқӣ амалӣ карда мешаванд. Барои ҳамин ҳам такмили ҳамаҷонибаи воситаҳои мазкур, ба баланд бардоштани самаранокии, эътимоднокии, аниқӣ ва мунтазам амал намудани онҳо барои инкишофи босуботи мамлакат ниҳоят муҳим мебошад. Ин пеш аз ҳама ба қонунҳо, фармонҳо, қарорҳо, дигар санадҳои меъерӣ, механизми танзими ҳуқукии фаъолияти ҳуқуктатбиқнамоӣ, таҷрибаи судӣ, прокурорӣ ва тафтишотӣ, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шаҳрвандон, ҷавобгарии ҳуқуқӣ, маданияти ҳуқуқӣ ва ҳамаи дигар

элементҳо, қисмҳои таркибӣ ва ниҳодҳои, ки низомии ҳуқуқи Тоҷикистонро ташкил медиҳад, дахл дорад.

Вобаста ба рушди кишвар ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳои минбаъда сиёсати ҳуқукии Тоҷикистон марҳила ба марҳила инкишоф ёфта, ба сифати сиёсати бевоситаи меъёрии ҳуқуқӣ ҷӣ дар дохили кишвар ва ҷӣ берун аз он баромад менамояд. Дар Конститутсия меъёрҳои зиёде ҳастанд, ки дурнамо, равиши асосӣ ва стратегияи инкишофи қонунгузорӣ ва дар шакли умум принципҳои асосии сиёсати ҳуқукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро муқаррар менамояд. Барои сиёсати ҳуқукии кишвар ҳар ҷаҳор қисмати давлати ҳуқуқбунёд, ба монанди арзиши олий доштани ҳуқуқу озолии инсон ва шаҳрванд, инчунин қафолати он, волоияти қонун, масъулияти тарафайни давлату шахс ва низомии таҷзия ва ба ҳам таъсиррасонии шохҳои ҳокимияти давлатӣ (қонунгузор, иҷроия ва судӣ), ки дар Конститутсия эътироф ва меъёран мустаҳкам карда шудаанд нақши халқунанда мебошад. Чунин эътироф ва мустаҳкамнамоӣ таҷассуми худро дар баёни соҳибхотирӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ будани халқ (қ.1 мод.6), арзиши олий доштани инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он (қ. 1 мод. 5), таҷзияи ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ (мод. 9), мустақиман амал намудани меъёрҳои Конститутсия (мод. 10) меёбад. Ҳамзамон асосҳои дар мамлакат ташаккул ёфтани ҷамъияти шаҳрвандӣ (мод. 8), дар бораи гуногуншаклии моликият, озолии фаъолияти иқтисодӣ, соҳибдорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқукии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ дар меъёрҳои Конститутсия мустаҳкам карда шудаанд (мод.12). Конститутсия инкишофи ҳаёти ҷамъиятиро дар асоси равиҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ, инчунин бисёрхотирӣ ва баробар будани ҳизбҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятиро дар назди қонун эътироф намуд (мод.8, 28). Бояд зикр намоем, ки дар боби 2 Конститутсия доираи васеи ҳуқуқ ва озодиҳои шахсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии инсон ва шаҳрвандон мустаҳкам карда шудааст, ки ҷавобгӯи меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон мебошанд. Маҳдуд намудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд танҳо бо мақсади таъмини ҳуқуқ ва озолии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи сохти конститусионӣ ва тамомияти

арзии ҷумҳури раво дониста мешавад (қ. 3 мод. 14).

Ҳамзамон дар Конститутсия (моддаи 47) омадааст, ки дар давраи вазъияти ғавқулӯда як қатор ҳуқуқ ва озодиҳои дар моддаҳои алоҳидаи Конститутсия пешбинишуда маҳдуд карда намешаванд. Сухан дар бораи баробарии ҳама дар назди қонун, ҳуқуқ ба зиндагӣ, кафолати ҳифзи судӣ, дахлнопазирии манзил, муттаҳид шудан ва як қатор ҳуқуқу озодиҳои дигар меравад. Давлат тибқи Конститутсия (моддаи 17) ба ҳар кас қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро кафолат медиҳад. Тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (қ.2 моддаи 14) ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, ғайрияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, маҳаллӣ ва мақомоти ҳудидоракунии маҳаллиро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд. Яке аз қисматҳои муҳими сиёсати ҳуқуқии Тоҷикистон таъмини самараноки ғайрияти низоми ҳокимияти давлатӣ ба ҳисоб меравад. Вай инъикоси ҳудро дар Конститутсия дар шакли таҷзияи ҳокимияти давлатӣ меёбад. Принципи мазкур дар (моддаи 9) Конститутсия дар шакли зерин ифода меёбад: “Ҳокимияти давлатӣ дар асоси таҷзияи он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ амалӣ мегардад”. Муқаррароти мазкур дар бобҳои дахлдори Конститутсия, ки ҳолат ва салоҳияти Маҷлиси Олӣ (боби 3), Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (боби 4), Ҳукумат (боби 5), Ҳокимияти маҳаллӣ (боби 6,7), Ҳокимияти судӣ (боби 8), таҷассуми ҳудро ёфта, гувоҳи бо тариқи конститусионӣ мустақкам кардани модули ба ҳуд хоси Ҷумҳурии Президентӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Қобили қайд аст, ки барқарор намудани давлати ҳуқуқбунёд бе ҳокимияти судии мустақил ва ғайрияти ҳуқуқҳифзнамоии он имконнопазир мебошад. Тибқи Конститутсия (моддаи 84) ҳокимияти судӣ мустақил буда, аз номи давлат ва аз тарафи судҳо амалӣ карда мешавад. Мувофиқа бо тарзи мувоҳида ва дар асоси баробарии тарафҳо сурат мегирад (моддаи 88). Конститутсия салоҳият ва тартиби ташаққули Суди Конститусионӣ, Судӣ Олӣ ва Суди Олии иқтисодиро (моддаҳои 84-92) муайян менамояд. Ҷиҳати дигари сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ

намудани масъулияти тарафҳои давлат ва шаҳрванд дар назди ҳамдигар мебошад. Тавре, ки дар қ.3 моддаи 5 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, давлат на танҳо ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро эътироф мекунад, балки уҳдадор аст, ки онҳоро риоя ва ҳифз намояд. Ҳамзамон давлат ва ҳамаи мақомоти он, шахсони мансабдор, шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо вазифадоранд Конститутсия ва қонунҳои кишварро риоя ва иҷро намоянд (моддаи 10 Конститутсия). Агар ба шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ё шахсони алоҳида зарари моддӣ ва маънавӣ расонида шавад, ин зарар бояд аз ҳисоби онҳо мувофиқи қонун рӯёнида ё ҷуброн карда шавад (моддаи 32). Давлат ҳифзи судӣ ва ҷубронӣ зарарро барои ҷабрдида кафолат медиҳад (моддаи 21).

Ҳамзамон бояд зикр намоем, ки ҷаҳонишавии муносибатҳои ҷамъиятӣ ба сиёсати ҳуқуқии ҳамаи давлатҳо, аз ҷумла Тоҷикистон бетаъсир наменомад. Ҷунин ҳолат аз мо талаб менамояд, ки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти манфиатҳои миллӣ на танҳо дар дохили кишвар, балки дар муносибатҳои байналмилалӣ ба роҳ монда шавад. Асоси онро аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудани санадҳои байналмилалӣ ҳамчун қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳури ва дар ҳолатҳои мутобиқат накардани қонунҳои ҷумҳури ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда бартарӣ додан ба меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ (моддаи 10) ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, мо бояд проблемаҳои асосии инкишофи низоми ҳуқуқии ҳудро бо назардошти талаботи дохилидавлатӣ ва музафариатҳои умумибашарӣ дар соҳаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ба роҳ монем. Бояд зикр намоем, ки устуворӣ ва пойдорӣ модели конститусионии давлатдорӣ мо аз сиёсати самараноки ҳуқуқӣ дар дохил ва берун аз мамлакат вобастагӣ дорад. Барои ҳамин ҳам дар асоси принципҳо, меъёрҳо, механизмҳо ва муқаррароти Конститутсия рушд ёфтани давлатдорӣ навини тоҷикон бақои миллат ва кафолати пойдорӣ давлатамон мебошад.

Ҳамин тавр, мақсади асосӣ ва дурнамои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба таври пурра ва мунтазам амалӣ намудани ғоя ва муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба барпо намудани давлати демокративу ҳуқуқбунёди самаранок

амаликунанда ва ҷамъияти маданӣ, пурзӯр намудани ҳифз ва кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон, тақмили қонунгузорӣ ва татбиқи амалии он, барпо намудани заминаи ҳуқуқии ислоҳот дар соҳаи иқтисодиёт, иҷтимоӣ, фарҳанг, маориф, мубориза бар зидди ҷинояткорӣ, бартараф намудани ниғилизми ҳуқуқӣ ва ғайраҳо ташкил медиҳад.

Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Консепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқ амалӣ шуда истодааст. Аз ҷумла фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва тарбияи ҷавонон” (9 апрели соли 1997), Консепсияи инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон (19 феввали соли 2011), Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2 ноябри соли 2013), инчунин шаш барномаи давлатӣ оид ба соҳаҳои гуногуни қонунгузорӣ, аз ҷумла ҷиноятӣ, маъмурӣ, молиявӣ, граждонӣ, соҳибкорӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, байналмилалӣ, муҳофизати граждонӣ, иқтисодӣ ва ғайраҳо аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 1 март ва 3 апрели соли 2013 қабул карда шудаанд. Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини иҷрои талаботи Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳалли масъалаҳои муҳими низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян намудани самтҳои асосӣ ва тарзу усулҳои тақмили қонунгузорӣ, баланд бардоштани сатҳи сифати қонунҳо ва татбиқи самарабахши онҳо дар ҳаёти ҷомеа, таъмини волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ, тақмили ислоҳоти ҳуқуқӣ бо дарназардошти рушди ҷомеа, баланд бардоштани дониши касбӣ ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, пурзӯр намудани мубориза бар зидди ҷинояткорӣ, аз байн бурдани ихтилофоти санадҳои қонунгузорӣ ва таъмини ҳамоҳангӣ ва фазои ягонаи қонунгузорӣ дар Тоҷикистон, бо дарназардошти талаботи рӯзафзуни ҷомеа, ҷараёни ислоҳоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, пешрафти ҳаёти сиёсӣ, фарҳангӣ, тақмили қонунҳои амалкунанда, таҳия ва қабули

қонунҳои нав таҳия ва қабул карда шудааст.

Бояд зикр намоем, ки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳими замони муосир ба ҳисоб рафта, барои рушди давлатдорӣ муносири тоҷикон аҳамияти хос дорад, бинобар ин аз ҷиҳати илмӣ - амалӣ баҳо додани он бамаврид буда, тақозои замон аст. Аз ҷониби дигар аз ҷиҳати амалия низ оид ба амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқии кишварамон қорҳои зиёдеро ба анҷом расонидан зарур аст. Аввалан, зарурияти таҳия ва қабули Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҳуҷҷати умумие, ки ҳамаи ҷанбаҳои инкишофи ҳуқуқии ҷамъиятро фаро гирифта бошад, ба миён омадааст. Консепсияи мазкур на танҳо рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дигар сарчашмаҳои ҳуқуқии кишварро, аз ҷумла одатҳо ва шартномаҳо, инчунин масъалаҳои танзими ҳуқуқӣ, амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ ва проблемаҳои инкишофи таҷрибаи ҳуқуқӣ, илмӣ ва тарбияву омӯзиши ҳуқуқиро бояд дарбар гирад. Сониян, консепсияҳои соҳаҳои алоҳидаро қабул намудан зарур аст, ки Консепсияи сиёсати ҳуқуқиро мушаххас ва инкишоф дода тавонад. Мисоли равшани он қабули Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон шуда метавонад. Ба ҳамин монанд Консепсияи сиёсати зиддикоррупсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи сиёсати судӣ, Консепсияи ҳуқуқэҷодкунӣ ва ғайраҳоро қабул намудан ба маврид аст.

Ҳамин тавр сиёсати ҳуқуқии Тоҷикистон ҳамчун қисми таркибии сиёсати умумидавлатӣ аз раванди қонуниятӣ объективии инкишофи ҷамъияти ҳозира аз он талаботҳои маншаъ мегирад, ки асоси таҳаввулоти пуштисаршаванда ва пешгӯишавандаро дар кишвар ташкил медиҳад. Вай бояд барои рушди минбаъдаи демократия, барпо намудани давлати ҳуқуқбунёд, болоравии сатҳи иқтисодиёт, барқарор ва тақмили рушди иқтисоди бозорӣ, беҳдошти соҳаи иҷтимоӣ, ҳифзи мунтазами манфиатҳои миллӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон равона карда шаванд.

Аннотатсия

Таҷассуми сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Конститутсияи он

Дар мақолаи мазкур оиди сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон иброи ақида карда мешавад. Қайд карда мешавад, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ва дурнамои инкишофи сиёсати ҳуқуқии Тоҷикистонро муайян менамояд.

Аннотация

Отражение правовой политики Республики Таджикистан в её Конституции

В данной статье речь идет о правовой политике Республики Таджикистан. Отмечается, что Конституция Республики Таджикистан определяет основы и перспективы развития правовой политики Республики Таджикистан.

Annotation

Reflection of legal policy of the Republic of Tajikistan in Constitution

This article talking about the legal policy of the Republic of Tajikistan. It is noted that the Constitution of the Republic of Tajikistan defines the foundations and prospects of development of the legal policy of the Republic of Tajikistan.

Абдуллозода Нусратулло
Раиси Суди Олии Ҷумҳурии
Тоҷикистон

НАҚШИ КОНСТИТУТСИЯ ДАР ТАҲКИМИ АДОЛАТИ СУДӢ

Калидвожаҳо: Конститутсия, ҳокимияти судӣ, адолати судӣ, низоми судӣ, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: Конституция, судебная власть, правосудие, судебная система, судебно-правовая реформа.

Keywords: Constitution, judicial power, justice, judicial system, judicial and legal reform.

Таърихи башарият гувоҳ аст, ки ҷомеаи дорои тамаддуну фарҳанги қадима танҳо тавассути хусни тафохум, эҳтиром ва эътирофи ҳуқуқи ҷомеа дар заминаи мавҷудияти қонунҳои муайян, ки аз мақсаду ғояҳои мансуб ба табиати инсон ва ягонагии ҷамъият дар сатҳҳои гуногун бармеоянд ва барои таҳкими пояҳои давлатдории миллий, нигоҳдошти низоми тартиботу адолат ва озодии инсон офарида мешаванд, ба танзими ҳаёти иҷтимоӣ муваффақ шуда, роҳу равиши дурусти ташаккули худро дар ҷорҷубаи манфиатҳои эътирофшуда нигоҳ медорад.

Бинобар ин, оғози солҳои навадуми қарни сипаригардида пас аз эълони Истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон зарурати ташаккули заминаи бозғестимодии ҳуқуқӣ ба миён омад, ки бо таъя ба арзишҳои миллий ва решаҳои таърихӣ тавонад ба бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ҳифзи яқпорчагии кишвар, ташаккули мақомоти ҳокимияти давлатӣ, таъмини ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд таҳкими худшиносии миллий ва инкишофи озодонаи ғояҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, мусоидат намояд.

Аз ин лиҳоз, ҳадафи муҳиме, ки аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ пайгирӣ карда шуд, ҳарчи зудтар таҳия ва қабули Конститутсияи Тоҷикистони тозаистиклол буд. Зеро ин ҳадаф имконият меод, ки Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун давлати соҳибихтиёр муаррифӣ гардад ва дар як вақт дар заминаи он санадҳои меъёрии ҳуқуқие эҷод карда шаванд, ки тартиби ташкил ва фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатиро муайян карда, манфиатҳои миллии халқи тоҷикро ҳимоя намоянд ва муносибатҳои

ҷамъиятиро, ки дар давраи аввали таърихӣ гузариш аз низоми идоракунии сотсиалистӣ ба низоми идоракунии демократӣ қарор дошт, танзим карда тавонад.

Дар роҳи давлатсозии навин масъалаи аввалиндараҷа будани қабули Қонуни асосии кишварро Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи таърихӣ XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Муроҷиатномаи худ ба мардуми кишвар ҳанӯз 12 декабри соли 1992, ки он замон вазифаи Раиси Шӯрои Олии Тоҷикистонро ба уҳда доштанд, таъкид ва изҳор намуданд, ки: «асоси қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро нав карда, онро бо дарназардошти меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ тақмил дода, барои бунёди давлати нав - давлати демократии ҳуқуқбунёд замина гузоштан лозим аст».

Баъдан бо мақсади ҷоннок намудани раванди таҳияи Конститутсияи кишвар дар Иҷлосияи XVII Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба «Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 августи соли 1990 «Дар бораи ташкил намудани комиссия оид ба тайёр намудани Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, ҳайати нави Комиссияи конститутсионӣ таҳти роҳбарии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тасдиқ гардид.

Дар он замон ҳамагон ба ҳубӣ дарк мекарданд, ки танҳо мавҷудияти заминаи бозғестимодии ҳуқуқӣ ва афзалият додан ба ғояи шаҳрвандии ташкили давлат ва ҷамъият метавонад пояҳои бунёдии муҳиме бошанд, ки яқпорчагии давлатҳои тозаистиклолро аз давраҳои аввали ташаккулёбӣ ҳифз намуда, талаботи ҷамъият

ва давлатро бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ ҳимоя ва пайрезӣ намоянд. Пазируфта шудааст, ки ҳар қадаре, ки ғояҳои ташаққули давлатдорӣ миллӣ ва шарту шароитҳои умумӣ онҳо дар падидаҳои ҳуқуқӣ дуруст инъикос ёбанд, ба ҳамон андоза талаботи меъёри ҳуқуқӣ мутобиқи мақсад амалӣ мешавад.

Зеро барои ба таври воқеӣ ҳимоя намудани ҳуқуқу озодиҳои инсон, манфиатҳои қонунии давлат ва ҷомеаи навини тоҷикон қонуну санадҳое лозим буданд, ки ҷавобгӯии чунин манфиатҳо бошанд.

Вобаста ба ин зарурат, ҳанӯз бист сол муқаддам 6 ноябри соли 1994 - дар айёме, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон нахустин қадамҳои устувори худро дар роҳи таҳкими соҳибистиклолӣ ва эъмори давлату давлатдорӣ навин мегузошт, дар ҳаёти сиёсии ҷомеа рӯйдоди бузурги таърихӣ ба вуқӯъ пайваста, аз ҷониби халқи тамаддунофари тоҷик, ки дорои фарҳанг ва маданияти воло, ҳисси миллии ватандӯстӣ мебошад, якдилона, тавассути изҳори ирода ва амалисозии принсипи муҳими демократии ҳуқуқ ба интиҳобот бо умеди ояндаи неку дурахшон аввалин Конститутсияи Тоҷикистони соҳибистиклол қабул гардид.

Дар раванди қабули Конститутсия тамоми воситаҳои илмӣ, мулоҳизаҳои мантиқӣ ва дурандешии сиёсӣ истифода шуда, лоиҳаи он қабл аз қабул гардидан аз ҷониби мардум тавассути воситаҳои ахбори омма, ҷаласаҳои вохӯриҳо, маҳфили конференсияҳо ба таври ҳамаҷониба баррасӣ гардида, ҳама паҳлӯҳои масъалаи мазкур бо дарназардошти талаботи замон, афкори ҷомеа ва принсипҳои байналмилалӣ мавриди қиёс қарор дода шуд, зеро дар ҳамбастагӣ аз ҷониби мардуми кишвар қабул гардидани ин ҳуҷҷати муҳими сиёсӣ ҳуқуқӣ бениҳоят муҳим мебошад ва инро амалияи мавҷудаи ҳуқуқи конститусионӣ низ аз нуктаи назари илмӣ собит сохтааст.

Дар Конститутсия инъикос ёфтани моҳияти арзишҳо ва ғояҳои демократии нав, тарзи зиндагиву талаботи ҷомеаи адолатпарвар, ҳадафҳои неки пешгирифтаи давлат, таҳкими ҳокимияти конститусионӣ ва инкишофи ғояҳои солими давлатдорӣ, волоияти арзишҳои инсонӣ, иштироки фаъоли ҷомеа дар идоракунии давлат, баробарии ҳама дар назди қонун, гуногунандешии сиёсӣ, кафолати таъмини адолати судӣ ва дигар падидаҳои муҳим дар давраи вазъияти сиёсии басо мураккаби ҷумҳурӣ барои таҳкими сулҳу субот, наҷоти мардум аз парокандагӣ,

ҳамдигарфаҳмӣ, ва эъмори ҷомеае, ки дар он эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар мадди аввал буда, таъмини амалишавии онҳо кафолат дода мешавад, тақдирӣ пурзӯре гардид.

Тавре Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми табрикиашон ба муносибати рӯзи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 2013 иброз доштанд: «Конститутсияи давлатамон, ки меъёрҳои он аз принсипи инсондӯсти маншаъ мегиранд, ҳамчун ҳуҷҷати сарнавиштсози сиёсӣ ҳуқуқӣ эътироф гардида, дар он арзишҳои муҳими ҳаёти, изҳори ирода ва марму мақсади қулли сокинони кишвар ба таври возеҳ инъикос гардидаанд».

Воқеан ҳам, ин ҳуҷҷати сарнавиштсоз ва санади олии ҳуқуқӣ барои аз байн бурдани ҳавфе, ки ба истиклолияти давлат, тамомияти арзии кишвар ва ниҳоят ба ягонагии миллат таҳдид мекард, шароити зарурии ҳуқуқӣ муҳайё намуда, имкон дод, ки низомии мукаммалӣ ҳуқуқию сиёсӣ ташкил карда шуда, заминаи рушди устувор ва пешрафти иқтисодиву иҷтимоӣ ба миён ояд.

Бо итминони қомил гуфтаи ҷоиш аст, ки нақши Конститутсия дар расидан ба ҳадафҳои асосии давлат, барқарор гардидани соҳи конститусионӣ, таҳкими институтҳои давлатдорӣ навин ва фаъолияти муназзами мақомоти судӣ ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои умумимиллӣ ва давлат, пайваста ташаққули додани бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳамчунин пайгирии ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ муассир аст ва аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ дар меҳвари сиёсати Ҳукумати кишвар қарор дорад.

Имрӯз дар заминаи меъёрҳои Конститутсия мо давлату ҷомеаи нави шаҳрвандӣ бунёд карда истодаем, ки бешубҳа дар ин низом, муносибатҳои ҷамъиятию сиёсӣ, шуур ва қобилияти фикрронии инсон аҳамияти сифатан нав пайдо намуда, муносибатҳо байни шахс ва давлат, шахс ва ҷамъият мутлақо мазмун ва шакли навро пайдо карда, ба ташаққули ғояҳои нав асос гузошта шудааст.

Конститутсияи Тоҷикистон пеш аз ҳама дар натиҷаи таҳлилу омӯзиши рушди конституционии давлатҳои хориҷӣ, мутобиқ ба принсипи меъёрҳои эътирофшудаи байналмилалӣ, инчунин бо дарназардошти анъана ва хусусиятҳои миллӣ таҳия гардида, маҳз дар ин сатҳ соҳибистиклолии давлат расман эълон ва

таҳкими минбаъдаи қонунии он таъмин гардид.

Ба шарофати падидаҳои нави ҷавобгӯ ба талаботи бунёди давлати демократӣ Конститутсияи имрӯзаи кишвар аз конститутсияҳои қаблан амалкунанда бо хусусиятҳои хоси худ тафовут дорад. Ҳарчанд дар таърихи ташаққули конституционализм Тоҷикистон қаблан чор маротиба ба ҳайси Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ Конститутсияи худро (солҳои 1929, 1931, 1937 ва 1978) қабул намуда бошад ҳам, мазмунан ҳамаи онҳо намунаи муайяни ҳамонон Конститутсияе буданд, ки дар Иттиҳоди Шӯравӣ амал мекард.

Конститутсияи Тоҷикистонро узви ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ эълон намуда, таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва волоияти қонунро дар мадди аввал гузошта, ҳаёт, қадр ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсонро дахлнопазир эълон карда, озодии фаъолияти иқтисодӣ ва соҳибкорӣ, инчунин гуногуншаклии моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро эътироф намуд. Конститутсияҳои қаблӣ аз бисёр ҷиҳат ҷавобгӯӣ ин талабот набуданд.

Бо мақсади тақмил додани заминаи ҳуқуқии кишвар бо қабули Конститутсия ба ислоҳоти ҳуқуқӣ суръати тоза бахшида шуда, бо давра ба давра амалӣ гардидани ин ислоҳот як зумра санадҳои меъёрии ҳуқуқие ба тасвиб расиданд, ки барои ноил гардидан ба ҳадафҳои пешгирифтаи давлати демократию ҳуқуқбунёд нигаронида шудаанд.

Ба ин шумора метавон қонунҳои конститусионӣ «Дар бораи интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», кодексҳои муҳофизавии гражданин, иқтисодӣ, ҷиноятӣ, ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, қонунҳо «Дар бораи авф», «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо», «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ва ғайраро шомил намуд.

Конститутсия муқаррар намудааст, ки дар Тоҷикистон халқ баёнғари соҳибхитиярӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ва ё ба воситаи вакилони худ амалӣ мегардонад. Халқ ҳокимияти худро бо роҳи ифодаи иродааш дар интиҳобот ё интиҳоби мақома, ки халқро намоёндагӣ мекунанд, ба амал мебарорад.

Дигар дастоварди асосие, ки дар сатҳи

Конститутсияи пешбинӣ шудааст, муқаррароти меъёри моддаҳои 5 ва 14 мебошад, ки мувофиқи онҳо инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он арзиши олии эътироф гардида, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, маҳаллӣ ва мақомоти ҳудудоракунии маҳаллиро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд. Ин муқаррарот таҷассумгари он аст, ки дар Тоҷикистон ҳеҷ як манфиат, неъмат, сарват ва ғайра аз инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯ воло буда наметавонад.

Дар заминаи ислоҳоти конститусионии солҳои 1999 ва 2003 низоми ҳокимияти қонунгузор тақмил дода шуда, мақоми олии намоёндагӣ ва қонунгузории кишвар иборат аз Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намоёндагон таъсис ёфта, ҳамзамон дар асоси ин ислоҳот фаъолияти ҳокимияти иҷроия ва судӣ тақмил ёфта, муҳлати ваколати судяҳо даҳ сол муқаррар гардид. Таъсиси чунин мақоми олии намоёндагӣ ва қонунгузории мамлакат ҷавобгӯ ба манфиатҳои миллию ҷомеа буда, эҷоди қонунҳои муҳими ба талаботи замони мувофиқ асоси мустақами инкишофи босуръати ҳуқуқ ва устувории ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсату фарҳангии кишвар гардид.

Яке аз падидаҳои муҳими демократие, ки дар конститутсияҳои аксари давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ба ҷашм мерасад ва дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ он инъикоси худро пайдо намудааст, ғояи таҷзияи ҳокимият ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ маҳсуб меёбад, зеро кафолати қонунӣ барои аз ҷониби тамоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ мустақилона бидуни дахлат ба фаъолияти ҳамдигар ба амал баровардани салоҳияти худ муқаррар шудааст.

Вобаста ба муқаррароти мазкур боби 8-уми Конститутсия ба танзими ҳокимияти судӣ ҳамчун рӯи алоҳида ва мустақили ҳокимияти давлатӣ бахшида шуда, принципҳои асосии фаъолияти он, низоми сохтори судӣ, вазифа, мақсадҳои амалӣ намудани адолати судӣ ва ваколати судяҳоро муқаррар намудааст.

Қабули Конститутсия ва дастгирии пайвастаи роҳбарияти олии сиёсии мамлакат ба раванди ислоҳоти судӣ, ки ҳанӯз аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ оғоз гардида буд, тақвони нав бахшид ва асоси ин ислоҳот тақвияти ҳокимияти судӣ, ҷараёни демократикунонии муҳофизаи судӣ ва дар ин замина қуллан тағйир

додани ғаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба шумор меравад.

Бояд тазакурр дод, ки дар масъалаи такмили низоми судии кишвар ҳанӯз 10 марти соли 1992 бо Қарори Совети Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунҳо «Дар бораи додгоҳҳои ҳақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи тартиби ҳалли баҳсҳои хоҷагӣ дар додгоҳҳои ҳақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуда, соли 1993 бо Қарори Раёсати Маҷлиси Олӣ Коллегияи ҳарбии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моҳи июни соли 1994 судҳои ҳарбии гарнизонҳо таъсис ёфта, дигар санадҳои ҳуқуқӣ низ дар ин самт қабул гардиданд.

Ба такмили бомароми низоми судии мамлакат баъд аз қабули Конститутсия суръати тоза баҳшида шуда, бо дарназардошти он ки дар давлати демократӣ ҳокимияти судии мустақили бегараз дар таъмини ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон, қонуният ва адолати иҷтимоӣ нақши асосӣ дорад, ба ташаккули ин шохҳои ҳокимияти давлатӣ заминаи бозтаълимдори гузошта шуд.

Дар ҳамин радиё ҳокимияти судӣ ҳамчун рукни муҳим ва зарурии сохтори ҳокимияти давлатӣ муаррифӣ гардида, аз ҷиҳати тарзи ташкили сифатӣ ва миқдори ниҳодҳои ба амалбарории адолати судӣ инкишоф ёфт ва бори аввал дар низоми судии мамлакат - Суди конституционӣ, судҳои иқтисодӣ ва ҳарбӣ арзи вуҷуд намуда, инчунин синни ниҳоми ба вазифаи судья интихоб ё таъин гардидан аз 60 ба 65 сола тағйир дода шуд.

Бо мақсади аз салоҳияти ҳокимияти иҷроия, яъне аз ваколати Вазорати адлия баровардани масъалаҳои ташкилии ҳокимияти судӣ бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 декабри соли 1999 тахти №48 Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуда, ҳалли масоили мазкур ба уҳдаи ин сохтори наватъасис вогузор гардид.

Ҳамзамон барои мунтазам такмил додани ихтисос ва баланд бардоштани малакаи касбии судьяҳо, қоромӯз-судьяҳо ва қормандони дастгоҳи судҳо дар назди Шӯрои адлия Маркази таълимии судьяҳо ташкил карда шуд.

Аз ҷониби давлату Ҳуқумати кишвар бобати таҳким баҳшидан ба ғаъолияти ҳокимияти судӣ, баланд бардоштани нақши суд дар иҷрои ҳамаҷонибаи вазифаҳои конституционии худ, такмил ва тақвияти сохтори судӣ, беҳдошти вазъи моддию ҳуқуқии мақомоти судӣ ва судьяҳо, инчунин муқаммал намудани қонунҳо

тадбирҳои мушаххас роҳандозӣ гардида, дар асоси Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 20 апрели соли 2006, Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ тахия ва бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2007, №271 тасдиқ гардид.

Тибқи ин Барнома бобати амалӣ намудани ислоҳоти судӣ – ҳуқуқӣ маҷмӯи қорабиниҳои амалӣ карда шуданд, аз ҷумла салоҳияти Суди конституционӣ барои боз ҳам пурра ва самаранок истифода бурдани назорати судии конституционӣ такмил дода шуда, дар асоси Кодекси нави муқофиавии ҷиноятӣ қисми зиёди ваколатҳои амрдиҳӣ доир ба пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ, аз ҷумла ба ҳабс ва ҳабси хоҷагӣ гирифтани, қорфуқови манзил, ҳабси молу мулк, гӯш ва сабт қардани гуфтугӯи телефонӣ, муваққатан аз вазифа дур қардан ва ғайраҳо ба салоҳияти суд вогузор карда шуданд. Бо ин васила ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии шахсони тахти таъкиби ҷиноятӣ қарордошта таъмин карда мешавад.

Ҳамин тариқ бояд қайд намуд, ки тағйироту иловаҳо ва қабул гардидани қонунҳои наваталоҳияти судҳо ро васеъ ва масъулияти онҳо ро баланд намуд.

Имрӯз дар кишвар адолати судӣ аз тарафи Суди конституционӣ, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, Суди ҳарбӣ, Суди Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Қӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоятҳо ва шаҳри Душанбе дар шакли муқофияи судии конституционӣ, граҷданӣ, иқтисодӣ, ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронқунии маъмурий дар асоси принципҳои мустақилияти судьяҳо, ошқоро будани муқоқимаи судӣ, муқоҳиса ва баробарии тарафҳо ва ғайра ба амал бароварда мешаванд.

Муқоқики меъёрҳои Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, адолати судӣ дар асоси баробарии шаҳрвандон дар назди қонун ва суд қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, маҷкеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил, молу мулк ва ҳолатҳои дигар сурат мегирад. Шаҳрвандони қоричӣ ва шахсони бешаҳрванд дар қаламрави ҷумҳурий ба мисли шаҳрвандони Тоҷикистон аз ҳуқуқи ҳифзи судӣ баробар истифода мебаранд.

Суд мустақилият, бегаразӣ ва қолисии ҳудро нигоҳ дошта, роҳбарии муқофияро таъмин менамояд. Суд ҳуқуқ надорад, ки ба яке аз тарафҳо имтиёз дода, ҳуқуқҳои тарафи дигарро

махдуд намоёд.

Ин меъёрҳо ба моддаи 7-и Эълومияи умумии ҳуқуқи башар дар хусуси баробарии ҳама дар назди қонун ва бидуни ҳеч як тафовут ба ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои асосии инсон пурра мувофиқат мекунад.

Моддаи 87 Конститутсия муқаррар кардааст, ки “Судяҳо дар ҷаъолияти худ мустақил буда, танҳо ба Конститутсия ва қонун итоат мекунад. Дахлат ба ҷаъолияти онҳо манъ аст”.

Муқаррароти мазкур амалу ҷаъолияти суд ва судяҳо, мустақилияти онҳо ва имконияти пурраю бегаразонаи баамалбарории адолати судиро таъмин менамояд.

Принсипи мустақилияти судяҳо яке аз талаботи асосии давлати ҳуқуқбунёд буда, барои таъмини ҷаъолияти суди босалоҳият, мустақил ва бегараз, ки дар асоси Конститутсия ва қонунҳои амалкунонда таъсис дода шудааст, равона гардидааст. Инчунин мустақилияти судяҳо ба татбиқи принсипи баамалбарории адолати судӣ аз ҷониби судяҳо асос меёбад.

Принсипи конституционии ба таври мувоҳида гузаронидани мурофиаи судӣ маънои онро дорад, ки он ба тарафҳо ҳуқуқи баробарии дар қонунҳои мурофиавӣ нишондода оид ба шинос шудан бо маводи парванда, изҳори дархост, пешниҳод кардани далелҳо ва дар муҳокимаву таҳқиқи онҳо ширкат варзидан, истифодаи ёрии ҳуқуқӣ ва дигар ҳуқуқхоро қафолат медиҳад.

Суд ба шахсони иштирокчи парванда дар татбиқи ҳуқуқҳои мурофиавиашон мусоидат намуда, барои таҳқиқи ҳамаҷониба ва пурраи далелҳо, муқаррар намудани ҳолатҳои воқеӣ ва истифодаи дурусти қонунҳо ҳангоми ҳалли парвандаҳо шароит фароҳам меоварад.

Принсипи ошкоро будани муҳокимаи судӣ аз моддаи 10 “Эълумияи умумии ҳуқуқи башар”, моддаи 14 “Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ” ва моддаи 88 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд. Чунин баррасии ошкорои парвандаҳо аҳамияти тарбиявӣ дошта, ба баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳоли мусоидат намуда, муносибати шахрвандонро ба ҳокимияти судӣ ва қонуниятро тартиботи ҳуқуқӣ беҳтар мегардонад.

Мурофиа бо забони давлатӣ ё ба забони аксарияти аҳолии маҳал баргузор гардида, дар сурати забони мурофиаро надонистани шахсон, онҳо бо тарҷумон таъмин карда мешаванд. Ба ин васила Конститутсияи (Сарқонуни)

Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини риояи ҳуқуқи инсонро шахрвандро дар бобати аз забони модарӣ озодона истифода бурдан қафолат додааст.

Санади ҳуқуқии мазкур низ барои таҳкими минбаъдаи ҳокимияти судӣ, ки вазифаи асосии он аз таъмини ҳифзи ҳуқуқ, адолати иҷтимоӣ, озодии инсонро шахрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо ва қонуният иборат мебошад, нигаронида шуда, дар асоси он лоиҳаҳои Қонунҳои конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура ва ҷаъолияти адвокатӣ», Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия дода шуда, Кодекси одоби судии Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар таҳрири нав), инчунин Кодекси мурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ қабул ва як қатор тадбирҳои дигари зарурӣ амалӣ карда шуданд, ки барои боз ҳам инкишоф ёфтани ниҳоди судӣ мусоидат хоҳанд кард.

Бо мақсади идома бахшидан ба ислоҳоти судӣ – ҳуқуқӣ дар кишвар дар заминаи Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 15 апрели соли 2009 ва 24 апрели соли 2010 Барномаи нави ислоҳоти судӣ – ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013 таҳия гардида, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 январи соли 2011, №976 тасдиқ карда шуд.

Дар Паёми нави бахшидан аз 23 апрели соли 2014 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд намудаанд, ки “Ҳокимияти судӣ минбаъд низ тақмил меёбад ва ислоҳоти судиву ҳуқуқӣ идома дода шуда, барои эҷоди заминаи ҳуқуқии ин ҳадафҳо қонунҳои зарурӣ таҳия ва қабул карда мешаванд. Бо мақсади рушди низомии кишвар, баланд бардоштани сатҳи касбии судяҳо, нақш ва мавқеи суд дар таъмини воқеии ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон, манфиатҳои қонунии ташкилоту муассисаҳо, сарфи назар аз шакли ташкилию ҳуқуқии онҳо, ҳоло барномаи нави ислоҳоти судиву ҳуқуқӣ барои се соли оянда таҳия шуда истодааст. Зарур аст, ки барномаи зикршуда то охири соли ҷорӣ ба Президенти кишвар пешниҳод карда шавад”.

Баҳри иҷрои ин дастуру супоришҳои Президенти мамлакат оид ба таҳия намудани лоиҳаи Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ барои солҳои 2014-2016 гуруҳи корӣ таъсис дода дар ин самт ҷаъолият карда истодааст.

Конститутсия (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тамоми мардуми тоҷик имсол 20-солагии қабули онро чашн мегирад, пояи мустаҳками ҳуқуқи давлати соҳибистиклол, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва воҳиду ягонаи Тоҷикистон мебошад.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ташаккули ҳокимияти судӣ, ки ҳамчун як пояи устувори марказии давлатдорӣ демократӣ

маҳсуб меёбад, мусоидат намуда, дар заминаи он ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ гузаронида шуда, то ба имрӯз вазъи таъмини ташкилӣ, молиявӣ, моддию техникии судҳо, ба таври назаррас беҳтар гардида, тавассути мукамал гардида-ни як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқи соҳавӣ нақши ҳокимияти судӣ дар баамалбарории адолати судӣ ва пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ боз ҳам муассиртар гардид.

Аннотатсия

Нақши Конститутсия дар таҳкими адолати судӣ

Дар мақолаи мазкур оид ба нақши Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими адолати судӣ суҳан меравад. Муаллиф инкишофи ҳокимияти судиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба марҳалаҳои муайяни таърихӣ таҳлил намуда, рушди онро нишон додааст. Ҳамзамон оид ба дурнамои инкишофи ҳокимияти судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва проблемаҳои он дар мақола изҳори ақида карда мешавад.

Аннотация

Роль Конституции в укреплении правосудия

В статье говорится о роли Конституции Республики Таджикистана в упрочение правосудия. Автор анализирует отдельные периоды развития судебной власти в Республике Таджикистан. Вместе с тем автором отмечаются перспективы развития судебной власти в Республике Таджикистан и связанные с этим проблемами.

Annotation

Role of the Constitution in strengthening justice

The article talks about the role of the Constitution of the Republic of Tajikistan in strengthening justice. The author analyzes the individual periods of development judicial power in the Republic of Tajikistan. At the same time the authors note the prospects of development of judicial power in the Republic of Tajikistan and the related problems.

Диноршоев А.М.,

заведующий кафедрой конституционного права юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук, доцент

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНЫХ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА ПО КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Ключевые слова: права человека, личные права и свободы, государство, Конституция.

Калидвожаҳо: ҳуқуқи инсон, ҳуқуқҳои ҷамъиятӣ, давлат, Конституция.

Keywords: human rights, personal rights and freedoms, the State, Constitution.

После приобретения независимости, Республика Таджикистан взяла курс на построение демократического и правового государства, в котором права человека занимают важное место.

Статья 5 Конституции Республики Таджикистан гласит: «Человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Жизнь, честь, достоинство и другие естественные права человека неприкосновенны. Права и свободы человека и гражданина признаются, соблюдаются и защищаются государством». Этой нормой Конституции определяется роль и место прав человека в системе государственности, определяя основные направления в деятельности государственных органов.

Согласно ч.2 ст.14, «права и свободы человека и гражданина осуществляются непосредственно». Тем самым Конституция признает основные права как существующие независимо от конкретного законодательства естественные права человека и гражданина. **Эти положения далее раскрываются в главе 2 Конституции страны, которая полностью посвящена правам, свободам с основным обязанностям человека и гражданина.** В статьях с 14 по 47 Конституции РТ 1994 г. права и свободы «позитивированы». Это означает, что им придана форма прямо действующей нормы права.

Значимость конституционно закрепленных прав и свобод выражается в том, что именно их реализация необходима для претворения в жизнь сущностных свойств государства как

демократического и правового. Конституционные права и свободы человека и гражданина можно определить как закрепленную и гарантированную Конституцией РТ возможность человека и гражданина пользоваться различными социальными благами для удовлетворения своих потребностей.

Конституционные права и свободы – это не все права и свободы, которыми обладает человек, а только основные, или фундаментальные. Почти все демократические конституции при самом полном перечислении прав и свобод в заключение признают, что перечень не является исчерпывающим, т.е. что за человеком и гражданином остаются и другие права и свободы. Закрепление данных прав в конституции обусловлено особыми свойствами этих прав и обязанностей.

Во-первых, их характеризует повышенная значимость. Данные права и свободы необходимы каждому человеку и социально значимы для общества и государства. Их важность выражается в том, что для человека они связаны с обеспечением его физической и духовной свободы, с участием в управлении делами государства, с удовлетворением своих материальных и духовных потребностей. Для государства значение этих прав состоит в том, что они формируют предпосылки для участия населения в развитии государства и общества, улучшения условий жизни, демократизации общества и государства.

Во-вторых, конституционные права и сво-

боды образуют основу для других прав и свобод, получают свое развитие в правах и свободах, установленных другими отраслями.

В-третьих, для конституционных прав характерна высокая степень обобщения: они едины для каждого человека и гражданина и распространяется на всех, без каких бы то не было дискриминационных оснований.

В-четвертых, они обеспечиваются повышенной правовой защитой и охраной.

Конституционные права и свободы являются главным структурным элементом конституционных отношений. Эти отношения возникают между человеком и государством, порождая обязанность государства соблюдать права и свободы каждого человека и гражданина. Исходя из этого человек вправе требовать защиты прав, которые государство признало естественными и неотъемлемыми. Это и определяет отличительную особенность отношений по поводу основных прав и свобод от других видов отношений, т.е. они наделены особым механизмом защиты и силой прямого действия конституции.

Закрепленные в статьях 5 и 14 Конституции РТ конституционных прав и свобод как непосредственно действующих еще раз подтверждает признание Конституцией концепции естественных прав. Права человека определяют смысл, содержание, применение законов, деятельность всех ветвей власти и обеспечиваются правосудием.

Конституционные права и свободы эффективно могут быть гарантированы лишь устойчивой, стабильной практикой работы всех государственных органов и общественных объединений, которая в целом должна обеспечить гражданам пользование правами и свободами, предотвращает их возможное нарушение. Гарантией конституционных прав и свобод служит лишь такая деятельность государственных органов, которая отвечает строго закону.

В системе конституционных прав и свобод особое место отводится личным правам и свободам человека. История формирования данной категории прав уходит корнями в далекое прошлое. Первое нормативное закрепление личные права находят в Декларации Великого Кира в 539 году д.н.э. и в дальнейшем трансформируются в особую систему мировоззрения, основанную на принципах свободы и равенства. Важность данной категории прав обосновывается в различных теориях и учениях мыслителей

Запада и Востока, философско-религиозных учениях и правовых актах различных эпох. В результате формируются два подхода к пониманию личных прав: естественно-правовая концепция прав человека и позитивистская концепция прав человека. Первая концепция базируется на постулате о естественном происхождении личных и политических прав. Исходя из этого, их реализация не зависит от воли государства. Вторая концепция в противовес естественно-правовой концепции связывает возникновение и реализацию личных и политических прав в зависимость от деятельности государства. В данной концепции главенствующим постулатом является утверждение, что «права человека это то, что закреплено в законе».

С возникновением Конституции и закреплением за ним статуса основного закона государства данные концепции трансформировались в основные постулаты конституционно-правового регулирования личных прав. Признавая жизнь, свободу, человеческое достоинство высшей ценностью Конституция закрепляет их естественное происхождение. При этом государство берет на себя обязательство по охране и защите прав, тем самым придавая им законодательное закрепление. Как отмечает Антипова В.Г. «государство не может не признавать права человека на жизнь, достоинство, неприкосновенность личности, жилища и т.д. Эти права принадлежат человеку от рождения, но защиту им обеспечивает закон. Следовательно, данные права не противопоставляются государству, которое берет на себя функции не только защиты и обеспечения этих прав, но и законодательного их закрепления».¹

При этом следует подчеркнуть, что законодательное закрепление личных прав не лишает их естественного происхождения. Государство не может вторгаться во внутреннее содержание данных прав, однако должно обеспечить механизм их реализации, т.е. обеспечить охрану и защиту данных прав. Без этого личные права будут абстрактными.

Естественность данной категории прав раскрывается посредством изучения их содержания. Для начала мы остановимся на понятии, содержании и характерных чертах личных прав.

Нудненко Л.А., давая определение личным правам отмечает, что они призваны обеспечи-

¹ Антипова В.Г. Система личных прав человека: конституционно-правовой аспект. Дисс. на соиск. уч. степени к.ю.н. М., 2002. С.30

вать свободу, индивидуальную безопасность и автономию человека и гражданина как члена гражданского общества. Основная функция личных прав человека и гражданина состоит в том, чтобы обеспечить приоритет индивидуальных, внутренних ориентиров развития каждой личности посредством системы запретов любых действий государственных органов, общественных объединений, других лиц, посягающих на свободу и индивидуальную безопасность индивида. Эти права призваны гарантировать возможности индивидуального самоопределения и самореализации личности, ограждать человека от незаконного вторжения государства в сферу личной свободы.¹

Колесова Н.С. характеризуя личные права, отмечает, что они являются неотчуждаемыми, естественными правами человека, принадлежащими ему от рождения и не зависящими от принадлежности к конкретному государству. Личные права призваны обеспечивать свободу и автономию индивида как члена гражданского общества, его юридическую защищенность от какого-либо незаконного внешнего вмешательства.²

Головистикова А.Н. под личными правами понимает совокупность естественных и неотчуждаемых основополагающих прав и свобод, принадлежащих человеку от рождения и не зависящих от его принадлежности к тому или иному государству.³

Авдеенкова М., Дмитриев Ю. определяют личные права и свободы как положение физического лица как такового, являясь по своей сущности правами и свободами каждого человека, и не связаны напрямую с принадлежностью человека к гражданству какого-либо государства. К личным правам, в частности, относятся право на жизнь, свободу, личную неприкосновенность, свободу передвижения и выбора места жительства.⁴

Антипова В.Г. дает следующее определение *личных прав и свобод – это естественные, неотчуждаемые, непосредственно реализуемые возможности индивида, находящиеся в состо-*

*янии постоянного пользования и составляющие неотъемлемые условия существования человека, которые закрепляются и охраняются государством.*⁵

Рудинский Ф.М. так определяет эту категорию прав: «гражданские права человека – это группа прав, воплощающих его индивидуальную свободу. В отличие от других прав человека, в гражданских правах воплощаются интересы человека как индивидуальности, т.е. личности обладающей неповторимыми и своеобразными особенностями. Они гарантируют возможность беспрепятственного выбора различных вариантов поведения в сфере индивидуальной свободы. Их содержание определяется тем, что они призваны обеспечить такие существенные блага этой свободы, как неприкосновенность жизни, честь и личное достоинство, безопасность, блага частной и семейной жизни».⁶

Как видно из приведенных определений центральное место в установлении содержания личных прав играет определение круга взаимоотношений между индивидом и государством. Как отмечает Антипова В.Г. взаимоотношения личности и государства во многом определяются соотношением индивидуального и коллективного в личных правах и свободах. По мнению сторонников индивидуалистической концепции человек в собственных поступках свободен, но в пределах закона. Сторонники коллективистской доктрины убеждены, что человек должен осуществлять свои права, соотносясь с интересами общества и государства.⁷

Универсальная концепция прав человека, сформировавшаяся в результате принятия международных документов по правам человека, исходит из позиции, что интересы человека стоят выше интересов государства. Государство призвано служить интересам личности, охраняя и защищая их.

Таким образом, личные права охватывают две области взаимодействия: во-первых, внутренняя область, в содержании которой государство не имеет право вмешиваться и,

1 Нудненко Л.А. Конституционные права и свободы личности в России. М., 2009 С.150.

2 Права человека. под ред. Лукашевой Е.А. М., 2009. С.153

3 Головистикова А.Н. Классификация прав человека. // Право и жизнь. Электронная версия. См. Сайт: www.law-n-life.ru

4 М. Авдеенкова, Ю. Дмитриев. Система и классификация прав и свобод человека и гражданина.// Право и жизнь. Электронная версия. См. сайт: www.law-n-life.ru

5 Антипова В.Г. Система личных прав человека: конституционно-правовой аспект. Дисс. на соиск. уч. степени к.ю.н. М., 2002. С.30

6 Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики. Под ред. Рудинский Ф.М. М., 2006. С.35.

7 Антипова В.Г. Система личных прав человека: конституционно-правовой аспект. Дисс. на соиск. уч. степени к.ю.н. М., 2002. С. 42.

во-вторых, внешняя – которая определяет взаимоотношения с другими людьми и государством. Во внешних взаимоотношениях действует принцип, в соответствии с которым права человека одного индивида заканчиваются там, где начинаются права другого индивида. В этой связи возникает необходимость установления границ, в рамках которых личные права могут быть реализованы. Также в рамках этих границ определяется предел вмешательства со стороны государства. Главная задача государства состоит в выработке четких правил, в рамках которых личные права могут быть реализованы. Эти рамки могут быть оформлены в виде ограничений личных прав. Любое ограничение личных прав должно иметь целью нахождение компромисса между интересами человека и государства. В качестве границ определяющих возможность установления ограничений могут выступать государственная безопасность, сохранение территориальной целостности государства и т.д. Такие условия могут прямо выводиться из Конституции, применительно к каждому конкретному личному праву, и конкретизироваться отраслевым законодательством.

Бондарь Н.С. давая характеристику личным правам отмечает, что основное назначение личных прав и свобод состоит, во-первых, в том, что они гарантируют человеческую жизнь и обеспечивают защиту от всяких форм насилия, жестокого или унижающего человеческого достоинство обращения; во-вторых, они индивидуализируют человека, обеспечивают ему гарантии личной неприкосновенности и невмешательства в частную и семейную жизнь; в-третьих, с помощью личных прав гарантируется личная свобода, а именно, возможность беспрепятственного выбора различных вариантов поведения.¹

Исходя из изложенного можно сделать следующие выводы. Во-первых, личные права и свободы, выступают в качестве основного ограничителя власти. Во-вторых, данные права являются относительными, т.е. при определенных условиях закрепленных Конституцией они могут быть ограничены. В-третьих, реализация личных прав выражается в выборе возможного поведения, закрепленных Конституцией и действующим законодательством.

Таким образом, обобщив изложенные выше определения личных прав, мы можем

дать им следующую характеристику – они выступают в качестве общественных отношений, круг которых определяется государством, но в содержание которых оно не вмешивается.

Личным правам присущи определенные признаки, которые устанавливают их отличительные черты от других категорий прав.

Так В.Е. Гулиев и Ф.М. Рудинский, выделяют следующие признаки личных прав: во-первых, они гарантируют индивидуальную свободу, т.е. возможность выбора различных вариантов поведения гражданина в сфере нравственных отношений, быта, личной жизни, если только это поведение не противоречит нормам права, во-вторых, индивидуализируют личность, способствуют наилучшему проявлению духовных интересов, способностей, склонностей и индивидуальных особенностей в сфере личной жизни, в-третьих, предопределяют наиболее существенные аспекты положения личности по отношению к законности и правопорядку.²

Антипова В.Г., дает следующие признаки личных прав: **1) носят естественный характер; 2) являются неотчуждаемыми; 3) находятся в состоянии постоянного пользования; 4) имеют непосредственную реализацию. Также Антипова В.Г. в качестве признака личных прав указывает момент их возникновения и прекращения.** Личные права возникают с рождения и заканчиваются смертью. На протяжении всей своей жизни человек обладает личными правами.³

Исходя из всего изложенного, мы можем дать следующие признаки личных прав, которые и определяют суть данной категории прав: во-первых, они имеют естественно-правовое происхождение, т.е. их возникновение не зависит от государства, во-вторых, личные права являются правами немедленного действия, т.е. для их соблюдения достаточно не нарушать их. Также данные права подлежат непосредственной судебной защите и для их реализации со стороны государства не требуются финансовых вложений (в отличие от социально-экономических и культурных прав), в-третьих, они не связаны с гражданством, то есть принадлежат всем без исключения людям и в-четвертых, они принадлежат всем с момента рождения.

2 Гулиев В.Е., Рудинский Ф.М. Социалистическая демократия и личные права. М., 1984. С. 81.

3 Антипова В.Г. Система личных прав человека: конституционно-правовой аспект. Дисс. на соиск. уч. степени к.ю.н. М., 2002. С.56.

1 См.: Бондарь Н.С. Права человека и Конституция России. Ростов - на - Дону, 1996. С.159.

Рассмотрев различные подходы к понятию, содержанию и признакам личных прав мы можем дать следующее определение личных прав: личные права – это совокупность естественных и неотчуждаемых основных прав и свобод человека закрепленные в Конституции и между-

народных актах, принадлежащих человеку от рождения, не зависящих от его принадлежности к тому или иному государству и подлежащих охране и защите со стороны государства и обеспеченные специальным набором правозащитных мер.

Аннотатсия

Тавсифи умумии ҳуқуқу озодиҳои фитрии инсон ва шаҳрванд тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Баъд аз соҳибистиқлол гаштан, Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёдро, ки дар он ҳуқуқҳои инсон мавқеи хоса доранд пеш гирифт. Дар низоми ҳуқуқҳои инсон ҷои махсусро ҳуқуқҳои фитрӣ ишғол менамоянд. Маҳз татбиқи ҳуқуқҳои мазкур ченаки асосии демократӣ ва ҳуқуқбунёд будани давлатро нишон медиҳанд. Дар мақолаи мазкур мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои асосии ҳуқуқҳои фитрии зери таҳлил қарор гирифтаанд.

Аннотация

Общая характеристика личных прав и свобод человека и гражданина по Конституции Республики Таджикистан

После приобретения независимости, Республика Таджикистан взяла курс на построение демократического и правового государства, в котором права человека занимают важное место. Особое место в системе прав и свобод человека отводится личным правам и свободам человека и гражданина. Значимость конституционного закрепления данных прав и свобод выражается в том, что именно их реализация необходима для претворения в жизнь сущностных свойств государства как демократического и правового. В данной статье исследуются подходы к пониманию личных прав и их основным свойствам.

Annotation

General characteristics of individual rights and freedoms of human and citizen in the Constitution of the Republic of Tajikistan

After independence, Tajikistan has committed itself to building a democratic and legal state in which human rights play an important role. Special place in the human rights and freedoms discharged personal rights and freedoms of man and citizen. Importance of securing the constitutional rights and freedoms of the data reflected in the fact that their implementation is required to implement the essential qualities of the state as a democratic and legal. This article explores approaches to understanding individual rights and their basic properties.

Каримов А.Қ.,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат,
ҳифзи иҷтимоӣ, фарҳанг, илм ва маорифи
Маркази миллии қонунгузориш назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.ҳ.

КОНСТИТУТСИЯ (САРҚОНУНИ) ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН КАФИЛИ ҲУҚУҚҲОИ ШАҲРВАНДОН БА МЕҲНАТ

Калидвожаҳо: Конституция (Сарқонуни), Эъломиия, соҳаи меҳнат, интихоби касбу кор, ҳифзи меҳнат, ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ.

Ключевые слова: Конституция, декларация, сфера труда, выбор профессии и работ, охрана труда, социальная защита от безработицы.

Keywords: Constitution, declaration, scope of work, choice of profession and job, labor protection, social protection from unemployment.

Ҳуқуқ ба меҳнат яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон ва шаҳрванд ба ҳисоб меравад. Дар арсаи ҷаҳонӣ бошад, Эъломиия умумии ҳуқуқи инсон (соли 1948), «Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсии инсон» (соли 1966), «Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ» (соли 1966) асосҳои танзими муносибатҳои ҳуқуқиро дар соҳаи меҳнат гузоштаанд. Ҳуқуқи инсон ба меҳнат ин категорияе мебошад, ки ифодакунандаи талаботи қувваи кори инсонро ба меҳнат дар шакли талаботи қувваи кориро ба ҷамъият дар бар мегирад. Озодии шахс дар давлат ва ҷомеа бе озодии меҳнат маъно надорад.¹

Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолати ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрвандро ба меҳнат медиҳад, ки дар зерин мафҳуми кафолати конститусионӣ воҳидҳои ҳуқуқии амалӣ ва ҳифзи намудани онҳо фаҳмида мешавад. «Боиси қаноатмандист, ки ҳуқуқу озодиҳо ва уҳдадорҳои асосии шаҳрвандон ва одамон дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун меъёри инсонӣ ҳайсиётҳои конститусионӣ, ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ шомил аст. Дар ин санад ҳуқуқу озодиҳо ва уҳдадорҳои асосӣ аз як тараф хусусияти фарогирандагӣ, ҳамагонӣ, устуворӣ, бунёдиро ҳамчун ҳайсиати конститусионӣ ифода мекунад ва аз дигар тараф тақдир инсонро тавассути ягон ҳуқуқи

ғайриасосӣ маҳдуд намекунад, зеро иҷрои ҳуқуқу озодиҳо ва уҳдадорҳои ғайриасосӣ вобаста ба мавқеи иҷтимоӣ, касбу кор ва иродаи шахсии инсон сурат мегирад».² Ҳамин тавр Конституция (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси талаботҳои санадҳои меъёрии байналхалқӣ тамоми паҳлӯҳои ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрвандро оид ба меҳнат дар моддаи 35 кафолат медиҳад, ки аз ин иборат мебошанд:

«Ҳар кас ба меҳнат, интихоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ ҳақ дорад. Музди кор аз ҳадди ақали музди меҳнат набояд кам бошад.

Дар муносибатҳои меҳнатӣ ҳама гуна маҳдудият манъ аст. Барои иҷрои кори яхела музди баробар дода мешавад.

Ҳеч кас ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда намешавад, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муайян кардааст.

Дар корҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароити меҳнаташон зарарнок истифодаи меҳнати занон ва ноболиғон манъ аст».

Аз мазмуни моддаи мазкур бармеояд, ки ҳуқуқ ба меҳнат як қатор паҳлӯҳои худро дорад, аз ҷумла:

- ҳуқуқ ба интихоби касбу кор;
- ҳуқуқ ба ҳифзи меҳнат;
- ҳуқуқ ба ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ;
- ба таври одилона қадр кардани меҳнат ва сари вақт пардохтани музди он;

¹ См.: Чистяков О.И. Конституция РСФСР 1918. Об истории развития права на труд. М. : 1984. С.68.

² Комилов Р.С. Фалсафаи ҳуқуқ. Душанбе: «Ирфон», 2005.- С.506.

-манъ будани ҳама гуна маҳдудиятҳо дар муносибатҳои меҳнатӣ;

-ҳеҷ кас ба меҳнати маҷбур ҷалб карда намешавад;

-истифодаи меҳнати занон ва ноболиғон дар қорҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароити меҳнаташон зарарнок манъ аст.

Ҳар яке аз ин паҳлуҳои меъёрҳои муқаррарнамудаи Конститутсияро ҳамчун меъёрҳои кафолатдиҳандаи ҳуқуқҳои шахрвандон ба меҳнат дида мебароем, ки чӣ тавр дар дигар қонунҳо ба таври васеъ ифодаи худро ёфтаанд. Ҳуқуқи конститусионӣ ба меҳнат аз рӯи мазмуни худ аз ҳуқуқи конститусионӣ барои интиҳоби касбу кор ҷудо буда наметавонад.¹

Ҳуқуқ ба интиҳоби касбу кор чунин маъно дорад, ки ҳар як инсон метавонад ба таври инфиродӣ қобилияти худро ба меҳнат муайян намояд, намуди фаъолияти меҳнатиро интиҳоб намуда, меҳнат кунад ё ин ки аз фаъолияти меҳнатӣ даст кашад. Ин кафолати конститусионӣ дар қисми 1 моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли» омадааст, ки «шахрвандон ҳуқуқи истисноии ихтиёрдорӣ намудани қобилияти худро ба меҳнати истехсолӣ ва эҷодӣ дошта, метавонанд ҳар гуна фаъолияти аз ҷониби қонунгузорӣ манънашударо иҷро намоянд. Ҳеҷ кас ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда намешавад, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муайян кардааст».²

Дигаре аз ҳуқуқҳои меҳнатӣ ин ҳуқуқ ба ҳифзи меҳнат мебошад, ки бо Кодекси меҳнатӣ³ ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи меҳнат»⁴ танзим карда мешавад.

1 Ниг.: Достиев А.С. Конституция Республика Таджикистан 1994 года: История разработки, принятия и основные положения. Душанбе: АО «Матбуот». 2001. С.62.

2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли» Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2003, №8, мод.467; соли 2005, №12, мод. 650; соли 2007, №7, мод. 687; соли 2008, №12, қисми 2, мод.; Қонуни ҚТ аз 28.06.11с.,№724).

3 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1997, № 9, мод.112, 113; соли 1998, №23 – 24, мод. 340; соли 1999, №5, мод. 69; соли 2002, № 4 қ-1, мод. 185; соли 2004, №5, мод. 337; соли 2006, №3, мод.152; №4, мод. 195; соли 2009, № 5, мод.320; с. 2010, №7, мод.545; мод.549; с 2011, №3, мод. 151; №12, мод. 842; Қонуни ҚТ аз 01.08.2012с., №880; ҚҚТ аз 22.07.2013с.,№981).

4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи меҳнат» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2009, №5, мод.324).

Масъалаи ҳифзи меҳнат дар боби 11 Кодекси меҳнатӣ муайян шудааст, ки дар он ухдадорҳои корфармо оид ба таъмини шароити меҳнат аз рӯи талаботҳои бехатарии гигиенӣ ҷавобгӯ бошад. Аз мазмуни меъёрҳои Кодекси меҳнат бармеояд, ки корманд дар муносибатҳои меҳнатӣ чунин ҳуқуқҳоро дорад: ҳуқуқи корманд ба гирифтани маълумот дар бобати ҳифзи меҳнат, муоинаи тиббии баъзе категорияҳои кормандон; имтиёзот ва ҷубронҳо барои кормандоне, ки шароити қорашон зарарнок аст; таъмин намудан бо либоси махсус ва дигар воситаҳои ғимояи фардӣ ва гигиенӣ; дастур додан ба кормандон оид ба қоидаҳои ҳифзи меҳнат ва усулҳои бехатарии қор; қорро қатъ кардани корманд дар ҳолати ба ҳаёт ва саломатии ӯ таҳдид намудани хатар; бо сабаби вазъи саломатӣ ба қори сабуктар гузаронидан; қораҳои иловагӣ дар мавриди ҳифзи меҳнати маъҷубон; хизматрасонии санитарии маишӣ ва тиббии корманд; ухдадорҳои корманд дар мавриди қиёси меъёру қоидаҳо ва дастурамалҳои ҳифзи меҳнат; баҳисобгирӣ ва тафтиши ҳолатҳои фалокат дар истехсолот; ҷуброни зиён бо сабаби бад шудани саломатӣ ё фавти корманд; назорати аз тарафи корманд қиёси шудани қоидаҳои меъёрҳои ҳифзи меҳнат ва назорати ҳолати ҳифзи меҳнат.

Инчунин боби 3 Қонуни Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи меҳнат» ҳуқуқ ва кафолати ҳуқуқи кормандон ба ҳифзи меҳнат бахшида шудааст, ки тибқи талаботҳои моддаҳои 9-14 боби мазкур масъалаҳои ҳуқуқи кормандон ба ҳифзи меҳнат дар қараёни фаъолияти меҳнатӣ, кафолатҳои давлатӣ дар таъмини ҳуқуқи корманд ба ҳифзи меҳнат, таъмини ҳуқуқи корманд дар ҳолати боздоштан ё қатъ гардидани фаъолияти ташкилот дар натиҷаи қиёси нашудани талаботи ҳифзи меҳнат, ҳуқуқи кормандоне, ки дар қорҳои бо шароити меҳнати хатарнок ё зараровар машғуланд, барои гирифтани имтиёзҳо ва ҷуброн, ҳуқуқ ба ҷуброни зарари дар истехсолот ба саломатии корманд расида, ва ҳуқуқи кормандон ба суғуртаи ҳатмии иҷтимоӣ аз қодисаҳои нохуш дар истехсолот, бемориҳои қасбӣ ё дигар сабабҳои носолимии вобаста бо иҷрои ухдадорҳои меҳнатӣ муқаррар гардидаанд.

Дигар ҳуқуқи корманд тибқи Конститутсия ин ҳуқуқ ба ғимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ мебошад. Аҳамияти ҳаётан муҳим барои шахсони ба меҳнати қиёси машғулбуда ва тамоми қома, ки дар Конститутсия муқаррар

гардидааст, ин ба ҳифзи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ мебошад, ки ҳамчун паҳлӯи бевоситаи ҳуқуқ ба меҳнат дониста мешавад.¹ Яке аз вазифаи иҷтимоии асосии ҳуқуқ ин таъмини шугли аҳолии мамлакат, ҳангоми бекорӣ мебошад. Бо кор таъмини намудани аҳолии қобили меҳнат, яке аз самтҳои фаъолияти давлат мебошад, ки заминаи ҳуқуқи он аз Конститутсияи кишвар ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шугли аҳоли» бармеояд. Тибқи моддаи 7 қонуни зикргардида давлат ба шаҳрвандони бекор қафолатҳои зеринро медиҳад:

- мусоидати ройгон дар интихоби кори мувофиқ ва бо кор таъминкунии тавассути миёнаравии мақомоти давлатии шугли аҳоли;
- тамоюли ройгони касбӣ, тарбия ва бозомӯзии касбӣ, такмили ихтисос дар асоси роҳхати мақомоти давлатии шугли аҳоли;
- таъмини дастгирии иҷтимоӣ;
- ҷуброни хароҷоти моддӣ бо сабаби дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маҳалли дигар бо роҳхати хадамоти давлатии шугли аҳоли мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кор (омӯзиш) равон намудан;
- имконияти бастанӣ шартномаҳои (қарордодҳои) меҳнатӣ барои иштирок дар корҳои ҷамъиятии муздноқ, ки бо назардошти синну сол ва дигар хусусиятҳои шаҳрвандон ташкил карда мешаванд.

Дигар қафолати конститутсионии ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд ин ба таври одилона кадр кардани меҳнат ва сари вақт пардохтани музди он мебошад. Ин қафолати конститутсионӣ ифодаи худро дар моддаи 102 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ёфтааст, ки корфармо, сарфи назар аз вазъи молиявиаш, вазифадор аст ба корманд барои кори иҷронамудааш музди меҳнати муқарраршударо пардозад. Инчунин тибқи қисми 2 моддаи 102 Кодекси меҳнатӣ поймолкунии ҳуқуқи корманд дар пардохти музди меҳнат манъ аст. Корфармо вазифадор аст ба корманд барои иҷрои кори баробарарзиш як ҳел маош диҳад. Ба зарари корманд тағйир додани шарту шароити пардохти музди меҳнат манъ аст.

Дигар қафолат ин манъи маҳдудсозии ҳуқуқ дар муносибатҳои меҳнатӣ мебошад, ки дар моддаи 7 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода гардидааст: ҳамаи шаҳрвандон дар соҳаи муносибатҳои ҳуқуқи меҳнатӣ имконияти баробар доранд. Ҳама гуна фарқиятгзорӣ, иҷозат надодан ва ё қабул накардан ба кор аз рӯи аломатҳои мансубияти миллӣ, наҷодӣ ранги пӯст, ҷинсият, синну сол, дин, ақидаи сиёсӣ, маҳалли таваллуд, баромади хориҷӣ ё иҷтимоӣ, ки баробарии имкониятро дар соҳаи меҳнат барҳам мезанад, манъ аст.

Бояд қайд намуд, ки яке аз ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд, ин манъи меҳнати маҷбурӣ мебошад, ки ин меъёр дар моддаи 8 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ифодаи худро ёфтааст. Тибқи моддаи мазкур ҳеҷ кас ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда намешавад, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муайян кардааст.

Тибқи Конститутсияи (Сарқонуни) кишвар истифодаи меҳнати занон ва ноболиғон дар корҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароити меҳнаташон зарарноқ манъ буда, ифодаи худро дар моддаҳои 160 ва 177 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин ёфтааст, ки дар асоси меъёрҳои он занон ва ноболиғонро дар корҳои зеризаминӣ, дар корҳои вазнин ва корҳои шароиташон зарарноқ, ҳамчунин дар корҳои борбардорию боркашии дастии аз меъёри барои онҳо қабулшуда зиёд кор фармудан манъ аст.

Ҳамин тавр, чуноне, ки аз таҳлили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд ҳамаи меъёрҳои, ки дар онҳо ҳуқуқ ба меҳнат ва қафолати онро медиҳанд, сарчашмаи бевоситаи худро аз Конститутсияи мегиранд ва Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кафили ҳуқуқҳои шаҳрвандон ба меҳнат дониста мешавад.

1 Ниг.: Достиев А.С. Асари мазкур. С.63.

Аннотатсия

Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кафили ҳуқуқҳои шаҳрвандон ба меҳнат

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои кафолати конститусионии ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрвандро ба меҳнат тибқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор додаанд.

Аннотация

Конституция Республики Таджикистан как гарант права гражданам на труд

В статье рассматриваются вопросы гарантирующие нормы конституционных прав человека и гражданина на труд в соответствии с Конституцией Республики Таджикистан.

Annotation

The Constitution as a guarantor of the rights of citizens for labor

The article discusses issues norms guaranteeing the constitutional rights of man and citizen for labor in conformity with the Constitution of the Republic of Tajikistan.

Рустамова Ф.Н.,
преподаватель кафедры уголовного
права Российско-Таджикского
(славянского) Университета

ПОНЯТИЕ МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожахо: *мачмӯи ҷиноят, ҷинояти ягона, ҷинояти давомоноқ, ҷинояти идома дошта.*

Ключевые слова: *множественность преступлений, единичные преступления, продолжаемые преступления, длящиеся преступления.*

Keywords: *plurality of crimes, single crimes, the crimes, lasting crimes are continued.*

Впервые определения основных видов множественности преступлений получили закрепление в Уголовном кодексе Республики Таджикистан (далее – УК РТ), введенном в действие в 1998 году. Ранее действовавшее законодательство не содержало таких определений, ограничиваясь описанием лишь отдельных разновидностей последних (особо опасный рецидив, повторность преступлений против собственности др.).¹

Хотя действующее уголовное законодательство предусматривает ряд юридических последствий при наличии признаков множественности преступлений, относящихся как к их квалификации, так и к назначению наказаний (см., например, ст.ст. 19–21, 62, 84 УК РТ), однако само понятие в законе не дается.

Множественность преступлений – это обобщающее уголовно-правовое понятие, которое в уголовном законе не содержится. Оно разработано наукой уголовного права и используется правоприменительной практикой. Роль этого понятия состоит в том, чтобы адекватно отразить совершение одним лицом нескольких преступлений независимо от того, привлекался ли виновный к уголовной ответственности за все совершенные деяния или он уже ранее был осужден за некоторые из них. Различные ситуации, охватываемые понятием множественности преступлений, влияют на квалификацию преступлений, индивидуализацию уголовной ответственности, назначение и исполнение на-

казания, уголовно-правовые последствия осуждения и отбывания наказания и т.п.

Множественность преступлений – это совершение одним и тем же лицом нескольких единичных преступлений, из которых как минимум два имеют уголовно-правовое значение для квалификации любого из них или для назначения наказания за них.

К множественности преступлений следует отнести такие влекущие за собой юридические последствия случаи, когда лицо совершает одновременно или последовательно несколько преступлений до привлечения к уголовной ответственности либо вновь совершает преступление после осуждения за предыдущее, если при этом хотя бы по двум из учиненных преступных деяний не погашены (не сняты, не истекли) уголовно-правовые последствия, а также не имеется процессуальных препятствий к возбуждению уголовного дела.

Из приведенного следует, что множественность преступлений не образуется в любом случае, если деяние виновного содержит менее двух составов преступлений, если лицо, совершившее два обособленных преступления, хотя бы по одному из них освобождено от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием (ст. 72 УК РТ), примирением с потерпевшим (ст. 73 УК РТ), изменением обстановки (ст. 74 УК РТ), истечением установленных уголовным законом сроков давности (ст. 75 УК РТ), амнистией (ст. 82 УК РТ), требованиями, прямо указанными в статьях Особенной части УК РТ.

Присутствие в уголовном праве института

¹ Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. – Казань, 1982

множественности преступлений обусловлено необходимостью:

- реализации принципа неотвратимости уголовной ответственности за каждое преступление;

- обеспечения социальной справедливости (ст. 8 УК РТ) посредством дополнительного правового обоснования более сурового наказания лицу, совершившему несколько преступлений, в сравнении с наказанием для лица, совершившего одно преступление;

- дополнительной общей превенции преступного профессионализма (т.е. усиления угрозы наказанием для лиц, намеревающихся превратить совершение преступлений в профессию).

Оценивая значение рассматриваемого института в отечественном уголовном законодательстве, следует иметь в виду, что в множественности преступлений отражается более высокая степень общественной опасности не столько личности преступника, совершившего два и более преступления, сколько собственно двух и более общественно опасных деяний.

Множественность преступлений характеризуется определенными **признаками**:

- совершение лицом двух и более преступлений, предусмотренных одной или различными статьями или частями статьи уголовного закона;

- каждое из двух или более преступлений является самостоятельным, единичным преступлением и квалифицируется по отдельной статье (части статьи) уголовного закона;

- за каждым из преступлений, образующих множественность, сохраняются уголовно-правовые последствия, вытекающие из факта его совершения.

Наиболее общим признаком множественности преступлений с количественной стороны, является совершение одним лицом (а при соучастии – группой лиц) не менее двух преступлений. При этом понятием множественности охватываются случаи совершения как двух преступлений, так и всех последующих преступных деяний. Множественность преступлений исключается, если одно из двух деяний, совершенных виновным, является не преступлением, а иным правонарушением (административный, дисциплинарный проступок). Например, не образует множественности такое сочетание действий, как мелкое хищение (проступок) и кража (преступление).

Вторым признаком множественности является совершение лицом двух или более преступлений, каждое из которых характеризуется в качестве отдельного, самостоятельного единичного преступления. Такое единичное преступление может иметь различные формы, но оно всегда включает в себя признаки одного самостоятельного состава преступления. Сочетание двух или более единичных преступлений и образует множественность преступлений.

Совершение преступного деяния лицом, ранее принимавшим участие в другом преступлении, в качестве соучастника (исполнителя, организатора, подстрекателя и пособника) также образует множественность преступлений.

Третий признак множественности состоит в том, что за каждым из преступлений сохраняются уголовно-правовые последствия: не исключается возможность уголовной ответственности виновного, реального применения к нему наказания и т.п. Эти последствия сохраняют свою значимость лишь в течение определенного времени, в пределах уголовно-правового отношения, когда виновный должен отвечать за содеянное, а государство имеет возможность применить к нему меры принуждения.

Прекращаются уголовные правоотношения при полном осуществлении прав и обязанностей субъектов, т.е. с наступлением момента установления обстоятельств, исключающих уголовно-правовые последствия совершенного преступления.

Множественность преступлений включает в себя в качестве составных элементов несколько единичных преступлений. В целях ограничения множественности преступлений от единичных деяний необходимо раскрыть содержание понятия и видов единичного преступления.

Единичное преступление – это деяние, содержащее состав одного преступления, предусмотренного одной статьей или частью статьи Особенной части УК РТ.

Уголовное законодательство выделяет два вида единичных преступлений:

- простое единичное преступление (простой состав преступления);

- сложное единичное преступление (сложный состав преступления). Простое единичное преступление – это деяние, посягающее на один объект посредством одного действия, характеризующееся одной формой вины, сопровождающееся одним последствием. Пример: убийство без отягчающих

обстоятельств (ч.1 ст.104 УК РТ).

Сложное единичное преступление – это деяние, которое может посягать на несколько объектов, или может быть совершено посредством нескольких действий, или сопровождаться несколькими последствиями, или характеризоваться двумя формами вины.

Разновидности сложного единичного преступления:

Составное преступление – это деяние, непосредственно посягающее, по крайней мере, на два объекта уголовно-правовой охраны, один из которых признается основным, а другой – обязательным дополнительным. Пример – открытое хищение чужого имущества, соединенное с насилием, не опасным для жизни и здоровья потерпевшего (п.«г» ч. 2 ст. 248 УК РТ).

Преступление с альтернативными действиями – это деяние, объективная сторона которого включает два и более обособленных действия, совершение любого из которых в отдельности образует составоконченного преступления. Пример – незаконное приобретение, передача, сбыт, хранение, перевозка или ношение оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ или взрывных устройств (ст. 195 УК РТ).

Длящееся преступление – это уголовно наказуемое деяние, сопряженное с последующим длительным невыполнением обязанностей, возложенных на виновного законом, или с длительным нарушением установленного запрета. Пример – злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности (ст. 266 УК РТ).

Продолжаемое преступление – это деяние, объективная сторона которого образована относительно тождественными преступными действиями, характеризующимися общностью цели (единством умысла), вследствие сего они составляют одно преступление. Пример – похищение автомобиля посредством выноса с территории завода отдельных частей).

Преступление с дополнительными тяжкими последствиями – это деяние, объективная сторона которого наряду с обязательными основными последствиями включает дополнительные (как правило, тяжкие) последствия, имеющие значение квалифицирующего признака. Пример – умышленное причинение тяжкого вреда здоровью, повлекшее смерть потерпевшего (ч.4 ст.110 УК РТ).

Преступления с двумя формами вины – это единичное преступление, характеризующееся умыслом по отношению к соответствующему деянию и неосторожностью по отношению к тяжким последствиям этого деяния. Пример – похищение человека, повлекшее по неосторожности смерть человека или иные тяжкие последствия (п «д» ч.3 ст. 130 УК РТ).

В заключении можно отметить, что вопрос отграничения единичных преступлений от множественности является достаточно сложным. Возможно в теории дать правильную квалификацию namного проще, но на практике отграничение и правильная оценка не всегда имеет место быть.

Аннотатсия

Мафхуми маҷмуи ҷиноятҳо мувофиқи қонунгузории ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола муаллиф дар баробари қушода додани мафхуми маҷмуи ҷиноят, бабаррасии масоили «ҷиноятҳои ягона» диққати басо ҷидди додааст. Дар мақола ба тафсил паҳлуҳои мурами масоил, мансубият ва маҳдудиятҳои ҷиноятҳои ягона ва ба он монанди маҷмӯи ҷиноят баён шудааст.

Аннотация

Понятие множественности преступлений по уголовному законодательству Республики Таджикистан

В статье автор раскрывает понятие множественности преступлений, также более пристальное внимание обращено к раскрытию понятия «единичные преступления». В статье достаточно подробно раскрыты вопросы, связанные с отграничением единичных преступлений от схожих примеров множественности преступлений.

Annotation

The notion of plurality of crimes under the criminal legislation of the Republic of Tajikistan

In article the author opens concept of plurality of crimes. Also in article the attention is paid to concept «single crimes» disclosure. In article the questions connected with studying of single crimes, and their difference from similar examples of plurality of crimes are rather in detail opened.

Хочаева Н.Б.,

ассистенту кафедраи ҳуқуқи судӣ ва
назорати прокурорӣ Ёнвонҷӯи Академияи
Прокуратураи Генералии Федератсияи
Россия

НИЗОМИ СУДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН ШОҲАИ ҲОКИМИЯТИ ДАВЛАТӢ ТО ДАВРАИ ҚАБУЛИ БАРНОМАҲОИ ИСЛОҲОТӢ СУДӢ-ҲУҚУҚӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон, ҳокимияти судӣ, адолати судӣ, низоми судӣ, суди конституционӣ, суди олий, суди олии Иқтисодӣ, суди ҷарбӣ, суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе, судҳои юрисдиксияи умумӣ, пленум, раёсат, коллегияҳои судӣ оид ба парвандаҳои граҷаданӣ, ҷиноятӣ ва коллегияи ҷарбӣ.

Ключевые слова: программы судебно-правовой реформы в Таджикистане, судебная власть, правосудие, судебная система, конституционный суд, верховный суд, высший экономический суд, военный суд, суд Горно-Бадахшанской автономной области, суды областей, города Душанбе, городов и районов, экономический суд Горно-Бадахшанской автономной области, экономические суды областей и города Душанбе, суды общей юрисдикции, пленум, президиум, судебная коллегия по гражданским делам, уголовным делам, Военная коллегия.

Keywords: program judicial-legal reform in Tajikistan, criminal-procedure, judicial power, justice, judicial system, Constitutional Court, Supreme Court, Supreme Economic Court, the Military Court, Court of Gorno-Badakhshan Autonomous Region, courts of the regions, the city of Dushanbe, cities and regions, Economic Court of the Gorno-Badakhshan Autonomous Region, the economic courts of the regions and the city of Dushanbe, courts of general jurisdiction, the plenum, judicial board on civil cases, criminal cases, and the military collegium.

Чи тавре, ки ба ҳамагон маълум аст тамоми тамоюлҳои инкишофи ҷаҳони ғуноғуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар давраҳои пасошӯравӣ ба таври анъанавӣ ду давраро фарогир мебошад, ки то давраи истиқлолият ва дар давраи истиқлолият мебошад. Ин тамоюл ба Ҷумҳурии Тоҷикистон низ хос мебошад ва яке аз самтҳои, ки имрӯз ниёз ба тақомул дорад, ки ин равандро мо баъди соли 1991 яъне аз давраи барҳам хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон назаррас буд мавриди таҳлил қарор медиҳем. Ин равандро як заминае гардид барои дигаргуниҳои ҷашмирас дар ҳама соҳаҳои ҳаёти давлатдорӣ алалхусус дар дигаргуниҳои низоми судӣ ҳам таъсири худро расонид.

Дар Тоҷикистони нав Истиқлол соли 1992 ҳокимияти судӣ дар низоми судии шӯравӣ

қарор дошт ва ибтидои он Конституцияи (Сарқонуни) соли 1978-и Тоҷикистони шӯравӣ ва қонуни конституционии ҶШСТ «Дар бораи сохтори судии Тоҷикистони шӯравӣ», ки санаи қабулаш 11.12.1981 буд ва бо қабули қонун «дар бораи суди арбитражӣ»-и Ҷумҳурии Тоҷикистон (10-марти 1992 сол) ин шакли нави низоми судӣ дар ҳамонвақта буд.¹

Меърҳои ҳуқуқие, ки пеш ҷаъолияти арбитражӣ ва тартиби ҳал намудани баҳсҳои хоҷагидориро ба тартиб меандохтанд, ба таври пурра ба шароити нав номутобиқ шуда монданд. Аз ин ру, 10-уми марти соли 1992 Совети Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарорро дар хусуси амалӣ гардонидани Қонуни Ҷумҳурии

¹ Ниг. Шодиев И.Р. «Давраҳои инкишофёбии таърихӣ ҳокимияти судӣ». «Давлат ва ҳуқуқ» № 2, 2007 сол. С.27-29.

Тоҷикистон «Дар бораи додгоҳҳои ҳакамии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро қабул кард, ки дар онҳо ба ғайр аз равшан намудани масъалаҳои вобаста ба вазифаҳо, мақом ва нақши ғаёлияти додгоҳҳои ҳакамӣ алоқаманд, тартиби ҳалли бахсҳои иқтисодӣ низ инъикоси худро ёфтанд.

Қонун мақомотҳои арбитражиро ба додгоҳҳои ҳакамӣ-мақомотҳои юрисдиксионии мустақил, соҳибхотир, ки қобилияти ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии субъектҳои хоҷагидориро сарфи назар аз шакли моликият доранд, таъдил дод. Бояд қайд намуд, ки ин як қомеъии назаррас дар низомии судии кишвар буд. Чунки то он вақт танҳо судҳои умумӣ амал мекарданд ва арбитражҳо бошанд ҳамчун мақоми судӣ эътироф карда намешуданд. Ин аввалин оғози ислоҳоти низомии судии кишвар буд.

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба азнавташкिल्диҳии «Трибунали Ҳарбӣ» гарнизони шаҳри Душанбе дар Трибунали ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. Оиди ташкилшавии судҳои арбитражӣ ва трибунали ҳарбии шакли ислоҳшуда бахсу мунозираҳои тулонӣ пайдор буд. Аз ҷиҳати «трибунали ҳарбӣ» ба низомии судии шуравӣ шомил набуд. Дар қаттори ин қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба «Сохтори судӣ» 28-уми ноябри соли 1993 қабул гардидааст, ки мувофиқи он ба низомии судӣ шомил аст: Суди олии Тоҷикистони шуравӣ, суди вилоятӣ, суди ВМКБ, суди шаҳри Душанбе, суди ноҳия, суди арбитражӣ ва ҳарбӣ буд.

Аз он ҷумла дар солҳои номбурда қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақоми суд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Суди олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» роҳи ҷиҳати оиди инкишофи низомии судӣ дар давлатдорӣ навбунёд инкишоф доданд. Яке аз роҳҳои ҳеле муҳими нави тақдирӣ ва инкишофи низомии судӣ ин Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6-уми ноябри соли 1994 қабул карда буд ва барои ислоҳотии низомии судии кишвар қадами навро гузошт. Махсусан моддаи 9-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кард, ки «Ҳокимияти давлатӣ дар асоси таҷзияи он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ амалӣ мегардад». Яъне аз ин бар меояд, ки ҳокимияти судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як шохҳои ҳокимияти давлатӣ мебошад.

Бояд қайд кард, ки муқарароти моддаи 9-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати нави набуд. Ҳануз дар банди 3-и Эълони-

яи истиқлолияти Республикаи Совети Сотсиалистии Тоҷикистон муқаррар карда буд, ки «Ҳокимияти давлатӣ дар РСС Тоҷикистон таваҷҷути мақомоти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ ба амал бароварда мешавад»¹

Боби 8-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзими ҳокимияти судӣ ҳамчун қисми алоҳида ва мустақили ҳокимияти давлатӣ бахшида шуда, принсипҳои асосии ғаёлияти он, низомии сохтори судӣ, вазифа, мақсадҳои амалӣ намудани адолати судӣ ва вақлатҳои судяро муқаррар кард. Яъне дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳокимияти судӣ мустақил буда, онро судяҳо тибқи қонун таъин ва интихобшуда дар доираи салоҳияти худ амалӣ менамоянд.

Бояд қайд кард, ки бори аввал дар ҳамин боби Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаттори судҳои юрисдиксионии умумӣ аз ҷониби суди конституционӣ ва судҳои иқтисодӣ амалӣ намудани адолати судӣ қайд гардид. Ҳолати болоӣ маънои онро дошт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон судӣ гузаронида шавад, зеро дар он вақт суди Конституционӣ вуҷуд надошт ва судҳои иқтисодӣ бошанд бо чунин ном вуҷуд надошт.

Вобаста ба ин дар аввалҳои моҳи ноябри соли 1995 иҷлосияи дуҷуми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор қонунҳоро қабул кард, ки ба ҳокимияти судӣ дахл доштанд. Яке аз инҳо қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад. Қонуни конституционии мазкур 3-уми ноябри соли 1995 қабул карда шуд, ки он вазифаҳо, салоҳият тартиби ташкил ва ғаёлияти ин судро тавассути Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян кард, яъне асоси конституционӣ ва ҳуқуқии ғаёлияти он ташкил карда шуд ва ҳаёти суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардид.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қарарҳои суханронӣ бахшида ба 15-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд кард, ки «дар низомии судии мамлакат мақоми махсусро суди конституционӣ ишғол менамояд, ки яке аз вазифаҳои навбати аввали он аз таъмин намудани волоияти конститутсия дар низомии санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ иборат аст. Бинобар ин дар шароити давлати демократӣ ва

¹ Ниг.: Эълонии истиқлолияти РСС Тоҷикистон. Душанбе, «Ирфон», 1990 (бо се забон: тоҷикӣ, русӣ ва узбекӣ). С. 20.

ҳуқуқбунёд Суди конституциониро лозим аст, ки фаолияти худро оид ба таъмин намудани адолати конституционӣ ва волияти Конститутсия пурзӯр намояд.

Ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки аз рӯйи Конститутсия (Сарқонуни) вазифаи ҳамаи мақомоти давлатӣ ва ҷамъиятӣ аз он ҷумла мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ мебошад, дар ниҳоят дар Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон баста мешавад. Вай ба сифати посбони олии Конститутсия ва кафили муносибатҳои ҳуқуқии конституционии ҳокимияти давлатӣ нисбати риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд баромад менамояд. Вазифаи дугона - ҳифзи Конститутсия ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳо дар салоҳияти суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақсимнашаванда ва ногусастанӣ мебошад.

Бояд қайд кард, ки дар шароити дар каттори моликияти давлатӣ мавҷуд будани моликияти хусусӣ танзимкунандаи асосии муносибати моликият, истехсолот ва мубодилаи байни истехсолкунанда ва истеъмолкунандаи маҳсулоту молҳо қонун ва шартнома дар ягонагии онҳо ва алоқаҳои байниҳамдигарии бозорӣ мешаванд. Маҳз бо ташкил ёфтани муносибатҳои бозорӣ талабот ба ташкилкунии низомии судии мустақил, ки махсус барои баррасӣ намудани баҳсҳои иқтисодии байни субъектҳои хоҷагидорӣ мувофиқ гардонида шудаанд, ба миён омад.

Инро ба инобат гирифта иҷлосияи дуюми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар санаи 4-уми ноябри соли 1995 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «дар бораи Судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Кодекси мурофиаи хоҷагии Ҷумҳурии Тоҷикистонро қабул кард, ки асоси ҳуқуқии низомии сохтори судӣ ва мурофиаи судии судҳои иқтисодӣ гаштанд¹. Онҳо таъдил ёфтани собиқ арбитражҳои давлатиро ба мақомоти комили ҳокимияти судӣ ифода менамоянд ва бори аввал салоҳияти баамалбарории адолати судиро аз рӯйи парвандаҳои суди иқтисодӣ ба зиммаи мақомоти судӣ гузошт.

Дар моддаи 3-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қайд гардида буд, ки «Низомии судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро Суди Олии иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон, суди иқтисодии Вилояти Мухто-

ри Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоятҳои Суғд, Хатлон, суди иқтисодии шаҳри Душанбе ташкил медиҳад»

Дар асоси қонуни конституционии дар боло зикргардида дар суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоятҳои Суғд, хатлон, суди иқтисодии шаҳри Душанбе дар каттори марҳилаи яқум ҳамчунин марҳилаи шикоятӣ амал мекард, ки санадҳои судии эътибори қонунӣ пайдо накардаи ин судҳоро ба тариқи апеллатсионӣ месанҷид. Дар Суди олии Иқтисодӣ, судҳои иқтисодии вилоятҳои Суғд, Хатлон, суди иқтисодии шаҳри Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад марҳилаи яқум, шикоятӣ, касатсионӣ ва назоратӣ – Раёсат ва Пленуми Суди олии Иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон амал мекарданд.

Бояд қайд кард, ки то он вақт дар шаҳри Душанбе на арбитражи давлатӣ ва на суди ҳакамӣ фаъолият намекард. Баҳсҳоеро, ки дар ҳудуди шаҳри Душанбе ба миён меомаданд, аз тарафи арбитражи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баъди 10-уми март соли 1992 бошад аз тарафи Суди Олии ҳакамии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешуданд. Суди иқтисодии шаҳри Душанбе солҳои 1996 таъсис дода шуда буд, ки он проблемаҳое, ки дар байни субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба миён меомад ва ё баҳсҳое, ки байни ин субъектон пайдо мешуд барои ҳалли дурустии он, ки адолат воқеан пайдо гардад, замина гузошт.

Ба ғайр аз он, иҷлосияи дуюми Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дигар қонунҳоро ба монанди Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи судҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи мақоми судяҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи сохтори судӣ» қабул кард, ки бешубҳа барои тақмили низомии судии кишвар аҳамияти муҳим доштанд.

Бояд қайд намуд, ки гарчанде, ки ҳануз охирҳои соли 1992 ҷанги шаҳрвандӣ дар ҷумҳурӣ ба охир расида буд, вале авзои Ҷумҳурӣ ҳануз ҳам мӯътадил набуд. Соли 1997 Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон ба анҷом расид. Созишномаи мазкур дар баробари ҳаллу фасли масъалаҳои муҳими рӯз, ворид намудани тағйиру иловагӣҳоро ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ мекард. Барои амалӣ намудани ин мақсадҳо

1 Ниг.Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.1995.№21. С. 6-8.

26-и сентябри соли 1999 бо роҳи райпурсии умумихалқӣ ба Конститутсияи (Сарконуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳо ворид карда шуданд, ки онҳо барои инкишофи давлатдорӣ миллии тоҷикон аҳамияти калоне доштанд.

Тағйироту иловагиҳои мазкур ба низомии судии кишвар бе таъсир намонданд. Яъне тағйиротҳое, ки ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намуданд дар мустаҳкамнамоии низомии судӣ нақши хурдо гузошта як қаттор ислохотҳоро дар ин самт муқаррар намуд. Дар ин замина Тоҷикистон соҳиби порлумони 2-палатагӣ, яъне Маҷлиси намояндагон ҳамчун палатаи касбии доимо-малкунанда ва Маҷлиси Миллӣ-палатаи болоӣ гардид. Тағйиру иловагиҳои мазкур ҳамчунин таъсиси мақоми нави коллегиялӣ-Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро пешбинӣ мекард, ки барои танзиму таҳкими фаъолияти мақомоти судии кишвар равона шуда буд.

Дар охири соли 1999 (14 декабр) тахти № 48 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуда, ҳалли масъалаҳои фаъолияти ташкилии судҳо аз Вазорати адлия ба салоҳияти ин ниҳоди навтаъсис воғуздор гардида, қадами навбатӣ дар мустаҳкам намудани мустақилияти ҳокимиятии судӣ гузошта шуд ва он ҳамчун мақоми коллегиялӣ, ки аз Раис-Раиси Шӯрои адлия ва аъзоёни он (яъне аъзоёни Шӯрои адлия) иборатанд; -аз Раиси Суди олий, намояндаҳо ва узви Маҷлиси Миллӣ ва вакили Маҷлиси намояндагон, Мушовирони давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати кадрӣ ва ҳуқуқӣ, муовини аввал ва муовини Раиси Шӯрои адлия (Котиби Шӯро) иборат буда дар ҷо ба ҷо гузориҳои кадрҳои судӣ фаъолият менамоянд.

Бо таъсис додани Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиротҳоро талаб мекард. Сипас ба ин хотир 6-уми августи соли 2001 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд¹. Дар асоси ин қонуни конститутсионӣ қонунҳои конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи судҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи

мақоми судяҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи сохтори судӣ» «Дар бораи судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз эътибор соқит карда шуданд.

Яъне ҳамаи қонунҳое, ки дар боло зикр шуда буданд ҳар як намуди ҳокимияти судиро дар алоҳидагӣ танзим менамуданд, ва дар натиҷаи яқҷоянамоӣ ин қонунҳо як қонуни мукамал қабул гардида, танзимнамоиро дар ин самт пурзӯр намуд. Бо қонуни нав марҳилаи шикоятӣ аз Суди Иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе гирифта ба ихтиёри Суди олии Иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шуданд.

Баъдан солҳои 2003 як ғуруҳ аъзои маҷлиси Миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия бо ташаббус баромад намуданд ва ниҳоят 22-июни соли 2003 ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳо ворид гардиданд.

Тағйиру иловаҳои ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшуда, ба ҳокимияти судӣ низ дахл доштанд. Ин тағйиру иловаҳо ҳамчунин муқаррар карданд, ки ваколати судяҳо ба муҳлати 10 сол дароз ва бо ин роҳ барои наздик шудан ба меъёрҳои байналмилалӣ шароит фароҳам оварда шуд. Дар як вақт синни ниҳоии номзадҳои ба вазифаи судягӣ пешниҳодшаванда аз 60- солагӣ ба 65-сол муқаррар гардид.

Синну соли ба вазифаи судягӣ таъин гардидан бошад барои судяҳои судҳои шаҳруноҳияҳо, судҳои ҳарбии гарнизон ва суди иқтисодии шаҳри Душанбе ва судҳои иқтисодии вилоятҳо аз сини 25 солагӣ буда, барои судяи судҳои шаҳри Душанбе, вилоятҳо, Суди Олий ва Суди Олии иқтисодӣ шудан доштани 5 сола собиқаи касбии судягӣ пешбинӣ шудааст. Барои Суди Конститутсионӣ бошад 10 сол собиқаи кории касби ва синни 30 солагӣ пешбинӣ гардидааст. Талаботҳое, ки ба ҳамаи номзадҳо дахл дорад, ин шарҳванди Ҷумҳурии Тоҷикистон будани номзадҳо ва маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ доштани онҳо аст.

Дар Ҷумҳурии мо масъалаи низомии судӣ ба таври ғуногун муқаррар шудааст. Дар яқҷоягӣ бо меъёрҳои басанда дар амалияи судӣ се зерғуруҳи судӣ мавҷуд мебошад:

1. Судҳои Юрисдиксияи умумӣ.
2. Суди конститутсионӣ.

¹ Ниг.: Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 6 августи соли 2001 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2001, №7.

3. Суди иқтисодӣ .

Зикр бояд намуд, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон боби алоҳида ба ҳокимияти судӣ бахшида шудааст, ки аз моддаи 84 то 92-ро фароғир мебошад. Боби ҳаштуми Конститутсия (Сарқонун) ба танзими ҳокимияти судӣ бахшида шуда, принципҳои асосии фаъолияти он низомии сохтори судӣ, вазифа мақсадҳои амалигардонии адолати судӣ ва ваколати судяҳоро муайян мекунад.

Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронҳои худ ба нақши ҳокимияти судӣ дар мустаҳкам кардани қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон, татбиқи адолати судӣ таъкид намуда, зикр менамояд, ки «Адолати судӣ дар ҳақиқат ҳам бояд ҳамчун яке аз қафолатҳои асосии таъмини ҳуқуқу озодӣ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон бошад. Ҳокимияти судӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ буда, яке аз шаклҳои асосии фаъолияти давлат ҷиҳати баамалбарории адолати судӣ мебошад. Воқеан пойдеории давлат ва бақои он ба адолати судӣ эҳтиёҷ ва пайвастагии ногусастанӣ дошта, ин омили муайянкунанда водор месозад, ки пайваста ҳокимияти судӣ таҳким ва густариш ёбад.

Ҳокимияти судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо ба судҳои босалоҳият ва дар асоси қонун ташкил ёфта дар симои судяҳо ва машваратчиёни халқӣ, ки дар ҳолати муқаррар намудани қонун барои ба амал баровардани адолати судӣ ҷалб карда мешаванд, тааллуқ дорад. Хусусияти мустақилии ҳокимияти судиро Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо бо қонун итоат намудан ва ягона буданро ифода намуда, аз номи давлат амалӣ намудани адолати судиро аз ҷониби мақомоти махсуси давлатӣ-судҳо таъмин мекунад.

Бояд қайд намоем, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон мақомоти дигар ё шахси ҳуқуқӣ ба зиммаи худ гирифтани таъмини татбиқи адолати судиро надорад. Адолати судӣ дар заминаи асосҳои демократие ба амал бароварда мешавад, ки онҳо аз моҳияту вазифаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд бар меояд. Тибқи Конститутсия татбиқи адолати судӣ бар зимаи ҳокимияти судӣ воғузур шудааст ва як қаттор судҳое дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият мекунанд, ки дар як навбат адолати судиро ба амал мебароранд, дар навбати дигар низомии судии Ҷумҳурии Тоҷикистонро

ташкил медиҳанд, ки ба ин низомии судӣ Суди конститусионӣ, Суди олий, Суди олии Иқтисодӣ, Суди ҳарбӣ, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе, шомил буда, мувофиқан аз тариқи мурофияи суди конститусионӣ, граждонӣ, ҷиноятӣ, иқтисодӣ ва маъмурӣ муқаррар кардаанд.

Суди конститусионӣ бо мақсади таъмини волоияти меъёрҳои Конститутсия ва амали бевоқифаи он дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфтааст. Ҳифзи Конститутсия, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба василаи мурофияи суди конститусионӣ парвандаҳои, ки мутобиқи моддаҳои 14 ва 34-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба вай муносибат доранд,¹ баррасӣ намуда, зимни амалӣ намудани ваколатҳои худ тобеи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни конституционии зикргардида мебошад.

Суди конститусионӣ ҳамчун ҳокимияти судии махсус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, зеро таъсис ва фаъолияти он махсус ба ҳифзи меъёрҳои Конститутсия равона шудааст. Суди конститусионӣ мисли дигар судҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияткунанда дар асоси принципҳои ба худ хос ва қоидаҳои махсуси мурофияи конституционии худро доро мебошад. Ҳайати суди конститусионӣ аз 7-нафар судя иборат буда ва муҳлати ваколати ҳар як судя 10 сол мебошад, ки ин бо ислоҳоти соли 2004-ум муқаррар шудааст. Дар нисбати судяҳои суди конститусионӣ талаботҳои махсус гузошта шудааст, ки кадрҳое, ки меҳоранд, судяи суди конститусионӣ бошанд, бояд ки ба ин талаботҳо ҷавобгу бошанд.

Суди конститусионӣ дар асоси қонуни соҳавии худ дорои салоҳиятҳо ва ваколатҳои зиёд мебошанд. Дахлнопазирии судяҳо, ки тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, ба судяҳои суди конститусионӣ низ тааллуқ дорад. Ба Суди конститусионӣ як қаттор парвандаҳои тобеъ мебошанд, ки бо баргузори мурофияи конститусионӣ баррасӣ карда шуда, дар ин самт адолати судӣ бароварда мешавад. Дар

1 Ниг: Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» моддаҳои. 14 ва 34 аз 3.11.1995, тахти № 85.

қонуни соҳавии Суди конститусионӣ фасли алоҳида ба истехсолот ва ё муурофияи суди конститусионӣ баҳшида шудааст, ки танзимкунандаи рафти муурофияи конститусионӣ мебошад. Бояд зикр намуд, ки масъалаи қабули як кодекси нав бо номи Кодекси муурофияи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он тамоми паҳлуҳои муурофияи конститусионӣ дарҷ шуда барои дар оянда дуруст ба амал баровардани адолати судӣ дар ин самт нақши хуберо мебозад ва дар ин ҳол ҳамаи муаммоҳои дар муурофияи конститусионӣ буда аз байн меравад.

Доираи фаъолият ва салоҳияти Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаҳои 22 ва 23-и Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ гардидааст, ки тибқи он Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми олии судӣ ба ҳисоб рафта, назорати судиро аз болои фаъолияти судҳои ҳарбии гарнизонҳо, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, судҳои шаҳри ноҳияҳо оид ба парвандаҳои гражданин, ҷиноятӣ, маъмурий ва дигар парвандаҳои дар тобеияти ин судҳо буда ба амал мебарорад.¹

Соҳтори Суди Олӣ аз рӯи салоҳияташ аз коллегияҳои судӣ оид ба парвандаҳои гражданин, ҷиноятӣ, ҳарбӣ инчунин Раёсат ва Пленум иборат мебошад. Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати иҷрои вазифаҳои худ парвандаҳоро ба сифати суди марҳилаи аввал, дуюм ва бо тартиби назоратӣ аз рӯи ҳолатҳои нав ошкоргардида баррасӣ менамояд.

Бо дарназардошти он, ки Пленуми Суди Олӣ зинаи олии судӣ ба ҳисоб меравад, он дар ҳайати Раиси суди Олӣ, муовини аввал, муовини ӯ ва судяҳои Суди Олӣ амал карда, ҷаласаи он дар мавридҳои зарурӣ, вале на камтар аз ду маротиба дар як сол таъин мегардад. Пленуми Суди Олӣ дар доираи яке аз салоҳиятҳои муҳими худ оид ба татбиқи қонунгузорӣ, ки дар мавриди баррасии парвандаҳои судӣ пайдо мешаванд, тавзеҳоти дастурӣ медиҳад, ки он барои судҳо, дигар мақомоту шахсони мансабдор, ки қонуни тавзеҳшударо татбиқ менамояд ҳатмӣ мебошад. Аммо ин муқаррароти ибрознамудаи қонун ба ҳалалдор шудани мустақилияти судяҳои зинаи поёнӣ оварда мерасонад. Салоҳиятҳои дигари Пленуми Суди Олӣ дар қонунгузорӣ муқаррар шудааст.

Раёсати Суди Олӣ аз ҷумлаи судяҳои Суди Олӣ дар ҳайати нух нафар, аз ҷумла Раиси Суди Олӣ муовини аввал ва муовини ӯ таъсис дода мешавад, ки шумораи онро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешниҳоди Пленуми Суди Олӣ тасдиқ менамояд. Дар доираи салоҳияташ Раёсати Суди Олӣ парвандаҳоро бо тартиби муқаррарнамудаи кодексҳои муурофияи гражданин, ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи шиқоят ё эътироз, инчунин аз рӯи ҳолатҳои нав ошкоршуда баррасӣ менамояд.

Раёсати Суди Олӣ нисбат ба баррасии парвандаҳои гражданин суди зинаи ниҳой ба ҳисоб меравад.

Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои гражданин Суди Олӣ ҳамчун суди марҳилаи касатсионӣ ва назоратӣ парвандаҳои гражданинро ба тариқи касатсионӣ баррасӣ менамояд. Бояд таъкид дод, ки дар ташақкул ва инкишофи коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои гражданин саҳми як қатор шахсон ба монанди Азизова Т.А., Абдулоев Ф.А., Раҳмонов С.Р. Ҳочабекова З.Х., ва дигарон хеле калон аст.

Коллегияи мазкур аз рӯи аризаҳои шахсон дар парвандаи иштирок кардари дар бораи аз рӯи ҳолатҳои нав ошкоршуда, аз нав дида баромадани ҳалномаҳо, ки коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои гражданин дар марҳилаи якум баровардааст, инчунин қарорҳои марҳилаи касатсионӣ ва назоратиро, ки дар марҳилаи якум баррасӣ шудааст, баррасӣ менамояд инчунин дигар масъалаҳо, ки тибқи қонунгузорӣ ба ваколати у воғузор шудааст ҳалу фасл менамояд. Дар даврони истиқлолият зиёда аз 20 қарорҳои Пленуми суди Олӣ оид ба баррасии парвандаҳои гражданин қабул шудааст, ки фаъолияти ин коллегияро боз ҳам мустаҳкам менамояд.

Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри таъмини адолати судӣ нақши муҳим дорад. Вазифаи коллегия ин амалӣ гардонидани назорат оид ба қонунӣ ва асоснок будани ҳукмҳо, таъинотҳо ва қарорҳои судҳои поёнӣ аз рӯи парвандаҳои ҷиноӣ ба шумор меравад. Салоҳияти ин коллегияро моддаи 35-и Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Судҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» моддаҳои 364-389, 403-416-и КМҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намудааст.²

1 Ниг.: Тафсири илмию оммавии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе-2009 «Шарқи озод». С. 438 – 439.

2 Ниг.: Кодекси муурофияи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе «Ифон» 2010. С. 181

Баҳри амалӣ гардонидани адолати судӣ дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 бо Қарори раёсати Маҷлиси Олӣ Коллегияи ҳарбии Суди Олӣ ва соли 1994 бошад, судҳои ҳарбии гарнизонҳо таъсис ёфтанд. Судҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низомии ягонаи судии ҷумҳурӣ шомил буда, ба амалбарории адолати судиро дар ҳамаи қисмҳои ҳарбӣ, қорхонаҳо, муассисаҳо ва тамоми сохторҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тамоми сохторҳои, ки қушунҳои ҳарбӣ доранд таъмин менамоянд.¹

Коллегияи ҳарбӣ дар ҳайати Суди Олӣ амал намуда, нисбат ба судҳои ҳарбии гарнизонҳо бевосита марҳилаи судии болоӣ ба ҳисоб меравад. Коллегияи ҳарбӣ мутобиқи қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба сифати суди марҳилаи якум парвандаҳоро оид ба ҷиноятҳои аз ҷониби хизматчиёни ҳарбие, ки рутбаи полковник ва аз он баландро доранд, ё ин ки вазифаҳои баландтарро дар соҳаи ҳарбӣ ишғол менамоянд баррасӣ менамояд.

Коллегияи ҳарбӣ ҳамчун суди марҳилаи касатсионӣ шикоятҳо ва эътирозҳои касатсионӣ ва хусусиро аз болои ҳалномаҳо, ҳукмҳо, таъинотҳои судҳои ҳарбии гарнизонҳо, дида мебарояд. Ҳамчунин ба тариқи назоратӣ парвандаҳоро аз руи эътирозҳои Раиси суди Олӣ, прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарпрокурори ҳарбӣ ва ғайраро баррасӣ мекунад. Инчунин, яке аз вазифаҳои асосии Коллегияи ҳарбӣ баҳри амалӣ гардонидани адолати судӣ, таъмин намудани иҷроӣ татбиқи дурусти қонунҳои моддӣ ва мурофиавӣ ба шумор меравад ва бо мақсади амалӣ шудани ин вазифаҳо назоратро аз болои судҳои зинаи поёни ғузур намуда мусоидат мекунад.

Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти худро дар асоси Конституция (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни конституционӣ «Дар бораи судҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» амалӣ намуда, оид ба ҳалли баҳсҳои иқтисодӣ ва парвандаҳои дигаре, ки аз тарафи судҳои иқтисодӣ мавриди баррасӣ қарор мегиранд, мақоми олии судӣ ба ҳисоб меравад. Суди мазкур дар шаклҳои мурофиавӣ, ки қонун пешбинӣ кардааст, ба фаъолияти судҳои иқтисодӣ назорати судӣ мебарад ва оиди масъалаҳои таҷрибаи суд тавзеҳоти дастурӣ медиҳад.

Барои амалӣ намудани ин фаъолиятҳо Суди олии иқтисодӣ ҳамчун марҳилаи якум парвандаҳоро, ки ба суди иқтисодӣ мансубанд баррасӣ мекунад; ҳамчунин марҳилаи апеллатсионӣ (шикоятӣ) парвандаҳоро баррасӣ менамуд, ки дар ин суд ва судҳои поёни дар марҳилаи якум баррасӣ шуда буданд. Инчунин аз рӯи ҳолатҳои навошкоршуда, ҳамчун марҳилаи касатсионӣ, назоратӣ парвандаҳоро баррасӣ менамояд.

Ҷиҳати иҷроӣ салоҳияташ Суди Олии иқтисодӣ дар ҳайати худ Пленум, Раёсат коллегияи суди ба тариқи апеллатсионӣ дида баромадани парвандаҳо, инчунин коллегияи касатсионӣ ва коллегияи назоратӣ амал мекард. Зинаи поёнии Суди Олии иқтисодӣ танҳо дар сатҳи вилоятӣ амал менамуд. Вазъи ҳуқуқии Пленум, Раёсат ва коллегияҳои Суди Олии иқтисодӣ монанди Суди Олӣ дар қонуни соҳавӣ мустаҳкам шудааст. Ҳамчунин дар самти мурофиаи иқтисодӣ Кодекси алоҳида бо номи Кодекси Мурофиаи иқтисодӣ амал менамуд, ки он танзимгари мурофиаи иқтисодӣ мебошад.

Ҳамчунин нисбати судҳои марҳилаи аввал ҳаминро ғуфтан ба маврид аст, ки судҳои зинаи аввал дар нисбати судҳои умумӣ дар шаҳрҳои ноҳияҳои алоҳида таъсис дода шуда, вазъи ҳуқуқии онҳо бо ҳамин қонуни конституционӣ дар боло номбаршуда муайян карда мешавад ва нақши Шӯрои адлия дар фаъолияти ин зинаҳои судӣ хеле баланд мебошад.

Ҳамин тариқ низомии судии Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи қабули барномаҳои ислохотӣ дар ин самт бо чунин тарз ифода ёфтааст:

а) Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон

б) Судҳои умумӣ

Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, суди шаҳри Душанбе, судҳои шаҳр ва ноҳия;

в) Судҳои иқтисодӣ

Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе;

г) Судҳои ҳарбӣ

Коллегияи ҳарбии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, судҳои ҳарбии гарнизонҳои Хорӯғ, Хучанд, Хатлон ва Душанбе иборат мебошад.

Дар ҳамин самт бояд зикр намуд, ки Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсиси

1 Ниг.: Сатторов А.С. Нашриҳои Суди Олӣ: «Суди Олӣ дар масири 20-соли соҳибистиклолӣ» иборат аз 4-саҳ.

судҳои ғавқулодаро дар ҳудуди марзию маъмурии кишвар қатъиян манъ намудааст. Ҳатто дар сурати қорӣ кардани вазъияти ғавқулодда, ки

андешидани чораҳои махсуси муҳофизати тартиботи ҷамъиятиро пешбинӣ мекунад, қонун ба ташкили суди ғавқулода иҷозат надодааст.¹

Аннотатсия

Низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун шохаи ҳокимияти давлатӣ то давраи қабули барномаҳои ислоҳотӣ судӣ-ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун шохаи ҳокимияти давлатӣ то давраи қабули барномаҳои ислоҳотӣ судӣ-ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон пешбинӣ дода шудааст.

Аннотация

Судебная система Республики Таджикистан как ветвь государственной власти до момента принятия программ судебно-правового реформирования в Таджикистане

В данной статье указывается судебная система Республики Таджикистан как ветвь государственной власти до момента принятия программ судебно-правового реформирования в Таджикистане

Annotation

Court system of the Republic of Tajikistan, as a branch of state power before the adoption of the program of judicial reforms in Tajikistan

This article indicates the court system of the Republic of Tajikistan as a branch of state power before the adoption of the program of judicial reforms in Tajikistan.

¹ Ниг. «Тафсири илмию оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон». Гуруҳи муаллифон. Душанбе-2009 «Шарқи озод». С. 446 - 448.

М. Раҳимзода

Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, проффессор

Бобочонов И.Х.,

Раиси суди ноҳияи Рӯдакӣ, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

Меликов У.А.

Сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба муносибатҳои граҷданӣ, оилавӣ ва соҳибкории Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ

Бадалов Ш.К. дотсенти кафедраи ҳуқуқи граҷдани факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, номзади илмҳои ҳуқуқ

ДАР БОБАТИ МАЪНОИ ИСТИЛОҲИ «ГРАЖДАНӢ» ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ МУОСИР ВА ЗАРУРАТИ ИВАЗ НАМУДАНИ ОН БА ИСТИЛОҲИ «МАДАНӢ»

Калидвожаҳо: маданӣ, Кодекси маданӣ, граҷданӣ, Кодекси граҷданӣ, техникаи қонунгузорӣ, истилоҳоти ҳуқуқӣ, забони давлатӣ ва ғайра.

Ключевые слова: Гражданский кодекс, гражданский, законодательная техника, юридическая терминология, государственный язык и др.

Key words: Civil code, civil, legislative technique, law terminology, the state language, and others.

Гузориши масъала. Айни замон дар асоси Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 июни соли 2013, №АП-2257 гурӯҳи корӣ оид ба таҳияи Кодекси граҷдани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав таъсис ёфтааст. Яке аз масъалаҳое, ки аз ҷониби гурӯҳи корӣ мавриди баррасӣ қарор дорад, ин зарурати иваз намудани истилоҳи «граҷданӣ» ба истилоҳи «маданӣ» чи дар ном ва чи дар матни Кодекси граҷданӣ ва минбаъд дар тамоми қонунгузорӣ мебошад. Масъалаи мазкур ҳанӯз ҳангоми муҳокимаи Консепсияи тақмили қисми якуми Кодекси граҷдани Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббуси Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 12-15 декабри соли 2012 дар Хоҷа-Обигарм мавриди баҳсу мунозира қарор гирифта буд. Ҳамзамон оид ба масъалаи мазкур дар байни мутахассисони соҳа ва дигарон фикру ақидаҳои гуногун баён гардидааст¹. Ҷиҳати

дастгирии чунин иқдом ақсарияти мутлақи мутахассисон ва дигар кишрҳои ҷомеа, аз ҷумла забоншиносон, мавқеи ҳудро мусбат арзёбӣ намуданд.

Барои боз ҳам равшантар гардонидани матлаб ҳамчун аъзои гурӯҳи корӣ меҳостем дар доираи мақолаи мазкур баъзе фикру андешаҳои ҳудро дар мавриди моҳияти баҳси мазкур ва зарурати табдили номи «Кодекси граҷданӣ» ба «Кодекси маданӣ» пешкаш намоем. Бо мақсади мукамал гардидани далелу бурҳонҳо зарур шуморидем, ки масъалаи мазкур дар иртибот бо сайри кӯчаки таърихи гузориши масъала ва дар муқоиса бо таҷрибаи қонунгузори дигар давлатҳо сурат гирад. Ҳамчунин паҳлӯҳои забонию овози масъала мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

1. Назаре ба решаи таърихи масъала. Бояд зикр намоем, ки аз замони қадим ҳуқуқшиносон ба табиати муносибатҳои ҷамъиятӣ диққати хоса дода, роҳу воситаҳои самаранок дахлдо-ри танзими онро ҷустуҷӯ кардаанд. Мушкilot

¹ Ниг., масалан: Ғаюров Ш.К. Кодекси граҷданӣ ё Кодекси маданӣ? // Ҷумҳурият, №132 (22 269), аз 8 октябри соли 2013. С.1-2; Сулаймонов Ф.С. Кодекси граҷданӣ ё Кодекси маданӣ? // Минбари ҳуқуқшинос, №4 (4), аз 6 сентябри соли 2013. С.5; С.6; Бобоев Ҷ.Қ. Доир ба масъалаҳои тағйир додани номи кодекси

граҷданӣ ба маданӣ// Қонунгузорӣ. №4 (12), 2013. С.41-46. Ҳамчунин масъалаи мазкур дар ҷандин конфронсу доираҳои илмӣ муҳокима гардида истодааст.

дар он аст, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ гуногун, мураккаб ва доманадор буда, аз як тараф, зарурати ҳифзи манфиатҳои хусусии ҳар як фарди ҷомеа ҷой дорад ва аз тарафи дигар давлат ҷиҳати ҳифзи манфиатҳои оммавӣ тадбирҳои заруриро меандешад. Ба хотири қонеъ намулдани манфиатҳои оммавӣ зарурати иштироки давлат дар муносибатҳои хусусӣ низ ба миён меояд. Маҳз ҳамин ҳолат ҳуқуқшиносони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷунин ҳулоса овард, ки маҳаки навбандии ҳуқуқ бояд манфиат бошад. Суханони бузурги Улпиан дар асри 3 милодӣ то ин замон аҳамияти худро гум накардаанд. Ӯ гуфта буд, ки ҳуқуқ ба ду навъ ҷудо мешавад: «*ius privatum*», яъне ҳуқуқи хусусӣ ва «*ius publicum*», яъне ҳуқуқи оммавӣ. Улпиан навишта буд, ки ҳуқуқи оммавӣ манфиати давлатро ҳимоя мекунад. Азбаски давлат барандаи ҳокимияти сиёсӣ аст, дар муносибатҳои оммавӣ субъектҳои нобаробар мебошанд ва танзими муносибатҳои ҳислати императивӣ дорад. Улпиан ҷунин таъриф дода буд: ҳуқуқи оммавӣ ин «ҳуқуқест, ки ба ҳолати давлати Рим мансуб аст» (Дигестҳо, китоби якум, титули 1, пораи 1, зермавзӯи 2). «*Ius privatum*» меъёрҳои дигар бар мегирад, ки манфиатҳои шахсони алоҳидаро ҳимоя мекунад. Дар ҳуқуқи хусусӣ усули диспозитивӣ бартарӣ дорад. Иштирокчиён дар интиҳоби воридшавӣ ба муносибатҳои ҳуқуқӣ ва муайянсозии он баробар мебошанд. Улпиан ҷунин таъриф дода буд: ҳуқуқи хусусӣ ин «ҳуқуқест, ки ба манфиатҳои шахсони алоҳида мансуб аст» (Дигестҳо, китоби якум, титули 1, пораи 1, зермавзӯи 2). Ҳуқуқи хусусии римӣ якранг набуд ва дар ҷанб самт инкишоф меёфт. Истилоҳи «*ius privatum*» се низомӣ (зернизомӣ) ҳамқадамро дар бар мегирифт: ҳуқуқи сивилӣ ё ҳуқуқи қиритӣ («*ius civile*», «*Quiritium*»), ҳуқуқи халқӣ ё ҳуқуқи ғитрӣ («*ius gentium*» ё «*ius naturale*») ва ҳуқуқи преторӣ («*ius praetorium*»)¹.

Ҳуқуқи граждании (мадания) имрӯза аслан бо ҳуқуқи хусусии римӣ баробармазмун буда, набояд бо ҳуқуқи сивилӣ омехта карда шавад, зеро он ҳуқуқи римии миллии қадимае буд, ки танҳо нисбат ба муносибати байни шаҳрвандони римӣ – қиритҳо паҳн мешуд².

Дар ҷараёни ворисият ва ретсепсияи ҳуқуқи римӣ маҳз истилоҳи «*civile*» (на «*privatum*») вориди забонҳои қонунгузори давлатҳои зиёди

аврупоӣ шуд³ (манзури мо ин ҷо асосан истифодаи он дар иртибот бо истилоҳоти ҳуқуқии зерин аст: «*Civil Code*» – Кодекси граждании (мадания), «*civil law*» – ҳуқуқи граждании (мадания) ва ғайра⁴), дар забони русӣ ва баъзе забонҳои славянии дигар ҳамчун «гражданский (-ая, -ое)» («Гражданский кодекс», «гражданское право» ва ғайра) тарҷума гардид (дақиқтараш калка шуд). Дар забони тоҷикӣ муосир низ истилоҳи мазкур бевосита аз забони русӣ қабул гардида, мавриди истифода қарор гирифт.

2. Таҳлили этимологӣ ва мазмунии истилоҳот. Бояд зикр намоем, ки барои исботи зарурати табилии истилоҳи «гражданин» маҳз ба истилоҳи «мадания» таҳлили этимологӣ калимаҳои «*civilis*», «гражданин» (ва дигар калимаҳои аз он сохташаванда), «мадания» ва «шаҳрвандӣ» муҳим мебошад.

Маънои калимаи «*civilis*». Калимаи латинӣ «*civilis*» аз «*civilis*» ба маънои «шаҳрвандӣ» («мадания»), «давлатӣ», баъдан аз «*civis*» ба маънои «шаҳрванд»⁵ баромадааст.

Маънои калимаи «гражданин». Калимаи русии «гражданский (-ая, -ое)» дар луғатҳо ба ҷунин маъно омадааст: сифати шаҳрванд ҳамчун табааи ягон давлат⁶, мансуб ба ҳолати ҳуқуқии шаҳрвандон дар давлат⁷, мансуб ба муносибатҳои ҳуқуқии шаҳрвандон байни якдигар ва муносибати онҳо бо мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо⁸. Дар тамоми ҷунин ҳолатҳо шаҳрванд ба маънои мансубият ба ягон давлат истифода шудааст («гражданин» аз решаи «го-род»).

Дар луғату фарҳангҳои тоҷикӣ он ҷунин шарҳ ёфтааст: «Гражданин – 1. ниг. шаҳрвандӣ: ҳуқуқи шаҳрвандӣ; 2. Ғайриҳарбӣ, ғайринизомӣ...»⁹.

Дар шароите, ки дар забони тоҷикӣ вожаи зебои шинам мавҷуд аст, ки бори маънии ҳам

1 Римское частное право: Учебник/ Под ред. И.Б.Новицкого, И.С. Перетерского. М., 2004. С.3-6.

2 Римское частное право: Учебник/ Под ред. И.Б.Новицкого, И.С. Перетерского. С.5.

3 Ниг.: Гражданское право: В 2-х т. Том 1: Учебник/ Отв. ред.Е.А. Суханов. М., 2000. С.1.

4 Дар дигар ҷойҳои масъалаи истифодаи истилоҳи мазкур дигар ҳал ҳал шудааст (масалан, дар мавриди шаҳрвандӣ ҳамчун робитаи ҳуқуқии шахс ба давлат, ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун ҷомеаи хусусӣ ва ғайра).

5 <http://ru.wiktionary.org/wiki/%D1%86%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9>

6 Ниг.: Толковый словарь русского языка. Т.1 (А-КЮРИНЫ). М., 1934. С.613-614

7 Ниг.: Словарь русского языка. Том 1 (А-Й). М., 1981. С.342.

8 Ниг.: Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М., 2003. С.143.

9 Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (ибора аз ду ҷилд). Ҷилди 1 (А-Н). Душанбе, 2008. С.331.

вожа ва ҳам истилоҳи «граждани»-ро бурда метавонад, ягон зарурат ба иқтибоси калимаи дигар ҷой надорад. Ин боз дар ҳолест, ки калимаи «граждани» ба табиати забони тоҷикӣ ҳилоф аст ва воридшавии он ба забони тоҷикӣ (ҳадди ақал дар шакли ҷойдоштааш) қобили қабул нест. Аслан дар забони тоҷикӣ пасиҳамоии ду ҳамсадо нодуруст аст, аз ин ҷост, ки «стакан» дар мо «истакон» шудааст¹.

Маънои калимаи «маданӣ». «Маданӣ – 1. мансуб ба мадина; шаҳрӣ, сокини шаҳр.

2. мансуб ба маданият: равобити маданӣ, ҳаёти маданӣ...

3. дорои савияи олии дар дониш ва одоби муошират: одами маданӣ»².

Маънои калимаи «шаҳрвандӣ». Қайд кардан ба маврид аст, ки оид ба номгузории Кодекси граждани фикру ақидаҳои дигар низ ҷой доранд. Аз ҷумла, тақлиф шудааст, ки номи «Кодекси граждани» ба «Кодекси шаҳрвандӣ» иваз карда шавад. Бояд зикр намоем, ки калимаи «шаҳрвандӣ» тоҷикӣ буда, аз решаи «шаҳр» сохта шудааст. «Шаҳрвандӣ – марбут ба шаҳрванд; табаа»; «Шаҳрванд – аҳолии расмии шаҳр ё кишвар»³. Вале бояд иқрор шуд, ки ҳуқуқи граждани муосир на танҳо манфиатҳои шаҳрвандонро ҳимоя мекунад. Дар ҷараёни инкишофи муомилот субъекти дигар - шахсони ҳуқуқӣ (корхонаҳо, ташкилотҳо, муассисаҳо) пайдо шуданд. Ҳамзамон дар муносибатҳои граждани давлат низ иштирок менамояд.

Калимаи шаҳрвандӣ таъкид ба яке аз субъектҳои муносибатҳои гражданиро (маданияро) дорад, аммо калимаи «маданӣ» таъкид ба моҳияти муносибатҳо менамояд, ки матлабро пурра ифода мекунад. Тавре мебинем, калимаи «шаҳрвандӣ» мазмунан яке аз муродифҳои калимаи «маданӣ» буда, маънои пурраи охириро дар бар намегирад. Ҳамзамон истифодаи калимаи мазкур бар ивази калимаи «граждани» боиси пайдоиши мушкилот дар қонунгузорӣ ва назария шуда метавонад. Зеро калимаи «шаҳрвандӣ» дар забони қонунгузорӣ васеъ истифода шуда, барои ифодаи дигар падидаҳои ҳуқуқӣ равона шудааст. Масалан, шаҳрвандӣ ҳамчун падидаи сиёсӣ ҳуқуқӣ;

дар таркиби истилоҳи «ҷомеаи шаҳрвандӣ»; ҳамчун ҳуқуқҳои сиёсӣ; ҳамчун ҳуқуқҳои шахсӣ (Паймон дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ). Аз ин ҷо, бесабаб нест, ки дар кишвари мо Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» қабул шудааст.

Тавре мебинем, вожаи «маданӣ» на танҳо маънои «шаҳр», балки маънои «равобити маданӣ», «ҳаёти маданӣ», «савияи олии дар одоби муошират»-ро низ дорад, ки маҳз ифодагари моҳияти муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ мебошад, ки дар байни субъектҳои ҳуқуқи маданӣ (граждани) ба вучуд меояд ва онҳоро қонунгузори граждани, хусусан, Кодекси граждани ба танзим медиҳад. Ҳамин тавр, маъно ва мазмуни калимаҳои «маданӣ» ва «граждани», инчунин «шаҳрвандӣ» як набуда, маънои калимаи «маданӣ» нисбат ба «граждани» ва «шаҳрвандӣ» васеъ мебошад. Ҳамзамон бинобар сабабе, ки калимаи «маданӣ» робитаи маданияро ифода менамояд, барои истилоҳсозӣ дар соҳаи ҳуқуқ мувофиқи мақсад аст. Зимнан, тавре В.А. Дозорцев қайд кардааст, дар соҳаи ҳуқуқ истилоҳ бояд то ҳадде фарогири моҳият ва мазмунӣ масъала бошад⁴.

Қобили зикр аст, ки истилоҳ бояд аз вожа (калима) фарқ карда шавад. Калима воҳиди нутқест, ки як мафҳумро ифода мекунад¹. Истилоҳ бошад калима ё иборае мебошад, ки дар ҳавзаи амалкарди ягон соҳаи илму фан маънои мушаххасро ифода мекунад². Истилоҳ ин ифодаи вожавии мафҳумҳое мебошад, ки ҳангоми баёни мазмунӣ қонун (дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ) истифода мешавад³.

Дар ҷараёни истилоҳсозӣ баъзан ба калимаи муайян маънои муайян таҳмил карда мешавад, ба шарте то ҳадде он мазмунӣ моҳияти падидаи дахлдорро ифода карда тавонад. Дар мавриди масъалаи баррасишаванда дар тамоми забонҳои ҷаҳон чунин муносибат рух додааст. Аз ин рӯ, аз иваз кардани номи «Кодекси граждани» ба «Кодекси маданӣ» маъно зарар надида, калимаи иқтибосӣ аз забони қонунгузорӣ хориҷ гардида, ба ҷойи он калимаи тоҷикӣ истифода мегардад.

1 Муфассалтар ниг.: Муҳаммадҷони Шакурӣ. Хуросон аст ин ҷо. Душанбе, 1997. С.230-231.

2 Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (ибора аз ду ҷилд). Ҷилди 1 (А-Н). С.739-740. Ҳамчунин ниг.: Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Ибора аз ду ҷилд. Ҷилди 1 (А-О). Москва, 1969. С.618.

3 Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (ибора аз ду ҷилд). Ҷилди 2 (О-Я). Душанбе, 2008. С.632

4 Ниг.: Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации: сборник статей. –М.: Статут, 2003. С.142-144.

5 Алексеев С.С. Право: азбука-теория-философия: Опыт комплексного исследования. М.: «Статут», 1999. С. 107.

Аз ин ҷо бармеояд, ки мушкилоти табдили ном дар мавриди мо (аз лиҳози аҳамияти ҳуқуқӣ) масъалаи на танҳо шаклӣ (техникӣ) мебошад ва ҳама гуна далелҳое, ки барои «асосноккунӣ»-и таҳрифшавии мазмун ва ё коста шудани қонунгузории граждани оварда мешавад, бунёди илмӣ надорад! Зарур аст, ки танҳо истилоҳи дахлдор сохта шавад. Мақсад аз табдили ном бошад на танҳо ҳифзи манфиатҳои забони дар алоҳидагӣ, балки бавҷудории истилоҳоти соҳавӣ низ мебошад.

Калимаи русии «гражданский (-ая, -ое)», ки шакли тоҷикӣ «граждани»-ро гирифтааст, ҳам аз лиҳози овой ва ҳам сохт ба табиати забони тоҷикӣ ҳилоф буда, на танҳо ба қонунгузории Тоҷикистон¹, балки қонуни қонуниятҳои забони тоҷикӣ зиддият мекунад.

Аз ин рӯ, дар ҳар сурат истифодаи калимаи «мадани» дуруст буда, онро бояд истифода намуд. Дар дигар ҳолатҳое, ки истифодаи калимаи тоҷикӣ мушкилӣ дорад (бо сабаби набудани калимаи дахлдор, дигар маъно доштани калимаи монанд дар забони тоҷикӣ ва ғайра), дар истилоҳсозӣ бояд ба истилоҳи асл (забони баромад) муроҷиат намуд, на ба забони «миёнарав». Масалан, дар давлати славянии Украина муроҷиат ба асли истилоҳи шуда, ба ҷойи истилоҳи «граждани» истилоҳи асли «civil» («Цивиль») истифода гардидааст.

3. Истифодаи истилоҳоти «мадани» ва «граждани» дар таҷрибаи дигар давлатҳо. Аз лиҳози дараҷаи паҳншавӣ низ калимаи «граждани» чандон паҳншуда набуда, аслан дар Русия, Белоруссия, Лаҳистон ва Қирғизистон мавриди истифода қарор гирифтааст.

Бо ин мақсад тасмим гирифта шуд, ки истифодаи истилоҳи дахлдор дар қонунгузории давлатҳои гуногун мавриди таҳлил қарор гирад. Зимни тадқиқоте, ки аз ҷониби мо гузаронида шуд, муайян гардид, ки:

1) аз 80 давлати мавриди таҳлил қароргирифта дар 50 давлат вожаи асли баромад («civil») мавриди қорбурд қарор гардида, дар 20 давлат муодили он истифода шудааст;

2) тамоми давлатҳо истилоҳи дахлдорро мувофиқ ба навишт ва талаффузи забони худ истифода намудаанд;

3) истифодаи истилоҳи «мадани» назар ба «граждани» хеле бештар ба ҷашм мерасад.

Дар Эрон, Афғонистон, Туркия, Урдун ва дигар давлатҳо калимаи «мадани» истифода шуда

истодааст. Пас, аз лиҳози паҳншавӣ истилоҳи «мадани» паҳншудатар мебошад. Дигар ин ки дар забони тоҷикӣ аз лиҳози истеъмол калимаи «мадани» назар ба «граждани» серистеъмолтар мебошад (мадина, маданият, мадани, тамаддун ва ғайра). Гузашта аз он, бояд ба инбат гирифт, ки имрӯз дар Осиёи Миёна ва дигар давлатҳо аз калимаҳое, ки тавассути забони тоҷикӣ вориди забони онҳо шудааст, истифода карда истодаанд (масалан, дар Ёзбекистон - «фуқаро», дар Туркманистон - «раият», дар Озарбойҷон - «мулк»; дар Қазоқистон бошад- «азамат»).

Қобили зикр аст, ки калимаи «граждани» истилоҳи байналмилалӣ набуда², танҳо дар баъзе давлатҳо мавриди қорбурд қарор дорад.

4. Оқибати истифодаи калимаи «мадани» ҳамчун истилоҳ. Истифодаи калимаи «мадани» ягон мушкилотро дар забони қонунгузорӣ ба вуҷуд наоварда, ягон навъ омехташавӣ ва ё гуногунфаҳмӣ намешавад. Муҳим он аст, ки ҳамчун истилоҳ калимаи «мадани» дар ҷойгоҳи худ истифода шавад. Дар доираҳои илмӣ баъзан донистаю надониста қайд мекунам, ки гӯё истифодаи калимаи «мадани» боиси омехташавӣ гардида³, муносибатҳои хусусиро бо фарҳангу маданият омехта месозад ва ё мутахассиси ин соҳаро ба «маданиятшинос» табдил медиҳад.

Бояд зикр намуд, ки шахсоне, ки калимаи «мадани»-ро бо фарҳангу маданият омехта мекунам, айнан ҳамин тавр мумкин аст онро бо «маъдан», «маъдани», «маъданшинос», «мадад», «маданг», «мадон» ва ғайра омехта кунанд ва ё ҳамчунин нисбат ба калимаҳои «граждани», «гражданин», «город», «гараж» ва ғайра муносибат намоянд. Тақия намудан ба чунин фаҳмиш қомилан хато аст.

Гузашта аз он, таҷрибаи дигар давлатҳои ҳамзабон (масалан, дар Эрон) низ нишон

¹ Ниг.: Ғаюров Ш.К. Кодекси граждани ё Кодекси мадани. С.2.

² Ниг.: Сулаймонов Ф.С. Кодекси граждани ё Кодекси мадани. С.5.

³ «Хавф»-и омехташавии вожаи истилоҳоти ҳамшакл (омонимҳо) дар тамоми забонҳои ҷаҳон ҷой дорад. Масалан, дар забони англисӣ «Law» ҳам қонун асту ҳам ҳуқуқ (тасаввур қунед, ки дар ин забон барои тафовут гузоштани ҳуқуқи мадани аз қонуни мадани чӣ қадар душворӣ ба вуҷуд омада метавонад ва амалан чунин тафовутгузорӣ аз бофтори ҷумла вобастагӣ дорад). Ё худ дар забони тоҷикӣ истифодаи суд (ҳамчун мақомот ва баҳра ё дивиденд), пул (ҳамчун воситаи пардохт ва пайвастандани ду соҳил) ва ғайра ҳамин гуна ҳолатро ба вуҷуд оварда метавонад. Лекин дар амал нашудааст, ки қасе суди саҳмиро бо мақомоти судӣ омехта карда бошад. Аз ин рӯ, нигаронӣ аз омехташавии «маданият» бо «ҳуқуқи мадани» заминаи илмию амалӣ надорад.

медихад, ки калимаи «маданӣ» ҳамчун истилоҳ метавонад бидуни ягон мушкилот истифода гардад.

Ҳамин тавр, дар ҳолати истифода шудани калимаи «маданӣ» ҳамчун истилоҳ ягон мушкилот ба вучуд наомада, дар забони ҷи расмӣ коргузори ва ҷи гуфтугӯи ягон хатар низ ҷой надорад (ин ҳолатро таҷрибаи дигар давлатҳо нишон дода истодааст).

5. Ҳолати расмӣ. Дар қонунгузори амалкунанда ба ҷойи истилоҳи «граждани» калимаи «шахрвандӣ» ба маънои ҳамон «граждани» ҳамчун муодил аллакай истифода шуда истодааст. Масалан, дар моддаҳои 137 ва 1191 Кодекси граждани амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳи «шахрвандӣ» ба маънои «граждани» истифода шуда истодааст¹. Ё худ «ҳолати шахрвандӣ» дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шахрвандӣ».

Ин далелҳо шаҳодати иловагии он аст, ки даст кашидан аз истилоҳи «граждани» ягон мушкилотро ба вучуд намеорад.

6. Ҳолати воқеии истифодаи истилоҳи «маданӣ». Дар адабиёти ҳуқуқӣ сарфи назар аз муқаррароти қонунгузор тӯли солҳост, ки аллакай калимаи «маданӣ» истифода шуда, тарғиб мегардад². Зимнан, дар байни онҳо таҳиягарони аввалин Кодекси граждани Тоҷикистони соҳибистиклол низ ҳастанд (О.У. Усмонов, Ш.Т. Тағойназаров, Ш.М. Менглиев, М.З. Раҳимов). Гузашта аз он, мутахассисони барҷастаю бонуфузи соҳаи ҳуқуқи хусусӣ ҷонибдори истифодаи истилоҳи «маданӣ» мебошанд (академики АИ ҶТ, д.и.х., профессор М.А. Маҳмудов, д.и.х., профессор Ш.Т. Тағойназаров, д.и.х., профессор М.З. Раҳимов, д.и.х., профессор Ш.К. Ғаюров ва ғайра). Бо ҳамин ном ҳанӯз солҳои 90-уми асри гу-

зашта барномаҳои таълимӣ омода шуда³, ба донишҷӯён тадрис ҳам шудааст.

Пас, расман ҷорӣ намудан ва минбаъд истифода кардани истилоҳи «маданӣ» ягон таъсири манфӣ надошта, кишрҳои манфиатдори ҷомеа аллакай ба он омода мебошанд.

7. Мушкилоти техникаи ҳуқуқӣ ва ҳалли он. Масъалаи дигаре, ки боиси нигаронии баъзе мутахассисон шудааст, ин мушкилоти баъдан дар матни дигар қонунҳо иваз намудани истилоҳи «граждани» ба истилоҳи «маданӣ» мебошад. Бояд зикр намуд, ки дар таҷрибаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон хангоми ворид шудани истилоҳи нав он дар тӯли солҳо батадриҷ ба қонунгузори ворид мешавад. Масалан, баъди қабули Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» аз 17 майи соли 2004, № 28 ба ҷойи истилоҳҳои «мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо» ва «мақомоти ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо» дар қонунгузори истилоҳи «мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» ҷойгир шуда истодааст. Чунин ивазнамоии истилоҳи мазкур ҳанӯз ҳам идома дорад⁴. Омор нишон медиҳад, ки дар як сол ба зиёда аз 100 қонунҳо тағйироту иловаҳо ворид мегарданд ва дар ҳолати чунин сурат гирифтани қор имкон дорад, ки як истилоҳи нав дар муҳлати начандон тӯлонӣ дар қонунгузори ҷойи худро пайдо намояд. Ин раванди маъмулӣ аст ва набояд моёи нигаронӣ бошад. Агар аз он бим барем, ки истилоҳи нав ворид шавад, яку якбора ба тамоми қонунгузори тағйирот ворид намудан лозим меояд ва ин қори душвор аст, пас истилоҳоти ҳуқуқӣ ҳеҷ гоҳ рушд ва суфтаю мустаҳкам намегарданд. Истилоҳоти ҳуқуқӣ мисли дигар истилоҳоти соҳавӣ дар тӯли даҳсолаҳо ва садсолаҳо рушд меёбанд, бинобар ин, ба ин раванд сари вақт оғоз бахшидан муҳим ва зарур аст.

Ҳамин тавр, ворид намудани истилоҳи

1 Баъзе муаллифон аз истифодаи онҳо бинобар тарҷумаи нодуруст (!) даст кашид, калимаи «граждани»-ро истифода кардаанд. Ниг.: Тафсири Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми сеюм/ зери таҳрири М.З.Раҳимов. Душанбе, 2013. С.161 (муаллифи боб Сулаймонов Ф.С.).

2 Ниг., масалан: Усмонов О., Маҳмудов М. Ҳуқуқи оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 1994; Маҳмудов М.А., Менглиев Ш.М. Ҳуқуқи хусусии римӣ. Душанбе, 2000; 2004; 2013; Шонасурдинов Н., Нодиров Ф.М., Шарипов Т.Ш. Асосҳои давлат ва ҳуқуқ. Душанбе, 1997; Агабабовян И.А. Краткий русско-дари терминологический словарь по советскому гражданскому процессуальному праву. Часть 1. Редактор Усмонов О.У. Душанбе, 1986; Ҳамидов Х. Сарчашмаҳои ҳуқуқи маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон// Давлат ва ҳуқуқ. №4, 2002. С.19-24 ва ғайра.

3 Ниг., масалан: Барномаи фанни ҳуқуқи маданӣ/ Мураттибон Ш.Т.Тағойназаров, М.А. Маҳмудов, Ш.М.Менглиев, М.З.Раҳимов. Мухаррири масъул О.У.Усмонов. Душанбе, 1992.

4 Масалан, нигаред ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 23 феввали соли 2011, №340. Гузашта аз он, дар чандин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳанӯз ҳам истилоҳи қаблӣ мавриди истифода қарор дорад ва дар ҷараён он иваз хоҳад шуд. Масалан, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 16 майи соли 1997, №464.

«маданӣ» сараввал дар Кодекси граждани ва баъдан дар дигар санадҳои қонунгузорию санадҳои зерқонунӣ ягон ҳолати ғайримуқаррарӣ набуда, дар таҷрибаи ҳуқуқшодкунии Тоҷикистон аллакай собиқа дорад.

Ба ҷойи хулоса. Гузориши дар боло оварда зарурати табдили номи «Кодекси граждани» ба «Кодекси маданӣ»-ро тақозо намуда, умедворем, ки мақомоти қонунгузор онро дастгирӣ намуда, дар лоиҳаи Кодекси граждани Чумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав аз калимаи дурушталаффузи «граждани» даст кашада, калимаи «маданӣ»-ро ҳамчун истилоҳ қабул мекунад. Чунин иқдом қадами бузург дар таъмини рушди забони тоҷикӣ мегардад.

Анотатсия

Дар бобати маънои истилоҳи «граждани» дар қонунгузорию муосир ва зарурати иваз намудани он ба истилоҳи «маданӣ»

Дар мақола муаллифон зарурати иваз намудани истилоҳи «граждани» - ро ба истилоҳи «маданӣ» дар қонунгузорӣ таҳлил намудаанд. Масъалаи мазкур бо назардошти ҷанбаҳои таърихӣ, забонӣ, муқоисаи қонунгузорию дигар давлатҳо, техникаи қонунгузорӣ, ҳолатҳои воқеию расмӣ ва оқибатҳои истифодабарии истилоҳи «маданӣ» дар қонунгузорӣ баррасӣ гардида, дар натиҷа муаллифон пешниҳод намудаанд, ки минбаъд истилоҳи «маданӣ» дар матни тоҷикии қонунгузорӣ мавриди истифода қарор дода шавад.

Аннотация

О понятии термина «граждани» в современном законодательстве и необходимости его замены на термин «маданӣ»

В статье авторами проанализирована необходимость замены термина «граждани» на термин «маданӣ» в таджикском тексте законодательства. При исследовании данного вопроса рассматривается исторический, языковой, сравнительно - правовой, фактический, формальный и юридико-технический аспекты использования термина «маданӣ» и его последствия в таджикском тексте законодательства Республики Таджикистан. Авторы предлагают использовать термин «маданӣ» в таджикском тексте законодательства.

Annotation

On the content of the term «grazhdani» in the modern legislation and the need to replace on the term «madani»

The authors analyzed the need for replacement of the term «grazhdani» on the term «madani» in tajik text of the legislation. In the study of this issue is considered historical, linguistic, comparative - legal, factual, formal and legal-technical aspects of the use of the term «madani» and its aftermath in the Tajik text of the legislation of the Republic of Tajikistan. The authors suggest to use of the term «madani» in Tajik text of the legislation.

Тавре дар Паёми Президенти Чумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Чумҳурии Тоҷикистон аз 23 апрели соли 2014 омадааст: «Вазифаи муҳими олимони кишвар бо дарназардошти шароити давлати соҳибистиклол таҳқиқ намудани таърихи пурифтихори миллат, проблемаҳои фалсафа ва адабиёту фарҳанги бою рангоранги тоҷикон, поку бегазанд нигоҳ доштан ва таҳким бахшидан ба мақоми забони давлатӣ, тоза нигоҳ доштани забони муошират, эҷоду эҳёи забони илмӣ тоҷикӣ, арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихӣ ва ба ҷаҳониён ба таври шоиста муаррифӣ намудани дастовардҳои ниёгон мебошад».

Пулатов А.,

*и.о. начальника отдела законодательства
по аграрным вопросам и охране
окружающей среды Национального
Центра законодательства при Президенте
Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ РЕГИСТРАЦИЯ КОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ С УЧАСТИЕМ ИНОСТРАННЫХ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ И ОБОСОБЛЕННЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ИНОСТРАННЫХ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: бақайдгирии давлатӣ, қонунигардонӣ, ташиқоти тиҷоратӣ бо иштироки субъектҳои хоҷагидории хориҷӣ, воҳидҳои алоҳидаи шахси ҳуқуқии хориҷӣ, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ключевые слова: государственная регистрация, легализация, коммерческая организация с участием иностранных хозяйствующих субъектов, обособленные подразделения иностранных юридических лиц, законодательство Республики Таджикистан.

Keywords: state registration, legalization, a commercial organization with foreign economic entities, subdivisions of foreign legal entities, the legislation of the Republic of Tajikistan.

В настоящее время на территории Республики Таджикистан (РТ) появляется множество иностранных хозяйствующих субъектов. В такой ситуации особый смысл приобретает институт государственной регистрации, поскольку, как отмечается в юридической литературе, формальным условием для осуществления предпринимательской деятельности является её легитимность, которая означает осуществление предпринимательской деятельности лицом, зарегистрированным в установленном законом порядке¹.

Государственная регистрация – это процедура, под которой необходимо понимать совокупность действий государственных органов по закреплению юридического факта возникновения субъекта предпринимательской деятельности². Посредством государственной регистрации государство подтверждает законное вхождение иностран-

ных хозяйствующих субъектов в свою экономику. Суть такой регистрации заключается в придании субъекту права, обладающему определенными признаками, законного статуса хозяйствующего субъекта. Таким образом, для осуществления легальной предпринимательской деятельности иностранные хозяйствующие субъекты должны быть зарегистрированы в том или ином качестве. Кроме того, государственная регистрация является институтом публичной власти, созданным для обеспечения публичных интересов и охраны законности на экономическом поле³. Это акт государственного контроля за созданием, деятельностью и ликвидацией коммерческих организаций как полностью принадлежащих иностранным хозяйствующим субъектам, так и с долевым участием иностранных хозяйствующих субъектов, а также обособленных подразделений иностранных юридических лиц (филиалов и представительств).

Необходимо учитывать, что участие юридического лица, в том числе иностранного, в предпринимательских правоотношениях возможно лишь при наличии определенной правоспособности, которая, согласно ч.3 ст.49 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (ГК РТ), возникает только с момента создания юридического

1 Шонасридинов Н. Гражданский кодекс Республики Таджикистан (часть первая): анализ и проблемы // Материалы международной научно-теоретической конференции, посвященной памяти В.А. Ойгензихта. «Коммерческое законодательство Республики Таджикистан: становление и развитие». Душанбе, 2004. С. 52.

2 Панютин С.А. Опыт Российской Федерации и других стран в разрешении проблем правового регулирования возникновения юридических лиц в Таджикистане. Автореф. дис. ... к. ю. н. М., 2009. С. 9.

3 Тихомиров Ю.Л. Курс административного права и процесса. М., 1998. С. 419-431.

лица. В свою очередь, в соответствии с ч.2 ст.51 ГК РТ, юридическое лицо считается созданным исключительно с момента его государственной регистрации. Наряду с этим, согласно ч.1 ст.24 ГК РТ, граждане, в том числе и иностранные, могут заниматься предпринимательской деятельностью без образования юридического лица только с момента государственной регистрации. Таким образом, иностранные хозяйствующие субъекты посредством прохождения процедуры государственной регистрации официализируют свой правовой статус в качестве субъектов предпринимательской деятельности.

Коммерческие организации, как полностью принадлежащие иностранным хозяйствующим субъектам, так и с долевым их участием, а также филиалы и представительства иностранных юридических лиц подлежат государственной регистрации в порядке, установленном Законом РТ «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей»¹ от 19 мая 2009 г. (далее: Закон о регистрации).

Согласно абз.1 ст.2 Закона о регистрации, государственная регистрация представляет собой действия уполномоченного государственного органа, осуществляемые посредством внесения сведений в Единый государственный реестр юридических лиц и индивидуальных предпринимателей об официальном оформлении юридического факта создания, реорганизации и ликвидации юридических лиц, индивидуальных предпринимателей и прекращении их деятельности, в том числе создании и прекращении деятельности филиалов и представительств иностранных юридических лиц.

Следует отметить, что до принятия названного закона хозяйствующим субъектам, для того чтобы приступить к предпринимательской деятельности, необходимо было пройти не только государственную регистрацию, но и получить свидетельство о регистрации в качестве страхователя, а также код государственной статистики. В соответствии со ст.7 действовавшего ранее Закона РТ «О государственной регистрации юридического лица»² от 22 апреля 2003 г., Министерство юстиции РТ обязано было сообщать другим органам сведения о государственной регистрации субъектов предпринимательской деятельности. Однако и это не освобождало субъектов предпринимательства от необходимости вставать на учет в органах

статистики и социального страхования, поскольку информация Министерства юстиции РТ использовалась лишь для сверки их учетных данных. В связи с этим закрепление в Законе о регистрации принципа «единого окна» стало одним из существенных факторов, стимулирующих иностранную предпринимательскую деятельность в Таджикистане. Принцип «единого окна» предполагает создание единого порядка взаимодействия всех государственных органов, принимающих прямое или косвенное участие в государственной регистрации субъектов предпринимательской деятельности. Как отмечается в юридической литературе, внедрение этого принцип способствует своевременной и единой постановке на учет субъектов предпринимательских правоотношений, которые получают Единый идентификационный номер и автоматически регистрируются в органах статистики и социального страхования³.

В настоящее время, в соответствии со ст.5 Закона о регистрации, государственную регистрацию осуществляет Налоговый комитет при Правительстве РТ. Ранее, в соответствии со ст.6 Закона РТ «О государственной регистрации юридического лица», этим занималось Министерство юстиции РТ, а в регионах страны - его управления, которые располагались только в столице или в городах областного значения. Следует отметить, что установление в качестве регистрирующего органа Налогового комитета при Правительстве РТ - положительный фактор для развития иностранной предпринимательской деятельности в Таджикистане, поскольку подразделения налоговых органов расположены во всех городах и районах республики, в то время как подразделения Министерства юстиции РТ расположены в виде управлений.

Государственная регистрация коммерческой организации с участием иностранных хозяйствующих субъектов, филиала или представительства иностранных юридических лиц осуществляется до 5 рабочих дней с момента предоставления необходимых для регистрации документов. В ранее действовавшем Законе РТ «О государственной регистрации юридического лица» этот срок составлял до 10 дней.

В ч.1 ст.11 Закона о регистрации предусматривается перечень необходимых документов, которые коммерческая организация с участием иностранных хозяйствующих субъектов обязана в явочном порядке представить в регистрационный

1 Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 2009. №5. Ст.316.

2 Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 2009. №4. Ст.135.

3 Махмадшоев Ф.А. Правовое обеспечение индивидуального предпринимательства в Республике Таджикистан. Душанбе, 2012. С. 126.

орган. При этом следует учитывать, что, в соответствии с ч.3 ст.11 закона, представление устава коммерческой организации для её государственной регистрации не требуется, что является новеллой в области государственной регистрации юридических лиц. В ст.29 этого закона указан перечень документов, необходимых для государственной регистрации обособленных подразделений иностранных юридических лиц.

Заявление о государственной регистрации создания юридического лица, в данном случае коммерческой организации с участием иностранных хозяйствующих субъектов, должно быть представлено по форме, утвержденной распоряжением Председателя Налогового комитета при Правительстве РТ от 14.01. 2011 г., № - Ф¹. В свою очередь, заявление о государственной регистрации создания филиала или представительства иностранного юридического лица предоставляется по форме, утвержденной распоряжением Председателя Налогового комитета при Правительстве РТ от 6.06.2009г., № 6- Ф².

В контексте проводимого исследования необходимо подчеркнуть, что в соответствии с ч.2 ст.8 Закона РТ «О страховой деятельности»³ от 29 декабря 2010 г., иностранные хозяйствующие субъекты, намеревающиеся создать в Таджикистане страховую организацию, наряду с документами, указанных в ч.1 ст.11 Закона о регистрации, обязаны также представить документы, подтверждающие их платежеспособность (иностранец индивидуальный предприниматель - подтверждение иностранного банка, а иностранное юридическое лицо – баланс за последний год деятельности, подтвержденный аудиторским заключением).

Для иностранных банков, намеревающихся открыть свой филиал с целью осуществления банковской деятельности в Таджикистане, законодатель предусмотрел в ч.1 ст.12 Закона РТ «О банковской деятельности» дополнительную обязанность в виде получения разрешения Национального банка Таджикистана. При этом иностранный банк обязан получить разрешение Национального банка Таджикистана об открытии своего филиала

до прохождения процедуры государственной регистрации.

В ходе государственной регистрации коммерческих организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов, а также филиалов или представительств иностранных юридических лиц дополнительно требуется, чтобы учредитель - иностранное юридическое лицо, предоставил выписку из реестра юридических лиц иностранного государства (далее - свидетельство об инкорпорации) или иной равный по юридической силе документ, доказывающий юридический статус иностранного юридического лица. Наряду с этим, согласно ч.5 ст.11 и ч.2 ст.29 Закона о регистрации необходимо, чтобы свидетельство об инкорпорации было в установленном законом порядке легализовано. В соответствии со ст.2 упомянутого закона «легализацией» является подтверждение соответствия документов законодательству государства их происхождения, представляющее собой засвидетельствование подлинности подписи и в надлежащих случаях, печати на документах и актах с целью использования их в другом государстве. Другими словами, легализация - это процедура придания иностранным официальным документам юридической силы на территории РТ. Необходимость легализации не только свидетельства об инкорпорации иностранного юридического лица, но и других иностранных официальных документов закреплена в ст.1205 ГК РТ, в соответствии с которой документы, выданные компетентными органами иностранных государств, признаются действительными в РТ при наличии легализации, если иное не предусмотрено международно-правовыми актами, признанными РТ. Сущность института легализации иностранных официальных документов заключается в том, что, во-первых, данное требование вытекает из суверенитета государства; во-вторых, оно признается одним из средств или механизмов контроля над деятельностью субъектов правоотношений; в-третьих, требование легализации иностранных официальных документов имеет защитительный характер, и, в-четвертых, легализация документа - это совершение ряда определенных формальных процедур для придания документу юридической силы на территории другого государства⁴.

Таким образом, исходя из присущего госу-

1 Включена Министерством юстиции Республики Таджикистан в Единый государственный реестр нормативных правовых актов Республики Таджикистан, №530 «б», от 9 февраля 2011 г.

2 Включена Министерством юстиции Республики Таджикистан в Единый государственный реестр нормативных правовых актов Республики Таджикистан, № 530, от 23 июня 2009 г.

3 Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 2010. №12. Ст. 840.

4 Салибаева Н.А., Сулаймонов Ф.С. Теоретические и практические вопросы института легализации иностранных официальных документов в Республике Таджикистан. Монография / Под ред. д.ю.н., проф. Ш.М. Менглиева. Душанбе: «Эчод», 2009. С. 12.

дарству суверенитета, государство не обязано признавать документы, которые были оформлены на территории иностранного государства, в соответствии с законодательством государства места оформления документа. Более того, учитывая интересы своих хозяйствующих субъектов, государство посредством института легализации контролирует предпринимательскую деятельность иностранных хозяйствующих субъектов на своей территории.

В соответствии с Инструкцией о порядке консульской легализации, утвержденной приказом № 428 Министра иностранных дел РТ от 19 ноября 2008 г.¹ (далее - Инструкция), для легализации выписки из реестра юридических лиц иностранного государства, т.е. свидетельства об инкорпорации или иного равного по юридической силе документа, доказывающего юридический статус иностранного юридического лица, необходимо обратиться в следующие органы:

- на территории РТ - в Консульское управление Министерства иностранных дел РТ;
- на территории иностранных государств - в консульские учреждения РТ.

Относительно легализации консульскими учреждениями РТ за границей отметим, что, если у консула возникает сомнение в том, что свидетельство об инкорпорации иностранных юридических лиц не соответствует законам государства пребывания, то, в соответствии с п.15 Инструкции, консул вправе запрашивать подтверждение подлинности подписей и печатей должностных лиц государства пребывания, уполномоченных на совершение действий по легализации документов и актов, исходящих от организаций и учреждений государства пребывания. Более того, консул, согласно п.17 Инструкции может обратиться за официальным разъяснением к властям страны пребывания.

Легализация свидетельства об инкорпорации иностранного юридического лица осуществляется на основании заявления заинтересованного лица, которое оформляется в установленной форме. К заявлению прилагаются документ, свидетельствующий об инкорпорации иностранного юридического лица, выданный органом иностранного государства, а также его копия и квитанция об уплате консульского сбора.

В соответствии с п.34 Инструкции, легализация свидетельства об инкорпорации иностранного

юридического лица осуществляется в течение 3-х - 5-ти рабочих дней. В исключительных случаях данный срок может быть продлен до 10 рабочих дней.

Согласно ч.7 ст.11 и ч.3 ст.29 Закона о регистрации, легализация не требуется для документов, предоставляемых для целей государственной регистрации иностранными физическими либо юридическими лицами стран-участников международных договоров и соглашений в области отмены легализации, признанных РТ. Такими международными договорами являются Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам², которая была заключена в г. Кишиневе 7 октября 2002г. между странами Содружества Независимых Государств, и Договор между РТ и Китайской Народной Республикой о правовой помощи по гражданским и уголовным делам от 16 сентября 1996 г.³

Согласно ч.5 и ч.6 ст.11 Закона о регистрации, в случае, когда документы, необходимые для государственной регистрации коммерческой организации предоставляются иностранным физическим лицом или иностранным юридическим лицом, то наряду с легализацией свидетельства об инкорпорации, указанные иностранные лица обязаны также предоставить нотариально заверенный перевод на государственный (таджикский) язык следующих документов: решение учредителя (протокол собрания учредителей) о создании коммерческой организации; документ, удостоверяющий личность каждого учредителя – иностранного физического лица; свидетельство об инкорпорации учредителя – иностранного юридического лица. Нотариально заверенный перевод на государственный (таджикский) язык указанных документов предоставляется в том случае, если при регистрации коммерческой организации они предъявляются исключительно иностранными лицами. В процессе государственной регистрации создания филиала или представительства иностранного юридического лица в Таджикистане законодатель, независимо от государственной принадлежности лица, предоставляющего документы, необходимые для регистрации обособленного подразделения иностранного юридического лица, требует в обязательном порядке предъявить нотариально заверенный перевод следующих документов: решения уполномоченного органа иностранного юридического лица о создании филиала или

¹ Включена Министерством юстиции Республики Таджикистан в Единый государственный реестр нормативных правовых актов Республики Таджикистан за №464 от 27 ноября 2008 г.

² Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 2004. №8-10. Ст.531.

³ Там же. 1996. №373. Ст. 24/96 М-399.

представительства на территории Таджикистана и о назначении руководителя филиала или представительства иностранного юридического лица, которые подписываются уполномоченными лицами иностранного юридического лица; документ, удостоверяющий личность лица, представляющего документы на государственную регистрацию создания филиала или представительства иностранного юридического лица; доверенность, выданная на имя руководителя филиала или представительства; 5) свидетельство об инкорпорации иностранного юридического лица, которое создает филиал или представительство на территории республики.

Таким образом, Законом о регистрации установлена одинаковая процедура государственной регистрации как для коммерческих организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов, так и для коммерческих организаций, учредителями которых являются хозяйствующие субъекты РТ, за исключением некоторых дополнительных требований в случае, когда учредителем выступают иностранные хозяйствующие субъекты.

Следует отметить, что до принятия Закона о регистрации процедура государственной регистрации коммерческих организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов и открытия обособленных подразделений (филиалов и представительств) иностранных юридических лиц в Таджикистане была значительно сложнее и обременительнее.

Согласно ст.14 ранее действовавшего Закона РТ «Об иностранных инвестициях в РТ»¹, предприятия с иностранными инвестициями, т.е. коммерческие организации с участием иностранных хозяйствующих субъектов подлежали государственной регистрации в Государственной нотариальной конторе по месту их нахождения в соответствии с финансовым заключением Министерства финансов РТ. Далее в указанной статье констатировалось: государственная регистрация коммерческой организации с участием иностранных хозяйствующих субъектов осуществляется при наличии следующих документов: заявления одного из учредителей с просьбой произвести регистрацию предприятия; учредительного договора (при наличии нескольких учредителей); устава организации; справок банков на участников, подтверждающих платежеспособность и степень надежности во внесении доли в уставной фонд (с заверенным

переводом на государственном языке); правового заключения учредительных документов, выданных Министерством юстиции РТ; кода классификатора органов статистики; справки, подтверждающей место нахождения организации; квитанции об уплате госпошлины; финансового заключения Министерства финансов РТ. Как видим, иностранным хозяйствующим субъектам (прежде, чем обращаться в регистрационный орган) необходимо было сначала обратиться в Министерство юстиции РТ для получения правового заключения и в Министерство финансов РТ для получения финансового заключения. В связи с этим иностранные хозяйствующие субъекты были вынуждены нести существенные временные и финансовые затраты. Данное обстоятельство негативно влияло на развитие иностранной предпринимательской деятельности на территории страны.

Правовое заключение об учредительных документах коммерческой организации с участием иностранных хозяйствующих субъектов осуществлялось на основании Положения о порядке проведения правовой экспертизы учредительных документов предприятий от 15 июля 1997 г.². В Положении отмечалось, что проведение правовой экспертизы учредительных документов возложено на Министерство юстиции РТ, отдел юстиции ГБАО и на Управление юстиции хукуматов областей РТ.

На основании правовой экспертизы составлялся акт с заключением о государственной регистрации учредительных документов или об отказе в государственной регистрации. Результат правовой экспертизы мог быть отрицательным в случаях: несоответствия представленных документов требованиям норм действующего законодательства РТ; ущемления интересов государства и прав граждан РТ; представления документов лицом, не имеющим права на занятие предпринимательской деятельностью.

Правовая экспертиза проводилась в недельный срок с момента подачи документов. При необходимости **проведение многостороннего анализа с привлечением экспертов этот срок мог быть продлен, но не более чем до 10 дней.**

Финансовое заключение Министерства финансов РТ выдавалось на основании Приказа Министра финансов РТ «О порядке рассмотрения учредительных документов предприятий с иностранными инвестициями, выдачи им фи-

1 Ведомости Верховного Совета Республики Таджикистан. 1992. №8. Ст.118; Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 1996. №3. Ст.48; 1997. №23-24. Ст.333; 1999. №12. Ст. 333; 2002. №11. Ст. 678.

2 Утверждено Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 15 июля 1997 г. за №308 // Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 6.00

нансового заключения» от 24 марта 1998 г.¹, при предоставлении документов, необходимых для государственной регистрации коммерческой организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов, а также технико-экономического обоснования создаваемой организации, бизнес-плана, включающего исполнение основного вида деятельности, суммы инвестиций, их формы, сроков и эффективности. Документы рассматривались в течение семи календарных дней с момента их регистрации в Министерстве финансов РТ, составлялся соответствующий протокол. Организации присваивался реестровый номер, и выдавалось финансовое заключение установленной формы.

После прохождения процедуры государственной регистрации, коммерческой организации с участием иностранных хозяйствующих субъектов выдавалось свидетельство о регистрации установленного образца. Нотариальная контора, зарегистрировавшая такую коммерческую организацию, в 10-дневный срок сообщала Министерству финансов РТ о государственной регистрации данной коммерческой организации.

Относительно процедуры открытия обособленных структурных подразделений иностранных юридических лиц (филиалов и представительств) следует отметить, что ранее она регулировалась на уровне подзаконного нормативного акта, т.е. Положения о порядке открытия и деятельности в РТ представительств иностранных фирм, банков и торгово-экономических организаций, их отделений (филиалов)².

Согласно данному Положению, иностранные юридические лица могли открывать свои представительства и филиалы на территории РТ только с разрешения Министерства внешних экономических связей РТ, которое выступало в качестве аккредитационного органа.

Следует иметь в виду, что, в соответствии с п.2 указанного Положения, разрешение на открытие обособленных подразделений (представительств или филиалов) выдавалось только тем иностранным юридическим лицам, в развитии и углублении связей с которыми была заинтересована РТ, и в первую очередь: известным в собственной стране и на мировом рынке, положительно зарекомендовавшим себя в качестве партнеров по сотрудничеству в различных сферах, заключив-

шим с соответствующими организациями республики крупномасштабные коммерческие сделки или другие сделки важного народнохозяйственного значения, имеющим большой товарооборот и длительный опыт работы по крупным проектам; осуществляющим промышленную кооперацию с предприятиями и организациями РТ, а также торговыми палатами, ассоциациями и союзами предпринимателей, заинтересованными в развитии торгово-экономических связей с РТ.

Вместе с тем, на основании п.4 Положения, обособленные подразделения (представительства или филиалы) иностранных юридических лиц могли быть открыты в целях: эффективного содействия реализации соглашений о сотрудничестве в области экономики, торговли, финансов, банковского дела, науки и техники, транспорта, туризма и других областях; изыскания возможностей для развития инвестиционной деятельности, созданных совместных предприятий, более интенсивного обмена экономической, коммерческой, научно-технической и другой информацией, углубления и совершенствования форм этих взаимоотношений; обеспечения выполнения коммерческих и иных сделок, а также всемерного содействия организациям республики в развитии экспорта машин, оборудования и других товаров и услуг, в ознакомлении с новейшими достижениями мировой техники, в импорте современных машин оборудования и осуществлении их технического обслуживания.

В контексте правил, установленных в пунктах 2 и 4 Положения, следует отметить, что было непонятно, на основе каких критериев Министерство внешних экономических связей РТ определяло иностранных юридических лиц, в развитии и углублении связей с которыми была заинтересована РТ, а также иностранных юридических лиц, известных в собственной стране и на мировом рынке. Подобная неопределенность порождала практические проблемы для иностранных юридических лиц, намеревающихся открыть свое обособленное подразделение в Таджикистане, т.е. им требовалось значительное время для того, чтобы убедить аккредитующий орган в целесообразности открытия своего филиала или представительства.

Обособленные подразделения (представительства или филиалы) иностранных юридических лиц открывались сроком на три года, с возможностью последующего продления срока их деятельности в РТ в случае заблаговременного обращения иностранного юридического лица в Министерство внешних экономических связей РТ (не

1 Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 6.00

2 Утверждено Постановлением Совета Министров Республики Таджикистан от 26.06. 1993г. за № 307// Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан. ADLIA. Версия 6.00

позднее трех месяцев до истечения действия разрешения), если цель открытия обособленного подразделения была выполнена не полностью и будет признано нужным такое продление. Таким образом, аккредитация представительств и филиалов иностранных юридических лиц для предпринимательской деятельности на территории РТ ограничивалась определенным сроком. Сейчас филиалы и представительства иностранных юридических лиц регистрируются на неопределенный срок и их деятельность не подлежит прекращению с истечением какого-либо срока.

Иностранное юридическое лицо, заинтересованное в открытии своего обособленного подразделения (представительства или филиала) в РТ, подавало в Министерство внешних экономических связей РТ письменное заявление с изложением в нем цели открытия представительства, указанием полного наименования фирмы, дату ее создания, места нахождения главного офиса, даты и места регистрации устава. В заявлении также давались описание деятельности иностранного юридического лица, сведения об органах управления и лицах, уполномоченных вести от ее имени дела в РТ, подробно сообщалось о деловой активности иностранного юридического лица в РТ, заключенных им соглашениях или коммерческих сделках с указанием предмета, суммы и срока действия соглашения или сделки, а также о перспективах развития сотрудничества. К заявлению прилагались официальные документы (устав, выписка из торгового реестра, для банка - выписка из банковского реестра или документ, подтверждающий наличие разрешения на занятие банковской деятельностью, информация об уставном капитале инофирмы, рекомендательное письмо банка, услугами которого

она пользуется). У иностранного юридического лица могли быть запрошены и другие сведения и документы, касающиеся ее предпринимательской деятельности.

Наряду с отмеченными недостатками Положения о порядке открытия и деятельности в РТ представительств иностранных фирм, банков и торгово-экономических организаций, их отделений (филиалов), одним из существенных пробелов было отсутствие в нем оснований, по которым ранее существовавший Министерство внешних экономических связей ГК РТ вправе было отказать в выдаче разрешения на открытие обособленного подразделения (представительства или филиала) иностранного юридического лица. Последнее создавало возможности для злоупотреблений со стороны аккредитационного органа.

Таким образом, проанализировав действовавшие до принятия Закона о регистрации нормативные правовые акты, которые регулировали вопросы государственной регистрации коммерческих организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов и обособленных подразделений (филиалов или представительств) иностранных юридических лиц, можно констатировать, что ранее при прохождении государственной регистрации иностранные хозяйствующие субъекты сталкивались с самыми различными барьерами, тормозящими процесс их участия в развитии экономики Таджикистана. В настоящий момент отечественный законодатель отказался от особой системы государственной регистрации иностранных хозяйствующих субъектов и избрал путь создания одинаково благоприятных условий как для хозяйствующих субъектов РТ, так и для иностранных хозяйствующих субъектов.

Аннотатсия

Бақайдгирии давлатии ташкилотҳои тичоратӣ бо иштироки субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ва воҳидҳои алоҳидаи шахси ҳуқуқии хориҷӣ мутобики қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур меъёрҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тартиби бақайдгирии давлатии ташкилотҳои тичоратӣ бо иштироки субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ва филиалу намоёндагҳои шахси ҳуқуқии хориҷиро танзим менамоянд, баррасӣ карда мешаванд. Дар баробари ин, вобаста ба тадқиқоти мазкур муаллиф санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки то қабули Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» аз 19 майи соли 2009 амал менамуданд, таҳлил менамояд.

Аннотация

Государственная регистрация коммерческих организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов и обособленных подразделений иностранных юридических лиц по законодательству Республики Таджикистан

В настоящей статье рассматриваются нормы законодательства Республики Таджикистан, регулирующие процедуру государственной регистрации коммерческих организаций с участием иностранных хозяйствующих субъектов, а также филиалов и представительств иностранных юридических лиц. Кроме того, в контексте проводимого исследования автор анализирует нормативные правовые акты, действовавшие до принятия Закона РТ «О государственной регистрации юридических лиц и индивидуальных предпринимателей» от 19 мая 2009 г.

Annotation

State registration a commercial organization with foreign economic entities and subdivisions of foreign legal entities on the legislation of the Republic of Tajikistan

This article discusses the legal provisions of the Republic of Tajikistan, regulating the procedure of state registration of commercial organizations with foreign business entities, as well as branches and representative offices of foreign legal entities. Furthermore, in the context of the study, the author analyzes the legal acts in force until the adoption of the Law “On State Registration of Legal Entities and Individual Entrepreneurs” on May 19, 2009.

Турлаев А.В.,

доцент Карагандинского государственного университета им. академика Е.А. Букетова, к.ю.н. Караганда, Республика Казахстан

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СОВРЕМЕННОГО ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Калидвожаъо: чомеаи шахрвандӣ, давлати ҳуқуқбунёд, ҳуқуқи инсон.

Ключевые слова: гражданское общество, правовое государство, права человека.

Keywords: civil society, rule of law, human rights.

В настоящее время гражданское общество является необходимым условием развития правового государства, основной задачей которого определяется защита и обеспечение прав и свобод человека и гражданина. Все лучшие достижения правовой и политической науки нашли свое отражение в концепции правового государства, при этом, следует отметить, что концепция, или теория правового государства, включает в себя наличие развитого гражданского общества. При этом теорию правового государства можно рассматривать в отрыве от теории гражданского общества условно, только для углубленного изучения определенных сторон отдельного явления, признавая единство теории правового государства и гражданского общества как дихотомию. Эта дихотомия обусловлена неразрывным единством государства и общества, взаимосвязью правовых и социальных норм.

Наличие в современном мире различных цивилизаций, разного экономического и технологического развития народов мира, не позволяет рассматривать современную концепцию гражданского общества как единственную, определяющую универсальные принципы взаимоотношений между людьми, а также основы взаимодействия общественных институтов и государственных органов. Тем не менее, современный мир переживает период глобализации - эпоху всестороннего объединения человечества в едином пространстве информации и коммуникаций, превращения всей планеты в единый экономический рынок, что предполагает также сближение культур разных стран.

Соответственно, в настоящее время закладываются основы формирования международного, (наднационального или открытого) гражданского общества, которое должно складываться из различных национальных гражданских обществ, нашедших компромисс по ключевым вопросам. Однако религиозные и культурные противоречия не позволяют рассматривать процесс развития национальных гражданских обществ как универсальное и объединяющее явление. В сфере развития институтов гражданского общества выделяются две тенденции национального развития: первая связана с глобализацией, интеграционными процессами и, соответственно, интенсификацией развития межкультурных процессов, вторая — с усилением внутреннего развития и даже некоторым обособлением национальных культур. В первой тенденции международные стандарты гражданского общества, продолжая тенденции второй половины XX века, становятся неким общим критерием прогресса. Во второй — центробежные, культурные тенденции ставят под вопрос саму суть доктрины гражданского общества и правового государства как универсальных явлений. Критерием разделения этих тенденций выступают права человека, рассматриваемые в качестве основы взаимоотношений институтов гражданского общества и государства. Очевидно, что культурные противоречия в трактовке прав человека существовали и существуют во многом независимо от того, в какой культурной среде они возникли. Культура лишь накладывает отпечаток на интенсивность этих противоречий. В этом смысле проблема реше-

ния противоречий прав человека и культурных особенностей в большей степени лежит не в постепенном переходе (в рамках линейного прогресса) к всеобщему (универсальному) знаменателю трактовки прав человека и не в некоем культурном взаимообогащении, а в рамках развития политических отношений. Именно посредством политических согласований между разными странами должна формироваться концепция универсальных прав человека, находящихся в основе концепции гражданского общества.

Таким образом, развитие гражданского общества заключается не только в имплементации международных норм и универсальных институтов, но и в выработке своих собственных, национальных институтов гражданского общества, которые могут и должны обогатить общемировой процесс. Соответственно, при разработке национальных концепций развития гражданского общества на постсоветском пространстве следовало бы уделить внимание негосударственным институтам, которые играли важную роль в истории этих стран. Эти институты представляют не только исторический, но и практический интерес, поскольку принципы, на основе которых они функционировали, являются актуальными и для современных институтов гражданского общества. В настоящее время дальнейшая разработка концепции гражданского общества и правового государства, как явлений сочетающих универсальную и национальную концепции необходима. Это обусловлено потребностями современного социального развития, поскольку процесс социального обособления, как правило, приводит к международным конфликтам. К такому пониманию должны прийти все культуры и цивилизации, признав, что в условиях глобализации в сфере экономики, противостояние в сфере культуры и религии является губительным для всего человечества. Следует обратить внимание на то, что противоречия, наблюдаемые в культуре, имеют религиозные истоки и согласование, прежде всего, предполагается на межконфессиональном уровне.

На постсоветском пространстве разными странами разработаны различные подходы и стратегии развития гражданского общества в каждой стране. При этом представляется необходимым доработка существующих концепций развития гражданского общества, в которых должны быть отражены не только принципы

взаимодействия неправительственных организаций и государства, но, вероятно, и основы социального и межконфессионального согласия. Такие концепции должны быть основаны на разрабатываемой в настоящее время евразийской концепции прав человека. Это развитие взглядов и положений в сфере прав человека, с учетом национальных особенностей и менталитета народов постсоветского пространства. При этом концепция прав и свобод человека должна разрабатываться в неразрывном единстве с концепцией развития гражданского общества, поскольку именно гражданское общество, по существу, является базовой гарантией эффективности государственных органов в сфере защиты и обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Для современного правового государства, по нашему мнению, представляется наиболее приемлемым именно этот подход к проблеме развития негосударственных институтов. Исходя из этого, гражданское общество и правовое государство призваны обеспечить права человека исходя не из «общечеловеческих» ценностей, а формировать собственную концепцию прав человека с учетом национальных и культурных особенностей, сформировавшихся в результате собственного исторического развития. Эта концепция прав человека должна стать идеологической основой современного гражданского общества. Представляется необходимым критическое осмысление международных стандартов в сфере прав человека с учетом государственного суверенитета и политико-правовой культуры. Таким образом, развитие гражданского общества является важным условием создания демократического, светского, правового и социального государства. Общественный прогресс, демократическое развитие, экономический подъем возможны только при активном участии граждан во всех важных сферах жизнедеятельности общества. Однако, достичь этого можно опираясь не только на результаты мировой политико-правовой мысли, но и на исторический опыт, который был получен в досоветский и советский исторический период. Поскольку именно в эти исторические периоды закладывались основы взаимоотношений политической власти и отдельной личности. При этом следует учитывать исторический опыт функционирования самоуправляющихся гражданских институтов разных народов Евразии.

В различных источниках гражданское об-

щество определяется по-разному. Например, в Концепции развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006-2011 годы гражданское общество определяется как общество, где главным действующим лицом и субъектом происходящих в нем процессов и отношений выступает человек со всей системой его потребностей, интересов и ценностей. Это понятие также обозначает всю совокупность существующих независимо от государства и его органов общественных отношений: политических, экономических, культурных, национальных, религиозных, семейных и других, отображает многообразие частных интересов. При этом отмечается, что общество становится гражданским лишь на определенной стадии демократического развития и формируется по мере экономического, политического развития страны, роста благосостояния, культуры и самосознания народа¹.

В большом энциклопедическом словаре гражданское общество рассматривается как, термин, употребляемый в разных значениях. Этот термин введен Аристотелем, который называл гражданским обществом сообщества свободных и равных граждан, связанных между собой определенной формой политического устройства (государство-полис). В 17-18 вв. гражданское общество противопоставлялось абсолютистско-феодальному государству. В распространенном, современном значении гражданское общество обозначает совокупность отношений в сфере экономики, культуры и других сферах, развивающихся в рамках демократического общества независимо и автономно от государства. Гражданское общество предполагает существование широкого круга демократических прав и свобод членов гражданского общества. Полное огосударствление общественных отношений ведет к свертыванию демократии, установлению тоталитаризма². В толковом словаре русского языка гражданское общество определяется как «общество свободных и равноправных граждан, отношения между которыми в сфере экономики, культуры развиваются независимо от государственной власти»³. В юридической литературе граждан-

ское общество рассматривается в тесной взаимосвязи с правовым государством.

Гражданское общество и правовое государство следует рассматривать в качестве результата исторического развития. Это, по существу, реакция против идеала средневековой теократии - результат раздвоения общественного и частного, общества и государства, права и морали, светского и религиозного. Подчеркивается важность концепции гражданского общества, которая может быть охарактеризована следующими параметрами: социальная справедливость; права граждан и общества в целом во взаимоотношениях с государством; режим законности; экономическое благополучие граждан; демократический плюрализм; открытость общества; национальная определенность гражданского общества⁴. В целом в современной литературе гражданское общество определяется по-разному: как система негосударственных отношений; как система общественных связей складывающихся вне сферы политики; как совокупность связывающих граждан производственных отношений; как устойчивая система горизонтальных социальных связей, общественно-политических ориентаций и норм общественного поведения, вырастающих непосредственно из отношений собственности, но не сводящиеся к ним,⁵ как система взаимосвязей между индивидами, с одной стороны, и между ними и обществом – с другой⁶. Гражданское общество рассматривается в качестве способа организации экономических, производственных отношений, где личные интересы развиваются до степени коллективных, которые в свою очередь воспринимаются через интересы, права и свободы отдельной личности, в силу того, что отношение между государством и гражданским обществом есть отношение между публичной властью и индивидуальной свободой⁷. В юридических и политологических источниках отмечается, что в литературе существует множество точек зрения на этот счет. В самом общем виде гражданское общество – это та сфера обще-

М.: Азбуковник, 1997. С.143.

4 Общая теория права и государства - М.: Юрист, 1996. С. 424-426.

5 Красин Ю., Галкин А. Гражданское общество: путь к стабильности // Диалог. - 1992. - № 3. - С.73-76.

6 Солдатов С.А. Общественные организации в Российской Федерации (политико-правовое и институциональное исследование). – М., 1994. С. 12.

7 Комаров С.А. Общая теория государства и права. М.: Юрайт, 1998. С. 200.

1 Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006-2011 годы // Казахстанская правда от 29 июля 2006 г. № 183 (25154).

2 Большой энциклопедический словарь. Электронный ресурс. <http://dic.academic.ru/searchall.php>

3 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений.-

ственных отношений, в которую государство не имеет право вмешиваться административными методами. Без наличия развитого гражданского общества вообще невозможно говорить о противопоставлении государства и личности, о более или менее равных взаимных правах и обязанностях, поскольку здесь государство полностью поглощает личность¹. В других научных изданиях отмечаются три основных значения гражданского общества. В первом значении – гражданское (гражданское) общество противопоставляется нецивилизованному, варварскому обществу, во втором значении как феномен античного полиса – гражданская община. Третье значение – это буржуазное общество, в котором сфера частных дел и частных интересов освобождается от прямого воздействия государственно-властных институтов, становится автономной сферой жизнедеятельности людей, непосредственно не зависящей от государства². Таким образом, в политической и юридической литературе среди всего многообразия признаков гражданского общества, выделяются основные признаки, которые отражают автономность общественных отношений во всех сферах социальной жизни, и в первую очередь подчеркивается автономность от государства.

Автономность от государства, подконтрольность и подотчетность государственных органов негосударственным институтам, является важнейшей, и, по существу, единственной гарантией обеспечения прав человека. Именно защита и обеспечение прав человека являются той основной целью, ради которой развивается гражданское общество. При этом права человека и гражданское общество взаимозависимы и взаимообусловлены. Соответственно в современных условиях гражданским обществом нужно считать социально активную, политически и юридически грамотную общность людей, основным объединяющим фактором которой являются права человека в их либерально-демократическом понимании.

Права человека являются необходимой политической, идеологической и правовой базой функционирования гражданского общества. Права человека являются основой правовой государственности, поскольку они должны определять сущность современного законода-

тельства и политико-правовую базу правоприменительной практики. Осуществление прав человека является составной частью государственного управления, его основной внутренней функцией, при этом практически все функции правового государства обусловлены правами человека. Права человека выступают основными началами всех государственных функций, их реализация выступает целью осуществления этих функций, с одной стороны, и базовым способом реализации государственных функций с другой стороны.

Важным аспектом юридической науки является теоретическое разграничение государственных функций, их классификация, и отнесение их к тем или иным государственным органам. Это необходимо для наделения всех государственных органов именно тем объемом полномочий, который необходим для достижения поставленных целей. Государство, являясь политической организацией всего общества, осуществляет важнейшие из социальных функций, однако и институты гражданского общества также призваны осуществлять не менее важные функции. Базовым аспектом деятельности негосударственных институтов является контроль за эффективностью деятельности государственных органов. Этот контроль, по существу, осуществляют все социальные институты в той или иной мере. Отдельные институты гражданского общества осуществляют социальные функции, и могут оценивать деятельность государства в рамках своего взаимодействия с государственными органами. Другие же институты гражданского общества своей основной целью являются контроль над деятельностью органов государства. При этом сами негосударственные институты не подменяют органы государства, а указывают лишь недостатки и недочеты в деятельности государственных органов.

Контрольные функции являются базовыми в государственном управлении, причем контроль над правоприменительной деятельностью необходим как со стороны государства, так и со стороны гражданского общества. Взаимный контроль необходим и между ними (гражданским обществом и правовым государством), поскольку именно посредством контроля осуществляется управление обществом. Взаимный контроль является необходимым фактором взаимодействия гражданского общества и правового государства. Права человека в этом взаимодействии следует рассматривать в ка-

1 Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права. М.: Издательство «Спарк», 1998. С. 399.

2 Дзодзиев В. Проблема становления демократического государства в России. М., 1996. С.163-165.

честве предмета, по поводу которого осуществляется это сотрудничество. В этом контексте права человека выступают в качестве совокупности юридически обеспеченных прав, обязанностей и законных интересов, обеспечиваемых государством. Именно взаимоотношения между личностью и государством отражают сущность взаимодействия гражданского общества и правового государства.

В юридической науке выделяются разные виды контроля. Они подразделяются в зависимости от статуса субъектов контроля: президентский контроль; парламентский контроль; правительственный; надведомственный; ведомственный контроль. В качестве разновидности государственного контроля различается прокурорский, административный, судебный надзор¹. Рассматривая контроль и надзор за реализацией прав человека, следует отметить, что всю совокупность контрольно-надзорных полномочий следует подразделить на: общественный контрольно-надзорный механизм и государственный контрольно-надзорный механизм. Эти функции осуществляются посредством всей системы социального контроля, под которой понимается совокупность контрольных механизмов, с помощью которых определяется соответствие поведения социальным нормам, стимулируется положительная, полезная для общества деятельность и предупреждается негативная². Именно предупреждающая, профилактическая функция должна являться определяющей для осуществления государственного и общественного контроля за реализацией законодательства о правах человека.

В юридической литературе отмечается, что вопрос о роли общественных объединений в механизмах защиты прав человека достаточно новы для юридической науки. Правозащитные неправительственные организации – это добровольные, самостоятельные, самоуправляемые, некоммерческие формирования неполитического характера. Они могут быть национального, регионального и международного уровня. Они не учреждены государственным органом, а образовались в результате свободного волеизъявления и по инициативе индивидуумов, объединившихся на основе общности интересов для совместной деятельности во имя защиты общепризнанных гражданских, экономических, социальных и культурных прав³. Их роль в контроле за реализацией прав человека в правовом государстве носит базовый характер, поскольку именно взаимный контроль правового государства и гражданского общества является определяющим для правовой государственности.

Таким образом, в качестве определяющего признака гражданского общества следует рассматривать осуществление общественного контроля за деятельностью государственных органов, поскольку без общественного контроля невозможна эффективная реализация права человека и гражданина органами современного, правового государства. Осуществление контрольных и надзорных функций со стороны общественных институтов способствует формированию правового государства, и является, по существу, основным условием его успешного развития в современных условиях.

1 Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. – Алматы: ТОО «Ба-спа», - 2000. С.207-2013.

2 Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. М.: Наука, 1982. С.228.

3 Матвеева Т.Д. Неправительственные организации в механизмах защиты прав человека. – М.: Изд-во РАГС, 1997. С.15.

Аннотатсия

Нақш ва моҳияти ҷамъияти шаҳрвандии имрӯза дар таъмини ҳуқуқи инсон

Дар мақола ҷиҳатҳои назариявии нақш ва моҳияти ҷамъияти шаҳрвандии имрӯза дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон баррасӣ карда шудаанд. Ба алоқамандии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд ҳамчун таҳкурсии кафолати ҳуқуқи инсон дар замони муосир диққати махсус дода шудааст. Ҳамчун шакли муайянкунандаи нишонаи ҷомеаи шаҳрвандӣ назорати ғайридавлатӣ оид ба фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Аннотация

Роль и значение современного гражданского общества в обеспечении прав человека

В статье рассматриваются теоретические аспекты роли и значения современного гражданского общества в обеспечении прав и свобод человека. Раскрывается взаимозависимость гражданского общества и правового государства как базовая гарантия прав человека в современных условиях. В качестве определяющего признака гражданского общества рассматривается негосударственный (социальный) контроль за деятельностью государственных институтов.

Annotation

The role and importance of modern civil society in ensuring human rights

The article deals with theoretical aspects of the role and importance of a modern civil society in ensuring human rights and freedoms. It is revealed the interdependence of civil society and the rule of law as a basic guarantee of human rights in the modern world. As a defining characteristic of civil society is considered a non-governmental (social) control over the activities of state institutions.

Тағойбеков Х. С.,

аспиранти Институти фалсафа,
сиёсатишносӣ ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон

СИЁСАТИ ҲУҚУҚИИ ЭКОЛОГӢ

Калидвожаҳо: ҳифзи эколого-ҳуқуқии муҳити зист, масоили экологӣ, танзими ҳуқуқӣ, сиёсати эколого-ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: эколого-правовая охрана окружающей среды, экологические проблемы, правовое регулирование, эколого-правовая политика.

Key words: ecological and legal protection of the environment, environmental problems, legal regulation, ecological and legal policy.

Инкишофи имрӯзаи ҳаёти ҷомеа боиси пайдоиши як қатор проблемаҳои глобалӣ гардид. Яке аз онҳо пешгирии бухрони экологӣ мебошад. Аз ҳалли ин проблема ҳастии минбаъдаи инсоният вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ сиёсати ҳуқуқии экологӣ чун заминаи сиёсати экологии давлат дар адабиёти илмӣ таҳлил мешавад.

Ҳамзамон, проблемаи сиёсати ҳуқуқии экологӣ ҳоло мавриди омӯзиши ҳаматарафа қарор нагирифтааст. Танҳо як қатор олимони ба ин проблема таваҷҷӯҳ доранд¹.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ чунин таъриф пешкаш мешавад:

«Сиёсати ҳуқуқии экологӣ фаъолияти илман асоснокшаста, мунтазам ва низомноки субъектҳои босалоҳият оид ба ташкили механизми босамараи танзими ҳуқуқӣ дар самти истифодаи ақлонаи воситаҳои ҳуқуқӣ баҳри нигоҳдошти муҳити зист, системаи табиат, таъмини функцияҳои онҳо дар соҳаи инкишофи ҷомеа, баланд бардоштани сифати ҳаёт, бехтар намудани ҳаёти мардум, вазъи демографӣ, таъмини амнияти экологии кишвар, кафолати ҳуқуқҳои экологии шаҳрвандон, таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, ташаккули давлати ҳуқуқбунёд, сатҳи баланди фарҳанги

ҳуқуқӣ ва экологии шаҳрвандон, ҳаёти ҳуқуқии ҷомеа ва шахс дар мувофиқа бо муҳити атроф мебошад»².

Сиёсати ҳуқуқии экологӣ як қатор хусусиятҳо дорад, ки ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд:

1. Хусусиятҳои умумӣ, ки умуман барои сиёсати ҳуқуқӣ, аз он ҷумла сиёсати ҳуқуқии экологӣ хос мебошанд:

- сиёсати ҳуқуқӣ – сиёсати субъектҳои муайян мебошад. Субъекти асосии ин сиёсат давлат аст. Давлат ҳаҷми бештари фаъолияти ҳуқуқсоздорӣ ва ҳуқуқатбиқкуниро анҷом медиҳад. Аз ин рӯ, сиёсати ҳуқуқӣ шакли махсуси ифодаи сиёсати давлат, ифодаи расмӣ ва амалисозии сиёсати давлат, иродаи роҳбарияти давлат мебошад;

- сиёсати ҳуқуқӣ фаъолияти субъектҳои алоҳида мебошад. Ҳама гуна сиёсат, аз он ҷумла сиёсати ҳуқуқӣ соҳаи амалиро фаро мегирад;

- сиёсати ҳуқуқӣ фаъолиятест, ки дар соҳаи ҳуқуқ амалӣ мешавад;

- сиёсати ҳуқуқӣ фаъолиятест, ки хусусияти стратегӣ дорад, ба консепсияи муайян, ҳадафҳо ва ғояҳо таъяс мекунад.

2. Хусусиятҳои, ки ба сиёсати ҳуқуқии экологӣ хос мебошанд:

1 Ниг.: Гусева А.В., Симатова М.А. Ас. иш. Ниг.: Швыркин А.А. Предупреждение коррупционных правонарушений // Коррупция: политические, экономические, организационные правовые проблемы. М., 1999; Политики российского государства в экологической сфере // Современные вопросы государства и права и юридического образования. Тамбов, 2005.

2 Захаров А.В. Эколого-правовая политика Российской Федерации и ее субъектов // Правовая политика Российской Федерации: региональный уровень / Под ред. А.В. Малько. Тамбов, 2008. С. 247.

- сиёсати ҳуқуқии экологӣ баҳри солим гардонидани муҳити зист равона мешавад;

- сиёсати ҳуқуқии экологӣ на танҳо бо соҳаи ҳуқуқӣ, балки бо соҳаи экологӣ низ алоқаманд аст;

- сиёсати ҳуқуқии экологӣ асоси ҳуқуқии равобити ҷомеа ва муҳити зист мебошад;

- сиёсати ҳуқуқии экологӣ ба воситаҳои ҳуқуқии ҳалли ихтилофи экологӣ ва иқтисодӣ така дорад¹.

Сиёсати ҳуқуқии экологӣ шаклҳои амалишавии худро дорад. Онҳо мутобиқ ба шаклҳои умумии амалишавии сиёсати ҳуқуқӣ мебошанд, ба монанди:

- фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ;
- фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ;
- фаъолияти тафсири ҳуқуқӣ;
- фаъолияти илмӣ;
- фаъолияти таълими ҳуқуқӣ².

Асосҳои сиёсати ҳуқуқии экологӣ дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои қонунгузорӣ дар соҳаи ҳифзи табиат, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи амнияти миллии Тоҷикистон ва назарияи илмии экологӣ инъикос гаштаанд.

Ғояи марказии сиёсати ҳуқуқии экологӣ ташаккули механизми ҳуқуқии таъмини муҳити солими зист мебошад. Таъмини муҳити солими зист ҳадафи асосии сиёсати ҳуқуқии экологӣ мебошад. Сиёсати ҳуқуқии экологӣ баҳри кафолат додани ҳуқуқҳои экологии шаҳрвандон, аз ҷумла ҳуқуқ ба муҳити солими зист хизмат мекунад.

Дар адабиёти илмӣ ба мафҳуми муҳити солими зист таваҷҷӯҳ зоҳир мешавад. Чунончи, М.М. Бринчук чунин мафҳумро пешкаш мекунад: «Муҳити солими зист чунин муҳити зист мебошад, ки унсурҳои таркибии он мутобиқ ба талаботи қонунгузории экологӣ дар бахшҳои тозагӣ, доимӣ ва устувориҳои экологии гуногунӣ ва сарвати эстетикӣ мебошанд»³.

Ҳалли проблемаҳои экологӣ бо ҳудуди як давлат маҳдуд намешавад. Аз ин рӯ, сиёсати ҳуқуқии экологӣ дар сатҳи миллий ва байналмилалӣ бояд амалӣ гардад.

Ба ин нигоҳ накарда дар адабиёти илмӣ ба таҳлили сиёсати ҳуқуқии экологӣ дар сатҳи миллий эътибор медиҳанд. Аммо сиёсати

ҳуқуқии экологӣ ҳислати байналмилалӣ дорад. Чунончи, таркиш дар Истгоҳи атомии Чернобел боиси сар задани оқибатҳои мудҳиш барои кулли башар гардид. Бар замми ин, як қатор объектҳои экологиро давлати алоҳида ҳимоя карда наметавонад, аз қабилӣ уқёнус, Антарктида, ҳавои атмосферӣ ва ғ. Аз ин рӯ, Е.В. Скурко менависад, ки ҳалли масъалаҳои экологӣ дар дохили як давлат ба маҳдудиятҳо дучор мешавад, аз ҷумла нокифоягии захираҳои кишвари ҷудогона ва қоидаҳои глобалӣ⁴.

Дар адабиёти илмӣ сатҳи зерини амалишавии сиёсати ҳуқуқии экологӣ ҷудо карда мешаванд:

1. Сатҳи байналмилалӣ;
2. Сатҳи миллий.

Дар сатҳи миллий сиёсати ҳуқуқии экологӣ зимни принципҳои зерин бояд амалӣ шавад:

1) муайян намудани самтҳои афзалиятноки фаъолияти ҳуқуқӣ мутобиқи ҳадафҳои фаъолияти экологии давлат;

2) пешгӯии фаъолияти субъектҳои сиёсати ҳуқуқии экологӣ;

3) андешидани тадбирҳо баҳри расидан ба ҳадафҳо ва истифодаи воситаҳои ҳуқуқӣ дар ин самт;

4) истифодаи комплекси шаклҳои амалӣ гаштани сиёсати ҳуқуқии экологӣ;

5) ташаккули механизми самаранокӣ танзими ҳуқуқии муносибатҳои экологӣ чун натиҷаи сиёсати ҳуқуқии экологӣ⁵.

Дар низоми воситаҳои ҳуқуқии сиёсати ҳуқуқии экологӣ ҷойи муҳимро имтиёзҳо соҳибанд. Дар соҳаи истифодаи табиат ва ҳифзи муҳити зист чораҳои ҳавасмандкунӣ чунин тасниф мешаванд:

1. Вобаста ба табиати ҳуқуқӣ ба моддӣ-ҳуқуқӣ (мукофотонидан бо тўҳфаҳои қимматнок, мукофотпулӣ ва диг.) ва мурофиавӣ (тартиби содаи соҳиб шудан ба объекти табиӣ, тартиби содаи фаъолияти субъектҳои истифодабарандаи табиат ва диг.);

2. Вобаста ба субъектҳои истифодабаранда: чораҳои давлатӣ (президентӣ, ҳукуматӣ ва диг.) ва ғайридавлатӣ (махаллӣ);

3. Вобаста ба шакли алоқа бо неъматҳо ба: а) чораҳои, ки имтиёзҳои иловагӣ медиҳанд ва б) чораҳои, ки аз вазифаҳои иловагӣ озод меку-
нанд;

1 Ниг.: Захаров А.В. Ас. иш. С. 248.

2 Ниг.: Малько А.В. Льготная и поощрительная правовая политика. СПб., 2004. С. 16.

3 Ниг.: Бринчук М.М. Экологическое право. М., 1998. С. 123.

4 Ниг.: Скурко Е.В. Правовая политика России в условиях глобализации и международной экономической интеграции // Правовая политика и правовая жизнь. 2007. № 1. С. 21.

5 Ниг.: Захаров А.В. Ас. иш. С. 248.

4. Вобаста ба мазмунашон ба: молиявӣ-иқтисодӣ, маънавӣ, ташкилӣ;

5. Вобаста ба мартабаташон ба: умумидавлатӣ, маҳаллӣ, локалӣ;

6. Вобаста ба сатҳашон ба: олий ва муқаррарӣ;

7. Вобаста ба алоқаашон бо ғайрияҳдаси касбӣ ба: касбӣ (муқофоти экологӣ барои ҳимояи муҳити зист ва диг.) ва умумиҷамъиявӣ.

Механизми амалишавии сиёсати ҳуқуқии экологӣ бо муайян намудани мамониатҳое, ки пешро роҳи онро мегиранд, алоқаманд аст. Ба ин мамониатҳо дохил мешаванд: ҷойи набоштан ба ҳаҷми ҳуқуқӣ; нуқсонҳо дар қонунгузории экологӣ; сатҳи пасти санадҳои меъёрии ҳуқуқии экологӣ; ихтилофи байни манфиатҳои экологӣ ва иқтисодӣ.

Яке аз ҷораҳои муҳими амалишавии сиёсати ҳуқуқии экологӣ муайян намудани сатҳи самаранокии он мебошад. Дар асоси муайян намудани сатҳи самаранокии сиёсати ҳуқуқии экологӣ раванди амалишавии воситаҳои ҳуқуқиро мебошад муайян намуд. Самаранокии сиёсати ҳуқуқии экологӣ муайян мекунад, ки танзими ҳуқуқии экологӣ дар қадом ҳолат қарор дорад.

Самаранокии сиёсати ҳуқуқии экологӣ бо дарназардошти омилҳои зерин таҳлил мешавад:

1. Самаранокии танзими ҳуқуқии муносибатҳои экологӣ, ки аз сатҳи қонунгузории экологӣ, мувофиқати он ба талаботи муосир, ҷойи набоштан ба меъёрҳои ихтилофдошта, танзимгарии муносибатҳои экологӣ вобастагӣ дорад.

В.В. Никишин маҳақҳои муайянкунандаи самаранокии қонунгузории экологиро чунин муайян мекунад:

А. Сатҳи фарогирии объектҳои ҳимояи ҳуқуқӣ дар рафти танзими ҳуқуқӣ;

Б. Сифати танзими ҳуқуқӣ.

В. Теъдоди воситаҳои ҳуқуқии ҳимояи муҳити зист ва таъмини амнияти экологӣ;

Г. Сатҳи татбиқи техникаи ҳуқуқӣ¹.

2. Мувофиқати натиҷаҳои бадастомада ба ҳадафҳои пешбинишуда. Дар ҳолатҳои ҷудоғона қонунгузории экологӣ метавонад меъёрҳое дарбар гирад, ки татбиқи амалии онҳо душвор мегардад.

3. Интиҳоб ва истифодаи воситаҳое, ки барои расидан ба натиҷаҳо мусоидат меку-

нанд. Натиҷаи объективиро на ҳадафҳо, балки воситаҳо таъмин мекунанд².

Дар шароити имрӯзаи инкишофи босуръати ҳаёти ҷомеа зарурат ба тақмили сиёсати ҳуқуқии экологӣ эҳсос мегардад. Тақмил ва ба шароити имрӯза мувофиқ намудани сиёсати ҳуқуқии экологӣ бо омилҳои зерин муайян мешавад:

1. Дигаргуниҳои демократии ҳаёти ҷомеа дар соҳаи ҳуқуқ: эътирофи ҳуқуқҳои фитрии инсон, ташаккули асосҳои ҳуқуқии ҳаёти ҷомеа, ҳалли ҳуқуқии ихтилофҳо ва диг.

2. Мураккаб гаштани вазъи экологӣ дар сайёра: паҳн шудани бӯҳрони экологӣ, пайдо шудани таҳдидҳои нави экологӣ ба аҳли башар, ба мисли терроризми экологӣ, паҳншавии ҷинояткориҳои экологӣ, аз қабилҳои экосистема ва ғ.

3. Қам ва ба нестшавӣ майл доштани захираҳои табиӣ.

4. Паст будани сатҳи шуури экологӣ аҳоли.

5. Сатҳи пасти фарҳанги экологӣ аҳоли ва суст будани қори тарбияи экологӣ шаҳрвандон.

6. Нарасидани мутахассисони эколог, ки қодиранд вазифаҳои онро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа иҷро намоёнд.

Дар шароити имрӯза модернизатсияи сиёсати ҳуқуқии экологӣ самтҳои зерин дорад:

- қорқарди стратегия ё қонцепсияи дарозмуддати қонунҷодкунии экологӣ, дар наволати аввал баҳри мусоидат ба ҳифзи муҳити зист;

- ташкили механизми воқеии ҳифзи ҳуқуқҳои экологӣ шаҳрвандон;

- татбиқи сиёсати ҳуқуқии экологӣ баҳри ташаккули инкишофи давлати ҳуқуқбунёд ва ҷомеаи шаҳрвандӣ;

- тақмили татбиқи ҳуқуқ дар соҳаи ҳуқуқии экологӣ;

- ташкили механизми танзими ҳуқуқии ҳимоя ва истифодаи муҳити зист;

- қорқард ва мустаҳкам намудани ҷораҳои пешгирӣ ва мубориза бо ҷиноятҳои экологӣ ва бӯҳрони экологӣ;

- ташаккули шуури экологӣ;

- инкишофи тарбияи экологӣ;

- баланд бардоштани сатҳи фарҳанги экологӣ шаҳрвандон³.

Баҳри ноил гаштан ба ин ҳадафҳо шартҳои

1 Ниг.: Современное экологическое право в России и за рубежом. М., 2001. С. 5.

2 Ниг.: Экимов А.И. Политические интересы и юридическая наука // Государство и право. 1996. № 12. С. 56.

3 Ниг.: Захаров А.В. Ас. иш. С. 264.

зерин бояд ба инобат гирифта шаванд:

а) ҳамоҳангии фаъолият дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа;

б) ба шароити имрӯзаи ҳаёт мутобиқ гардонидани сохторҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологии давлат;

в) модернизатсияи фаъолияти хоҷагӣ, аз ҷумла зимни мутобиқ намудани фаъолияти хоҷагӣ ба системаи экологӣ дар асоси технологияҳои энергетикӣ каммасраф, тағйир додани сохти иқтисодӣ, сохти истеъмоли шахсӣ ва ҷамъиятӣ.

Дар сиёсати ҳукукии экологӣ нишондиҳандаҳои зерин бояд инъикоси ҳудро ёбанд:

А. Нишондиҳандаҳои муайянкунандаи сифати ҳаёти одамон:

- давомнокии ҳаёти инсон бо дарназардошти шумораи тавлидшавандагон ва давомнокии воқеии ҳаёт;

- сатҳи сихати аҳоли;

- номувофиқати муҳити зист ба талаботи ҷойдошта, аз стандартҳои мавҷуда дур шудани муҳити зист;

- сатҳи донишҳои шаҳрвандон дар соҳаи ҳимояи муҳити зист ва истеъдоди таълимии экологии онҳо, аз ҷумла қобилияти ҳимояи муҳити зист;

- даромад ба сари аҳоли, ки сифати зиндагии инсонро таъмин мекунад;

- сатҳи фарогирии шаҳрвандон бо меҳнат, таъмини шаҳрвандон бо ҷойҳои кор, ҷалби онҳо ба намудҳои нави меҳнат;

- сатҳи амалишавии ҳуқуқҳои инсон.

Б. Нишондиҳандаҳои муайянкунандаи сатҳи инкшофи иқтисодӣ:

- сатҳи мутобиқати истеҳсолот ба табиат;

- сатҳи истифодаи захираҳои табиӣ;

- сатҳи вайрон шудани системаи экологӣ зимни фаъолияти хоҷагӣ;

- таносуби байни талаботи ҷомеа ба захираҳои табиӣ ва ҳаҷми захираҳои табиӣ.

В. Нишондиҳандаҳои, ки некуаҳволии экологиро муайян мекунад:

- ба талаботи мавҷуда ҷавобгӯ будани муҳити зист;

- сатҳи истифодаи энергия ва захираҳои дигар ба дӯши аҳоли;

- ҳаҷми партовҳои истеҳсолӣ.

Ҳамин тариқ, сиёсати ҳукукии экологӣ дар шароити имрӯзаи бӯҳрони экологии сайёра, таҳдидҳои нави экологӣ ба аҳли башар, мураккаб гаштани проблемаҳои экологӣ яке аз самтҳои муҳими сиёсати ҳуқуқӣ мебошад. Айни замон сиёсати ҳукукии экологӣ аз самтҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ бо чунин хусусиятҳои фарқ мекунад:

Якум, сиёсати ҳукукии экологӣ бо ҳудуди як давлат маҳдуд нашуда, сатҳи байналмилалӣ дорад, зимни талоши ҷомеаи башар, захираҳои ҳамаи давлатҳо амалӣ мешавад.

Дуюм, аз самаранокии сиёсати ҳукукии экологӣ тақдири минбаъдаи инсоният, сифати зиндагии инсон, давомнокии ҳаёти инсон, захираҳои табиӣ, пеш аз ҳама ба захираҳои оби тоза вобастагӣ дорад.

Сеюм, сиёсати ҳукукии экологӣ баҳри ҳалли вазифаҳои нигаронида мешавад, ки мазмуни табиӣ доранд, аз кифоягии захираҳои табиӣ, вазъи табиӣ, ҳаво, иқлим, хок ва ғ. вобастагӣ дорад. Тағйирёбии иқлими сайёра табиист, ки ба сиёсати ҳукукии экологӣ таъсир мерасонад ва ба шароити нави мутобиқ намудани онро талаб мекунад.

Аннотатсия**Сиёсати ҳуқуқии экологӣ**

Дар давраи муосир масъалаҳои экологӣ дар ҷаҳон характери глобалиро соҳиб шудаанд. Тағйир ёфтани иқлим, нодуруст истифода бурдани захираҳои табиӣ, зиёд гардидани ҳаҷми партовҳо, зиёдшавии истифодаи маҳсулоти ҳӯроквории аз ҷиҳати генетикӣ тағйирёфта ба ҳолати муҳити зист таъсири манфӣ мерасонад. Дар мақолаи мазкур аз ҷониби муаллиф ҷанбаҳои таҳлил ва баҳогузори тазми ҳуқуқии муносибаҳо дар соҳаи ҳифзи муҳити зист баррасӣ гардидаанд.

Аннотация**Эколого-правовая политика**

В современный период экологические проблемы в мире приобрели глобальный характер. Изменение климата, нерациональное использование ресурсов, увеличение объемов отходов, рост потребления генно-модифицированных продуктов негативно влияют на состояние окружающей среды. В данной статье автором рассмотрены подходы к анализу и оценке правового регулирования отношений в области охраны окружающей среды.

Annotation**Ecological and legal policy**

In the modern world environmental problems have become global. Climate change, unsustainable use of resources, increase of waste volumes, and growth of consumption of genetically modified foods negatively affect the state of the environment. In this article the author considers the approaches to the analysis and assessment of legal regulation of relations in the field of environmental protection

Абдурахимов С. Қ.,

Омӯзгори кафедраи таърих ва ҳуқуқи
Донишгоҳи Давлатии Қўргонтеппа ба номи
Носири Хусрав

ДОИР БА МАСЪАЛАҲОИ ҲУҚУҚИИ МАФҲУМ ВА АЛОМАТҲОИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ

Калидвожаҳо: мафҳум, аломатҳо, муассисаи таълимӣ, ягонагии ташкилӣ, молу мулки алоҳида доштан, масъулияти мустақили молумулкӣ доштан, дар муомилоти гражданин ва ҳалли баҳсҳои судӣ аз номи худ баромад кардан

Ключевые слова: понятие, признаки, образовательное учреждение, организационное единство, имущественная обособленность, самостоятельная имущественная ответственность, выступление в гражданском обороте и решение споров в суде от собственного имени.

Keywords: meaning, signs, educational office, organizational union, to have separate property, independently responsible property, to say in civil transition and in court's argues decisions.

Баъди барҳам хӯрдани давлати абаркудрати Шӯравӣ зарурати ба таври кулӣ дигаргун сохтани тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ба миён омад, ки соҳаи маориф низ аз ин раванд истисно нест. Маълум аст, ки бидуни рушду тараққиёти соҳаи мазкур таъмини дигар соҳаҳои ҳаёти ҷомеа бо мутахассисон ва пешбурди зарурии онҳо ғайриимкон аст. Сарфи назар аз мураккабиҳо ва мушкилоти замони гузариш Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро ҳамчун соҳаи афзалиятноки кишвар зери назар ва мавриди пуштибонии худ қарор дод¹. Соҳаи маорифро бидуни муассисаи таълимӣ тасаввур кардан мушкил аст. Пеш аз он, ки мо дар ин ҷо мафҳуми муассисаи таълимиро тибқи қонунгузори маорифи кишвар пешниҳод намоем, аввало ба назари мо дар назди хеш бояд чунин савол гузошт, ки ҳуди мафҳуми муассисаро ҳуқуқи гражданин чӣ гуна таъриф додааст? Зеро маҳз ҳамин таърифи пешниҳодкардаи ҳуқуқи гражданин нисбати муассисаҳо барои қонунгузори дигар соҳаҳои ҳаёти ҷомеа аз ҷумла маориф, фарҳанг, тандурустӣ ва дигар соҳаҳо, ки дар сохторҳои онҳо муассисаҳо мавҷуданд, заминаи асосӣ ба ҳисоб меравад. Мувофиқи сарҳати 1 қисми

1 моддаи 132 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон² (минбаъд – кодекси гражданин) ташкилот, ки молик барои амалӣ гардонидани вазифаҳои идоракунӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва ё вазифаҳои дигари дорои хусусияти ғайритиҷоратӣ таъсисдода, онро пурра ё қисман маблағгузорӣ мекунад, муассисаи доништа мешавад. Дар робита ба шарҳу тавзеҳи мафҳуми муассиса ҳамчун шахси ҳуқуқи ғайритиҷоратӣ фаромӯш набояд сохт, ки қонунгузор муассисаро пеш аз ҳама ташкилот номидааст.

Истилоҳи “ташкилот” дар назарияи ҳуқуқ маънои муайяни ташкил, яъне пойдо-рии таъсисотро дорад, ки он дар ҳуҷҷатҳои таъсисоти шахси ҳуқуқӣ зикр меёбад³. Зиёда аз ин, дар зери мафҳуми ташкилот иттиҳоди ду ва зиёда шахсони воқеӣ (ҳуқуқӣ) –ро, ки субъекти ҳуқуқи гражданин ба ҳисоб меравад, фаҳмида мешавад (яъне, дорандаи субъекти

1 Инкишофи қонунгузори ҚТ дар даврони Истиқлолият. Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба 20-солагии Истиқлолияти давлатии ҷумҳурии Тоҷикистон 26-29 августи соли 2011 / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Раҳимов М.З.-Душанбе: “ЭР-граф”.-2011.-С.234

2 Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1999, №6, мод.153; соли 2001, №7, мод.508; соли 2002, №4, қисми 1, мод.170; соли 2005, №3, мод.125; соли 2006, №4, мод.193; соли 2007, №5, мод.356; соли 2010, №3, мод.156; №12, қисми 1, мод.802; соли 2012, №7, мод.700; №12, қисми 1, мод.1021; Рузномаи Садои Мардум 23 июли соли 2013

3 Гуруҳи муаллифони Танзими ҳуқуқи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Воситаи таълимӣ (зери таҳрири умумии доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Исмоилов Ш.М. Душанбе, Нашриёти “Деваштич”, 2007.- саҳ.30

ҳуқуқи граждани мебошад¹. Маълум аст, ки ҳамагуна шахси ҳуқуқӣ аз ҷумла муассисаҳо аз ҷониби ин ё он доираи субъектҳо тибқи талаботи қонунгузории қорӣ ташкил карда мешаванд. Албатта, ташкилотҳо дар ҷомеа бисёр ва гуногунанд вале, наметавон ҳамаи онҳоро дар як вақт муассиса ҳисоб кард. Зеро, барои ташкилотро муассиса номидан қонунгузории қорӣ ва илми муосири ҳуқуқи граждани нисбатан онҳо як зумра талаботҳо ва аломатҳои муайянеро пешбинӣ кардааст, ки танҳо дар сурати мавҷудияти онҳо ин ё он ташкилотро метавон муассиса ҳисоб кард. Аз ин ҷо хулоса кардан осон аст, ки муассиса дар як вақт ташкилот низ ба ҳисоб меравад. Сониян, ин ҷо маҳз он ташкилоте муассиса дониста мешавад, ки он барои амалӣ гардонидани на ҳама гуна вазифаҳо балки вазифаҳои муайян аз қабилӣ вазифаҳои идоракунии, иҷтимоию фарҳангӣ ва ё вазифаҳои дигаре, ки онҳоро қонун муайян кардааст ва онҳо танҳо ҳислати ғайритиҷоратиро соҳибанд, аз ҷониби ин ё он доираи субъектҳо дар доираи қонун ташкил карда мешаванд. Баъдан ғайритиҷорати муассисаҳо аз ҷониби муассисонашон ҷиҳати амалӣ намудани вазифаҳое, ки онҳо ҳислати ғайритиҷоратӣ доранд бо ду роҳ ё пурра ва ё қисман маблағгузорӣ карда мешаванд. Муассиса муассисаро пурра ё қисман бо роҳи ҷудо намудани маблағҳои пулӣ аз рӯи харҷнома ё бо роҳи ба он вобаста кардани молу мулкҳои дигар бо ҳуқуқи идораи оперативӣ маблағгузорӣ менамояд². Муассиса ташкилоти ҷамъиятиест, ки ба манфиати доираи шахсоне, ки байни худ ё бо муассиса ба сифати аъзоёни он бевосита алоқа надоранд, амал менамояд; доираи шахсони мазкур номуайян аст; асоси муассисаро – амволи мақсадноке ташкил медиҳад, ки он барои қонеъ гардонидани мақсадҳое, ки ба хотири он муассиса ташкил дода шудааст, таъин мегардад; муассиса бо иродаи шахсе, ки берун аз муас-

сиса қарор дорад, ташкилмеебад, яъне мақсади ташкили он аз берун ба вучуд оварда шудааст, бинобарин, мақомоте, ки минбаъд иродаи муассисаро ҳамчун шахси ҳуқуқӣ қоркард карда, ба амал мебарорад мақомоти (маъмурияти) он ҳисобмеебад.³

Мавқеи муҳимро вобаста ба танзими масъалаҳои ҳуқуқии муассисаи таълимӣ баъд аз Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамояд, ки маҳз дар асоси он як зумра қонунҳо аз қабилӣ Қонуни ҚТ “Дар бораи маориф” (22.07.2013), Қонуни ҚТ “Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ” (19.05.2009), Қонуни ҚТ “Дар бораи таҳсилоти иловагӣ” (16.04.2012), Қонуни ҚТ “Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ” (22.04.2003), Қонуни ҚТ “Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ” (28.12.2013), ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори соҳа қабул ва мавриди амал қарор дода шудаанд. Дар давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон бори сеюм дар таҳрири нав Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (минбаъд – қонун дар бораи маориф)⁴ 22 июли соли 2013, №1004 қабулкарда шуд ва он муассисаҳои дар соҳаи маориф амалкунандаро таълимӣ номид.⁵ Таҳлилу мушоҳидаҳо собит месозанд, ки бинобар бори сеюм дар таҳрири нав қабул гардидани қонун дар бораи маориф зарурати таҷдиди назар кардани тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳа, ки қаблан қабул гардидаанд, ҷиҳати мутобиқгардонӣ ба қонуни мазкур аз ҷониби масъулин фаро расидааст. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва принципҳои асосии сиёсати давлатиро дар соҳаи маориф муайян менамояд. Мафҳуми муассисаи таълимӣ бошад дар сарҳади 22 моддаи 1 (мафҳумҳои асосӣ) қонун дар бораи маориф чунин пешниҳод шудааст: “муассисаи таълимӣ–ташкилоти таълимии давлатӣ

1 Фёклин С.И. Правовой статус образовательного учреждения – М. : Арсенал образования, 2011. – с.3. Субъекти ҳуқуқӣ будан мавҷудияти қобилияти ҳуқуқдорӣ (имконияти ҳуқуқии соҳиби ҳуқуқ ӯҳдадориро будан), қобилияти амалкунии (имконияти ҳуқуқии амалӣ намудани ҳуқуқ ӯҳдадориро) ва қобилияти ба ҷавобгарӣ кашидан (деликтоспособность) (имконияти ҳуқуқии барои амалҳои содиршуда ҷавобгариро ба зима доштан) – ро нишон медиҳад.

2 Тафсири Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисмӣ). Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобоҷонов И. Ҳ., Бадалов Ш.К. – Душанбе, “ЭР-граф”, 2010. саҳ.364

3 С.Н.Братусь. Юридическая лица в советском гражданском праве. Ученые труды. Вып. 12. Издательство Министерства юстиции СССР. Москва, 1947, с.47.

4 Рӯномаи Садои Мардум 25 июли соли 2013, №91-92 (3076-3077) Доир ба ӯҳдатҳои мусбати Қонуни мазкур нисбати ба қонуни пешинаи маориф бошад ба таври муфассал нигаред: Маълаллаи илмӣ-таҳлилии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Қонунгузорӣ” №3(11), 2013 июл-сентябр. Саҳ.130

ва ғайридавлатӣ, новобаста ба шакли ташкилию ҳуқуқӣ, ки раванди мутассили таълиму тарбияро ба роҳ монда, як ё як чанд барномаҳои таълимиро амалӣ мегардонад. Дар инҷо қонунгузор ташкилот гуфта, ба шахси ҳуқуқӣ будани муассисаи таълимӣ низ ишора месозад. Маълум аст, ки моддаи 50 кодекси граждани шахсони ҳуқуқиро вобаста ба мақсади фаъолиятшон ба ду ғуруҳи калон ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ ҷудо менамояд. Бо сабаби он, ки муассисаҳо аз он ҷумла муассисаи таълимӣ ба ташкилотҳои ғайритичоратӣ дохил мешавад, пас саволе ба миён меояд, ки ташкилотҳои ғайритичоратӣ чӣ гуна ташкилотанд? Ташкилотҳои ғайритичоратӣ—чунин шахсони ҳуқуқӣанд, ки барои ба амал баровардани функцияҳои идоракунии, мадани-иҷтимоӣ ва ғайра, ки хусусияти ғайритичоратӣ дошта, ба мақсадҳои аз фаъолияти худ ба даст даровардани ғоида равона карда нашудаанд ва ғоидаи тозаии ба даст даровардаи худро байни иштирокчиён тақсим намеkunанд.¹ Ташкилотҳои ғайритичоратӣ наметавонанд ғоида ба даст оваранд. Ба даст овардани ғоида мақсади асосии онҳо нест. Ғайр аз ин, чунин ғоидаро онҳо тақсим намеkunанд.² Ташкили шахсони ҳуқуқӣ дар шакли муассисаҳо дар низомии соҳаи маориф аз ҳама бештар паҳн шудатарин падида бахисоб меравад. Эҳтимол сабаби ин дар он аст, ки маҳз ин шакли ташкилӣ-ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ тамоми хусусиятҳои заруриро дар худ доро аст.³ Дар робита ба ин ақидаи пешниҳодшуда метавон изҳори назар кард, ки воқеан ҳам, алҳол он сохторҳое, ки дар Вазорати маориф ва илми кишварамон мавҷуданд ва онҳо раванди таълиму тарбияро аз рӯйи барномаҳои муайян ба роҳ мондаанд, ҳарчанд онҳоро дар алоҳидагӣ мактаб, литсей, донишқада, донишгоҳ, академия, марказ ва ғайра ном баранд ҳам вале, дар маҷмӯъ ҳамаи онҳоро

ба таври расмӣ муассисаи таълимӣ меноманд. Зеро, шакли ташкилӣ-ҳуқуқии ҳамаи онҳо муассиса буда, вазифаи асосии ҳамаи онҳо танҳо ба ҳалли яке аз масъалаи асосии иҷтимоии ҷомеа, таълиму тарбияи муҳассилин равона гардидааст. Таҳлилу мушоҳидаҳои қонунгузории дохилӣ ва хориҷии кишварамон дар соҳаи маориф ва ақидаҳои олимони дохилу хориҷи кишварамон далолат бар он меkunанд, ки дар воқеъ муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, ташкилоти ғайритичоратӣ ба ҳисоб рафта, вазифаи асосии он ба роҳмондани раванди таълиму тарбияи муҳассилин ва ба ин восита амалӣ гардонидани як ё якчанд барномаҳои таълимӣ мебошад. Дигар масъалае, ки мо дар ин мақола мехоҳем ва бояд ба он дахл намоем аломатҳои муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, ташкилоти ғайритичоратӣ мебошад. Азбаски муассисаи таълимӣ дар як вақт шахси ҳуқуқӣ, ташкилоти ғайритичоратӣ ба ҳисоб меравад аз инрӯ, нисбати ӯ дар навбати аввал он аломатҳое, ки ба шахсони ҳуқуқӣ дахл доранд, паҳнгардида, сипас аломатҳо ё худ нишонаҳои иловагии муассисаи таълимӣ бошад, маҳз дар асос ва заминаи аломатҳои шахси ҳуқуқӣ ба миён меоянд. Тибқи сарчашмаҳои дар ихтиёр дошта аломатҳои шахси ҳуқуқӣ аз тарафи олимони зиёди соҳаи ҳуқуқи граждани ва қонунгузории он ба таври зерин муайян ва пешбинӣ шудаанд, ки онҳо низ ба муассисаи таълимӣ дахл доранд.

1) Ягонагии ташкилӣ;

2) Молумулки алоҳида доштан;

3) Масъулияти мустақили молумулкӣ доштан аз рӯйи уҳдадорҳои худ;

4) Дар муомилоти граждани ва ҳалли бахсҳои исудӣ аз номҳои худбаромад кардан;

1. Ягонагии ташкилӣ - ҳар як ташкилотро ҳамчун дорандаи мақсади ягона, қобилияти ҳалли вазифаҳои муайяни иҷтимоӣ (дар ҳолати мазкур—граждани-ҳуқуқӣ, молумулкӣ) тавсиф мегардад. Ӯ сохтори муайяни дохилии ташкилотро дар назар дошта, дар он мавҷудияти мақомоти идоракунии он ва ҳангоми зарурат—сохторҳои дахлдори он ҷиҳати иҷрои вазифаҳое, ки барои он муқаррар шудааст ифода менамояд⁴. Қайд кардан бомаврид аст, ки ҳар як ташкилоте, ки ба сифати шахси ҳуқуқӣ ба қайди давлатӣ гирифта мешавад аз коллективи муайяни меҳнатӣ иборат буда, дорои мақсад ва

1 Жанаидаров И.У. Юридические лица // Гражданское право, ч. 1. Под.ред. Сулейманова М.К., Басина Ю.Ф., изд. Козгюа, Алма-аты, 2000, с.129.

2 Ҳайати муаллифон. Ҳуқуқи граждани. Қисми 1. — Душанбе: "ЭР-граф", 2007, саҳ.141. Муҳаррири масъул — узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон М.А. Маҳмудов

3 11.Твердова Т.В. "Правосубъектность образовательного учреждения по гражданскому праву Российской Федерации. дис.канд.юр. наук: Москва, РГБ, 2003, <http://diss/rsl.ru>.

4 Гражданское право: В 4 т. Том 1: Общая часть: Учебник 3-е издание, переработанное и дополненное. Под.ред. Е. А. Суханова. М. ВолтерсКлувер, 2008. С.135.

вазифаҳои ягона ва сохтори дохилии муайян дошта тартиби идоракунии, истифодабарии молумулк, ва фаъолиятҳои мувофиқи оиннома, шартномаи таъсисбағайра, ки он аз ҷониби соҳибмолки он тасдиқ карда мешавад, ба роҳ мемонад. Зидда аз ин, дилхоҳ ташкилот бо як мақсаду маром ва вазифаҳои муайян ташкил карда мешавад. Ташкилот бе ин буда наметавонад. Аз ин лиҳоз, ташкилот бо мақсади ҳалли кадом вазифае, ки набошад таъсис дода шуда сохтори дохилии он низ ҳатман дар ҳуҷҷатҳои таъсисии он—аз қабилӣ оиннома, шартномаи таъсисӣ—ё дар низомномаи намунавӣ оид ба ташкилотҳои намудҳои дахлдор ҳамонтавру мустаҳкам карда мешавад. Яъне, тамоми фаъолияти ташкилот бо ин ё он мақсад, ки ташкилот зимни таъсис ҷиҳати ноилшавӣ ба он дар назди худ гузошта буд, равона карда мешавад. Дар ҳуҷҷатҳои таъсисии он ҳатман ном ва маҳалли ҷойгиршавии шахси ҳуқуқӣ, тартиби идоракунии фаъолияти он (мақомоти идоракунии, ҳуқуқи он ва ғайра) муайян карда шуда дар бисёр ҳолатҳо - мавзӯ ва мақсади чунин фаъолият ва инчунин дигар маълумотҳоро қонун барои шахсони ҳуқуқии гуногуни дахлдор муайян кардааст. (қисми 2 моддаи 53 кодекси граждани) Мақоми муассисаи таълимӣ ва сохтори он аз тарафи муассис (муассисон) муайянгардида, дар оинномаи муассиса тибқи талаботи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикосмегардад. (қисми 2 моддаи 10 қонун дар бораи маориф). Ҳамин тариқ, аломати ягонагии ташкилии муассисаи таълимӣ пеш аз ҳама ба назари мо мавҷудияти мақсад ва вазифаҳои мушаххасро дар назар дорад, ки маҳз бо назардошти он дар ташкилот коллективи муайяни одамонро муттаҳид ва муаррифӣ карда дар муомилоти граждани ҳамчун як шахс, як субъекти ҳуқуқ баромад мекунад.

2. Молумулки алоҳида доштан. Ба аломати умдаи шахси ҳуқуқӣ молумулки алоҳида доштани шахси ҳуқуқӣ дохил мешавад, ки дар зери он бояд молумулки алоҳидаи шахси ҳуқуқие, ки заминаи моддии он аз молумулки дигари алоҳидаи шахси ҳуқуқиро ташкил медиҳад, фаҳмид¹. Иштироки дилхоҳ шахси ҳуқуқиро аз ҷумла муассисаи таълимиро дар муомилоти граждани бидуни молумулки алоҳида доштан, ки асоси иқтисодии фаъолияти ӯро ташкил медиҳад, тасаввур кардан мушкил аст. Аз ин рӯ, барои

дар муомилоти граждани иштироки озодонаю васеъ ва мустақилонаю зарурӣ доштани дилхоҳ шахси ҳуқуқӣ аз ҷумла муассисаи таълимӣ ҳамзамон эътирофи он ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқии граждани вай бояд дорои молумулки қонунии алоҳидаи худ, ки аз молумулки дигар субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқии граждани аз ҷумла муассисаи худ ҷудо аст, бошад. Яъне, тибқи талаботи ин аломат ҳар як шахси ҳуқуқӣ аз ҷумла муассисаи таълимӣ дорои молумулки худ мебошад, ки он танҳо ба худӣ ӯ тааллуқ дорад. Зидда аз ин ӯ наметавонад дар асоси молумулки ба иҷора гирифташуда ё қарз фаъолият намояд. Дар қисми 1 моддаи 48 кодекси граждани чунин асосҳои доштани молумулки алоҳидаи шахси ҳуқуқӣ пешбинӣ гардидааст: ҳуқуқи моликият, ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ ва ҳуқуқи идоракунии оперативӣ. Яъне, қонунгузор шаклҳои гуногуни доштани молумулки алоҳидаи шахси ҳуқуқиро муқаррар карда бо ин ҳаҷми гуногуни салоҳияти ин ё он шахси ҳуқуқиро аз ҷумла муассисаи таълимиро низ пешбинӣ намудааст. Яке аз хусусиятҳои асосии фарқкунандаи муассисаи таълимӣ дар он зоҳир мешавад, ки бо хусусияти ҳуқуқи он ба истифодаи молумулк ҳисоб меёбад. Муассисаи таълимӣ ягона шакли ташкилӣ—ҳуқуқии ташкилоти ғайритижоратист, ки ҳуқуқи соҳибмолк буданро нисбат ба молумулке, ки соҳибмолк ба он вобаста кардааст, надорад ва ин молумулки вобастакардаи соҳибмолк ба муассисаи таълимӣ бо ҳуқуқи идоракунии оперативӣ тааллуқ дорад. Ба назар чунин менамояд, ки молумулки моликро муассиса танҳо соҳибӣ ва истифода менамояд дар ҳолатҳои зарурӣ молик метавонад муассисаи мазкурро барҳам дода молумулки ба он вобастакардаашро гирад. Ногуфта намонад, ки вақолатҳои муассисаи таълимӣ оиди ихтиёрдорӣ молумулк бо ҳуқуқи идоракунии оперативӣ дар муқоиса бо дигар намудҳои ҳуқуқи ашёӣ ҳуқуқи моликият, ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ ниҳоят кам аст. Дар шароити иқтисоди бозоргонӣ муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ метавонад дар асоси шаклҳои гуногуни моликият ташкил карда шаванд. Молик фаъолияти муассисаи таълимии ташкилкардаашро мувофиқи моддаи 132 кодекси граждани пурра ё қисман бо роҳи интиқоли воситаҳои пулӣ ё ба ӯ вобаста кардани молумулк бо ҳуқуқи идоракунии оперативӣ, ки маҳдудияти қалонро оид ба соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ кардани молумулкро дар назар

1 Попов А.А. Учреждения как субъект гражданского права. дисс. канд. юрид. наук. Краснодар, 2005. С.36

дорад, маблағгузорӣ менамояд. Тибқи қисми 1 моддаи 57 қонун дар бораи маориф “молу мулки муассисаҳои таълимиро воситаҳои асосӣ ва гардон, инчунин молу мулки дигаре, ки муассис (муассисон) бо ҳуқуқи идоракунии оперативӣ вобаста намудаанд, ташкил медиҳанд. Муассисаҳои таълимӣ молумулки мазкурро бо тартиб ва шарту шароитҳои муайяннамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ менамоянд”. Ҳамин тавр, молик муассисаи таълимиро ташкил карда ба он заминаҳои зарурии моддию техниро, ки бидуни он наметавонад фаъолият намояд, вобаста менамояд. Ба заминаи моддию техникии муассисаҳои таълимӣ тибқи моддаи 60 қонун дар бораи маориф бино, иншоот, коммуникатсия, таҷҳизоти таълимӣ, воситаҳои нақлиёт, китъаи замин ва дигар молумулк, ки ба муассисаҳои таълимӣ дахл доранд, дохил мешаванд. Тибқи моддаи 313 (ҳуқуқи идораи оперативӣ) кодекси граждани қорхонаи махсуси (казонии) давлатӣ, инчунин муассиса ба молумулки дар ихтиёраш гузошташуда дар доираи муайянкардаи қонун, мутобиқи мақсади фаъолияти хеш супоришҳои молик ва таъиноти молумулк ҳуқуқи тасарруф истифода ва ихтиёрдориро дорад. Ҳамзамон дар асоси моддаи 315 (ихтиёрдории молумулки муассиса) муассиса ҳақ надорад молумулки ба ихтиёраш гузошташуда ё аз ҳисоби маблағи мутобиқи харҷномаи (сметаи) барои хариданаш чудо кардашударо фурӯшад ё онро бо усули дигар соҳибӣ намояд. Агар мутобиқи санади таъсисотӣ ба муассиса иҷозат дода шуда бошад, ки бо фаъолияти даромаднок машғул шавад, дар он сурат даромад ва молу мулки аз ин даромад ба дастовардашуда пурра ба ихтиёри муассиса гузашта, дар тавозуни алоҳида ба ҳисоб гирифта мешавад. Молумулки алоҳидаи дар тавозуни ташкилот ба ҳисоб гирифташуда баёнгари он аст, ки ӯ дорои молумулки худ ҳамзамон аз молумулки дигар шахсони ҳуқуқӣ чудабода, нишондиҳандаи муҳими мустақилияти ташкилот, эътирофи он ҳамчун субъекти ҳуқуқи граждани буданро инъикос менамояд. Ҳамин тавр, ба ақидаи Е.А. Суханов молумулки алоҳида доштан аломати асосӣ ва муайянкунандаи ҳисоб ёфта, дигар аломатҳо аз он ба миён меоянд: танҳо ташкилоте, ки молумулки алоҳида дорад иштирокчи баробарҳуқуқи муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад¹.

1 Суханов Е.А. Общие положения о праве собственности и других вещных правах. // Хозяйство и право. 1995. №6. С.31-32.

3. Масъулияти мустақили молумулкӣ доштан. Масъулияти мустақили граждани-ҳуқуқӣ-ин қобилияти муассиса аз рӯйи уҳдадорихои худ масъулияти мустақили молумулкӣ ба зима доштан аст, ки он аз ҳисоби маблағҳои пулии дар тавозуни он ҷудокардашуда амалӣ мегардад². Чи тавре, ки Г.К. Матвеев қайд мекунад “субъекти ҳуқуқӣ будани шахси ҳуқуқӣ ин пеш аз ҳама чунин аломатҳоеанд аз ҷумла ягонагии ташкилӣ ва молу мулки алоҳида доштан дар берун маҳз тавассути масъулияти молумулкии он зоҳирмегардад”³. Бояд гуфт, ки принсипи масъулияти молумулкии шахси ҳуқуқӣ дар моддаҳои 48 (Мафҳуми шахси ҳуқуқӣ), 57 (Масъулияти шахси ҳуқуқӣ), 318 (қисми 3) (Ба молу мулки ба идораи оперативӣ дода шудани нигаронидани рӯёниш) кодекси граждани зикр шудааст. Моддаи 57 пешбини менамояд, ки шахси ҳуқуқӣ ғайр аз муассисаҳое, ки аз ҷониби молик маблағгузорӣ карда мешаванд, аз рӯйи уҳдадорихои худ бо тамоми молумулкашон масъулият доранд.

Муассисаи таълимӣ низ ҳамчун яке аз шаклҳои ташкилӣ - ҳуқуқии ташкилоти ғайритиҷоратӣ дар баробари дигар шахсони ҳуқуқӣ аз рӯйи уҳдадорихои худ мустақилона ҷавобгарии молумулкиро ба зима дорад. Вобаста ба ин, бояд дар назар дошт, ки ҷавобгарии молумулкии муассисаи таълимӣ аз рӯйи уҳдадорихояш бо яке аз шаклҳои доштани ҳуқуқи моликият, ҳуқуқи идоракунии оперативӣ, ки ҳаҷми маҳдуди ҳуқуқро ба молумулки дар ихтиёраш мавҷудбуда нисбат ба дигар шаклҳои доштани ҳуқуқи моликият дар назар дорад, муайян карда мешавад. Яке аз хусусиятҳои асосии ҳуқуқии доракунии оперативӣ аз он иборат аст, ки муассиса молики молумулке, ки ба он вобаста гардидааст, ҳисоб намеёбад молумулки вобаста кардаи моликро муассиса танҳо истифода мебарад. Маҳз бо назардошти чунин ҳолат тибқи моддаи 317 кодекси граждани молике, ки молу мулки ба ихтиёри муассиса ё қорхонаи махсуси давлатӣ додааст, ҳақ дорад онро пас гирад ё байни дигар шахси ҳуқуқии таъсисдодаш, агар дар санади қонунӣ тартиби дигаре пешбини нашуда бошад, бо салоҳиди худ аз нав тақсим кунад. Мувофиқи қисми 2 моддаи 132 кодекси граждани муассиса аз рӯйи уҳдадорихои худ

2 А.А. Попов Рисолаи зикршуда. С.38

3 Матвеев Г.К. Основания гражданско – правовой ответственности. - М.: Госюриздат, 1970. С.212.

танҳо бо маблағи пулии дар ихтиёраш буда масъулият дорад. Дар сурати нокифоя будани ин маблағ молики молумулки дахлдор аз рӯи уҳдадориҳои он масъулияти субсидиарӣ дорад. Ҳамин нуқта низ дар қисми 3 моддаи 318 кодекси граждани бори дигар зикр гардидааст. Дар робита ба ин, бо назардошти қисми 4 моддаи 430 (масъулияти субсидиарӣ) кодекси граждани метавон қайд кард, ки сабаби ба зимма гирифтани масъулияти субсидиарӣ аз ҷониби молик аз рӯи уҳдадориҳои муассисаи ташкилкардаи худ ҳангоми дар он норасоии маблағҳои пулӣ дар он аст, ки молик дар чунин ҳолат бояд талаботи кредиторонро қоне гардонад.

4. Дар муомилоти граждани ва ҳалли баҳсҳои судӣ аз номи худ мустақилона баромад кардан.

Дар муомилоти граждани аз номи худ баромад кардан – маънои имконияти аз номи худ ба даст овардан ва татбиқ кардани ҳуқуқҳои граждани ва иҷрои уҳдадориҳоро дошта дар суд ҳамчун даъвогар ва ҷавобгар аз рӯи баҳсҳои граждани – ҳуқуқӣ баромад карда яъне, метавонад даъвогар ва ҷавобгар бошад¹. Муассисаи таълимӣ ҳамчун субъекти мустақили муносибатҳои ҳуқуқи граждани, зимни иштирок дар муомилоти граждани ҳуқуқҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро ба даст оварда, онҳоро татбиқ карда, уҳдадориҳоро ба зима дошта дар суд даъвогар ва ҷавобгар мебошад. Барои амалӣ гардонидани принципи мазкур шахси ҳуқуқӣ аз ҷумла муассисаи таълимӣ бояд номи худро дошта бошад, ки дар он нишондод ба шакли ташкили ҳуқуқи он ишора карда мешавад. Ғайр аз ин, номи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ аз ҷумла муассисаи таълимӣ бояд ишора ба хусусияти ғайрифаъолияти онро низ дар бар гирад. (сарҳати аввали қисми 1 моддаи 55 кодекси граждани)

Бояд гуфт, ки мақсади талаботи қонун оиди номи алоҳида доштани ҳар як шахси ҳуқуқӣ аз ҷумла муассисаи таълимӣ пеш аз ҳама бо мақсади фардигардонии шахси ҳуқуқӣ байни дигар шахсони ҳуқуқие мебошад, ки онҳо низ дар муомилоти граждани иштирок менамоянд, иборат мебошад. Фардигардонии шахси ҳуқуқӣ (доштани ном, ишора ба шакли ташкили ҳуқуқӣ, соҳибмолки молумулк, хусусияти ғайрифаъолияти он, маҳалли ҷойгиршавӣ) имконият медиҳад, ки ҳар яки онҳо зимни иштирок дар муомилоти граждани аз ҳамдигар фарқ карда шаванд. Зиеда аз ин, ҳар яки онҳо

махз бо номи доштаи худ ҳуқуқи уҳдадориҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро ба даст оварда амалӣ менамоянд, ғайрифаъолияти худро ба роҳ монда, дар суд даъвогар ва ҷавобгар шуда метавонанд. Номи шахси ҳуқуқӣ аз ҷумла муассисаи таълимӣ ин чунин дигар воситаҳои фардигардонии онро дар бар мегирад, ки яке аз онҳо маҳалли ҷойгиршавии он мебошад. Тибқи қисми 2 моддаи 55 кодекси граждани “маҳалли ҷойгиршавии шахси ҳуқуқӣ, агар мутобиқи қонун дар ҳуҷҷатҳои таъсисии шахси ҳуқуқӣ маҳалли дигаре муқаррар нашуда бошад, маҳалли бақайдгирии давлатии он муайян карда мешавад”. Ба ақидаи С.Н.Братус аз номи худ баромад кардан аниқтараш натиҷаи эътирофи қонунии ташкилот ба сифати субъекти ҳуқуқ яъне, шахси ҳуқуқӣ бахисоб меравад². Ҳамин тариқ, муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ дорои чор аломати дар боло овардашуда буда, ҳамаи онҳо дар якҷоягӣ имконият медиҳанд, ки ин ё он ташкилотро шахси ҳуқуқӣ, субъекти мустақили муносибатҳои ҳуқуқи граждани эътироф намоем. Чор аломати шахси ҳуқуқӣ, ки дар боло оварда шуд умумиэътирофшуда, “классикӣ” ба ҳисоб мераванд ва онҳо дар ҳаҷми пурра ба муассиса хос буда, иҷозат медиҳанд ҳулоса намоем, муассиса пурра асоснокшуда буда, ҷойи мустақилро миёни анбуҳи шахсони ҳуқуқӣ ишғол менамояд³.

Аз таҳлили гузаронидашуда ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқи ғайритиҷоратӣ дар баробари аломатҳои дар боло зикршуда инчунин дорои аломатҳои зерин низ аст:

1.Мақоми муассисаи таълимӣ ва сохтори он аз тарафи муассис (муассисон) муайян гардида, дар оинномаи муассиса тибқи талаботи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос мегардад. (қисми 2 моддаи 10 қонун дар бораи маориф)

2.Ном ва муҳри махсуси худро дорад, ки махз бо ин ном ва муҳр дар муомилоти граждани иштирок карда он аз дигар шахсони ҳуқуқӣ фарқ карда мешавад.

3.Ҳуҷҷати таъсисии муассисаи таълимӣ оиннома мебошад, ки он аз тарафи ҳуди муассиса таҳия гардида, онро муассис (муассисон) тасдиқ мекунад.

4.Муассисаи таълимӣ дорои тавозун ё харҷномаи мустақилона ва суратҳисоб аст.

2 Братус С.Н. Советское гражданское право. Субъекты гражданского права. – М., 1984. С.54.

3 Попов А.А.Рисолаи зикршуда. С.40

1 А.А.Попов Рисолаи зикршуда. С. 39

5. Молумулкери, ки молик ба муассисаи таълимӣ вобаста кардааст ба муассиса бо ҳуқуқи идоракунии оперативӣ мансуб аст яъне, муассиса молики молумулке, ки дар ихтиёраш қарор дорад, ҳисоб намеёбад.

7. Дар мақомоти ваколатдори давлатӣ аз ҷумла мақомоти андоз ва дигар мақомоти дахлдор ҳамчун шахси ҳуқуқӣ тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби махсус бақайди давлатӣ гирифта мешавад.

6. Муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ баробари дигар субъектҳои ҳуқуқи граждани масъулияти молумулкиро ба зимма дорад. Вале, бояд дар назар дошт, ки он танҳо бо маблағҳои пулии дар ихтиёраш мавҷудбуда масъулият дорад. Дар сурати норасоии ин маблағҳо масъулияти иловагиро молики он ба зимма дорад.

Аннотатсия

Доир ба масъалаҳои ҳуқуқии мафҳум ва аломатҳои муассисаи таълимӣ

Дар мақолаи мазкур муаллиф оид ба мафҳум ва аломатҳои муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқии ғайритиҷоратӣ ҳамзамон оиди аломатҳои иловагии муассисаи таълимӣ, ки дар асоси аломатҳои шахси ҳуқуқӣ ба миён меоянд, изҳори ақида кардааст.

Аннотация

К юридическому вопросу о понятии и признаках образовательного учреждения

В данной статье автор рассматривается понятие и признаки образовательного учреждения как некоммерческого юридического лица и в то же время здесь рассматриваются дополнительные признаки образовательного учреждения которые появляются на основе признаков юридического лица.

Annotation

About juridical problems, meaning and symbols of education institution

This article considers the meaning and the signs of educational office as a juridical person non – commercial and at the same time analyses about the additional signs of the educational office, which appear on the bases of private signs.

Ҳуснуллоҳи Гафуров,

ҳуқуқшинос, мутахассиси дараҷаи олии
Анҷумани тоҷикон ва форсизабони ҷаҳон
“Пайванд”

ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРИИ ИНФИРОДӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ИСЛОМИИ ИРОН

Калидвожаҳо: соҳибкор, соҳибкори инфиродӣ, ҳуқуқи соҳибкорӣ, тижорат, шаклҳои гуногуни моликият, моликияти хусусӣ, мустақилияти соҳибкор, фоида, муфлисшавӣ.

Ключевые слова: предприниматель, индивидуальный предприниматель, предпринимательское право, предпринимательство, различные формы собственности, частная собственность, независимость предпринимателя, прибыль, банкротство.

Key words: entrepreneur, individual entrepreneur, business law, entrepreneurship, different forms of ownership, private property, independence of entrepreneur, profit, bankruptcy.

Дар ҷаҳони имрӯза Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун кишвари соҳибистиклол ва соҳибтамаддуну дорои фарҳанги ғании қадима мешиносанд. Дар баробари рушду тараққи соҳаҳои гуногуни сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайра, дар бахши иқтисодӣ низ ба дастовардҳои назаррас ноил гардидааст.

Тавре ки медонем, Конститутсия (Сарқонун) (моддаи 1) Ҷумҳурии Тоҷикистонро кишвари мустақил, соҳибхитӣ ва ҳуқуқбунёд будани давлатро эълон дошта, вазифаҳои асосиро дар сохтори давлатӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ муайян намудааст. Аз ҷумла, дар моддаи 12-и Сарқонун омадааст: «Асоси иқтисодиёти Тоҷикистонро шаклҳои гуногуни моликият ташкил медиҳанд. Давлат фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат медиҳад.

Конститутсия (Сарқонун) ба ҳар шахс озодии интиҳоби касбу корро додааст (моддаи 35). Ҳар фарде, ки ба синни балоғат мерасад, новобаста аз нажоду мансубияти иҷтимоӣ ва динию мазҳабӣ метавонад мустақилона ба касби даромад машғул шавад. Ва даромад низ бо анҷом додани соҳибкорию тижорат имконпазир аст. Ва дар ҳамин замина ҳуқуқи соҳибкорӣ монанди дигар риштаҳои ҳуқуқ муносибатҳои соҳибкорӣ, тижорӣ ва бозориро танзим менамояд.

Инсон дорои ҳаққу ҳуқуқҳои гуногун мебошад, яке аз ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд ин ҳам машғул шудан ба фаъолияти озоди тижоратӣ мебошад, ки ҳадафи омӯзиши ҳуқуқи соҳибкорӣ ё тижорат низ ҳамин мебошад. Чунончи, яке аз донишмандони эронӣ мегӯяд: «Ҳуқуқи тижорат ҳуқуқи ихтисосии тоҷирро гӯянд, ки аз қонуни маданӣ ва қонуни тижорат таъсир мепазирад. Ҳуқуқи тижорат ба маънои васеи қадима ҷаҳорҷӯбест, ки дар худ ҳуқуқи ширкатҳо, варақаҳои қиматӣ, бонкҳо ва биржаҳо доро буда ва аз ҳуқуқи ҳирфай (касбӣ) ҳимоят мекунад. Аммо ба маънои маҳдуд, ҳуқуқи тижорат аз ширкатҳо бахс намуда ва бақия бар ӯҳдаи ҳуқуқи иқтисодӣ афтодааст».¹

Ба ақидаи ҳуқуқшиносони эронӣ, манбаҳои ҳуқуқи тижоратро қонуни маданӣ, қонуни тижорат, қонунҳои фаръӣ², таомули тижоратӣ³ ва шартномаҳои байналмилалӣ ташкил медиҳанд.

Дар ҳуқуқи Эрон ба тоҷир ва фаъолияти тижоратӣ мафҳумҳои ба худ хосро доро мебошад. Тоҷир дар луғат ба маънои бозаргон ва ҳар

1 Ситуда Техронӣ, Ҳасан. Ҳуқуқи тижорат, ҷилди 1, с.40

2 Қонунҳои, ки мустақиман баён накардаанд, вале аз онҳо баъзе масъалаҳои тижоратӣ фаҳмида мешаванд, масалан қонуни гражданин дар он дар бораи соҳибкдорон иқтисобот оварда мешаванд.

3 Урфу одатҳои тижоратӣ

касе аст, ки ба доду гирифт ва хариду фурӯши борҳо машғул мешавад¹. Дар ҳукуки тичорати Эрон ва бар асоси моддаи 1 қонуни тичорати ин кишвар, тоҷир касе аст, ки шӯғли маъмулии худро муомилоти тичоратӣ қарор дода бошад. Касабаи чузъ² низ, ки дар моддаи 6 ва моддаи 19 қонуни тичорат баён шудааст низ тоҷир маҳсуб мешавад, ҳарчанд аз доштани дафтарҳои тичоратӣ³ озод ҳаст. Тоҷири урфӣ⁴, бозориҳо⁵ ва касабаи чузъ чамъан ҳамчун тоҷирон ва ба маънои маҳсус гуфта мешаванд ва тоҷирон ба мафҳум ва маънои кулӣ шомили дастаҳои мазкур ва даллолон, ҳаққуламалкорон ва воситаҳо аз ҳар қабил санъатгарон ва соҳибони корхона, бонк, саррофон ва масъулони суғурта, кишти-созон, мутасаддиёни ҳамлу нақл ва агентҳои мусофират ва нашриёт, масъулони фурӯш ва мутасаддиёни намоишгоҳҳои умумӣ ва муассисоти шӯғлии умумӣ ва ғайра ва шахсоне, ки моле ё чинсери ба қасди фурӯш бихаранд, магар ин ки дар вай тасарруфе накунад, гуфта мешавад⁶.

Ин ҷо дар мавриди тоҷир ва шӯғли тичорат каме шарҳу тавзеҳ медиҳам.⁷ Пеш аз он ки қонуни тичорат тоҷирро таъриф ва амалҳои тичоратиро таъйин намояд, ҳар кас ки ба хариду фурӯши ашё ва борҳо машғул буд, ўро тоҷир мегуфтанд, агарчи ин шӯғли оддӣ ё маъмулии ў тичоратӣ мебуд ё ин ки кори дигареро анҷом медод. Вале қонуни тичорат ба тасвиб расид ва моддаи 1-и он мафҳуми тоҷирро дод. Бинобар ин, ҳар касе, ки шӯғли маъмулӣ ва оддӣ ў муомилоти тичоратӣ бошад, тоҷир мебошад. Чун муомилоти тичорӣ чамъи муомила ба маънои доду гирифт аст, бинобар ин бояд гуфт касе унвони тоҷирро доро мешавад, ки аввалан ин ки доду гирифти тичоратӣ анҷом диҳад ва сониян доду гирифтҳои тичоратӣ шӯғли оддӣ ў бошад ва ҳамчунин, ў бояд ин доду гирифтҳоро бо ному ҳисоби худаш анҷом диҳад. Аз калимаи шӯғл,

ки ба маънои ҳирфа, касбу пеша ва коре аст, ки шахс дар зиндагӣ барои худ интиҳоб мекунад, маълум мегардад, ки шартӣ тоҷир маҳсуб шудани шахс ин такрори доду гирифтҳои тичоратӣ аст ва ба таври урфӣ касе кореро камкам ва гоҳ-гоҳе иҷро мекунад, машғул ба он кор шинохта намешавад. Бинобар ин, дар мавриди шӯғли тичорат агар шахс ба таври иттифоқӣ ба амалиёти тичоратӣ машғул шавад, наметавон ўро ба қонуни тичорат шомил намуд. Бояд гуфт барои шӯғли тичоратӣ ин пеш аз ҳама такрори муомилоти тичоратӣ аз тарафи тоҷир аст. Микдори такрори муомилоти тичорӣ ба тарзе шомили таърифи ҳукуки тичорат гардад, во-баста ба урфу одати маҳал дорад ва наметавон теъдоди муайяне барои он қоиладарост ва бояд дид оё ҳаҷм ва мизони муомилоти тичоратии шахс боиси он мегардад, ки ўро тоҷир маҳсуб намоянд ё не, ба ин ҷиҳат наметавон заминаи таҳқиқ, ки умумият дошта бошад, барои мизон ва микдори муомилот таъйин намуд⁸.

Лозим нест машғул шудан ба муомилоти тичорӣ, шӯғли аслии шахс бошад то ин ки вай тоҷир шинохта шавад. Монанди ин ки агар шӯғли асосӣ манбаи муҳими даромади касе кори кишоварзӣ бошад ва ў ҳамчун шӯғли дуюм ба анҷоми муомилоти тичоратӣ низ машғул шавад, чунин шахс тоҷир маҳсуб шуда ва тобеи муқаррарот ва қоидаҳои тичоратӣ хоҳад буд⁹.

Таърифи тоҷир илова бар шахсони воқеӣ шомили шахсони ҳуқуқӣ низ мешавад. Зеро бар асоси моддаи 588 қонуни тичорати Эрон, шахси ҳуқуқӣ метавонад дорои ҳамаи ҳуқуқи тақлифхое шавад, ки қонун барои шахсон қоиладарост. Бинобар ин, шахсони ҳуқуқӣ, ки дар ин ҷо ширкатҳои тичоратӣ дар назар дошта шудаанд¹⁰ низ тоҷир шинохта мешаванд ва дар натиҷа ширкатҳои тичоратӣ низ аз ҷомеаи тоҷирон маҳсуб мешаванд. Зеро онҳо ба кори тичоратӣ машғул ҳастанд ва дар воқеъ ҳамон муомилот ё доду гирифтҳои зикршуда дар моддаи 1 қонуни тичорат мебошанд. Дар ин ҷо як истисно вучуд дорад ва он марбут мешавад ба ширкатҳои саҳҳомии кушода ва пӯшида, ки бар асоси қонун ширкати саҳомӣ ширкати бозаргонӣ (тиҷоратӣ) маҳсуб мешавад, магар ин ки мақсади амалиёти

1 Амид, Ҳасан. Фарҳанги форсии Амид, Техрон, муассисаи интишороти Амири Кабир, ҷоми 33, соли 1384, с.403-414.

2 Дар идомаи мақола шарҳ дода мешавад

3 Дар идомаи мақола шарҳ дода мешавад

4 Тоҷире, ки ҳамеша ба корҳои тичоратӣ машғул аст

5 Дигар афроде, ки дар бозорҳо ба хурдафурӯшӣ машғул ҳастанд

6 Ҷаъфарӣ, Лангрудӣ, Муҳаммад Ҷаъфар. Терминологии ҳуқуқ, Техрон, интишороти китобхонаи «Ганҷи дониш», ҷоми 19, 1387, с.136, №1110.

7 <http://www.pajoohe.com/fa/print.php?UID=42805>

8 Ситуда Техронӣ, Ҳасан. Ҳуқуқи тичорат, Техрон, интишороти «Додгустар», ҷоми 24, зимистони 1388, ҷилди аввал, с.33-34.

9 Ҳасанӣ, Ҳасан. Ҳуқуқи тичорат, Техрон, нашри мизон, ҷоми дуюм, тобистони 1380, с.375.

10 Ситуда Техронӣ, Ҳасан, ҳамон, с.31.

он корҳои бозаргонӣ (тиҷоратӣ) набошад¹.

Бинобар ин, метавон гуфт касе тоҷир аст, ки:

1-Ба корҳои тиҷоратӣ машғул шавад.

2-Иҷрои корҳои тиҷоратиро ҳамчун шугл ва касби оддӣ ва маъмулии худ иҷро кунад.

3-Доштани истиқолол дар тиҷорат ва пазируфтани суду зиён (фоидаву зарар).

4-Такрори доду гирифтҳои тиҷоратӣ аз тарафи тоҷир.

5-Касабаи ҷузъ ва пешавар набошад².

Барои дарки беҳтари мавзӯ баъзе вожаҳо ва касбхоро шарҳ медиҳам.

Касабаи ҷузъ

Аз назари ҳуқуқи тиҷорат касабаи ҷузъ тоҷир ба ҳисоб меравад. Касабаи ҷузъ истилоҳе аст, ки қонуни тиҷорати Эрон дар мавриди қасоне, ки ба касбу кор ва ҳирфаи муайян машғул буда ва дар урфи маъмулии тиҷоратӣ тоҷир номида намешаванд, ба кор бурда ва онҳоро аз баъзе муқарраротҳо барои тоҷирон озод намудааст. Масалан, моддаи 6 қонуни тиҷорати Эрон ҳатмӣ накардааст, ки касабаи ҷузъ дорои дафтарҳои тиҷоратӣ бошанд, дар ҳоле, ки ҳамин модда ҳар тоҷирро маҷбур ба доштани дафтарҳои тиҷоратӣ мекунад. Моддаи 16 қонуни тиҷорати Эрон касабаи ҷузъро аз сабти ном қардан дар дафтари сабти тиҷоратӣ, ки ҳар тоҷире бояд номи худро дар он сабт кунад, озод намудааст³.

Муомилоти тиҷоратӣ

Муомилоти тиҷоратиро метавон ба ду намуд тақсим кард: муомилоти тиҷоратии аслий (асосӣ) ва муомилоти тиҷоратии таъбӣ (ғайриасосӣ).

Мутобиқи моддаи 2 қонуни тиҷорати Эрон баъзе аз муомилот аз назари намуд ва табиати худ тиҷоратӣ маҳсуб мешаванд. Ин муомилоти тиҷоратӣ иборатанд аз:

1-Ҳариди ҳар гуна моли манқул ба қасди фурӯш ё иҷора аз ҷумла ин ки тасарруфоте дар он шуда ё нашуда бошад.

2-Машғул шудан ба ҳамлу нақл аз роҳи хушкӣ ё обӣ ба ҳар тарзе, ки мумкин бошад.

3-Ҳар гуна амалиёти даллолӣ ё ҳаққуламалкорӣ (комиссия) ва ҳамчунин машғул шудан ба ҳар гуна таъсисоте, ки барои баъзе корҳо эҷод мешавад ба монанди осон

қардани муомилоти молу мулкӣ ва ғайра.

4-Таъсис ва ба кор андохтани ҳар қисми корхона ба шарт ин ки барои бартараф қардани ниёзҳои шахсӣ набошад.

5-Машғул шудан ба амалиёти ҳарроҷӣ.

6-Машғул шудан ба ҳаргуна намоишгоҳҳои умумӣ.

7-Ҳар гуна амалиёти саррофӣ ва бонкӣ.

8-Муомилоти баротӣ (як намуди санади тиҷоратӣ), агарчӣ байни тоҷир ва ғайритоҷир бошад.

9-Амалиёти сугуртаи баҳрӣ ва ғайрибаҳрӣ.

10-Киштисозӣ ва хариду фурӯши кишти ва киштиронии дохилӣ ё хориҷӣ ва муомилоти марбут ба онҳо.

Ҳамаи ин муомилаҳое, ки номбар кардем, муомилоти асосии тиҷорӣ номида мешаванд.⁴

Ҳамчунин, дар мавриди амалҳои тиҷоратӣ бояд гуфт, ҳамин ки касе тоҷир шинохта шавад қонуни тиҷорат таҳти баъзе шароитҳо амалҳои граҷданиӣ ўро низ тиҷоратӣ ҳисоб мекунад, яъне амалҳои граҷданиӣ ў ба пайравӣ аз тоҷир буданаш тиҷоратӣ ҳисобида мешаванд.⁵

Мутобиқи моддаи 3 қонуни тиҷорати Эрон, муомилоти зеринро ба сабаби тоҷир будани муомилакунандагон ё яке аз онҳо тиҷоратӣ маҳсуб намудааст:

1-Кулли муомилоти тоҷир ва касабаи ҷузъ, саррофон ва бонкҳо.

2-Кулли муомилоте, ки тоҷир бо ғайритоҷир барои бартараф қардани ниёзҳои тиҷоратии худ анҷом медиҳад.

3-Кулли муомилоти ширкатҳои тиҷоратӣ.

4-Кулли муомилоте, ки хизматкунандагон ё шогирд барои корҳои тиҷоратии раиси худ анҷом медиҳад.

5-Кулли муомилоти тоҷирон тиҷоратӣ маҳсуб мешавад, магар ин ки исбот шавад, ки он корҳо марбут ба корҳои тиҷоратӣ нестанд.

1 Моддаи 2, лоиҳаи ислоҳи қонуни тиҷорат.

2 Касабаи ҷузъ ва пешавар дар идома шарҳ дода мешавад.

3 Ҳасанӣ, Ҳасан. Ҳуқуқи тиҷорат, Техрон, нашри мизон, ҷоми дуюм, тобистони 1380, с. 378-379.

4 Расоӣ, Ниё, Носир. Куллиёти ҳуқуқи бозаргонӣ (тиҷоратӣ), Техрон, муассисаи интишороти вистор, ҷоми аввал, соли 1373, с.36-37.

5 Искинӣ, Рабео. Ҳуқуқи тиҷорат (куллиёт, муомилоти тиҷоратӣ, тоҷирон ва созмондиҳии фаъолияти тиҷорӣ), Техрон, интишороти самт, ҷоми сеюм, зимистони 1373, с.108.

Ҳар тоҷир ба ҳар мафҳуме, ки қонунҳои як кишвар онро таъриф намудааст, вазифадор аст регистратсия карда ва эълон намояд аст, ки ба ин тариқ аз тоҷири майда ё оддӣ чудо мегардад.

Бояд зикр намуд, ки тиҷорати инфиродӣ ин худ як намуди фаъолияти содаи иқтисодӣ аст, ки ба тоҷир ҳам молик (соҳибмол) гуфта мешавад ва ҳам идора кардани корхоро ба дасти худ мегирад. Ба гуфтаи дигар, шахсан масъули корҳои худ мебошад ва баъд аз вафоти тоҷир қарзҳои вай аз доройҳои худӣ ҳамон тоҷир пардохт карда мешавад.

Ҳамчунин, тоҷири инфиродӣ дар ҳар вақте, ки хоста бошад ба корҳои тиҷоратии худ хотима медиҳад. Даъвои тиҷоратӣ вобаста ба корҳои граждани буда ва ҳаллу ҷасли он дар судҳои тиҷоратӣ ба амал оварда мешавад.

Ҳамаи шаҳрвандони Тоҷикистон, инчунин шахсони хориҷӣ ва бешаҳрванд, ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ, ташкилотҳои хориҷӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шуда метавонанд. Соҳибкор дар пешбурди фаъолияти иқтисодӣ қомилан озод аст. Ӯ ҳуқуқи мустақилона ба муомилот баровардани молҳои истеҳсолкарда ва бадастовардаашро дорад. Дар муносибат бо давлат соҳибкор танҳо дар асоси шартнома метавонад фаъолият дошта бошад. Самтҳои асосии фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама ин қардани бекорӣ ва ба вучуд овардани ҷойҳои нави корӣ дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла: сохтмон, саноат, кишоварзӣ ва хизматрасонӣ, ҳамчунин ба вучуд овардани рақобати молҳои ватанӣ бо молҳои хориҷӣ мебошанд. Бояд гуфт, ки даҳлати мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба фаъолияти соҳибкорон манъ аст ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун муқаррар намудааст. Махсусан, ба соҳибкорон додани дастур барои иҷрои ин ё он нави қор ва хизматрасонӣ, инчунин муайян кардани нархҳо ба молҳои фурӯхташавандаи соҳибкорон манъ карда шудааст.

Барои рушду инкишофи ин ё он сохти ҷамъиятӣ муносибатҳои иқтисодӣ бояд тақмил дода шаванд. Ва махсусан озодии иқтисодӣ ва рақобати озоди бозаргонӣ асоси рушди ҷомеа маҳсуб мешавад. Бозор ва муносибатҳои бозаргонӣ қисми ҷудонашавандаи ҳамон сохти ҷамъиятӣ мебошад, ки дар он озодии воқеии иқтисодӣ вучуд дорад. Пешрафти ояндаи ҷумҳурии моро низ ба иқтисодӣ бозорӣ тасаввур қардан душвор аст. Асоси иқтисоди бозориро соҳибкорӣ озод ва рақобат ташкил медиҳад. Бинобар ин, соҳибкорӣ ҳамчун яке

аз шаклҳои фаъолияти инсон қисми таркибии фаъолияти иқтисодӣ мебошад ва фаъолияти соҳибкорӣ ба фаъолияти иқтисодӣ вучуд дошта наметавонад. Соҳибкорӣ дар ҳаёти имрӯзаи иқтисодиву иҷтимоӣ зухуроти дар ҳақиқат бе-назир, мустақил ва бисёрҷабҳа мебошад. Асоси онро эҷодкорӣ инсон дар соҳаи иқтисод оид ба кашфи имкониятҳои нави ба даст даровардани ғоида ташкил медиҳад ва моҳияти он аз дарки маҳсули ҷунин имкониятҳо, пешбини қарда тавонистани натиҷаи фаъолият ва тасаввур қарда тавонистани тарзи ноил шудан ба он иборат аст.

Мафҳуми фаъолияти соҳибкорӣ дар банди 3 моддаи 1 Кодекси граждани оварда шудааст. Мувофиқи он соҳибкорӣ фаъолияти мустақил ва бо таваққали худ амалишавандаи шахсони ба ҷунин сифат бо тартиби муқарраркардаи қонун ба қайд гирифташудае мебошад, ки барои мунтазам ба даст овардани ғоида аз истиғодаи молу мулк, фурӯши мол, иҷрои қор ё расонидаи хизмат равона қарда шудааст.

Аз ин таъриф маълум мегардад, ки фаъолияти соҳибкорӣ дорой ҷунин аломатҳо мебошад:

1. Мустақилияти соҳибкор, яъне соҳибкор бояд дар иҷрои қорҳои тиҷоратии мустақил бошад.

2. Таваққали соҳибкор, яъне ӯ иқдоми лоғимиро иҷро мекунад ва ғоидаи эҳтимолиро пешбини мекунад.

3. Мунтазам ба даст овардани ғоида аз истиғодаи молу мулк, фурӯши мол, иҷрои қор ё расонидани хизмат.

4. Фаъолият қардани шахсоне, ки ба сифати соҳибкор ба қайд гирифта шудаанд.

Аломати аввалини фаъолияти соҳибкорӣ мустақилияти соҳибкор мебошад, ки хусусияти иродаӣ доштани фаъолияти соҳибкориро иғода менамояд. Зеро шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ худро бо салоҳдиди худ амалӣ ва ихтиёрдорӣ менамоянд (банди 1, моддаи 9 Кодекси граждани). Онҳо дар муқаррар намудани ҳуқуқ ва уҳдадорихо, инчунин ҳама гуна шартҳои шартнома, ки ба қонунгузорӣ зид на-мебошанд, озод ва мустақиланд. Ҳамин тавр, мустақилияти фаъолияти соҳибкорӣ-озодии интиҳоби рағиш ва тарзи қор, мустақилона қабул намудани қарор, роҳ наодан ба даҳлати худсарона ба фаъолияти хусусӣ, зарурати бе мамониат амалӣ намудани ҳуқуқ, таъмини ҳуқуқҳои вайроншуда ва хифзи судии онҳоро иғода менамояд.

Таваккал аломати дуҷуми ҷудонашавандаи ғайриқонунӣ соҳибкорӣ мебошад. Он мантиқан давоми мустқилияти соҳибкор буда, омилҳои муҳими барори қонун мебошад. Таваккал яке аз воситаҳои ноил шудан ба натиҷаҳои қонунӣ ғайриқонунӣ соҳибкорӣ аст. Таваккал дар ғайриқонунӣ соҳибкорӣ эҳтимолияти ба даст овардани қонунӣ ба нақша гирифташуда ё натиҷаҳои мусбати дар назар дошташуда ва ҳамзамон бо ин, имконияти дидани оқибати манфии ин ё он амал мебошад. Мувофиқи моддаи 1015¹ Кодекси граждани таваккали ба даст наовардани қонунӣ даромади дар назар дошташуда аз ғайриқонунӣ соҳибкорӣ вобаста ба вайрон кардани уҳдадорӣ аз ҷониби рақибони соҳибкор ё тағйир додани шартҳои ин ғайриқонунӣ вобаста ба ҳолатҳое, ки бо соҳибкорӣ алоқаманд намебошанд, таваккали соҳибкорӣ эътироф карда мешавад.

Аломати сеҷуми ғайриқонунӣ соҳибкорӣ мунтазам ба даст овардани қонунӣ аз истифодаи молу мулк, фуруши мол, иҷрои қонун ё расонидани хизмат мебошад. Маҳз ба даст овардани қонунӣ ваҷҳи асосии барангезандаи соҳибкорӣ буда, дар акси ҳол ҳама гуна соҳибкорӣ аз ибтидо моҳияти худро гум мекунад. Дар баробари ба қонунӣ ноил шудани соҳибкор мақсад ба натиҷа табдил меёбад. Вале бояд дар хотир дошт, ки «мақсад» ва «натиҷа»-и ғайриқонунӣ соҳибкорӣ бо вучуди ба ҳамдигар алоқаманд буданашон ҳаммаъно нестанд. Мақсади асосии соҳибкор танҳо бо ноил шудан ба натиҷа амалӣ мегардад. Соҳибкор ғайр аз мақсади асосии ба даст даровардани қонунӣ мақсадҳои дигар низ дорад.

Вале барои соҳибкор муайян намудани мақсади асосӣ муҳим буда, барои ноил шудан ба он ўро лозим меояд, ки ба мақсади дигар мобайнӣ, аз ҷумла соҳиб шудан ба молу мулкҳои алоҳида, андӯштани сармояи иловагӣ бо мақсади васеъ намудани доираи ғайриқонунӣ ташкилот ва ғайра низ саъй намояд. Мақсадҳои мобайнӣ ҳамчун зинаҳои ноил шудан ба натиҷаҳои қонунӣ ғайриқонунӣ соҳибкорӣ хизмат намуда, барои расидан ба он мусоидат мекунад ва баръакс, яъне мақсадҳои мобайнӣ ба шарофати қонунӣ амалӣ мегарданд².

1 <http://mmk.tj/>

2 Ниг.: Рахимов М.З. Конечный результат как реализация цели предпринимательской деятельности. Государственная власть и защита прав личности в Республике Таджикистан: История и современность. сб. науч. тр. Душанбе, 1992, с.153-163.

Аломати чоруми ғайриқонунӣ соҳибкорӣ ба сифати соҳибкор ба қайд гирифта шудани шахсонест, ки азм ё мақсади ба ғайриқонунӣ соҳибкорӣ машғул шуданро доранд. Ин гуна шахсони ҳуқуқӣ бояд дар мақомоти адлия ба қайд гирифта шаванд (моддаи 51 Кодекси граждани)³.

Соҳибкорони инфиродӣ бошанд, дар мақомоти ваколатдори андоз ба қайд гирифта мешаванд. Бақайдгирии давлатӣ аломати ифодакунандаи ғайриқонунӣ соҳибкорӣ набуда, балки шартҳои қонун эътироф намудани он мебошад.

Дар баробари ҳамин, ҳуқуқи соҳибкорӣ муносибатҳоеро ба танзим медиҳад, ки бо муносибатҳои соҳибкорӣ зич алоқаманд мебошанд. Ин муносибатҳо оид ба ташкил ва қатъ кардани ғайриқонунӣ шахсони ҳуқуқӣ, гирифтани иҷозатнома (литсензия), сертификатҳо, гузаронидани экспертизаи экологӣ ва ғайра ба вучуд меоянд. Чунин наваҳои ғайриқонунӣ хусусияти ғайритиҷоратӣ дошта, барои рушди ғайриқонунӣ соҳибкорӣ дар оянда мусоидат менамоянд. Ғайриқонунӣ иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои дигари ғайритиҷоратӣ низ барои фароҳам овардани шароити мусоид ба ғайриқонунӣ соҳибкорӣ кумак карда метавонад.

Муносибатҳое, ки хангоми ғайриқонунӣ соҳибкорӣ амалӣ карда мешаванд, байни субъектҳои ғайриқонунӣ соҳибкории ташкилотҳои тиҷоратӣ, соҳибкорони инфиродӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба миён омада ғайриқонунӣ соҳибкориро барои амалӣ намудани мақсади асосии он роҳнамоӣ мекунад. Муносибатҳои оид ба танзими ғайриқонунӣ соҳибкорӣ чунин муносибатҳое мебошанд, ки байни субъектҳои ғайриқонунӣ соҳибкорӣ ва мақомоти давлатӣ ё дигар мақомоте, ки барои чунин танзим ваколатдор карда шудаанд, ба миён меоянд. Яке аз тарафҳои чунин муносибатҳо субъектҳои ғайриқонунӣ соҳибкорӣ буда мақомоти зидди инҳисорӣ ё мақомоти давлатӣ, ҷамъиятии хоҷагӣҳои асосие, ки ғайриқонунӣ ташкилотҳои фаръиро ба танзим медиҳад ва ғайра тарафи дигар шуда метавонад.

Бояд қайд кард, ки на ҳамаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ метавонанд соҳибкор бошанд. Дар баробари ин банди 2 моддаи 23 Кодекси граждани ҳама гуна маҳдудкунии ҳуқуқи машғул шудан ба ғайриқонунӣ соҳибкориро аз тарафи санади мақомоти давлатӣ ё мақомоти дигар боиси безътибор донистани чунин санад медиҳад. Ҳамзамон, қонун ҳуқуқи ба

3 <http://mmk.tj/>

фаъолияти соҳибкорӣ машғул шудани баъзе шахрвандонро маҳдуд менамояд. Чунин маҳдудият, пеш аз ҳама, ба он шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ дорад, ки хизмати давлатиро бо тартиби муқарраркардаи қонун аз рӯи вазифаи давлатии худ ҳамчун уҳдадорӣ бо музд ва ҳисоби бучети давлатӣ иҷро менамоянд. Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» хизматчиёни давлатӣ шахсан ё ба воситаи шахсони ваколатдор ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкориро надоранд. Чунин маҳдуднамоӣ бо он маънидод карда мешавад, ки ба сабаби мавқеи хизмати (вазифавии) муайянро доро будани шахсони мазкур мумкин аст манфиати шахсии онҳо бо манфиати соҳибкории шахсони дигар, ки онҳо уҳдадоранд аз рӯи вазифаи ишғолкардаашон мусоидат намоянд, бо ҳамдигар муҳолифат намоянд.

Дар баробари шахсони ҳуқуқӣ (ташкilotҳо) соҳибкорони инфиродӣ метавонанд дар фаъолияти соҳибкорӣ иштирок намоянд. Соҳибкории инфиродӣ фаъолияти мустақилонаи шахси воқеие мебошад, ки бидуни таъсиси шахси ҳуқуқӣ аз номи худ, тахти таваккал ва бо масъулияти молу мулкии худ бо мақсади гирифтани фоида (даромад) раво на карда шудааст (моддаи 6 Қонун «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»). Ба ҷумлаи шахсони воқеие, ки ба фаъолияти соҳибкории инфиродӣ машғул шуда метавонанд, шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахрвандони хориҷӣ ва шахси бешахрванд мансубанд. Онҳо танҳо дар сураати дорои қобилияти амал будан метавонанд ба чунин фаъолият машғул шаванд. Шахрвандон аз рӯзи бақайдгирии давлатӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шуда метавонанд. Онҳо мувофиқи моддаи 19 Кодекси граждани ҳуқуқдоранд ба ҳама гуна намуди фаъолият, ки қонун манъ накардааст, машғул шаванд. Аз ин бармеояд, ки шахрвандон ба монанди ташкilotҳои тичоратӣ дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ умумӣ мебошанд, яъне метавонанд ба ҳама гуна фаъолият, ки қонун манъ накардааст, аз ҷумла ба соҳибкорӣ машғул шаванд. Вазъи ҳуқуқии соҳибкорони инфиродӣ мувофиқи банди 3 моддаи 24 Кодекси граждани ба вазъи ҳуқуқии ташкilotҳои тичоратӣ баробар мебошад.

Таҳлили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки соҳибкории инфиродӣ, шахсӣ ва якҷоя мешавад. Соҳибкории шахсӣ аз тарафи як шахрванд

мустақилан амалӣ карда мешавад. Соҳибкории якҷоя бошад, аз тарафи гурӯҳи шахрвандон бе ташкили шахси ҳуқуқӣ амалӣ мегардад. Дар навбати худ соҳибкории якҷоя ба шаклҳои зерин ҷудо мешавад:

-соҳибкории оилавӣ

-шарикӣ оддӣ.

Шахрванд ба соҳибкории инфиродӣ аз синну соли ба балоғат расидан, аз ҷумла агар тибқи қонун издивоҷ то ба сини 18 сола расидан иҷозат дода бошад, вақте ки ӯ дорои қобилияти амалкунии пурра мегардад, машғул шуда метавонад.

Вале тибқи моддаи 28 Кодекси граждани¹ шахрванде, ки ба сини 16 солагӣ расидааст, метавонад дар асоси қарори мақомоти васоят ва парасторӣ, бо ризоияти падару модар ё фарзандхонон ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шавад.

Дар мавриди мавҷуд набудани чунин ризоият масъала ба тариқи судӣ ҳал карда мешавад. Ҳангоми аз тарафи суд мусбат ҳал шудани масъала ноболиғ дорои қобилияти пурраи амалкунӣ эътироф карда мешавад (эмансипатсия). Бояд қайд намоем, ки падару модарон ё фарзандхонон ё парасторон аз рӯи уҳдадорӣ чунин соҳибкории қобили амал эътирофкардашуда ҷавобгар намебошанд. Дар чунин ҳолат мувофиқи банди 1 моддаи 25 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон шахрванд аз рӯи уҳдадориҳои худ ба тамоми молу мулки ба ӯ тааллуқдошта, ба истиснои молу мулке, ки мутобиқи асноди қонунгузорӣ аз он маблағ ситонидан манъ аст, масъулият дорад.

Шахрвандоне, ки бе иҷозатнома ба фаъолияти соҳибкорӣ машғуланд, дар асоси патент ё шаҳодатнома фаъолият менамоянд. Патент ҳуҷҷатест, ки ба сифати соҳибкор ба қайди давлатӣ гирифта шудани шахрвандро муайян карда, барои машғул шудан ба фаъолияти соҳибкории дар он пешбинӣ шуда, ҳуқуқ медиҳад. Шаҳодатнома ҳуҷҷатест, ки шакли соддакардашудаи низоми андоз аз даромад ба пардохтҳои иҷтимоӣ ба шумор рафта, ҳамзамон ба қайдгирии давлатии шахрвандро ба сифати соҳибкорӣ инфиродӣ тасдиқ мекунад ва ба соҳибкор бар ивази патент дода мешавад. Иҷозатнома ҳуҷҷатест, ки ба соҳибкории инфиродӣ барои амалӣ кардани намуди муайяни фаъолият ба муҳлати дар он зикргардида аз тарафи мақомоти ваколатдор дода мешавад (моддаи 4 Қонун «Дар бораи ҳимоя ва

¹ <http://mmk.tj/>

дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»).

Соҳибкори инфиродӣ ҳақ дорад аз меҳнати кирои истифода барад ва кормандро аз кор озод намояд, баъди додани андоз ба ғоидаи ба дастовардааш онро мустақилона истифода барад. Ҳамзамон бо ин, барои соҳибкории инфиродӣ низоми соддакардашудаи андозбандӣ истифода бурда мешавад, ки он дар шакли ҳар се моҳа супоридани андоз ифода меёбад. Шахсоне, ки ба ғайрияти соҳибкории инфиродӣ машғуланд, метавонанд иштирокчиҳои ширкатҳои комил бошанд, инчунин барои амалӣ намудани мақсадҳои худ шартномаи ғайрияти якҷоя (ширкати оддӣ) банданд (моддаи 1058 Кодекси граждани).

Дар моддаи 26 Кодекси граждани қоидаҳои оид ба муфлисшавии соҳибкории инфиродӣ пешбинӣ шудаанд. Мувофиқи он соҳибкории инфиродие, ки барои қонеъ гардонидани талаботи кредиторон қодир нест, бо қарори суд мумкин аст муфлис эътироф карда шавад. Аз рӯзи қабули чунин қарор, қайди ӯ ба унвони соҳибкори инфиродӣ безътибор мегардад.

Ин ҷо баъзе хусусиятҳои тоҷири инфиродиро ба манзури муқоиса дар ҳуқуқи Эронро баррасӣ менамоем. Тавре ки дар қонуни тичорати Эрон мушоҳида мекунем, боби аввали он «Тоҷирон ва муомилоти тичоратӣ» номгузорӣ шуда ва дар моддаи 1-и он омадааст: «Тоҷир касе аст, ки шугли маъмулии худро муомилоти тичоратӣ қарор бидиҳад. Ин ҷо лозим аст ин модда тафсир карда шавад:

А) Шахси воқеии тоҷир, ки барои ин кор чанд шарт лозим аст:

Шарти якум: Иҷро кардани корҳои тичоратӣ ба ном ва суратҳисоби худаш

-Дар ин ҷо корҳои тичоратӣ гуфта он корҳое дар назар дорад, ки қонунгузор онҳоро асосан тичоратӣ номгузорӣ мекунад. Вале агар ҳамин корро ягон ғайри тоҷир анҷом диҳад, тичоратӣ нахоҳад буд. Масалан, тоҷир аз як кишвар ба кишвари дигар барои тичорат ва ғоида ба даст овардан куртаҳои мардона меоварад, яъне ҳадафи асосии тоҷир ба даст овардани ғоида аст, вале як нафар аз хориҷа куртаҳои мардона фақат барои худаш меҳарад ва он курта калон ё хурд аст ё ба ӯ маъқул намешавад бо далелҳои мухталиф ба монанди ранг ва ғайра ва соҳиби курта меҳаҳад онро фурӯшад. Дар ин сурат ӯ тоҷир ҳисобида намешавад, зеро аввалан тоҷир набуд ва ҳамчунин ҳадафаш низ ба даст овардани ғоида набудааст.

-Тичорат як кори мустақил аст ва агар касе ба ном ва суратҳисоби шахси дигар кас кори тичоратӣ анҷом диҳад, он амал фармоишдиҳандаро тоҷир ҳисоб мекунад, на иҷрокунандаи онро. Бинобар ин, кормандони тичоратхона ва директорони ширкатҳои тичоратиро наметавон тоҷир ҳисоб намуд.

Шарти дуюм: кори тичоратӣ шугли доимии ва маъмулии ӯ бояд бошад:

-шугл, яъне ғайрияти барои ба даст овардани ғоида бошад.

-ҳар шахсро барои тоҷир ҳисоб шудан лозим нест танҳо ба корҳои тичоратӣ машғул шавад, балки агар дар баробари машғул шудан ба тичорат ба корҳои дигари ғайритичоратӣ низ машғул бошад, боз ҳам тоҷир ҳисоб мешавад. Дар чунин фарзия, шахс ҳатто агар тибқи қонун аз иҷро кардани корҳои тичоратӣ манъ шуда бошад ҳам ё ин ки амали тичоратиро ба сурати пинҳонӣ анҷом диҳад ё ба воситаи шахси дигар, ки зоҳиран ба номи худ ва ба ҳисоби ӯ амал мекунад, танҳо ба далели анҷом додани амалҳои тичоратӣ, тоҷир ҳисобида мешавад.

-бар асоси моддаи 1118 қонуни маданияи (граждани) Эрон, зани шавҳардор метавонад тоҷир шинохта шавад, вале моддаи 1117 муқаррар мекунанд, ки: «Шавҳар метавонад зани худро аз касбу коре, ки зидди обрӯю ҳайсиати худ ё зан бошад, манъ кунад». Агар зан бо вучуди ҳукми суд боз ҳам ба тичорат машғул шавад, ки бар асоси ин модда манъ гардидааст, дар безътибор будани он шак мавҷуд аст¹.

Вале доктор Носири Котузиён, яке аз ҳуқуқшиносони маъруфи эронӣ, ки ҳатто лақаби «падарӣ ҳуқуқи Эрон»-ро низ дорад, дар ин робита онро ҷудо месозад бар ин асос:

-ухдадорихое, ки марбут ба шахси худӣ зан ба муносибати касби ӯ дар баробари дигарон аст, ботил (безътибор) мешавад, вале хасоратхое (зарархое), ки аз ин бобат ба шахсони сеюм ворид мешавад, қобили талаб кардан аст.

-шартномахое, ки зан дар бораи дороии худ баста аст, ҳатто агар пас аз муҳолифати шавҳари худ имзо карда бошад, бо ҳукми додгоҳ безътибор намешавад².

Фарқияти дигар, ки пас аз баррасии қонунҳои марбут ба соҳибкорону тоҷирону тичорат миёни Тоҷикистон ва Эрон ба мушоҳида мерасад, ин доштани дафтарҳои тичоратӣ барои ҳар як нафар тоҷири инфиродӣ

1 Ситуда Техронӣ, Ҳасан. Ҳуқуқи тичорат, ҷилди 1, с.38

2 Қонуни маданияи, шарҳи моддаи 1117

аст, ки ин ҷо ба он мепардозем. Умуман доштани дафтарҳои тичоратӣ агар аз назари таърихӣ нигоҳ кунем, чизи навест ва аз қадимулайём расм будааст, ки бинобар густариши муомилоти тичоратӣ, тоҷирон маҷбур буданд муомилоти худ аз ҷумла, нақду насия, қарзу талаб ва борҳои худро дар ҷое ё дафтаре ёддошт кунанд¹. Бинобар ҳамин, доштани дафтарҳои тичоратӣ ғоидаи зиёд дорад аз ҷумла: тоҷир метавонад бо мутолиа кардани онҳо аз вазъияти дороии худ бохабар шуда, аз варшикастагии (банкротство) худ хабардор шавад ва онро пешгирӣ кунад, дар дафтарҳо сабт кардани муомилоти метавонад ҳамчун ҳуҷҷат ва далел барои ҳуди тоҷир дар оянда истифода шавад ва ҳамчунин касоне, ки бо тоҷир доду гирифт кардаанд, дар сурати лозим шудан метавонанд ба дафтарҳои ӯ ҳамчун далел муроҷиат кунанд². Ҳамчунин, дафтарҳои тичоратӣ муҳимтарин восита барои таъйини андоз барои муассисаҳои тичоратӣ мебошанд. Бар асоси моддаи 6 қонуни тичорати Эрон, ҳар тоҷир ба истиснои касабии ҷузъи вазифадор аст 4 намуни дафтари зерин ё дафтарҳои дигаре, ки Вазорати адлия таъйин намудааст, бояд дошта бошад³:

1-Дафтари рӯзона

2-Дафтари кулл

3-Дафтари дорой

4-Дафтари копия (дафтари нусхаҳо)

Албатта қонун касабии ҷузъро ҳам ҷузъи тоҷирон ҳисоб кардааст, вале онҳоро аз вазифаҳое, ки яке аз онҳо доштани дафтарҳои тичоратӣ аст, озод донистааст ва шиносоии касабии ҷузъро ба Вазорати адлия (Эрон) вогузор намудааст то таҳти оинномаҳои махсус онҳоро таҳқиқ ва муаррифӣ намояд.

Шарҳи дафтарҳои тичоратӣ ба ин сурат мебошад:

1-Дафтари рӯзона-дафтаре аст, ки кулли доду гирифтҳои тоҷирон ва муомилоти рӯчӣ ба бароту сафта (чек, вексел ва ғайра) ва пуштнависиҳои онҳо ва ҳамчунин кулли қарзҳо ва хароҷотҳои тоҷир барои ниёзмандиҳои шахсияш дар он сабт карда мешаванд (ба ғуфтаи дигар, инро дафтари рӯзона ҳам мегӯянд, ки кулли муомилоти рӯзона дар он сабт карда мешаванд).

2-Дафтари кулл: чун дар дафтари рӯзона ба маҳзи анҷоми муомилоти пардохти дарёфти маблағҳо барои пешгирӣ аз фаромӯшӣ, зуд матлабҳо сабт мешаванд. Вале матлабҳои сабтшуда дарҳам (аралаш) буда ва мақсад он аст, ки фақат дар дафтари рӯзона сабт шавад, аз ин ҷиҳат қонун муқаррар кардааст, ки тоҷир бояд дафтари дигаре бо номи дафтари кулл дошта бошад, ки мавридҳои сабтшуда дар дафтари рӯзномаро ба сурати ҷудогона бо номҳои ғунгун, ҷинс, шахс ва ғайра мушаххас гардонад. Маъмулан дафтари кулл дар поёни ҳар рӯз навишта мешавад.

3-Дафтари дорой: тоҷир бояд дар поёни ҳар сол бидонад, ки дороии ӯ то ҷи андоза ва дар ҷараёни як сол ҷи миқдор ғоида ва ё зарар доштааст. Аз ин рӯ, ночор аст баланси (тавозуни) ҳисоби тичоратии худро дошта бошад. Бинобар ин, қонуни тичорат танзими дафтари дороиро то 15 фарвардини ҳар сол (то аввалҳои моҳи март, чун дар Эрон соли нав ба 22-23 март рост меояд) нисбат ба соли пеш ҳатмӣ донистааст.

4-Дафтари копия: барои он ки муросилот, мукотибот ва шартномаҳои тичоратӣ ва суратмаҷлисҳои содиршуда ва муҳабирот ҳамчун ҳуҷҷат шинохта шаванд ва дар ягон маҳалли муайян нигоҳдорӣ карда шаванд, муқаррар гардидааст, ки кулли онҳо ба тартиби таърихи рӯз дар дафтари махсус сабт ё рӯнавис карда шаванд. Ва ҳамчунин, кулли муросилот ва мукотиботи воридшуда, ки марбут ба қорҳои тичорат барои тоҷир мерасанд, бояд дар парвандаҳои махсус ба тартиби таърихи рӯз ва дар сурати имкони рақамгузорӣ ва нигоҳдорӣ карда шаванд то ин ки дар вақти зарурат битаъон ба осонӣ ҳар номаро ба даст овард.

Илова бар дафтарҳое, ки бар асоси қонуни тичорат тоҷир вазифадор аст онҳоро нигоҳдорӣ намояд, ҳамчунин вобаста ба намуни тичорат ва густариши он тоҷир метавонад ба сурати ихтиёрӣ аз ин дафтарҳо низ истифода кунад, аз ҷумла:

1-Дафтари сандуқ, ки дар ин дафтар кулли маблағҳое, ки ба сандуқ дохил ё аз он хориҷ мешаванд, навишта мешаванд.

2-Дафтари амвол, дар ин дафтар низ интиқоли коло ба дохил ё хориҷ аз анбори тоҷир навишта мешавад.

3-Дафтари ҳуҷҷатҳои тичорӣ, дар ин дафтар доду гирифти ҳуҷҷатҳои тичорӣ, ки онҳо вобаста ба муомилоти шахсии тоҷир аст, навишта мешавад.

1 Ибодӣ, Муҳаммадалӣ, Ҳуқуқи тичорат, интишороти ганҷи дониш, 1373, с.34.

2 Собит, Саидӣ, Арсалон, Ҳуқуқи бозаргонӣ, интишороти «Паёми нур», с.44.

3 http://poodman88.blogfa.com/page/poodman1_hoghogh.aspx

Масъалаи дигар, ин сабт намудани дафтарҳои тичоратӣ мебошад. Дафтарҳои рӯзона, дорой, дафтари кулл ва ҳамчунин ҳар дафтари дигаре, ки доштани онро Вазорати адлия лозим бидонад, бояд пеш аз он ки чизе дар онҳо навишта шавад, бояд ба воситаи намояндагони идораи кулли сабт муҳр ва пломба карда шаванд мутобиқи моддаи 11 ва 12 қонуни тичорати Эрон.

Масъалаи дигар барои тоҷир ин доштани номи тичоратии махсуси он аст. Номи тичоратӣ номе аст, ки тоҷир тахти он ном тичорат мекунад. Ин ном метавонад ном ё фамилияи тоҷир бошад ва ё номи дигаре, ки тоҷир барони намуди фаъолияти тичоратии худ интихоб кардааст¹. Номи тичоратӣ ва сабт кардани он набояд бо сабти тичоратӣ иштибоҳ шавад. Зеро сабти тичоратӣ марбут аст ба шиносоии тоҷир ва вазъияти тичоратии ӯ, дар сурате, ки номи тичоратӣ фақат ба шуҳрати тоҷир марбут мебошад, ки зеро он номи худро муаррифӣ менамояд². Ва бар асоси моддаи 576 қонуни тичорати Эрон, сабти номи тичоратӣ ихтиёрӣ аст, магар дар мавридҳое, ки Вазорати адлия сабти онро ҳатмӣ зикр карда бошад.

Масъалаи дигар барои тоҷири инфиродӣ дар ҳуқуқи Эрон ин доштани аломати тичоратӣ аст. Аломати тичоратӣ воситае аст, ки ба тоҷири истехсолкунанда имконият медиҳад то ки ӯ борҳои истехсолкардаи худро аз дигарон фарқ кунонад³. Бар асоси моддаи 30 қонуни сабти аломатҳои тичоратӣ ва ихтирооти Эрон: аломати тичоратӣ иборат аз ном ё унвоне аст, ки муаррифкунанда ва мушаххаскунандаи шахси воқеӣ ва ҳуқуқӣ бошад. Ва бар асоси ҳамин модда сабт кардани аломати тичоратӣ ихтиёрӣ аст, магар дар мавридҳое, ки давлат ҳатмӣ эълон карда бошад ва дар моддаи 31 қонуни тичорати Эрон омадааст, ки ҳаққи истифодаи инҳисории аломати тичоратӣ фақат барои касе шинохта хоҳад шуд, ки аломати тичоратии худро сабт карда бошад. Бар асоси ҳуқуқи тичорати Эрон муддати аломати тичоратӣ 10 сол аст. Умуман, доштани аломати тичоратӣ ихтиёрӣ аст, аммо доштани он дар баъзе мавридҳо ҳатмӣ аст, аз ҷумла:

1. Доруворӣ, агарчӣ барои инсонҳо бошад ё ҳайвонот.

1 Расоиниё, Норис. Куллиёти ҳуқуқи бозаргонӣ, интишороти «Дастёр», с. 88.

2 Ситудаи Техронӣ, Ҳасан. Ҳуқуқи тичорат, ҷилди 1, наشري «Додгустар», Техрон, 1384, с.95

3 Ситудаи Техронӣ, Ҳасан. Ҳуқуқи тичорат, ҷилди 1, наشري «Додгустар», Техрон, 1384, с.99

2. Маводи хӯрока, ки дар зарфҳои махсус бошад.

3. Нӯшокиҳои бе спирт ва обҳои газдор.

4. Моддаҳои ороишӣ, ки барои пӯст бошанд.

Бо баррасӣ кардани баъзе аз хусусиятҳои соҳибкории инфиродӣ (тоҷири инфиродӣ) дар ҳуқуқи Тоҷикистон ва Эрон барои мо ин имконро фароҳам шуд, ки мо масъалаи тичорату тоҷирону соҳибкорони ду кишварро бештар бишиносем, фарқиятҳои мавҷуд буда дар байни онҳоро ошкор намоем, бартариятҳои яке дар дигареро дар ҳуқуқи ду кишвар мушоҳида кунем ва барои истифодаи бештар аз онҳо дар раванди эҷоди муносибатҳои бозаргонӣ миёни тоҷирони ду кишвар аз он истифода намоем. Вақте миёни ду кишвар ва махсусан дар байни тоҷирони ду кишвар муносибатҳои тичоратӣ бозаргонӣ ва соҳибкорӣ барқарор мешавад, ин кор худ яке аз сабабҳои густариши муносиботи миёни бахшҳои дигар хоҳад шуд. Асосан яке аз фоидаҳои касби тичорат ин аст, ки тоҷирон молҳои мавриди ниёзи мардумро фароҳам меоваранд, яъне шояд дар кишвари мо молҳое зиёд бошанд, ки мардуми Эрон ба он ниёз дошта бошанд ва ё дар Эрон молҳое бошанд, ки мардуми мо ба он бештар ниёзманд бошанд. Ва ҳамчунин муомилоти молҳо, кор ва хизматрасонӣ рушд меёбад. Ба ҳамин сабаб, машғул шудан ба тичорат агарчӣ дар нигоҳи аввал ба худӣ соҳибкор ё тоҷир фоида меоварад, вале дар умум агар мушоҳида намоем, ба ҷомеа ва мардум фоидаи бештар меоварад. Чуноне, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зикр намудаанд: «Дар муносибатҳои мо бо Ҷумҳурии Ислонд Эрон, чун бо Афғонистон, омили марбут ба умумиятҳои таърихӣ мардумони мо мавқеи муҳим дорад. Ҳамкорӣҳои гуногунпаҳлуи Тоҷикистону Эрон сол аз сол амиқтару ғанитар мегарданд. Дар зарфи даҳ соли охир асоси муҳимми равобити мо – ҳамкорӣҳои тичоративу иқтисодӣ ҳислати бунёдӣ пайдо намуда, ба сатҳи баландтар баромадааст. Умед аст, ки раванди тавсеа ёфтани ҳамкорӣҳои сечонибаи Тоҷикистону Эрон Афғонистон тақвияти бештар пайдо мекунад ва барои гузаштан ба марҳалаи сифатан нави иртибототи густурдаи кишварҳои мо мусоидат менамояд» (Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.04.2014, шаҳри Душанбе).⁴

4 <http://www.president.tj/node/6598>

Аннотатсия**Фаъолияти соҳибкории инфиродӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Ирон**

Дар давраи муосир муносибатҳои тичоратӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар ҳоли густариш аст. Зид шудани робитаҳои миёни соҳибкории ду кишвар зарурати таҳқиқ дар ин заминаро пеш овардааст. Дар мақолаи мазкур аз ҷониби муаллиф ҷанбаҳои гуногуни соҳибкории инфиродӣ миёни ду кишвар таҳлил ва баҳогузори танзими ҳуқуқии муносибатҳо дар соҳаи соҳибкории инфиродӣ баррасӣ гардидаанд.

Аннотация**Индивидуальная предпринимательская деятельность в Республике Таджикистан и Исламской Республике Иран**

На современном этапе торговые связи между Республикой Таджикистан и Исламской Республикой Иран развиваются. Необходимость проведения исследования в этой области обусловлена ростом связей и сотрудничества между предпринимателями этих стран. В данной статье автор анализирует различные аспекты индивидуального предпринимательства в Таджикистане и Иране, подвергает оценке правовое регулирование отношений в области индивидуального предпринимательства.

Annotation**Individual entrepreneurship in the the Republic of Tajikistan and Islamic Republic of Iran**

Commercial relationship between the Republic of Tajikistan and Islamic Republic of Iran are increasing nowadays. The growth of the relationship between the entrepreneurs of two countries urges a research on this matter. In the current article, the author analysed different aspects of the individual entrepreneurship and assessed the legal regulation of the relationships in the individual entrepreneurship sector.

Исполнитель:

...обычные граждане брошены своими государствами на произвол судьбы.... Каждый человек или организация, выступающие против них [институций государства], могут быть уничтожены любыми методами; на страже их интересов стоят и суды, и агентурные разведки....
Джулиан Ассанж¹

Хван Леонид Борисович,
 доцент кафедры административного и финансового права
 Ташкентского государственного юридического института,
 кандидат юридических наук

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ЮСТИЦИЯ И СТРАНЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: QUO VADIS

Калидвожаҳо: давлатҳои Осиёи Марказӣ, адолат, давлат, адлияи маъмурӣ.

Ключевые слова: страны Центральной Азии, правосудие, государство, административная юстиция.

Keywords: Central Asian countries, justice, state, administrative justice.

¹ См.: Неавторизованная автобиография. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2012.

В 1990 году ПРООН впервые опубликовала доклад с оценкой экономического и социального развития государств мира и впервые сформулировала понятие «развития человека», в котором было подчеркнуто, что развитие человека является процессом расширения спектра выбора.² При этом наряду с такими элементами выбора как долгая и здоровая жизнь, получение образования и достойный уровень жизни, дополнительные элементы выбора также включают в себя политические свободы, гарантированные права человека и самоуважение. С тех пор семейство индикаторов, которыми оценивают «Индекс развития человеческого потенциала» существенно расширилось. Но ключевыми принципами по-прежнему остаются:

- а) расширение реальных прав человека таким образом, чтобы они могли процветать,
- б) повышение социальной справедливости,

в) устойчивость и уважение прав человека и других целей общества.

Административное право и международно-правовые нормы в области прав человека имеют одну цель – защиту индивида от незаконного или произвольного отправления публичных полномочий, они тесно связаны и в значительной мере дополняют друг друга.³ Среди институтов совре-

² Источник: <http://gtmarket.ru> (дата посещения: 10 октября 2011 г.).

³ В 2009 году на международном экспертном семинаре «Роль административной юстиции в защите прав человека» был принят документ, в котором было отмечено, что некоторые из основополагающих принципов административной юстиции – пропорциональность, рациональность, уважение частной жизни и открытость – взаимосвязаны с такими международными нормами в области прав человека, как право на рассмотрение дела, право на независимый, компетентный и беспристрастный суд, право на эффективное средство правовой защиты и право на неприкосновенность частной жизни. Документ был разработан представителем Управления Верховного комиссара ООН по правам человека. См.: Роль

менного административного права эту цель могут гарантировать и обеспечивать механизмы административных процедур и административного правосудия (судебный контроль административных решений и действий публичной власти; далее - административная юстиция).

Система административной юстиции действительно способствовала бы более глубокой реализации конституционных положений о доступе к правосудию посредством расширения судебной юрисдикции (или специализации процесса), а также усиления гарантий для гражданина как слабой стороны административного правоотношения.

Естественно фундаментальные и сложнейшие изменения, намечаемые на стыке административной и судебно-правовой реформ, должны предваряться социологическими данными, доктринальными рекомендациями, правовыми экспериментами, а их результаты широко обсуждаться экспертами и гражданским обществом. В этой связи, мы считаем полезным и важным ознакомить общественность с некоторыми материалами проводимого в Узбекистане научного исследования, посвященного проблематике административной юстиции.¹

Проведение Исследования обусловлено соблюдением тщательности и продуманности подхода к становлению и развитию системы административной юстиции. Идея административного правосудия должна стать логически завершенной с точки зрения научной аргументации. Подготовка научных рекомендаций и предложений позволит ответить на следующие главные вопросы:

– при каких условиях и обстоятельствах система судебного контроля действий публичной власти будет действительно работать именно в том ее предназначении, в каком понимается административное правосудие в современном административном праве;

– насколько важна для судеб административной юстиции серьезная коррекция юридического образования;

– действительно ли так значимы и насколько организационные изменения в судебной системе

повлияют на позитивные оценки роли правосудия в сфере публичного регулирования;

– действительно ли расширение судебной юрисдикции сможет изменить действующий алгоритм взаимоотношений между государством и человеком в этой связи, что должно стать предметом соответствующей приоритетной регуляции для успешного внедрения системы разрешения публично-правовых споров;

– насколько данная новация судебной системы потребует анализа мировых тенденций, пересмотра сложившихся тенденций национального судебного правоприменения и как будет сочетаться процесс имплементации норм зарубежного законодательства с социо-культурными ценностями стран региона. Почему, когда вырабатывается модель административной юстиции, эксперты часто придерживаются европоцентризма, забывая об опыте Востока?²

Ответы на эти и другие сложнейшие вопросы представляют не только сравнительно-правовой научный интерес, но главное позволяют выработать для законодателя стран региона определенную правовую основу системных действий в выстраивании собственной модели административной юстиции.

Какие аргументы работают на идею административного правосудия в странах Центральной Азии (краткий взгляд в историческое прошлое).

2 В странах СНГ подходы в имплементации норм административного законодательства основаны в большей степени на представлении моделей западноевропейского опыта. Наряду с бесспорными позитивными новациями и достижениями европейского законодателя, интересный опыт развития правовых систем имеет место и в таких азиатских странах как Гонконг, Таиланд, Индия, Сингапур, Япония, Республика Корея, Китайская Народная Республика, Малайзия и др. Во многих из этих стран успешно реализована концепция судебного оспаривания актов и действий публичной власти. Учитывая общие ментальные особенности развития азиатских стран, их успешный опыт приобретает для центральноазиатского региона особое значение. По мнению автора, анализ европейских и азиатских судебных систем должен получить системно-интегративный характер и в таком случае он может уверенно подтвердить правильность выбранной стратегии стран Центральной Азии в совершенствовании современного административного права в его основных институтах. Краткий обзор институционализации административного правосудия в азиатских странах был опубликован в сборнике: «Вопросы теории и практики применения административной юстиции в европейских странах и странах Центральной Азии»: материалы III-й международной школы (научно-практической конференции) административного права, г. Астана, 2-3 ноября 2012 г.-Астана, 2013. С.214-229.

административной юстиции в защите прав человека. 14-15 декабря 2009 г. – М.: Права человека, 2010. – 144 с.

1 Научное исследование носит авторский, инициативный характер, длится уже более трех лет, базируясь на кропотливом анализе научной литературы, наблюдениях за социо-политическими изменениями, личном участии в административной и судебной практике и мн.др. Фрагментарно оно поддерживалось отдельными международными донорскими организациями (JICA, GIZ). Далее – Исследование.

Основные аргументы за внедрение системы административной юстиции известны всем ученым и практикам, они детально излагались в юридической литературе. Затронем лишь те, которые представляют интерес в аспекте исторической приемлемости принципов юстиции в общественном укладе мусульманского общества. Среднеазиатский регион в исторической ретроспективе развития государственного устройства, располагал интереснейшими примерами понимания роли государственных распоряжений в целях обеспечения порядка в государственных делах.

Ученые-шайхи пытались выработать критерии образа действий во взаимоотношениях с подданными, один из которых как явствует в приводимых примерах, рекомендует дать возможность слабой стороне [правоотношения] рассказать о нужде, заставившей ее обратиться к казийской (судебной) власти. Хотелось бы привести несколько связанных цитат из исторических памятников государственного строительства и мусульманского права тех лет. Например, рассмотрение правителями обид, жалоб подданных преподносится не только как обязанность правителя, которым не чужды нужды их подданных, но и как важное условие дальнейшего его личного процветания, а значит и государства - слабый и обиженный будет надеяться на твои приемы и на рассмотрение тобой его дела, сердце его воспрянет и умножатся его молитвы [за тебя].

Задержка [в рассмотрении его нужд] заставит странника махнуть рукой на свои нужды и вернуться восвояси.¹ Таким образом, в те далекие века очень интересно выражалась мысль об упрощенном порядке судопроизводства: люди могут быть разочарованы сложностями рассмотрения жалобы. Эта проблема до сих пор не решена, но главное в том, что ее постановка имела место именно в том социальном обществе, которое является нашим историческим наследием.

Завершим эту историческую часть еще одним этико-дидактическим аргументом: «Возмущение ищущего правосудия свергает с трона царя». Эта цитата из поэтического трактата «Бустân» (1257г.) Саади Ширази имеет более чем морально-назидательное значение, она свидетельствует, что в течение сотен лет в Азии задумывались над этими сложнейшими проблемами правосудия, осознавали роль справедливости в устойчивости государственных устоев. Это дает все основания полагать,

что в ментальности народов стран региона, несмотря на все текущие проблемы, существует ясное, правильное и проверенное временем понимание «правосудия» в прямом смысле этого слова.²

От истории к современности. Однако, какова текущая ситуация? Изменились ли нравственные ориентиры в обществе, какова экономическая и правовая востребованность судебного контроля?

Узбекистану³ необходим эффективный юридический судебный механизм, позволяющий своевременно и систематически разрешать проблемы взаимоотношений с органами публичной власти, сдерживающий бы избыточность административного распорядительства и компенсирующий проблемы или противоречия административного правоприменения.

Во-первых, как и во многих странах СНГ, мы имеем высокий удельный вес государственного управления. В республике проводится тяжелая работа на пути снижения административных барьеров и понижения избыточности государственного вмешательства, более эффективного распределения компетенции. Но пока анализ законодательства о государственной регистрации, о лицензировании, об иных административных инструментах, применяемых органами исполнительной власти в различных отраслях и сферах деятельности, показывает, что все-таки превалирует модель полномасштабного присутствия публичной администрации.

Избыточные полномочия органов государственного управления автоматически влекут за собой увеличение внешних точек соприкосновения и соответственно оснований для административных споров. Если учитывать констатацию недостатков деятельности отдельных органов исполнительной власти⁴, их правоприменительной практики, про-

¹ См.: Абу Йусуф Йакуб б. Ибрахим ал-Куфи. Китаб ал-Харадж (мусульманское налогообложение).- Пер. с араб. А.Э.Шмидта.- СПб.: Петербургское востоковедение, 2011. С.208.

² Об иных этико-дидактических аргументах применительно к особенностям традиционного уклада жизни в странах Центральной Азии см. например, такой памятник государственного строительства: *Ходжа Самандар Термези*. Дастур ал-мулук. О справедливости. - М. Наука. 1971.

³ Аналогичные выводы можно сделать и по другим странам региона.

⁴ См. например результаты исследования WBG и IFC «Ведение бизнеса в 2010-2013 годах: рейтинг экономик государств мира – Doing Business» (10 индикаторов регулирования предпринимательской деятельности: регистрация предприятий; получение разрешений на строительство; наем рабочей силы; регистрация собственности; кредитование; защита инвесторов; налогообложение; международная торговля; обеспечение исполнения контрактов; ликвидация предприятий). Источник: <http://www.doingbusiness.org/> (дата посещения: 10 июня 2012 г., 29 октября 2012 г.

бельность, коллизии подзаконного законодательства, то мы должны вырабатывать правовые средства противодействия, в том числе потенциалом правосудия. Иначе субъективный взгляд правоприменителя будет продолжать доминировать над объективной оценкой норм права: большинство принципиальных правовых проблем заключаются не всегда в адекватном толковании должностными лицами содержания административно-правовой нормы и ее связей с иными нормами законодательства, конституционными положениями о правах и свободах личности.

Во-вторых, в условиях множества нормотворческих компетенций, зачастую пересекающихся, взаимодополняющих друг друга важна была бы системность административно-правового регулирования, однако этот критерий часто остается в стороне. Вменение разным органам власти разнохарактерных задач и дублирование отдельных полномочий иных государственных служб не только не может способствовать эффективности и рациональности государственного регулирования, но и усугубляет его несоординированность, создает множество конфликтных ситуаций.

В-третьих, нельзя не учитывать, что для правоприменительной практики органов исполнительной власти не характерны такие творческие элементы правосудия как – *i*) познание духа (принципов) законов (многие решения просто основаны на позициях ведомственного нормотворчества), *ii*) толкование правовых норм в их сложной взаимосвязи с принципами конституционализма. Это существенно отражается на продвижении административной реформы.

В-четвертых, нельзя сбрасывать со счетов традиционно сильную исполнительную власть, часто отождествляемой с административной властью, и пока еще не развитое гражданское общество. Естественно на фоне этих обстоятельств ведомственное закрепление учетных, разрешительных, регистрационных, контрольных или иных административных полномочий осуществляется органом государственного управления сквозь призму собственных интересов, без особой необходимости соблюдения интересов другой стороны правоотношения. В правовой культуре чиновников, а также в той среде, где административные процедуры стали бы насущной потребностью и неотъемлемой частью деятельности аппарата государственного управления, не закрепилось понимание ценностей конституционализма, а дискреционные полномочия часто развиваются без «связанности законом».

Системные результаты мониторинга показателей государственного управления по странам региона изложены в Докладе Института Всемирного банка и Управления вице-президента Всемирного банка по вопросам экономики развития под названием «Качество управления имеет значение: показатели эффективности государственного управления в странах мира за 1996–2006 годы».¹ Говоря об индикаторах надлежащего государственного управления и системы административной юстиции нельзя не сказать, что не существует прямой доказанности их прямой взаимообусловленности или взаимовлияния. Модели судебной власти или статистика судебных решений пока не лежат в основе тех эмпирических данных, которые авторы доклада кладут в основу критериев оценки качества государственного управления.

Однако, во-первых, среди индикаторов доклада Всемирного банка есть индикатор «верховенство закона» (оценка степени уверенности различных субъектов в установленных обществом нормах, а также соблюдения ими этих норм, в частности, эффективности судов). А этот индикатор косвенно связан с функционированием в стране системы административной юстиции, этот индикатор не может игнорировать такой важный источник информации об уровне, состоянии обеспечения интересов граждан судебной властью.

Во-вторых, нельзя не констатировать, что приверженность страны судебным реформам означает одновременно ее желание углубить качество системы государственного управления в части принятия решений в отношении бизнеса и иных заинтересованных лиц. Нельзя не помнить – административная юстиция по сути тот же индикатор способности государственной власти создавать систему контроля собственных действий.

В-третьих, индикатор «эффективность работы правительства», а с этим связаны оценка качества государственных услуг, качества работы государственных служащих. Судебная практика административных судов может стать не только индикатором эффективности правительства, но и ее катализатором, разумеется, если правительство способно оценить такую возможность. Именно в том же ключе административные суды будут влиять на способность правительства формулировать

¹ Это такие ключевые показатели как: учет мнения населения и подотчетность государственных органов; политическая стабильность и отсутствие насилия; эффективность работы правительства; качество законодательства; верховенство закона; борьба с коррупцией. Источник: <http://www.govindicators.org> (дата посещения: 12 сентября 2012 г.).

и реализовывать рациональную политику и правовые акты, которые допускают либеральное развитие частного сектора.

Еще раз подчеркнем - страны региона нуждаются в механизме судебного контроля конфликтов «гражданин - публичный орган» и даже не для целей либерализации правовой системы, а как механизм, позволяющий углубить доверие к публичной власти, усилить позитивный потенциал должностных лиц административных органов.

Научное исследование проблематики административной юстиции привело нас к двум выводам:

I. Государству и обществу стран Центральной Азии крайне необходима система административной юстиции.	II. Государство и общество стран Центральной Азии еще не готовы к системе административной юстиции.
--	---

Эти два вывода не противоречат друг другу. Они лишь ярко свидетельствуют, что от констатации необходимости создания системы административной юстиции до ее полноценной реализации предстоит пройти длительный путь социокультурных изменений в обществе, укрепления независимости суда, реформирования юридического образования и доктрины административного права, а также процессуального законодательства.

Очень редко услышишь о проблемах, которые при определенных обстоятельствах могут значительно дискредитировать систему административной юстиции. В нашем исследовании эти проблемы получили обобщенное название «репутационные риски». Эти риски, если их не учитывать превращаются в серьезные и неопровержимые аргументы «против» института административной юстиции.

О чем идет речь? В Исследовании речь идет о трех группах рисков. Это:

а) проблема независимости судьи и суда в правовой системе стран Центральной Азии;

б) отсутствие национальной доктрины административной юстиции: от ее простой неразработанности до неадекватного отражения институтов административного права в содержании юридического образования стран Центральной Азии; и наконец,

в) социо-культурные проблемы, выражающиеся в традиционных особенностях, общественных ценностях и установках, культурной психологии

социума стран Центральной Азии в его способности оспаривать действия и решения чиновников от публичной власти.

Кратко изложим отдельные аспекты этих репутационных рисков.

Существование профессиональной и независимой судебной системы не является привилегией судей, а представляет собой фундаментальное право общества. До тех пор пока общественные ощущения как единственно точный индикатор независимости судебной власти будет подсказывать нам, что негативные традиции действующего судопроизводства сохраняются, бессмысленность системы разрешения административных споров будет очевидной. В административном суде важно снять противоречия, гражданин на личном опыте должен убедиться в ее справедливости и независимости. При этом справедливое судебное решение есть доказательство и уверенности власти публичной. Иное понимание дестабилизирует социальные отношения, может только усиливать противоречия в обществе. Известный ученый Сергей Пашин пишет: административная юстиция может сыграть положительную роль лишь при условии отказа от негативных традиций нынешнего судопроизводства.¹ Система административной юстиции не сможет быть изолированной и автономной от той самой судебной системы, пороки которой справедливо замечены С.Пашиным. Она не сможет противостоять этим «порокам-болезням» судопроизводства.

Таким образом, без решения главного политического вопроса – вопроса обеспечения независимости судебной системы в целом – говорить о полноценности реализации потенциала административной юстиции не приходится.²

1 См.: Сергей Пашин. Отказ от традиций рептильного правосудия - шанс для административных судов // Источник: <http://blog.pravo.ru/blog/pashin/2827.html> (дата посещения: 22 октября 2012г.)

2 Для сравнения: по данным Правительства РФ 27 процентов граждан доверяет органам правосудия, при этом 38 процентов органам правосудия не доверяют. При этом власти России открыто ставят задачи борьбы с коррупцией в судах и обеспечения независимости судебной власти. См.: Концепция Федеральной целевой программы «Развитие судебной системы России на 2013 – 2020 годы»: утверждена распоряжением Правительства РФ от 20 сентября 2012 г. №1735-р. С.2, 8, 17. Другое исследование, проведенное «Левада-центром», показало такие результаты: безоговорочно доверяют судам лишь 8% россиян, еще 45% скорее доверяют, чем нет. Тех, у кого суды не вызывают никакого доверия оказалось тоже немало — 43% опрошенных, а еще 5% респондентов затруднились ответить на вопрос. Это данные на конец 2010 года. См.: Зависимость от исполнительной

О низком уровне доверия к судам стран Центральной Азии говорят в основном международные социологические и статистические данные.¹ Существуют неутешительные данные, полученные и по итогам исследований в странах региона по иным проектам.² Обращает внимание, что Казахстан, анализируя текущую ситуацию и тенденции развития своей судебной системы, отметил, что «дальнейшее реформирование судебной системы будет проводиться на принципах подлинной независимости судов, эффективного общественного контроля гражданского общества за законностью отправления правосудия, профессионализма и беспристрастности судей, упрощения судопроизводства и исключения излишней регламентации, в результате чего будет достигнута высокая степень доверия общества к судебной системе и повышена эффективность функционирования судов».³ Это рассматривается как стратегическое направление государственной модернизации. Т.е.

власти губит репутацию российских судов // Источник: <http://pravo.ru/review/view/67212/> (дата посещения: 27 октября 2012г.). Данные США: по данным Gallup, Inc. на 26 сентября 2012г. 67% американцев стали доверять судебной власти // Americans Trust Judicial Branch Most, Legislative Least. Источник: <http://www.gallup.com/poll/157685/americans-trust-judicial-branch-legislative-least.aspx> См. также: http://www.gallup.com/file/poll/157688/Trust_Government_2_120926.pdf (дата посещения: 29 октября 2012г.). Данные по азиатскому региону показывают близкую корреляцию между судебными системами и открытостью экономики. «Лучшие судебные системы связаны с лучшей защитой IPR, более низкой коррупцией и более богатыми экономическими системами». PERC-survey. Asian Intelligence. An Independent Fortnightly Report on Asian Business and Politics No. 847 Wednesday March 21, 2012. Источник: <http://www.asiarisk.com/>.

- 1 См., например: The WJP Rule of Law Index® 2011 report // www.worldjusticeproject.org; Рейтинг Глобального индекса конкурентоспособности Всемирного экономического форума по показателю «независимость судов» // www.weforum.org и другие.
- 2 См., например: Равные перед законом. Исследование среди жителей Казахстана, Кыргызстана и Таджикистана о доступе к правосудию. Выполнено Фондом «Евразия» и Кавказским центром исследовательских ресурсов по заказу Министерства иностранных дел Финляндии. 2011.-54с.; Результаты независимого социологического исследования в судебной системе Республики Казахстан. Центр исследований правовой политики. 2012.-31с.
- 3 См.: Стратегический план Верховного Суда Республики Казахстан (судебной системы) на 2011-2015 годы. Астана, 2012. Источник: URL: http://supcourt.kz/rus/sudebnaya_sistema/strprk/ (дата посещения: 27 октября 2012г.). Казахстан единственная страна региона, признавшая неутешительные международные индикаторы независимости судебной власти и официально поставившая задачу их изменения в положительную тенденцию.

свой ключевой акцент государство ставит не на специализации судов как таковой, хотя она также будет развиваться, а прежде всего на таких характеристиках правосудия как «независимость и беспристрастность» (основные параметры развития). Поэтому в Операционном плане Верховного Суда Республики Казахстан на 2012 год целью №1.1 является именно «уровень независимости и беспристрастности судебной системы».

В России также существует понимание того, что главная цель реформы судебной системы, целью которой является создание авторитетного независимого суда, не достигнута. Например, в докладе председателя Конституционного суда РФ В.Д. Зорькина признается, что «главная задача проводимой в стране судебной реформы – задача обеспечения реальной независимости судебной системы – все еще остается нерешенной», а если ее не решить, добавил он, «все разговоры о модернизации лишаются смысла».⁴

Таким образом, наличие ветви административной юстиции будет иметь ничтожное значение для защиты прав человека, если не будет решен вопрос независимости правосудия в целом.

Несколько слов о доктрине. Древние говорили: «Тот, кто хочет учиться без книги, черпает воду решетом».⁵ Если доктрина является предварительным условием становления научно-обоснованного и системного института административной юстиции, то система юридического образования становится ее платформой.

Академик П.Л.Капица в свое время писал: «Чтобы появилось желание начать творить, в основе должно лежать недовольство существующим, то есть надо быть инакомыслящим», и далее – «...зачем власти наука, словно попугай повторяющая ее собственные выводы и оценки».⁶ Это непревзойденный тест оценки науки в странах региона! Сможет ли наука пройти его? Вопрос риторический. Ответ на устах... Обращает на себя внимание то обстоятельство, что речь идет о доктрине административного права, которая обязана критически переосмыслить действия публичной власти!

Следующий тезис: может ли быть развитой система административной юстиции без развитой

4 См.: Освободительные реформы и правовая модернизация России // Научно-практическая конференция «Великие реформы и модернизация России», Санкт-Петербург, 3 марта 2011 г. Источник: <http://www.ksrf.ru/News/Speech/Pages/Viewitem.aspx?ParamId=41> (дата посещения: 22 октября 2012г.)

5 Haurit aquam cribro, qui discere vult sine libro.

6 См.: Пульс реформ. Юристы и политологи размышляют / Сост.Ю.М.Батулин.-М.: Прогресс, 1989. С.118.

национальной доктрины административного права. Здесь необходимо обратиться к истории, проведя интересную параллель со знаменитой дискуссией - Савиньи Фридрих-Карл (von Savigny) *versus* Тибо Антон-Фридрих-Юстус (Thibaut). Как известно, Савиньи полагал, что прежде чем приступать к изданию ГГУ, Германии необходимо создать науку, которая разработала бы право согласно с его существом и национальным характером; в противном случае законодательство даст лишь ряд произвольных положений и несовершенных юридических норм, которыми полны новые кодификации с французским кодексом включительно. Савиньи и его сторонники при этом указывали: невозможно создать полноценный акт кодификации без разработанной правовой доктрины; принципы подлинной кодификации выступают лишь выражением национального правосознания, поскольку право изначально, со времен своего образования «вписано» в национально-культурный контекст; необходимым условием культурно адекватной кодификации может являться лишь развитая в догматико-техническом отношении правовая доктрина.

Тибо и его сторонники акцентировали положительную роль кодификации и, выражая *communis opinio* континентальной романистики, считали, что основания кодификации, «центральное ядро» понятий и конструкций носят универсальный, культурно инвариантный характер.

В Берлине в 1860 г. на съезде германских юристов победили сторонники Тибо... Но на фоне реалий региона аналогичный подход будет ошибочным. Куда мы идем? Историческая школа права подчеркивала идею закономерности и непрерывности (постепенности) юридического развития. Савиньи полагал, что перемены в одной сфере ведут к переменам в других, и лишь совокупный рост всех сторон жизни обеспечивает правильный юридический порядок. В странах Центральной Азии, кажется, берет вверх иное понимание. Позволим себе сказать, что такая торопливость допустима при создании ювенальных судов или патентных судов или IP-судов, но еще раз подчеркнем, что перед нами система административного правосудия, где цена поспешных решений скажется не на имущественных интересах сторон процесса, а на доверии в институты власти! Разница колоссальная...

Тезис третий. **Доктрина создает правовые понятия, которыми пользуется законодатель и суды.** Доктрина может оказывать влияние на самого законодателя; последний часто лишь выражает те тенденции, которые установились в доктрине, и

воспринимает подготовленные ею предложения.¹ Особенно важна роль доктрины в установлении тех методов, с помощью которых толкуют законы. А это более чем необходимо в административном правосудии. Функционирование правосудия в странах Центральной Азии имеет следующие особенности²:

а) правосудие исключительно основано на законодательстве, когда судья обязан основывать решение только на конкретных нормах. Для судебного сообщества стран региона юридический позитивизм (этатистский) продолжает оставаться 100% монопольным направлением их понимания права и основанием для принятия судебных решений.³ В соотношении «Моральные суждения» *versus* «Рациональные рассуждения, свидетельства и доказательства» вверх берут последние. Справедливости ради отметим, что все виды юридической практики от адвокатской до нотариальной своим фундаментом имеют позитивно-правовые тексты (позитивное право, создаваемое правотворческими государственными органами);⁴

б) система правосудия в странах региона *de jure* не признает правовую доктрину источником права.⁵

1 См.: Михайлов А. Историческая школа юристов и правовая доктрина // Источник: <http://blog.pravo.ru/blog/theory/1655.html> (дата посещения: 3 августа 2012г.)

2 Справедливости ради отметим, что эти особенности характерны для стран постсоветского пространства.

3 Это допустимо во всех видах судопроизводства, но неприемлемо для административного правосудия. В административном правосудии очень часто важно опираться на конституционные принципы или доктрины права. Обратим внимание на эту цитату: «Чиновникам не хватает реальной связи с населением из-за того, что они безоговорочно связаны с законами и лишены понимания нормальных человеческих взаимоотношений...». См.: Исаев И.А. Топос и номос пространства правопорядков. М.: Норма, 2011. С.210.

4 Вот что говорит об этом известный специалист в области изучения ограничений предпринимательской деятельности Д.Дедов: я с этой гегемонией всю жизнь боролся, потому что позитивизм не отвечает на вопрос «почему?» при применении норм права, а это приводит к формальной подгонке случаев под нормы и институты. Это оборачивается правовым нигилизмом, так как правовые институты созданы тысячи лет назад, а современное общество существенно изменилось. А бороться с позитивизмом можно только исключительно с применением тех инструментов, которые заложены в Конституции. На мой взгляд, ее центральной нормой является часть 3 статьи 55 Конституции, где не допускается произвольное ограничение прав и свобод. Это принцип соразмерности. См.: Независимым судьей может быть только тот, кто готов проститься с мантией. Интервью Д.И.Дедова. Источник: <http://pravo.ru/review/face/view/78634/> (дата посещения: 28 октября 2012 г.)

5 В части 2 ст.4 Административно-процессуального

Многое из того, что важно для позитивистов (нормативность; общеобязательность; формальная определенность; гарантированность государственным принуждением) объективно приемлемо, например, в уголовном правосудии, однако учитывая, что позитивизм ставит выше прав человека интересы государства, это ставит под сомнение эффективность административного правосудия, когда в решении суда важнее опираться на ценностные категории. Ценностное признание не может иметь места без эмоциональной оценки содержания правовых правил поведения¹, в частности, в сфере административно-правовых отношений, где очень важно уметь интерпретировать социальную действительность. При сложившемся в правосудии стран региона подходе по принятию решений на основе лишь официальных текстов актов, практически невозможно принятие судебных актов с применением тестов на пропорциональность (соразмерность), что, как известно, является *nota bene* в административной юстиции.² Принцип пропорциональности и есть ключевая доктрина административного права и не только Германии.³ Позволительно задать вопрос - каким образом судьи административного суда в странах Центральной Азии, воспитанные в духе позитивизма, будут принимать свои решения? И каким будет решение суда, если оно исключает применение этой доктрины?⁴ Нужен ли такой судебный контроль

без применения доктрины соразмерности?

Цель законодательного акта - связывание законом⁵ внешневластной деятельности административных органов, которую часто именуют как административное регулирование. Это огромная часть публичного управления, последствия которого испытывают на себе частные лица, соприкасаясь с административным органом. Это та часть публичного регулирования, законодательство о котором содержит в себе серьезные пробелы. Официальные тексты нормативных актов часто не дают ответов (все-таки мы на этапе «транзитной» экономики). Как быть? Ведь судьи лишены возможности законодательствовать под предлогом обнаружения пробелов, которые необходимо восполнить. Судья [административного суда] обычно должен решать свою задачу путем обращения не только к тексту соответствующих законодательных положений, но и к подготовительным законопроектам, целям, обусловившим принятие закона, и, наконец, к конституционным ценностям более высокого порядка.⁶ Традиции судебного сообщества стран Центральной Азии не дают нам оснований полагать, что подобное отношение будет иметь место в административном правосудии.⁷

закона Латвии от 25.10.2001 г. например, установлено, что в административном процессе применяются принципы, сформировавшиеся также в правоведении.

1 См.: Михайлов А. Юридический позитивизм: pro et contra I // Источник: <http://blog.pravo.ru/blog/theory/2331.html> (дата посещения: 3 августа 2012 г.)

2 Так, в ст. 15 АПЗ Латвии от 25.10.2001г. закреплено, что суд применяет не только нормативные акты, а также общие принципы права, в т.ч. принципы административного процесса.

3 Принцип пропорциональности в Германии признан основным инструментом защиты прав человека.

4 Другим примером может служить *доктрина недействительности акта вследствие его неясности*, которая разработана в рамках американской первой поправки о надлежащей правовой процедуре и основана на принципе, согласно которому лицо не может быть лишено собственности без надлежащей правовой процедуры. Эта доктрина стала классической во всех видах публичных правоотношений. См. также: *Томас А. Куллинан, Шэн А. Лорд. Доктрина экономической сущности: неконституционная неясность?* Перевод статьи выполнен к.ю.н., доцентом кафедры коммерческого, предпринимательского и финансового права Юридического института Сибирского федерального университета А.В.Деминим при участии к.ю.н. ст. преподавателя кафедры теории государства и права этого же института А.А.Петрова. Личный архив автора.

5 Неотъемлемый термин системы, провозглашающий «верховенство права». Употребляется в развитых западноевропейских и азиатских правовых системах.

6 См.: *Катя Лангенбухер. Аргументация по аналогии в европейском праве* // Cambridge Law Journal, 57(3), November 1998, pp. 481-521 (перевод выполнен к.ю.н., доцентом Юридического института Сибирского федерального университета А.В.Деминим. Источник: http://krasn.pravo.ru/store/doc/doc/KATJA_LANGENBUCHER_ARGUMENT_BY_ANALOGY_IN_EUROPEAN_LAW.pdf (дата посещения: 03.09.2012г.).

7 Для сравнения: нормативным и методологическим критерием оценки пробелов в законодательстве для Конституционного Суда РФ является Конституция Российской Федерации с заложенными в ней принципами юридического равенства (справедливости), верховенства права, правового государства, соразмерности (пропорциональности), баланса конституционно защищаемых ценностей, правовой определенности, недопустимости произвольного толкования закона правоприменителем, неприкосновенности собственности, свободы договора, поддержания доверия граждан к закону и действиям государства, соразмерности ограничения прав и свобод, презумпции невиновности, недопустимости повторного наказания за одно и то же правонарушение, надлежащей правовой процедуры, полной и эффективной судебной защиты, разделения властей и обусловленной им системы сдержек и противовесов и др. См. Решение Конституционного Суда Российской Федерации от 21 апреля 2009 г. «Об информации об исполнении решений Конституционного Суда Российской Федерации».

Административное правосудие невозможно и без применения принципа правовой определенности. Этот принцип распространяет свое действие на материальное и процессуальное право и заключается в общих чертах, в ясности и четкости действующих правовых норм, устойчивости вступивших в законную силу судебных актов, стабильности складывающихся на их основе правоотношений.¹ Благодаря принципу определенности субъекты отношений могут в разумных пределах предвидеть последствия того или иного варианта своего поведения и быть уверенными в неизменности официально признанного статуса, приобретенных прав и обязанностей.² С этим принципом связана проблема существования надзорной инстанции, имеющей место во всех судебных системах стран региона. Чтобы понять, что ее существование или ее существующая практика входит в противоречие с принципами организации административных судов, достаточно проанализировать решения Европейского Суда по правам человека, к сожалению, юрисдикция которого не распространяется на страны Центральной Азии. Например, Европейский Суд часто применяет в своих умышленных принципах правовой определенности:³ **отмена в порядке надзора вступивших в законную силу судебных решений может сделать право на доступ к суду иллюзорным и нарушить принцип правовой определенности, который предполагает возможность исправления посредством отмены окончательных решений лишь «фундаментальных нарушений» материального или процессуального права.**⁴

ЕСПЧ неоднократно указывал и продолжа-

ет обращать внимание на то, что правовая определенность предполагает уважение принципа *res judicata*, который проявляется в отсутствии у сторон права требовать пересмотра окончательного и обязывающего судебного решения просто в целях проведения повторного рассмотрения и вынесения нового решения по делу.⁵ Наднациональный орган правосудия подчеркивает: обязательное для исполнения решение суда может быть отменено только в исключительных случаях, а не с единственной целью - получить новое решение по делу. Основанием для отмены вступившего в силу судебного решения является исправление лишь фундаментальных судебных ошибок.⁶

Все эти тезисы позволяют увидеть и «закрывать» системы правосудия, и ее серьезные методологические недостатки, которые могут самым негативным образом повлиять на будущее административного правосудия в регионе.

Социо-культурные проблемы или риски имплементации моделей зарубежного законодательства.

Административная юстиция обусловлена социокультурными типом. Мы можем говорить о глобализации, но мы не можем игнорировать полностью культурологические ценности общества (коллективистский или индивидуалистский тип), систему региональных ценностей и обычаев.

Мы сторонники поиска компромисса в этом вопросе.

Очень точно выразил эти настроения проф. Зорькин В.Д., заметивший, что негативными последствиями механического переноса зарубежных ценностей на иную почву, как показывает опыт, являются «их деформация, формирование искаженных представлений о демократических институтах, правовой нигилизм, абсолютизация власти, а как следствие – разочарование населения в указанных институтах и возможность их отторжения».⁷

1 См.: Масаладжиу Р. Принцип правовой определенности в науке, практике ЕСПЧ и его влияние на доступность правосудия на стадии надзорного производства в гражданском и арбитражном процессе // Арбитражный и гражданский процесс. 2009. №7. С. 22.

2 См.: Варламова Н. Принцип правовой определенности в практике Европейского суда по правам человека // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. 2002. №4 (41). С. 104.

3 См., например: дело «Стрельцов и другие «новочеркасские военные пенсионеры» против России» (Streltsov and other “Novocherkassk military pensioners” v. Russia, жалобы NN 8549/06 и т.д.). Источник: <http://european-court.ru/2010/09/01/3289/> (дата посещения: 18 июля 2012 г.).

4 К подобным выводам Европейский Суд по правам человека уже неоднократно приходил в своих Постановлениях по делам «Кот против России» (Kot v. Russia, жалоба №20887/03) от 18 января 2007 года (п. 24), «Проценко против России» (Protsenko v. Russia, жалоба №13151/04) от 31 июля 2008 года (п.п. 25-34), «Тишкевич против России» (Tishkevich v. Russia, жалоба №2202/05) от 04 декабря 2008 года (п.п. 25-26).

5 См.: Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Рябых против России» (Ryabykh v. Russia) от 24 июля 2003 г. // <http://www.echr.ru/>; Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Волкова против России» (Volkova v. Russia) от 5 апреля 2005 г. // <http://www.echr.ru/>; Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Росэлтранс против России» (Roseltrans v. Russia) от 21 июля 2005 г. // <http://www.echr.ru/> (дата посещения: 18 июля 2012 г.).

6 См.: Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Нелюбин против России» (Nelyubin v. Russia) от 2 ноября 2006 г. // <http://www.echr.ru/> (дата посещения: 18 июля 2012 г.).

7 См.: Зорькин В.Д. Конституционные основы развития цивилизации в современном глобальном мире // Журнал российского права. 2007. №4. С.7.

Что касается нижеследующей цитаты проф. Рене Давида, то она интересна тем, что он будучи блестящим представителем классической европейской школы права все-таки учитывал «разность и особенность» среды, куда имплементируются зарубежные правовые институты:

«... честный гражданин юстицией не интересуется, он держится подальше от судов и не знает законов, живя по унаследованным от предков правилам морали, приличий, по обычаям, исполнение которых диктует ему чувство принадлежности к определенному сообществу».¹

Некоторые выводы:

1. Введение института административной юстиции требует от государства предварительного разрешения ряда социо-политических проблем правосудия, прежде всего, обеспечения независимости судьи и суда. Введение режима административной юстиции может следовать только после решения вопроса о независимости правосудия.

Граждане страны (они же налогоплательщики) имеют право знать и видеть, что они получают за свои деньги или, иначе говоря, будет ли эта ветвь правосудия в прямом и переносном смысле служить людям или она будет приносить те же результаты, какие мы видим в социологических исследованиях в сфере гражданского и уголовного правосудия по странам региона.

Все реформы проводятся, в основном, силами бюрократии: чиновниками исполнительной или судебной власти. Роль академического сообщества или гражданского общества слабо выражена. С этим можно было бы обреченно согласиться, но не в данном случае. Административная юстиция это квинтэссенция доверительных отношений между государством и гражданами. Если государство и здесь не сумеет решить проблемы доверия к власти, то напомним упомянутое высказывание Саади Ширази...

2. Концепцию административной юстиции в странах Центральной Азии нельзя выстраивать посредством простейшей схемы: «организация специализации судебной системы + наличие процессуального кодекса, регулирующего производство по административным спорам».²

1 Рене Давид. Различные концепции общественного порядка и права. Источник: <http://www.strana-oz.ru/2003/2/razlichnye-koncepcii-obshchestvennogo-poryadka-i-prava> (дата посещения: 3 августа 2012 г.).

2 Внесение изменений или дополнений в законодательство о судопроизводстве либо путем принятия самостоятельного Административно-процессуального кодекса с соответствующими изъятиями из ГПК или ХПК (АрбПК) является важной задачей, но она не

Концепция должна стать логически завершенной не с точки зрения ее институциональных вопросов (организация), а с позиций *i)* разработки глубокой доктринальной разработанности, которая бы и легла в основу национальной модели административной юстиции в силу ее авторитетности и проработанности *ii)* полноценной внедренности учебной константы в юридическом образовании, кардинальное изменение государственного образовательного стандарта по юриспруденции, *iii)* изменения судебного правоприменения, основанной лишь на юридическом позитивизме, изменения правосознания представителей юридической профессии.

Если приоритеты будут выстроены в такой последовательности, тогда появится реальная надежда на эффективность и справедливость системы административной юстиции.

3. Прежде чем вводить систему административной юстиции, важно основательно изучить существующие в мире модели судебного контроля административных решений и действий публичной власти. Селекция должна происходить намного тщательнее, чем это имеет место сейчас. До настоящего времени науке стран СНГ неизвестны опубликованные результаты сравнительно-правовых исследований по данной проблематике.³

Сравнительно-правовое изучение опыта функционирования иностранных судебных систем, в частности, института административной юстиции, необходимо как анализ мировых тенденций, как выбор оптимальных вариантов институционализации, учитывающих сложившиеся исторические корни и обычаи правовой системы страны региона.

4. Необходимо проведение объективных социологических исследований: готово ли общество к административной юстиции?⁴

может предшествовать решению ключевых проблем правосудия, о которых мы говорили выше.

3 Среди зарубежных изданий отметим такие сравнительно-правовые исследования европейских и азиатских ученых как: Armin von Bogdandy, Sabino Cassese und Peter M. Huber (Hrsg.): Handbuch Ius Publicum Europaeum, Bd. 3: Verwaltungsrecht in Europa: Grundlagen. C. F. Müller, Heidelberg, 2010, X, 636 S.; Armin von Bogdandy, Sabino Cassese und Peter M. Huber (Hrsg.): Handbuch Ius Publicum Europaeum, Bd. 4: Verwaltungsrecht in Europa: Wissenschaft. C.F. Müller, Heidelberg, 2011, IX, 633 S.; Transformational of Administrative Law under Globalisation and Transition: in Search of Theory for Comparative Administrative Law – Models and Common Principles. Collection of Papers. Mie-Nagoya, Japan, 2011, 210 P.

4 В 2011 году на одной из пресс-конференции глава Конституционного Суда РФ В.Д. Зорькин отметил,

В заключение, приведем слова бывшего судьи ВАС РФ и избранного судьей Европейского суда по правам человека от Российской Федерации Д.И. Дедова¹, назвавшего свою деятельность правозащитной. Он говорил о том, что «идея, в которую ты веришь, и которая придает жизни смысл, дает силы работать дальше, надежду и веру, что ты что-то делаешь не только для себя». И далее: «Сейчас романтики поубавилось, она уступила место методологии и рациональному анализу, но романтика нужна, без нее не почувствуешь проблему

и стоящего за ней человека. Я это сохранил, занимаясь внешне не связанными с этим вещами - предпринимательским правом. А уж когда речь идет о политических и гражданских правах, человеческая личность и ее достоинство встает перед тобой в полный рост».² Надо ли нам помнить об этом? Надо ли нам не стесняться истинной природы административной юстиции - правозащитного характера? Ответы на эти вопросы покажет ближайшее будущее.

Аннотатсия

Адлияи маъмурӣ ва давлатҳои Осиёи Марказӣ: Quo Vadis

Дар мақолаи мазкур оид ба адлияи маъмурӣ ва давлатҳои Осиёи Марказӣ изҳори ақида карда мешавад.

Аннотация

Административная юстиция и страны Центральной Азии: Quo Vadis

В статье говорится об административной юстиции в странах Центральной Азии.

Annotation

Administrative justice and the countries of Central Asia: Quo Vadis

The article talks about the administrative justice and the countries of Central Asia.

что появление специальных административных судов должно зависеть от готовности к этому российского общества // Глава Верховного Суда вновь выступил за создание административной юстиции. Источник: <http://pravo.ru/review/view/63310/> (дата посещения: 22 октября 2012 г.).

1 Его работа «Соразмерность ограничения свободы предпринимательства. - М.: Юрист, 2002» есть колоссальный вклад в развитие доктрины принципа пропорциональности. См. также: Конституционная экономика / Ответственный редактор Г.А. Гаджиев. - М.: Юстицинформ, 2010. - 256 с.

2 См.: интервью Д.Дедова. Источник: <http://pravo.ru/review/face/view/78634/> (дата посещения: 28 октября 2012 г.).

ҶАМЪБАСТИ ТАҶРИБАИ БАРРАСИИ ПАРВАНДАҶОИ ОИЛАВӢ ОИД БА МУҚАРРАР НАМУДАНИ ҶОӢИ ЗИСТ ВА МУАЙЯН КАРДАНИ ТАРТИБИ МУОШИРАТ БО КӢДАКОН

Ҷиҳати иҷроиши банди 18 нақшаи кории Суди Олӣ дар нимсолаи якуми соли 2014 ҷамъбасти таҷрибаи судии баррасии парвандаҳои оилавӣ оид ба муқаррар намудани ҷои зист ва муайян кардани тартиби муошират бо кӯдакон, ки аз тарафи судҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ дар давраи соли 2012-2013 баррасӣ ва ҳал гардидаанд, гузаронида шуд.

Зиёда аз 325 парвандаҳои оилавие, ки аз тарафи судҳои ноҳияҳои Шохмансур, Сино, И.Сомонӣ, Фирдавсии шаҳри Душанбе, ноҳияҳои Варзоб, Вахш, Файзобод, Шаҳринав, Шаҳритуз, Ҳисор, Рӯдакӣ, Рашт, Бохтар, Балҷувон, Ғонҷӣ, шаҳрҳои Турсунзода, Панҷакент, Қургонтеппа, Кӯлоб Сарбанд, Норақ, Қайроқум, Панҷакент, Истаравшан ва ғайра баррасӣ гардидаанд, мавриди омӯзиш қарор дода шуданд.

Омӯзиши парвандаҳои зикршуда нишон дод, ки судҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ дар давраи соли 2012-2013 асосан тибқи муқаррароти Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, талаботи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси муҳофизатии гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аризаҳои даъвогиро оид ба муқаррар намудани ҷои зист ва муайян кардани тартиби муошират бо кӯдаконро баррасӣ кардаанд.

Тобеияти баҳсҳо дар бораи муайян кардани ҷои зисти кӯдак ва муайян кардани тартиби муошират бо кӯдакон тибқи КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад. Даъво ба тариқи умумӣ, яъне ба ҷои зисти ҷавобгар пешниҳод мегардад. Дар сурате агар дар як вақт даъво дар бораи рӯёндани алимент пешниҳод гардад, тобеияти судӣ тибқи интиҳоби даъвогар сурат мегирад.

Баррасии парвандаҳо дар бораи муайян кардани ҷои зисти кӯдак ва таъмини ҳуқуқи муошират ба кӯдак ҳангоми ҷудо зиндагӣ кардани падару модар аз тарафи суд ба тариқи пешбурди даъвогӣ сурат мегирад, аз ин рӯ вобаста ба аризаи даъвогии аввала ва мутақобилаи даъво марбут ба муҳтавои баҳс дар муҳофизатии аллакай оғоз шуда, аризаи шахси сеюм, ки талабҳои мустақил арз мекунад, бори давлатӣ пардохта мешавад.

Судяҳо ҳангоми қабули аризаҳои даъвогӣ ба пешбурди судӣ дар баъзе маврид талаботи қонуни дар боло зикршударо мадди назар карда, дурустии пардохти бори давлатиро насанҷида, масъалаи озодкунӣ аз пардохти бори давлатӣ, пардохти иловагии бори давлатиро мавриди баррасӣ қарор наменданд, ки ин ба пардохти гуногуни бори давлатӣ аз тарафи шаҳрвандон аз рӯи парвандаҳои зикршуда оварда мерасонад.

Дар баробари ин муайян гардид, ки дар баъзе мавридҳо ҳангоми баррасии парвандаҳои мазкур судяҳо ба ҳатогҳои муҳофизатӣ роҳ дода, бори давлатӣ ситонида нашуда, муҳлатҳои муқарраркардаи қонунро оид ба баррасӣ ва ҳалли парвандаҳо риоя накарда, ба баррасии парвандаҳо намоёнҳои мақомоти дахлдор: аз қабилӣ намоёнҳои шӯъбаи васоят ва парасториро ҷалб нанамудаанд.

Тибқи талаботи боби 12 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бобҳои 12-15 Кодекси муҳофизатии гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандаҳои мазкур бо тартиби муҳофизатии даъвогӣ баррасӣ карда шуда, аз тарафи даъвогар ҳангоми пешниҳоди аризаи даъвогӣ тибқи талаботи қисми 2 моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бори давлатӣ» бори давлатӣ ба андозаи 5% нишондиҳанда барои ҳисобҳо пардохт карда мешавад.

Аммо дар баъзе ҳолатҳо талаботи ин қонун риоя нагардидааст.

Масалан, аз рӯи парванда бо даъвои Т.А. нисбати Р.Ф бори давлатӣ ҳангоми пешниҳоди аризаи даъвогӣ ба маблағи 2 сомонӣ (суди шаҳри Панҷикент); аз рӯи парванда бо даъвои Р.Д.Б нисбати Х.З.Э бори давлатӣ ба маблағи 10 сомонӣ (суди ноҳияи Шаҳритуз); аз рӯи парванда бо даъвои Т.Д. нисбати Т.Ш ва Т.М. бори давлатӣ ба маблағи 3 сомонӣ 50 дирам (суди ноҳияи Шохмансури шаҳри Душанбе); аз рӯи парванда бо даъвои С.Б. нисбати Б.Ф. бори давлатӣ ба маблағи 6 сомонӣ (суди ноҳияи Шаҳринав); аз рӯи парванда бо даъвои А.С. нисбати С.А бори давлатӣ ба маблағи 5 сомонӣ (суди ноҳияи Вахш) пардохта шудааст.

Ба парвандаҳо бо даъвои Г.У нисбати Қ.Х; бо даъвои Н.Б. нисбати М.Н.; бо даъвои М.С. расидҳое ҳамоҳанг карда шудааст, ки дар

он маблағи бочи давлатии пардохташуда дарч наёфтааст. (тамоми парвандаҳо аз суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе).

Бо парвандаи оилавӣ тахти аз рӯи аризаи даъвогии Қ.Н. нисбати Т.З. дар бораи муқаррар намудани ҷойи зисти фарзандро суди шаҳри Қургонтеппа бе супоридани бочи давлатӣ рӯзи 05.07.2013 ба мурофияи судӣ қабул карда, ҳалнома бароварда, бо ҳалнома низ мувофиқи талаботи моддаи 105-и КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯёниши бочи давлатиро ҳал накардааст.

Тахлили парвандаҳо нишон дод, ки судҳо дар баъзе ҳолатҳо аризаҳоро бе замиаи ҳуччатҳое, ки барои ҳалли дурусти масъала аҳамияти ҷиддӣ доранд, қабул намудаанд.

Масалан, суди шаҳри Қургонтеппа парвандаи оилавӣ дар бораи бартараф намудани монеа оиди муошират бо кӯдакро бо даъвои М.Ҷ нисбати Ш.Ш мавриди баррасӣ қарор дода, аз лаҳзаи қабули аризаи даъвогӣ талаботи моддаи 134 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя накарда, аризаро ҳамчун аризаи даъвогӣ қабул намуда, ҳуччатҳои замиагардидаи ариза ба Ш.Ш. супорида нашуда, бар ҳилофи талаботи моддаи 135 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуччатҳои тасдиқкунандаи заруриро талаб накардааст.

Даъвогар М.Ҷ нисбати Ш.Ш дар бораи бартараф намудани монеа оиди муошират бо кӯдак муроҷиат намуда, дар аризааш дар хусуси муайян кардани тартиби муошират бо кӯдакро қайд накарда, бо аризааш ҳуччатҳоеро, ки байни тарафҳо мавҷуд будани никоҳи бақайдгирифта ё қатъ гардидани никоҳро собит месозанд, маълумотномаҳо оиди он, ки кӯдак дар таъминоти ҷавобгар мебошад, инчунин шаҳодатномаи таваллуди кӯдакро замиа накардааст.

Суди шаҳри Турсунзода даъвои Р.О. ва Р.М.-ро нисбати Ҷ.Т. оиди бартараф намудани монеагӣ ва муайян намудани тартиби муошират бо набераашон бе мавҷуд будани нусхаи шаҳодатномаи таваллуди кӯдак М.О-ро ба истехсолоти суд қабул намуда, парвандаро мохиятан баррасӣ намуда, даъворо қонун намудааст.

Ё ҳамин суд даъвои С.Н нисбати С.И.-ро оиди муқаррар намудани ҷойи зисти кӯдакон ва рӯёнидани алимент ба таври устувор барои кӯдакон ва ҳамсар қабул намуда, ба он ҳолат диққат надодааст, ки С.Н. ба даъвоаш нусхаи маълумотномаи тиббии таваллуди кӯдак С.Х.-ро, ки 06 августи соли 2009 таваллуд шуда-

аст ҳамроҳ намудааст, ҳол он, ки бояд нусхаи шаҳодатномаи таваллуд пешниҳод карда шавад.

Ё ин, ки даъвогар Х.Ф нисбати Ю.С дар бораи муайян намудани тартиби муошират бо фарзандон бо даъво 04 ноябри соли 2013 ба суди н. Бохтар муроҷиат намудааст. Бо ҳалномаи суд аз 14 ноябри соли 2013 даъво қонун гардонид шудааст. Аз маводҳои парванда дида мешавад, ки даъвои Х.Ф тибқи талаботи моддаи 136 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истехсолоти суд қабул карда нашуда, нусхаи шаҳодатномаи таваллуди кӯдаконро талаб накарда, суд парвандаро баррасӣ ва ҳал кардааст. Э.Х дар мурофияи судӣ ҳамчун намоёндаи комиссияи ҳуқуқи кӯдаки назди мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии н. Бохтар иштирок карда, баёнот додааст. Аз ваколатномаи ба парванда ҳамроҳгардида бармеояд, ки он ба Э.Х барои иштирок дар баррасии парвандаи оилавӣ вобаста бо аризаи Қ.Ш. ба ҷавобгарию М.М. оид ба муайян намудани ҷойи зисти кӯдакон ваколатдор карда шудааст.

Ҳангоми қабули аризаи даъвогӣ ба пешбурди судӣ судяҳо намесанҷанд, ки оё ариза бо шакли мазмуни худ ба талаботи моддаи 134 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯй мебошад ё не.

Бо дарназардошти хусусияти ҳоси парвандаҳои гурӯҳи мазкур аҳамият намедиханд, ки оё ба ариза тамоми ҳуччатҳои лозима замиа шудаанд ё не, аз он ҷумла:

-нусхаи ариза барои ҷавобгар, шахсони сеюм;

-ҳуччати тасдиқкунандаи пардохти бочи давлатӣ;

-нусхаи шаҳодатномаи таваллуди кӯдак;

-нусхаи шаҳодатномаи бекор кардани ақди никоҳ, агар ин ҳолат ҷой дошта бошад;

-нусхаи ҳалномаи суде, ки даъворо дар бораи бекор кардани ақди никоҳ баррасӣ намудааст ва дигар ҳуччатҳои бо бекоркунии ақди никоҳ алоқамандбуда;

-ҳуччати тасдиқкунандаи аз ҳамдигар ҷудо зистани яке аз волидайн бо кӯдак;

- нусхаи ҳуччатҳои, ки барои парванда аҳамият доранд (масалан, ҳалномаҳо, қарорҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ, санадҳо дар бораи иҷроиши онҳо ва ғ.).

Ҷунонҷӣ, судияи суди ноҳияи Файзобод ба истехсолоти худ аризаи даъвогии С.М.-ро нисбати Х.Х. дар бораи гирифтани духтараш Х.М. аз дасти ҷавобгар ва муайян кардани

ҷойи зисти кӯдак бо ӯ, ки ба он ҳатто нусхаи шаҳодатномаи таваллуди кӯдак замима нашудааст, қабул кардааст.

Ба ҷойи ҳуччатҳои асли ба аризаҳои даъвогӣ нусхаҳои ҳуччатҳоро, ки ба тариқи дахлдор тасдиқ карда нашудаанд ҳамроҳ карда мешаванд. Судяҳо нусхаҳои ҳуччатҳоро қабул намуда, ба тариқи дахлдор намесанҷанд, ки оё ҳуччат аз ҷониби шахси мансабдор ё бо муҳри муассисаи дахлдор тасдиқ карда шудааст, тамоми нишонаҳои зарурӣ қайд ёфтаанд ё не.

Ба ғайр аз ин судяҳо ба маводи парванда ба ҷойи ҳуччатҳои асли нусхаҳои онро гузошта, ҳукуқи шахсан тасдиқ кардани нусхаи ҳуччатҳоро, ки қонун ба онҳо додааст истифода намебаранд ва ин ба он оварда мерасонад, ки ба бештари парвандаҳои ба омӯзиш воридшуда ҳуччатҳои тамоман тасдиқнашуда ҳамроҳ карда шудаанд.

Судяҳо бархилофи талаботи моддаи 141 МГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми қабули аризаҳои даъвогии муқобили даъво масъалаи байни аризаи даъвогии муқобили даъво ва аризаи даъвогии ибтидоӣ вобастагии мутақобила мавҷуд бошад ва қонегардонии аризаи даъвогии муқобили даъво қонегардонии аризаи даъвогии ибтидоиро пурра ё қисман истисно менамояд мавриди муҳокима қарор намедиханд.

Масалан, 30.04.2013 сол ба пешбурди суди Шохмансури шаҳри Душанбе аризаи даъвогии К.А. нисбати М.М. дар бораи муайян кардани вақт ва ҷойи муносибат бо писараш М. соли таваллудаш 2011 қабул карда шудааст. Ҷавобгар М.М. нусхаи аризаи даъвогиро гирифта аризаи мутақобилаи даъво дар бораи зиёд кардани андозаи алимент барои таъмини писараш, ки дар асоси ҳалномаи қаблии судӣ рӯёнида мешуд, пешниҳод намудааст. Суд аризаи мутақобилаи даъворо қабул карда, масъалаи то чи андоза алоқаманд будани он бо аризаи даъвогии пешниҳодкардаи даъвогарро мавриди муҳокима қарор надодааст.

Судя дар ҳолати мазкур аризаи мутақобилаи даъворо қабул карда, масъалаи то чи андоза алоқаманд будани он бо аризаи даъвогии аввала ва имконияти баррасӣ намудани аризаи мутақобилаи даъво дар як пешбурд бо даъво дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдакнро мавриди муҳокима қарор надодааст.

Дар баъзе ҳолатҳо бошад судяҳо тибқи талаботи моддаи 153-и КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон нусхаи аризаи даъвогариро ба ҷавобгарон намесупоранд. Мисол, суди шаҳри

Истаравшан парвандаро бо даъвои А.Х. нисбати У.Б. дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдакн бе супоридани нусхаи аризаи даъвогӣ парвандаро баррасӣ намудааст.

Ба ҳамин монанд суди ноҳияи Ҳисор даъвои Ҳ.З. нисбати Ф.Ш.-ро дар бораи муошират бо фарзанд, парванда бо даъвои М.Б нисбати Ҳ.П. дар бораи муқаррар кардани ҷойи зисти фарзандон суди шаҳри Турсунзода даъвои И.Ҷ. нисбати Ш.С.-ро оиди муайян намудани тартиби муошират бо фарзанд низ баррасӣ кардаанд.

Дар бисёр ҳолатҳо судҳои ҷумҳурӣ ба талаботи меъёрҳои КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки оمودасозии парвандаҳои оилавино ба муҳокимаи судӣ ба танзим медиароранд, яъне ба омилҳои асосии дуруст ва саривақт баррасӣ намудани парвандаҳо диққати ҷиддӣ намедиханд. Ҳол он ки оمودасозии парванда ба муҳокимаи судӣ давраи мустақили амали мурофиавӣ ба ҳисоб рафта, мақсад таъмини дурусту саривақтии баррасӣ ва ҳаллу фасл намудани парвандаҳо мебошад ва гузаронидани он тибқи талаботи моддаи 150 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ҳамаи парвандаҳои оилавӣ ҳатмист, судя баъди қабули ариза ҷиҳати оمودасозии парванда ба муҳокимаи судӣ таъинот қабул мекунад ва амалеро, ки тарафҳо, шахсон дигари иштирокчи парванда бояд анҷом диҳанд, муҳлати иҷрои ин амалҳоро барои таъмини баррасии саривақтии парванда ва ҳалли дурусти он зикр менамояд.

Ҳангоми қабули таъинот дар бораи оمودасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, дар он тадбирҳои расмӣ рӯякӣ, аз қабил даъват намудани ҷавобгар ва супоридани нусхаи аризаи даъвогӣ дарҷ карда шуда, вазифаҳои асосии оمودасозиро ҷиҳати муайян намудани қонуне, ки бояд ҳангоми ҳалли парванда ва муқаррар намудани муносибатҳои ҳукуки тарафҳо, аниқ намудани ҳолатҳои воқеие, ки барои ҳалли дурусти парванда аҳамият доранд, ҳамаи масъалаҳо оид ба ҳаёати шахсон иштирокчи парванда ва дигар иштирокчи мурофия, пешниҳоди далелҳои зарурӣ аз ҷониби тарафҳо ва дигар шахсон иштирокчи парванда, таъин намудани санҷиши шароити истиқоматии тарафҳо аз ҷониби мақомоти васӣ ва парастор мадди назар карда мешаванд.

Барои саривақт ва дуруст баррасӣ намудани парванда, он бояд пешакӣ ба муҳокимаи судӣ омода карда шавад (моддаи 150 КМГ ҚТ). Оمودасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, ки дақиқ гузаронида шудааст бо пуррагӣ дарк

кардани суд тамоми ҳолатҳои парванда, бошидат гузаронидани он ва бо осонӣ ҳифз кардани ҳуқуқи манфиатҳои қонунии шаҳрвандонро тибқи принципҳои пешбурди суди граждани таъмин месозад.

Омузиши парвандаҳое, ки барои ҷамъбаस्तкунӣ пешкаш гардидаанд нишон дод, ки ҳанӯз на ҳама судяҳо ба марҳилаҳои омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ, ки аз рӯи ҳар як парванда ҳатмӣ буда аз тарафи судя бо иштироки дигар шахсони иштирокчии парванда, намояндагони онҳо гузаронида мешавад, аҳамияти ҷиддӣ зоҳир менамоянд.

Масалан, парванда бо даъвои М.И. нисбати Ҳ.П. ва мақомоти васӣ ва парастории ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе ба пешбурди суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе 10.04.2013 қабул шудааст. Пас аз 9 рӯз, яъне санаи 19.04.2013 судя таъинот дар бораи гузаронидани омода-созии парванда ба муҳокимаи судиро баровардааст. Ба ҷавобгар Ҳ.П. нусхаи аризаи даъвогӣ ва нусхаҳои дигар ҳуҷҷатҳоро насупорида, ягон гуна амалиётҳои дигар оид ба омода-созии парванда ба муҳокимаи судиро нагузаронида, суд дар рӯзи баровардани таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ ҳамон лаҳза таъинот дар бораи ба санаи 24.04.2013 сол таъин намудани парванда ба баррасии судиро баровардааст.

Ё ин ки 12.10.2013с. ба истехсолоти суд аризаи даъвогии Р.Ю. нисбати А.Ё. дар бораи аз ҷавобгар кашида гирифтани фарзандаш М.Ю. ва муайян кардани ҷойи зисти кӯдак бо ӯ қабул шудааст. 14.10.2013 судя таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судиро қабул намуда, 2 рӯз пас таъинот дар бораи таъини парванда ба баррасии суди ба санаи 16.11.2012с. солро баровардааст. Тибқи дастхати ба маводи парванда ҳамроҳ кардашуда, нусхаи аризаи даъвогӣ на ба ҷавобгар А.Ё., балки ба Ҳ.И. супурда шудааст. Аз маводи парванда дида намешавад, ки Ҳ.И. нисбати ҷавобгар ҷи мансубият (муносибат) дорад ва ҷаро маҳз ба ӯ нусхаи аризаи даъвогӣ супурда шудааст.

Новобаста аз он ки бо моддаи 150 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳлати гузаронидани омода-созӣ ба муҳокимаи судӣ пешбинӣ нашудааст, аммо диққати судяҳо ба он ҷалб карда шудааст, ки судя пас аз қабули ариза таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ мебарорад. Ҳол он ки омузиши парвандаҳо нишон медиҳад, ки баъзан судяҳо ба омода-созии парванда, муҳокимаи судии он пас аз муҳлати

тулонӣ шуруъ менамоянд.

Чунончӣ, парванда бо даъвои Т.Н. нисбати Ф.Ш.-ро судяи суди ноҳияи Фирдавсӣ ба истехсолоти худ 20.11.2013 қабул намуда, таъинотро дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ танҳо 03.12.2013 сол, яъне пас аз 13 рӯз баровардааст.

Чунин ҳолат вобаста ба аризаи даъвогии Б.Ш нисбати М.Р., ки санаи 25.07.2013 ба истехсолоти суд қабул шуда, таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ танҳо 18.08.2012, яъне пас аз 24 рӯз қабул шудааст (суди ноҳияи И.Сомони), санаи 13.07.2013 аризаи даъвогии М.С. дар бораи муайян кардани вақт ва ҷойи муошират бо писараш И. қабул шуда, таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ 27.07.2013, яъне пас аз 14 рӯз бароварда шудааст (судяи суди н. И.Сомонӣ), парванда бо даъвои С.Б нисбати Б.Ф. ба пешбурди суди ноҳия Шаҳринав 18.07.2013 қабул гардида, таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ 20.08.2012, яъне пас аз гузаштани як моҳ бароварда шудааст, бо аризаи даъвогии М.З. нисбати М.Ҷ. ба пешбурди суди ноҳияи Шаҳринав 06.02.2013 қабул гардида, таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ 26.03.2012, пас аз гузаштани як моҳ бароварда шудааст, парванда бо даъвои С.А. нисбати Ш.З. таъинот дар бораи омода-созии парванда ба муҳокимаи судӣ 20.08.2013, пас аз 20 рӯзи қабули аризаи даъвогӣ бароварда шудааст.(суди ноҳияи Вахш) ва ғайра.

Судяҳо талаботи Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 16 аз 2.10.2003 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии баҳсҳои вобаста бо тарбияи фарзандон», ки мутобиқи он ҳангоми омода-созии парвандаҳои гуруҳи мазкур ба муҳокимаи судӣ, судя бояд ҳолатҳое, ки барои ҳалли ҷалби баҳс ба миёномада аҳамият доранд ва аз ҷониби тарафҳо бояд исбот карда шаванд, дуруст муайян карда, тавачҷӯҳи маҳсус ба он ҳолатҳо зоҳир намоёнд, ки хусусиятҳои хоси падару модар ё шахсони дигаре, ки кӯдак дар тарбияи онҳо қарор дорад, муносибати шахсони мазкурро бо кӯдак тафсир менамоянд.

Тибқи талаботи моддаҳои 65, 66 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳсҳои ба амалбарории ҳуқуқи волидайн, ё падару модаре, ки алоҳида аз кӯдак зиндагӣ мекунанд аз тарафи суд бо иштироки мақомоти васӣ ва парасторӣ, ки иштироки онҳо на танҳо аз ҳузур доштан

дар мурофияи судӣ, балки дар додани хулосаи хаттии дахлдор иборат мебошад, баррасӣ карда мешаванд.

Барои муайян кардани ҷойи зисти кӯдак ё вақт, ҷой ва тартиби муошират бо кӯдак, судя дар рафти оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ мақомоти васӣ ва парасториро уҳдадор месозад, ки ба суд хулосаи худро пешниҳод намояд.

Судяҳо бархилофи талаботи қонунгузорӣ, таъинот нисбати мақомоти васӣ ва парасторӣ дар бораи пешниҳод намудани хулосаҳои асоснок, бо замимаи санади азназаргузаронии шароити зист набаровардаанд. Ҳол он ки хулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ ва санади азназаргузаронии шароити зист барои баровардани ҳалнома дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдак, муайян кардани ҷойи муоширати кӯдак бо падару модар алоҳида зиндагӣ мекарда аҳамияти муҳим доранд.

Парванда баъд аз мақомоти васӣ ва парасторӣ (Комиссияи оид ба ҳуқуқи кӯдак) ворид шудани хулоса ва санади азназаргузаронии шароити зисти шахсоне, ки талаби тарбия кардани кӯдак ва ё муошират бо ӯро доранд, ки ба тариқи муқарраршуда тартиб ва тасдиқ гардидаанд, баррасӣ карда мешавад.

Аммо судяҳо дар баъзе ҳолатҳо ба онҳо баҳо намода, онҳоро мавриди таҳлил қарор намедиханд. Нисбати он, ки то чӣ андоза онҳо пурра тартиб дода шудаанд, оё дар он тамоми нишонаҳо, ҳолатҳои воқеии қарор дар бар гирифта шудаанд, фикру ақидаи кӯдаки ба синни 10 солагӣ расида ба инобат гирифта шудааст ё не, аз ҷониби шахсони мансабдори дахлдор имзо шуда, муҳр гузошта шудааст ва ғайра аҳамият дода намешавад.

Масалан, оид ба парванда бо даъвои Р.М. нисбати Ю.И. дар бораи гирифтани кӯдак ва муайян кардани ҷойи зисти кӯдак, суд хулосаи Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдаки ноҳияи Файзободро, ки дар он ягон гуна хулоса ё тавзеҳот пешниҳод нашудааст, ба инобат гирифтааст. Хулосаи мазкур аз ҷониби раиси Комиссия имзо гардида, муҳр гузошта нашудааст. Ба ин хулоса санади азназаргузаронӣ замима шудааст, лекин дар он низ муҳр вучуд надорад.

Аз рӯйи парвандаҳо дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдак ҳангоми ҷудо зиндагӣ кардани падару модар, мақомоти васоят ва парасторӣ бояд азназаргузаронии шароити зисту маишии ҳам даъвогар ва ҳам ҷавобгарро гузаронида, дар асоси он хулоса тартиб диҳанд,

ки ин низ аз тарафи судҳо ба инобат гирифта намешавад.

Тавре дар боло қайд намудем, судҳо барои иштирок дар ҷунин қабил парвандаҳо бояд ҳатман мақомоти васоят ва парасториро (Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдак)-ро ҷалб намуда, дар бораи даъваткунии онҳо дар таъинот дар бораи таъини парванда ба баррасии судӣ дарч кунанд.

Ҷунонҷӣ, бе иштироки мақомоти васӣ ва парасторӣ парвандаҳои оилавии зерин баррасӣ шудаанд: бо даъвои Т.Э. нисбати Н.М. дар бораи муайян кардани ҷой ва вақти муошират бо писараш Т.Ш. бо даъвои А.М. нисбати Б.М. (суди шаҳри Панҷакент); бо даъвои Р.Д. нисбати Х.З. (суди ноҳияи Шаҳритус) бо даъвои С.Б. нисбати Ҳ.С. (суди ноҳияи Шохмансури шаҳри Душанбе) бо даъвои Д.О. нисбати Д.Ф. бо даъвои С.Ф. нисбати И.М. бо даъвои А.А. нисбати М.Г. (суди ноҳияи И.Сомонии шаҳри Душанбе) бо даъвои Г.У. нисбати Қ.Х. (суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе) бо даъвои С.А. нисбати Ш.З. бо даъвои А.С. (суди ноҳияи Вахш) бо даъвои Т.С. нисбати Н.Т. (суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе) ва дигарҳо.

Ҳолатҳои ҷой доранд, ки судҳо аз шахсоне, ки аризаи даъвогиро имзо кардаанд, барои имзо ва ба суд пешниҳод кардани он ҳуқуқ надоранд, ваколатнома талаб накарда, аризаҳоро қабул ва моҳиятан баррасӣ кардаанд.

Масалан, Б.С. нисбати У.А. ва У.К. дар бораи муқаррар намудани ҷойи зисти фарзанд бо даъво рӯзи 24 майи соли 2013 ба суди ноҳияи Бохтар муроҷиат намудааст. Бо ҳалномаи ин суд аз 8 июли соли 2013 даъво қонеъ гардонида шудааст. Аз парванда дида мешавад, ки аризаи даъвогиро Ҳ.Ш. намоёнда имзо ва ба суд пешниҳод кардааст, ҳол он ки дар маводҳои парванда ҳуҷҷате, ки Б.Ш. барои ба суд пешниҳод намудани даъво Ҳ.Ш.-ро ваколатдор карда бошад мавҷуд нест.

Тибқи талаботи моддаи 136 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон судя уҳдадор аст дар давоми се рӯз аз рӯзи ворид гардидани аризаи даъвогӣ ба суд, масъалаи ба мурофияи судӣ қабул намудани аризаи даъвогиро баррасӣ кунад. Дар хусуси қабули аризаи даъвогӣ судя таъинот қабул мекунад, ки мутабиқи он баррасии парванда дар суди марҳилаи якум оғоз мегардад.

Аризаи даъвогии намоёндаи У.Ш. С.Д. нисбати У.И. У.А. оиди муайян намудани ҷойи зисти кӯдак, ки 9 августи соли 2012 ба суди шаҳри Турсунзода ворид шудааст, танҳо 16 ав-

густи 2012 ба истехсоли суди қабул шудааст, яъне баъди гузаштани 7 рӯз.

Ваколатҳои намоянда бояд дар ваколатномаи тибқи қонун тартибдошуда дода дарҷ карда шаванд.

Аммо судҳо ба мурофияи судӣ намояндагони мақомоти васӣ ва парасторӣ (Комиссияи оид ба ҳуқуқи кӯдак)-ро роҳ дода, нисбати масъалаи мазкур рӯякӣ муносибат намуда, дуруст барасмиятдорории ваколатномаро насанҷида, онро қабул менамоянд.

Дар бештари ваколатномаҳо санаи додани онҳо, рақам, номгуӣ парванда, ки дар он намоянда бояд ҳулоса диҳад, муҳр вучуд надорад.

Масалан, намояндаи Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдаки мақомоти ҳокимияти маҳаллии шаҳри Панҷакент дар баррасии парванда бо даъвои Т.А. нисбати Р.Ф. дар бораи муайян кардани тартиби муошират, асоси ваколатномаи дар қоғази оддӣ тартиб додашуда, ки дар он штамп, санаи додан ва рақами ваколатнома вучуд надорад иштирок кардааст. Дар ваколатнома номгуӣ парвандае, ки дар он М.Б. бояд ҳулоса диҳад низ қайд нашудааст. Ваколатнома барои иштирок дар парванда, ки бояд 02.12.2013.сол баррасӣ шавад дода шудааст, ҳол он ки парвандаи мазкур 09.12.2013.сол баррасӣ шудааст (суди шаҳри Панҷакент).

Айнан ҳамин гуна ҳолат дар ваколатномаи ба намоянда Ҳ.М. додаи шӯъбаи васӣ ва парастори шаҳри Панҷакент барои иштирок дар баррасии парванда бо даъвои Р.Н. нисбати И.Н. (суди шаҳри Панҷакент), аз рӯи парванда бо даъвои Б.В. нисбати К.Н. дар бораи муайян кардани тартиби муошират бо кӯдак ҷой доранд (суди ноҳия Шаҳритуз).

Қариб дар тамоми ваколатномаҳо, ба истиснои ҳолатҳои алоҳида, бархилофи талаботи моддаи 56 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатҳои намояндагон, ки бо қонун пешбинӣ шудааст, қайд намешаванд.

Баъзан барои иштирок дар парванда намояндагоне роҳ дода мешаванд, ки ваколатнома надоранд.

Чунончи, аз рӯи парванда бо даъвои И.Х. нисбати Ҳ.Г. дар бораи муайян кардани вақт ва ҷойи муошират бо кӯдак, намояндаи Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдак А.М. дар парванда бе ваколатнома иштирок кардааст (суди ноҳияи Файзобод).

Айнан ба ҳамин гуна ҳолат дар парванда бо даъвои Р.М. нисбати Ю.И. (ноҳияи Файзобод), парванда бо даъвои Б.А. нисбати Т.С.

баррасӣ шудаанд (суди ноҳияи Шаҳритуз).

Аксар вақт дар протоколҳои маҷлиси судӣ ҳангоми муайян кардани шахсияти намояндагон санаи додани ваколатнома, рақами ваколатнома, ки дар асоси он намоянда амал менамояд қайд карда намешаванд.

Ҳангоми баррасии парвандаҳои бо тарбияи кӯдак алоқамандбуда бояд дар назар дошт, ки новобаста аз он ки аз ҷониби кадом шахс ба манфиати кӯдак даъво пешниҳод шудааст, мақомоти васӣ ва парасторӣ (Комиссияи оид ба ҳуқуқи кӯдак), ки бояд азназаргузаронии шароити зисти кӯдак ва шахсоро, ки барои тарбияи ӯ даъво мекунад гузаронад ва инчунин ба суд санади азназаргузаронӣ ва дар асоси он ҳулосаи худро роҷеъ ба моҳияти баҳс пешниҳод намояд, ба онҳо дар маҷмӯъ бо тамоми далелҳои бо парванда ҷамъоварда баҳо дода мешавад.

Дар сурати бо ҳулосаи мақомоти васӣ ва парасторӣ розӣ набудан суд, дар ҳалномаи худ асосҳои аниқе, ки дастрас намудааст, дарҷ менамояд.

Тавре омӯзиши парвандаҳои ба ҷамъбаस्तкунӣ пешниҳодшуда нишон медиҳанд, ки намояндагони мақомоти васӣ ва парасторӣ (Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдак) ба мурофияи судӣ бе ҳулосаҳои ҳаттӣ меоянд, дар бораи ҳолатҳои парванда ва тарафҳои баҳс огоҳ намешаванд, дар таҳлили далелҳо иштирок надоранд, ҳулосаҳои худро дар мурофияи судӣ асоснок намекунанд.

Масалан, намояндаи Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдаки ноҳияи Файзобод А.М. пурсидааст, ки даъвои М.А. нисбати М.Н. дар бораи муайян кардани вақт ва ҷойи муоширати бо 3 фарзанди ноболиғаш танҳо бо он асос қонеъ гардонид шавад, ки падару модар баробарҳуқуқанд. Тавре аз маводи парванда дида мешавад яке аз фарзандони онҳо Н.М. аллакай ба синни 10 солагӣ расидааст, аз ин лиҳоз пеш аз он ки фикру ақидаи худро марбут ба қонеъгардонии даъво ба суд баён намояд, намояндаи Комиссияи мазкур мебоист пешакӣ фикру ақидаи қудро дар хусуси бо падараш муошират кардан муайян месохт (суди ноҳияи Файзобод).

Бештари судҳо мавқеи ҳуқуқи мақомоти васӣ ва парасториро муайян намекунанд. Дар баъзе ҳолатҳо мақомоти васӣ ва парасторӣ ҳамчун шахси сеюм баромад карда, дар ҳолатҳои дигар танҳо баёнот дода, дар баъзе парвандаҳо фақат дар луқмапартоӣ иштирок намуда, фикру ақидаи худро дар хусуси қонеъ гардонидани даъво изҳор менамоянд.

Масалан, аз рӯи парванда бо даъвои Х.М. ва Х.Х. нисбати Б.С. дар бораи муайян кардани вақт ва тартиби муошират бо набераашон С. намояндаи шӯбаи маорифи ноҳияи Вахш А.З. дар мурофиаи судӣ ба сифати шахси сеюм иштирок намудааст.

Ҳангоми муайян кардани ҷойи зист ва тартиби муоширати падару модар бо кӯдак синну соли кӯдак, вазъи саломатии ӯ, дилбастагии ӯ ва ҳолатҳои дигар, ки метавонанд ба инкишофи ҷисмонии руҳии кӯдак таъсир расонанд, инкишофи маънавии кӯдак ба инобат гирифта мешавад. Ин танҳо дар ҳолате имконпазир мегардад, агар суд оمودасозии парвандаро ба муҳокимаи судӣ бо иштироки бевоситаи тарафҳо, намояндагони мақомоти васӣ ва парасторӣ ва дигар шахсони манфиатдор ҳаматарафа гузаронида, ҳолатҳои парванда бевосита, ҳамаҷониба ва дақиқ таҳлил карда шуда бошанд.

Дар бораи ҳаматарафа, объективона таҳлил намудани ҳолатҳои парвандае, ки дар ғоибии яке аз тарафҳо баррасӣ шудааст, гуфтан аз эҳтимол дур аст.

Парванда бо даъвои модаркалон Т.Д. ва падар Т.Ш. дар бораи муайян кардани тартиби муошират бо набераҳо С. ва М., ки дар шаҳри Душанбе бо модарашон Т.М. зиндагӣ доранд дар ғоибии ҷавобгар Т.М. баррасӣ шудааст. Ба маводи парванда ҳукми суди ш. Душанбе ҳамроҳ карда шудааст, ки тибқи он Т.М. бо моддаи 32 қ. 3-104 қ. 2 ҚЧ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муҳлати 16 сол бо маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум карда шудааст. Дар сурати ҷой доштани чунин ҳолат суд мебоист тамоми чорахоро баҳри муқаррар кардани ҷойи Т.М. ва иштироки ӯ дар мурофиаи судӣ меандешид (ноҳияи Шохмансури ш. Душанбе).

Суди ноҳияи Синоӣ шаҳри Душанбе аризаи даъвогии Р.И.-ро нисбати М.Ф. дар бораи муайян кардани тартиби муошират бо писараш Ф. баррасӣ намудааст. Дар мурофиаи суд манфиати даъвогарро адвокат К.Ю. намояндагӣ кардааст. Суд ҳатто муайян накардааст, ки чаро даъвогар ба мурофиаи судӣ ҳозир нашудааст, инчунин намояндаи даъвогар метавонад ба ҳамаи саволҳо марбут ба ҳолатҳои парванда ҷавоб диҳад. Дар баъзе мавридҳо агар намояндаи Мақомоти васоҷу ва парасторӣ ҷалб шуда бошанд ҳам, моддаи 59 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон риоя карда нашуда, бе пешниҳод намудани ваколатнома ё ин ки ваколатномае, ки ба суд пешниҳод карда мешавад ба талаботи моддаи 59 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҷавобгӯ намебошад ва ё муҳр надоранд, лекин дар маҷлиси судӣ намояндаҳо иштирок намуда, хулосаи худро медиҳанд.

Мисол, суди ноҳияи Ҳисор даъвои З.О. нисбати А.У. дар бораи муайян намудани ҷойи зисти фарзандонро ба истехсолоти худ 20 январӣ соли 2012 қабул намуда, 20 январӣ соли 2012 таъинот дар бораи оمودасозии парванда ба муҳокимаи судӣ қабул карда, 23 январӣ соли 2012 бошад таъинот оиди таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ қабул намуда, баррасии парвандаро ба рӯзи 27 январӣ соли 2012 таъин кардааст, яъне оمودасозии парвандаро ба муҳокимаи судӣ рӯякӣ гузаронида, бо иштироки намояндаи шуроӣ васоҷу ва парасторӣ мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Ҳисор И.Б. 27 январӣ соли 2012 парвандаро моҳиятан баррасӣ намудааст. Аммо аз маводҳои парванда дида мешавад, ки И.Б. дар мурофиаи судӣ бе ваколатнома ҳамчун намояндаи шуроӣ васоҷу ва парасторӣ мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Ҳисор иштирок намуда, баёноти додааст. Суди марҳилаи якум доираи ваколатҳои ӯро муайян накардааст.

Бар замми ин аз ваколатномае, ки бо парванда ҳамроҳ карда шудааст дида мешавад, ки он ба И.Б. ҳамчун намоянда барои дар баррасии парвандаи оилавии мазкур иштирок намудан ваколатдор карда шудааст, ки дар ин ваколатнома муҳлат ва санаи дода шуданаш зикр наёфтааст.

Ҳол он, ки мутобиқи қисми 1 моддаи 211 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар дар ваколатнома муҳлат нишон дода нашуда бошад, он эътибори худро дар давоми як соли пас аз санаи дода шуданаш нигоҳ медорад ва ваколатномае, ки санаи дода шуданаш зикр наёфтааст, эътибор надорад.

Суди ноҳияи Ҳисор оид ба даъвои П.С. нисбати Ф.Ҷ. ва шахси манфиатдор Шуроӣ васоҷу ва парасторӣ назди Ҳукумати ноҳияи Ҳисор оиди муқаррар кардани ҷойи зисти кӯдакон 20 сентябри соли 2013 таъинот дар бораи оمودасозии парванда ба муҳокимаи судӣ қабул карда, ба ҷавобгар барои пешниҳоди баёноти хаттӣ то рӯзи 9 январӣ соли 2012 муҳлат дода, ба итмом расидани ин муҳлатро интизор нашуда, санаи 16 декабри соли 2012 таъинот оиди таъин намудани парванда ба рӯзи 9 январӣ соли 2012 бароварда, ғуёе бо иштироки намояндаи шӯбаи васоҷути ноҳияи Ҳисор И.Б. парвандаро баррасӣ намудааст. Аммо дар ваколатнома И.Б. ҳамчун

намоянда барои дар баррасии парвандаи оилавӣ мазкур иштирок намудан ваколатдор карда нашуда (дар бланкаи пешниҳоднамуда ҷойи фамилия хат кашида шудааст), дар он муҳлат ва санаи дода шуданаш зикр наёфтааст.

Бо дарназардошти хусусиятҳои хоси ин парвандаҳо дуруст эътироф кардани таҷрибаи дар ғоибии яке аз тарафҳо баррасӣ намудани онҳо ба мувофиқи мақсад ба ҳисоб намеравад.

Ҳангоми баррасӣ ва ҳалли баҳс дар хусуси муайян кардани ҷойи зист ва тартиби муошират бо кӯдаке, ки падару модараш ҷудо зиндагӣ мекунанд, суд бархилофи талаботи қонунгузори оилавӣ фикру ақидаи кӯдаки ба синни 10 сола расидаро муайян намекунанд.

Фикру ақидаи кӯдаки ба синни 10 сола расида пеш аз ҳама аз тарафи мақомоти васӣ ва парасторӣ ҳангоми тартиб додани ҳулосаи асоснок, азназаргузаронии шароити маишию зист, ки дар асоси таъиноти суд дар рафти оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ ба амал мебароранд, бояд муайян карда шавад.

Масалан, бо ҳалномаи суди ноҳияи Шаҳритуз аз 21.06.2012 даъвои С.Х. нисбати Э.Х. дар бораи муайян кардани тартиби муошират бо 4 фарзанди ноболиғаш қонунгардониди шудааст. Ҳамаи 4 нафар фарзандон бо бобо ва модаркалонашон зиндагӣ доранд, аммо падари онҳо Э.Р. дар кучо - мебошад, суд муайян накардааст. Се нафар фарзандон: Э.Г. - соли таваллудаш 1997, Э.З. - соли таваллудаш 1999 ва Э.Т. – соли таваллудаш 2002 мебошад, яъне онҳо ба синни 10 солагӣ расидаанд. Аз ин лиҳоз суд вазифадор буд фикру ақидаи онҳоро марбут ба моҳияти баҳс муайян намуда, ба инобат гиранд, аммо ин талаби қонунро суд иҷро накардааст.

Дар муурофияи судӣ мақомоти васӣ ва парасторӣ ҳузур надошта, дар маводи парванда ҳулоса ва санадҳои азназаргузаронии шароити зист вучуд надорад.

Суди ноҳияи Ҳисор зимни оморасозии парвандаи оилавӣ бо даъвои З.О. нисбати А.У. дар бораи муайян намудани ҷойи зисти фарзандон 20 январи соли 2012 таъинот қабул намуда, дар он амалҳои зеринро аз қабилӣ даъват намудани ҷавобгар, супоридани нусхаи аризаи даъвогӣ ва фаҳмонидани ҳукуку уҳдадориҳои тарафҳоро нишон додасту ҳалос.

Ин ҳолат дар парвандаи оилавӣ аз рӯйи даъвои М.Қ. нисбати Н.Д. ва шахси манфиатдор Шурои васоят ва парастории шаҳри Норак дар бораи муошират бо кӯдак (суди шаҳри

Норак), дар парвандаи оилавӣ аз рӯйи даъвои К.Т. нисбати А.Н. оиди муошират бо кӯдакони ноболиғ (суди шаҳри Кӯлоб) ба ҷашм мерасанд.

А.Ш. намояндаи ваколатдори А.А. нисбати А.Ф. дар бораи бартараф намудани монеагӣ барои муошират намудан бо фарзанд бо аризаи даъвогӣ ба суди шаҳри Турсунзода рузи 18 июли соли 2013 мурочиат намудааст. Судя ҷиҳати оморасозии парванда 18 июли соли 2013 таъинот қабул карда, дар он нишон додааст, ки ба шахсони манфиатдор оид ба ҳолатҳои парванда пурсида, муайян карда шавад, ки муқобили даъво кадом норозигӣҳо мавҷуданд ва бо кадом далелҳо ин норозигӣҳо метавон тасдиқ намуд. Тавзеҳ дода шавад, ки то 31 июли соли 2013 ба суд мулоҳизаашонро бо далелҳои хаттӣ пешниҳод намоянд.

Дар баробари ин, рӯзи 22 июли соли 2013 дар хусуси таъини парванда ба муҳокимаи судӣ таъинот қабул карда, муҳокимаи парванда ба рӯзи 31 июли соли 2013 таъин карда, баррасӣ карда шудааст. Ин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ рӯякӣ гузаронида шудааст.

Ё ин, ки Р.О. нисбати М.М. оиди муқаррар намудани ҷойи зисти фарзандони ноболиғ, бартараф кардани муошират бо фарзанд бо аризаи даъвогӣ ба суди шаҳри Турсунзода рӯзи 29 апрели соли 2013 мурочиат намудааст. Судя ҷиҳати оморасозии парванда 17 майи соли 2013 таъинот қабул карда, дар он нишон додааст, ки ба ҷавобгар пешниҳод карда шавад, ки то 30 майи 2013-ум сол оид ба моҳияти талаби даъвои пешниҳодгардида баёноти хаттӣ худро пешниҳод намояд. Инчунин тарафҳо уҳдадор карда шаванд, ки рӯйхати шохидоне, ки оид ба ҳолатҳои парванда бояд дар маҷлиси судӣ пурсида шаванд, бо нишон додани ҷои истиқомати онҳо ва дигар далелҳоеро, ки барои парванда аҳамият доранд, ба суд пешниҳод намоянд.

Дар баробари ин, рӯзи 23 майи соли 2013 дар хусуси таъини парванда ба муҳокимаи судӣ таъинот қабул карда, муҳокимаи парванда ба рӯзи 30 майи соли 2013 таъин кардааст.

Баррасии парвандаҳо оид ба муқаррар намудани ҷойи зисти кудакон ва муайян кардани тартиби муошират бо кудак ба тақдири ояндаи ноболиғон вобастагӣ дорад. Аз ин лиҳоз ҳукук ва манфиатҳои онҳоро дар муурофияи судӣ бояд намояндаҳои мақомоти васоят ва парасторӣ Ҳимоя намоянд. Вале дар таъинотҳои оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ масъалаи даъвати намояндаҳои мақомоти васоят ва

парасторӣ ҳалли худро наёфта, парвандаҳо бе иштироки ин намоянда мавриди баррасӣ қарор дода шуда, қарорҳои судӣ қабул карда шудааст.

Суди шаҳри Турсунзода даъвои Қ.А. нисбати Қ.М. -ро оиди бартараф намудани монеагӣ барои муоширати падар бо фарзанд ва бобою биби бо набераашон ба истехсолоти худ 25 сентябри соли 2013 қабул намуда, 01 октябри соли 2013 оmodасозии парвандаро ба муҳокимаи судӣ рӯякӣ гузаронида, намояндаи мақомоти васоят ва парасториро, инчунин Қ.М. ва Қ.Р. -ро ҳамчун ҳамдаъвогар ба қор ҷалб накарда, бе иштироки онҳо дар ҳузури фақат даъвогар Қ.А. ва ҷавобгар Қ.М. 22 октябри соли 2013 парвандаро моҳиятан баррасӣ намудааст. Муоширати Қ.А.Р бо падару модараш (Қ.М ва Қ.Р) бо фарзандаш (набераашон) Қ.Р.А-07 августи соли 2011 санаи таваллудаш дар як моҳ ду маротиба, як ҳафта пас танҳо як рӯз-рӯзи якшанбе аз соати 10 рӯз то 16 муайян кардааст.

Тибқи талаботи қисми 2 моддаи 115 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шахсони иштирокчи парванда, инчунин намояндаҳо даъват бояд тарзе супурда шаванд, ки онҳо барои саривақт ҳозир шудан ба суд ва оmodагӣ ба парванда вақти кофӣ дошта бошанд, аммо хабарнома дар ҳар ҳолат на дертар аз се рӯз то оғози маҷлиси судӣ дастраси онҳо гардад.

Судҳо бошанд дар бисёр ҳолатҳо таъинот дар хусуси таъин намудани парванда ба муҳокимаи судиро як ё ду рӯз пеш аз баррасӣ намудани он қабул мекунанд.

Мисол: парвандаи оилавӣ бо даъвои М.Ю. нисбати М.М. дар бораи бартараф намудани монеа барои муоширати кӯдакон Суди шаҳри Қурғонтеппа 25 октябри соли 2012 аризаи даъвогӣ қабул карда шудааст, 25 октябри соли 2012 таъинот оиди оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ қабул карда шуда, то 7 ноябри соли 2012 барои пешниҳод намудани далелҳо ва норозигӣ муҳлат дода шудааст. 08 ноябри соли 2012 таъинот оиди таъини парванда ба муҳокимаи судӣ қабул намуда баррасии парвандаро ба рӯзи 9 ноябри соли 2012 таъин намудааст.

Суди ноҳияи Ҳисор даъвои С.Н. нисбати Т.Г. дар бораи муайян намудани тартиби муошират бо фарзанд ба истехсолоти суд 26 ноябри соли 2013 қабул карда, 6 декабри соли 2013 таъинот дар хусуси оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ қабул намуда, 15 декабри соли 2013 таъинот дар бораи таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ қабул карда, бар-

расии парвандаро ба рӯзи 18 декабри соли 2013 таъин намуда, онро моҳиятан баррасӣ намудааст.

Омӯзиши парвандаҳо нишон дод, ки дар баъзе мавридҳо судяҳо бар хилофи талаботи моддаи 156 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон таъинот оиди таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ набароварда, парвандаро баррасӣ менамоянд.

Масалан, даъвогар П.С. нисбати М.Р. дар бораи муошират бо кӯдак бо аризаи даъвогӣ ба суди шаҳри Норак санаи 19 январи соли 2012 муроҷиат карда, бо таъиноти маҷлиси судии суди шаҳри Норак аз 26 январи соли 2012 баррасии парвандаи мазкур бинобар аз даъво даст кашидани даъвогар қатъ карда шудааст. Дар маводи парванда таъинот оиди таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ тибқи талаботи моддаи 156 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд намебошад.

Ҷамъбасти, исбот намуд, ки мақомоти васоят парасторӣ ба баррасии парванда ҷалб карда нашуда, барои санҷидани шароити зиндагии кӯдак ва шахсонро, ки даъвои тарбия кардани ўро доранд аз тарафи суд тадбирҳо андешида нашуда, санади санҷишии бо тартиби муқарраршуда тартибдодашуда ва тасдиқнамудани мақомоти васоят парасторӣ доир ба шароити зиндагии шахсоне, ки даъвои тарбия гирифтани кӯдакро доранд нагирифта, ин парвандаҳоро дар муҳлатҳои кӯтоҳтарин мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Масалан, даъвогар Я.Ш. нисбати Я.Г. оиди ҳуқуқи муоширати волидон бо кӯдак ба суди шаҳри Қурғонтеппа муроҷиат намудааст. Парванда ба истехсолоти суд 2 сентябри соли 2013 ворид гардида, бе гирифтани санади санҷишии бо тартиби муқарраршуда тартибдодашуда ва тасдиқнамудани мақомоти васоят парасторӣ доир ба шароити зиндагии тарафҳо ва бе ҷалб намудани намояндаи мақомоти васоят парасторӣ, дар муддати 9 рӯз, яъне 12 сентябри соли 2013 баррасӣ гашта, бо ҳалнома даъво қонеъ гардонид шуда, барои муошират ва дидорбинӣ намудани Я.Ш бо фарзандаш Я.М. 02.10.2008с. санаи таваллудаш аз рӯзи шанбе соати 09-00 то якшанбеи соати 09-00 дақиқа, барои гирифта бурдан, гашту гузор намудан, бо падар дар ҷойҳои фарҳангӣ, фароғати вақт муқаррар карда шуда, модари кӯдаки ноболиғ Я.Г. уҳдадор карда шудааст, ки барои муоширати падари кӯдак Я.Ш. ҳар рӯзи шанбе аз соати 09-00 то якшанбеи соати 09-00 дар ҷойи

муайяннамудаи тарафҳо монеагӣ накарда, дар вақти муайяншуда кӯдакро ба Я.Ш. супорида, баъди ба охир расидани муошират ӯро қабул намояд.

Тибқи талаботи моддаи 158 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокимаи парвандаҳои оилавӣ дар маҷлиси судӣ бо огоҳонидани ҳатмии шахсони иштирокчиҳои парванда оид ба маҳал ва вақти маҷлиси судӣ сурат мегирад.

Аммо на ҳама вақт талаботи ин меъёри ҳуқуқӣ ба иҷро расонида шудааст.

Масалан, М.М., М.М., М.М. нисбати Қ.Ш. оиди бартараф кардани монеагӣ барои муошират бо кӯдак ба суд бо даъво бо он асос мурочиат кардаанд, ки духтарашон М.С. бо ҷавобгар Қ.Ш. бо тариқи мусулмонӣ ақди никоҳ баста, аз зиндагии якҷоя соҳиби як фарзанд Ш.Ш. санаи таваллудаш 21 августи соли 2002 шуда, соли 2010 духтарашон вафот кардааст, аз суд хоҳиш намудаанд, ки монеагии ҷавобгар бартараф карда шуда, дар як моҳ ду маротиба дар рӯзҳои шанбе ва якшанбе муошират бо набераашон муқаррар карда шавад.

Бо ҳалномаи суди н. Нуробод аз 4 октябри соли 2013 даъвогарон метавонанд аз соати 09-00 дақиқаи шанбе то соати 16-00 дақиқаи якшанбеи дуюм ва чоруми ҳар моҳ дар ҳонаи истиқоматии худ воқеъ дар деҳаи «совхозии Ф. Саидов»-и ноҳияи Бохтар бо набераи ноболиғи худ Ш.Ш. санаи 21 августи соли 2002 таваллудаш муошират намоянд.

Суд масъалаи бе иштироки ҷавобгар Қ.Ш. ва ҳамдаъвогар М.М. баррасӣ намудани парвандаро муҳокима накарда ва дар ин бобат дар маҷлиси судӣ таъинот набаровардааст. Яъне, парвандаи оилавию бо сабабҳои номаълум дар ғайби ҷавобгар ва ҳамдаъвогар баррасӣ намуда, ҳалнома баровардааст.

Бинобар иҷронашаванда будан ва ҳолатҳои зикргардида бо қарори коллегияи судӣ оид ба паравандаҳои оилавии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 декабри соли 2013 ҳалномаи мазкур бекор карда шудааст. Мутобиқи талаботи қисми 3 моддаи 198 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалнома дар доираи талаботи пешниҳоднамудаи даъвогар қабул карда мешавад.

Ҳолатҳои ба чашм расиданд, ки ин меъёри ҳуқуқи мурофиавӣ ба иҷро расонида нашудааст.

Масалан, М.М., М.М., М.М. нисбати Қ.Ш. оиди бартараф кардани монеагӣ барои муошират бо кӯдак ба суд бо даъво мурочиат на-

муда, аз суд хоҳиш намудаанд, ки монеагии ҷавобгар бартараф карда шуда, дар як моҳ ду маротиба дар рӯзҳои шанбе ва якшанбе муошират бо набераашон муқаррар карда шавад. Суди марҳилаи якум бошад, бар хилофи талаботи ин модда амал намуда, бе мавҷуд будани талаби даъво оиди муайян намудани ҷойи муошират бо ҳалномаи худ ҷойи муоширати даъвогарон М. бо кӯдаки ноболиғ Ш.Ш. дар ҳонаи истиқоматии даъвогарон воқеъ дар деҳаи «совхозии Ф.Саидов»-и ноҳияи Бохтар муайян кардааст (суди ноҳияи Нуробод).

Моддаи 327 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои овардани шикоят бо ҳалномаи судӣ як моҳ аз рӯзи супоридани ҳалномаи асоснок ба тарафҳо муқаррар кардааст.

Натиҷаи омӯзиш нишон дод, ки судҳо дар баъзе ҳолатҳо муҳлати шикоятро барои тарафҳо 10 шабонарӯз муайян менамоянд.

Масалан, суди шаҳри Қурғонтеппа бо ҳалнома аз 22 июли соли 2013 даъвои Қ.Н-ро нисбати Т.З. дар бораи муқаррар намудани ҷойи зисти фарзанд қоненъ намуда, барои овардани шикоят ба тарафҳо 10 шабонарӯз муҳлат додааст.

Қонун ба даъвогар ҳуқуқи аз даъво даст кашидан, эътирофи даъво аз ҷониби ҷавобгар, имконияти бастанӣ созиши ошӣ, инчунин ҳолатҳои даъворо бе баррасӣ монданро пешбинӣ намудааст.

Қаъ намудани баррасии парванда аз сабаби аз даъво даст кашидани даъвогар ва бастанӣ созиши ошӣ дар моддаи 225 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст.

Тартиби аз даъво даст кашидан ва созиши ошӣ тарафҳо, дар моддаҳои 176 ва 177 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда шудааст. Аммо, мутаасифона новобаста ба он, ки ба судяҳо ҳангоми қаъ намудани истехсолоти парванда аз сабаби аз даъво даст кашидани даъвогар ва бастанӣ созиши ошӣ ҳатогии норасогии ҷойдошташон нишон дода шуда бошад ҳам, вале ҳолатҳои ба чашм мерасанд, ки судяҳои ҷумҳурӣ талаботи оддитарини моддаҳои дар боло зикргардидаи КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя намеkunанд.

Ба ғайр аз ин, тибқи талаботи қ.1 моддаи 176 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи эътирофи даъво аз ҷониби ҷавобгар ба суд аризаи ҳатӣ пешниҳод карда мешавад, ки он дар протоколи маҷлиси судӣ зикр мегардад.

Судяҳо пешбурди парвандаро бинобар аз даъво даст кашидани даъвогар қаъ на-

муда, талаботи моддаи 176 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя накарда, баъзан оқибати аз даъво даст кашиданро, ки бо моддаи 226 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст нафаҳмонда, дастхате, ки бояд ба маводи парванда замима шавад, талаб намекунанд.

Масалан, бо таъиноти маҷлиси судии ссуди ноҳияи И.Сомонии шаҳри Душанбе аз 07.09.2012с. бинобар аз даъво даст кашидани даъвогар пешбурди парванда бо даъвои М.А. нисбати М.Н. дар бораи муайян кардани ҷойи зисти писару духтари ноболиғашон қатъ карда шудааст. Суд бархилофи талаботи қ.1 моддаи 176 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба протоколи маҷлиси судӣ мазмунӣ аризаи даъвогӣ ва қатъ кардани пешбурди парвандаро ворид накарда, инчунин бархилофи талаботи қ.2 моддаи 176 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон оқибати аз даъво даст кашидан ва қатъ кардани пешбурди парвандаро нафаҳмонда, дастхатро дар бораи фаҳмондани қатъ кардани пешбурди парванда, ки бо моддаи 226 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, нағирифтааст.

Ё ин ки бо таъиноти маҷлиси судии суди ноҳияи Файзобод аз 18.03.2013с. солпешбурди парванда бо даъвои А.Х. нисбати Г.А. дар бораи гирифтани духтараш ва муайян кардани ҷойи зисти кӯдак бо ӯ бинобар аз даъво даст кашидани даъвогар қатъ карда шудааст.

Суд, аз даъво даст кашиданро қабул намуда, ҳамзамон ба А.Х. оқибати аз даъво даст кашидан ва қатъ кардани пешбурди парванда, ки бо моддаи 226 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, нафаҳмондааст, ки дар ин бора мавҷуд набудани дастхат дар бораи фаҳмондани мазмунӣ моддаи 226 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба маводи парванда ҳамроҳ карда мешавад, шаҳодат медиҳад. Дар протоколи маҷлиси судӣ низ қайд дар бораи он ки ба даъвогар мазмунӣ моддаи 226 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон фаҳмонда дода шудааст, вучуд надорад.

Моддаи 227 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои бе баррасӣ монандани аризаи даъвогиро пурра пешбинӣ кардааст.

Тибқи банди 6 моддаи 227 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад агар даъвогаре, ки дар ғоибии ӯ баррасӣ намудани парвандаро хоҳиш накарда бошад, баъди дубора даъват намудан низ ба суд ҳозир нашуда бошад ва ҷавобгар моҳиятан баррасӣ намудани парвандаро талаб накарда бошад, асос барои бе баррасӣ монандани ариза шуда метавонад.

Аммо омузиши паравандаҳо нишон дод, ки баъзе судяҳо ҳангоми баровардани таъинот дар бораи бе баррасӣ монандани аризаҳо ба вайрон кардани талаботи қонун роҳ медиҳанд.

Яъне, судяҳо барои ба тариқи лозима дар бораи вақт ва ҷои баррасии судӣ огоҳонидани тарафҳо чораҳои зарурӣ намеандешанд.

Аз дастхатҳое, ки дар парвандаи граҷданӣ мавҷуд ҳастанд, маълум нест, ки онҳоро қай супоридаанд ва баррасӣ судӣ қай таъин шудааст, ҳол он ки тибқи моддаи 115 КМГ ҚТ, ба шахсон иштирокчии парванда, инчунин намояндаҳо хабарнома на дертар аз се рӯз то огоҳии маҷлиси судӣ дастраси онҳо бояд гардад.

Тартиби огоҳиномаҳои судӣ ва даъват ба суд бо меъёрҳои боби 10 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда мешавад, ки инро дар баъзе ҳолатҳо судяҳо аз мадди назар дур сохтаанд.

Мисол: Суди ноҳияи Ҳисор даъвои Ҳ.Ҳ. нисбати З.С. дар бораи муошират бо фарзандон рӯзи 2 апрели соли 2013 ба истеҳсолоти суд қабул намуда, рӯзи 16 апрели соли 2013 таъинот оиди оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ қабул карда шудааст.

6 майи соли 2013 таъинот дар бораи таъини парванда ба муҳокимаи судӣ қабул карда, баррасии парвандаро ба рӯзи 10 майи соли 2013 таъин намудааст.

Дар қабати маводҳои парванда котиби маҷлиси судӣ дар санаи 09 майи соли 2013 маълумотнома тартиб додааст, ки ғӯё бо тариқи телефон ба даъвогар оид ба вақт ва маҳалли баррасии парванда огоҳ намудааст. Оиди он ки ҷавобгар З.С. оид ба вақт ва маҳалли баррасии парванда огоҳ карда шудааст, ягон маълумот мавҷуд нест.

10 майи соли 2013 ба рӯзи 16 майи соли 2013 баррасии парванда мавқуф гузошта шудааст ва котиби маҷлиси судӣ боз ҳамин гуна маълумотнома дар санаи 15 майи соли 2013 тартиб додааст, ки ғӯё ба рӯзи 16 майи соли 2013 даъвогар хабардор карда шудааст. 16 майи соли 2013 бо таъиноти маҷлиси судӣ парвандаи мазкур бинобар ҳозир нашудани даъвогар бе баррасӣ монанда шудааст.

Ҳамин ҳолатҳо дар парванда бо даъвои Х.Г. нисбати Т.М. ва Т.Г. дар бораи муайян намудани ҷойи зисти кӯдак (суди ноҳияи Ҳисор), ё бо даъвои Р.Н. нисбати Р.И. (суди ноҳияи Бохтар), парвандаи оилавӣ бо даъвои Н.С. нисбати Н.М. (суди шаҳри Истаравшан).

Вобаста ба ҳуқуқи падар ё модаре, ки аз

кӯдак чудо зиндагӣ мекунад дар бораи муошират бо ӯ, инчунин зарурати ҳифзи ҳукуку манфиати ноболиғ ҳангоми муошират бо яке аз волидонаш, суд бо дарназардошти ҳолатҳои ҳар як парвандаи мушаххас бояд тартиби чунин муомилотро (вақт, ҷой, давомнокии муомилот ва ғ.) муайян намуда, дар қисми хулосавии ҳалномаи худ дарҷ намояд. Бояд қайд кард, ки чунин муомилот на танҳо ҳангоми вохӯрии яке аз волидайнӯ кӯдак, балки дар дигар шаклҳо (ғўфтуғўй телефонӣ, мукотибот ва ғ.). сурат гирад.

Аммо ҳолатҳои ҷойдоранд, вақте ки дар ҳалнома ҷойи муоширати падар ё модар бо фарзандаш муайян карда нашудааст.

Суди ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе дар ҳалнома муқаррар кардааст, ки ҷавобгар Т.И. бо се фарзанди ноболиғи худ рӯзҳои шанбе ва якшанбе аз соати 12 то соати 16 вомахӯрад, ҳамзамон ҷойи муоширати падар бо фарзандон муайян карда нашудааст. Ё дар ҳалномаҳо бо даъвои Т.Н. нисбати Ф.Ш. дар бораи муайян кардани вақт ва ҷойи муошират бо кӯдак Ф, соли таваллудаш 2012; бо даъвои Н.Р. нисбати Б.С. дар бораи тартиби муошират бо писараш С., суд ҷойи муоширатро чунин қайд намудааст: « бо мувофиқа бо тарафҳо».(суди н. Фирдавси).

Тибқи талаботи қ. 5 моддаи 202 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми даъворо эътироф намудани ҷавобгар дар қисми асосноккунии ҳалнома метавонад танҳо оид ба эътирофи даъво ва аз ҷониби суд қабул гардидани он зикр карда шавад

Чунончӣ, аз рӯйи парванда бо даъвои А.А. ва К.М. нисбати У.З. дар бораи муайян кардани тартиби муошират бо писарони хурдсолар, суд дар қисми асосноккунии ҳалнома танҳо даъворо эътироф намудани ҷавобгар ва аз ҷониби суд қабул гардидани он зикр кардасту ҳалос.

Ҳол он ки дар қисми хулосавии ҳалнома суд дар бораи қисман қонест кардани талабҳои даъвогии даъвогарон А.А. ва К.М. дарҷ намудааст, аз ин лиҳоз суд даъворо дар ҳаҷми пурраш қонест нагардониди мебоист дар қисми асосноккунии ҳалнома асоснок намояд, ки ҷаро ба чунин хулосаи пурра нею, балки қисман қонест гардонидани талабҳои даъвогии даъвогарон омадааст.

Ҳолатҳои ба ҷашм мерасанд, ки судяхҳо талаботи қонунгузории мурофиавиро оиди он, ки ҳангоми даст кашидани даъвогар аз қисми талабҳои даъвогӣ ва қатъ кардани пешбур-

ди парванда дар ин қисм, суд нисбати қисми талабҳои даъвогӣ ҳалнома, дар қисми даст кашидани даъвогар аз қисми талабҳои даъвогӣ ва қатъ кардани пешбурди парванда дар ин қисм таъинот мебарорад, мадди назар мекунад.

Чунончӣ, А.А. ба суд бо даъво нисбати Ҳ.С. дар бораи бекор кардани ақди никоҳ, тақсими манзили истиқоматӣ ва молу мулки муштарак, муайян кардани ҷойи зисти 5 нафар фарзанди ноболиғ бо ӯ муроҷиат кардааст. Пеш аз огози мурофиаи судӣ А.А. ба суд бо ариза дар бораи даст кашидан аз қисми талабҳои даъвогӣ дар хусуси тақсимои молу мулки дар манзили истиқоматӣ буда ва муайян кардани ҷойи зисти фарзандон бо ӯ муроҷиат намудааст. дар мурофиаи судӣ даъвогар инчунин ҷиҳати тағйир додани талабҳои даъвогии худ қайд намуда пурсидааст, ки даъво танҳо дар қисми тақсимои манзили истиқоматӣ ҳаллу фасл карда шавад.

Аммо ҳангоми баровардани ҳалнома суд дар қисми хулосавии ҳалнома саҳван дар бораи қисман қонест гардонидани талабҳои даъвогии А.А. нисбати Ҳ.С. дар ҳаҷми пурраш, яъне дар бораи бекор кардани ақди никоҳ, тақсими молу мулки муштарак, муайян кардани ҷойи зисти фарзандонро қайд намудааст. Суд даъвои А.А.-ро дар қисми бекор кардани ақди никоҳ, тақсими манзили истиқоматӣ қонест гардонидани бо ҳамин пешбурди парвандаро дар қисми муайян кардани ҷойи зисти фарзандон ва тақсими молу мулки муштарак дар манзили истиқоматӣ буда бинобар даст кашидани даъвогар аз даъво қатъ намудааст, ҳол он ки суд мебоист дар ин қисм таъинот барорад. Суд пешбурди парвандаро бинобар даст кашидани даъвогар аз даъво қатъ намуда, ҳамзамон ба даъвогар мазмуни моддаи 226 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон фаҳмонда навода аз ӯ дар ин қисм дастхат нагирифтааст, (суди ноҳияи Файзобод).

Мутобиқи талаботи моддаи 227 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон асоси бе баррасӣ монандани даъво он мегардад, агар даъвогаре, ки дар ғоибии у баррасӣ намудани парвандаро хоҳиш накарда бошад, баъди дубора даъват намудан низ ба суд ҳозир нашуда бошад ва ҷавобгар моҳиятан баррасӣ намудани парвандаро талаб накарда бошад. Дар ин бобат бояд дар таъиноти дар бораи бе баррасӣ монандани даъво низ асоснок карда шавад.

Аммо омӯзиши парвандаҳои ба ҷамъбаस्तкунӣ пешниҳодгардида нишон дод, ки судҳо аризаҳои даъвогиро бо асосҳои зербанди 6 қисми 1 моддаи 227 КМГ Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар бораи дар ғоибии ҷавобгар ҳаллу фасл накардани парванда бе баррасӣ гузошта, дар протоколҳои маҷлиси судӣ маълумот дар бораи ҳузур доштани ҷавобгар дар муурофияи судӣ қайд накарда, шахсияти онҳоро муқаррар нанамуда, муайян намесозанд, ки оё онҳо дар хусуси дар ғоибии онҳо баррасӣ намудани парванда розӣ мебошанд ё не. Вайронкунии дар боло зикргардида қонунӣ ва асоснок будани таъинотҳои судиро зери шубҳа мегузоранд.

Чунин ҳолатҳо аз рӯи парванда бо даъвои М.И. нисбати Ҳ.П. дар бораи муайян кардани вақт ва ҷойи муошират бо фарзандон (судии ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе); аз рӯи парванда бо даъвои А.О. нисбати Б.Р. (судии ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе) низ дида мешаванд.

Ё ин ки бо таъиноти маҷлиси судӣ аз 25.02.2013с. бо асосҳои зербанди 6 қисми 1 моддаи 227 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон аризаи даъвогии Н.М.С нисбати Г.Н. бораи муайян кардани вақт ва ҷойи муошират бо писараш Р. бе баррасӣ монанда шудааст. Ба протоколҳои маҷлиси судӣ аз 18.02.2013с. ва 25.02.2013с. танҳо даъватномаҳои судӣ ба номи даъвогар Н.М. замима шудаасту ҳалос. Аммо дар даъватномаҳои мазкур имзои Н.М. дар бораи гирифтани он вучуд надорад, дар парванда ягон маълумот дар бораи он ки Г.Н. дар бораи ба суд ҳозир шудан огоҳ карда шудааст, вучуд надорад (судии ноҳияи Шохмансури шаҳри Душанбе).

Суд даъвои Б.Р. нисбати А.А., даъвои У.М. нисбати М.О., даъвои О.Г. нисбати О.С.-ро бе баррасӣ монанда, дар таъинот зербанди қисми 1 моддаи 227 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки дар асоси он парвандаро бе баррасӣ гузоштааст, қайд накардааст (судии ноҳияи Вахш).

Ба ҳайати иштирокчиёни муурофия аз рӯи парванда бо баҳсҳо дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдак бо яке аз волидайн мақомоти васоят ва парасторӣ, ки бо Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иштирокчиёни ҳатмии муурофияи судии бо тарбияи ноболиғон алоқамандбуда, мансуб мебошад, ҷалб карда мешавад. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти васӣ ва парасториро марбут ба тартиб додани санади азназаргузаронӣ ва дар асоси он додани ҳулоса роҷеъ ба баҳс вазифадор месозад.

Мақомоти васоят ва парасторӣ ҳулосаи ҳудро танҳо дар асоси супориши суд медиҳад,

ки дар он ҳатман саволҳои мушаххасе, ки нисбатан суд таваҷҷӯҳ зоҳир менамояд ва бояд ҷавобҳои аниқ дода шаванд инъикос меёбанд. Муҳимтарини ин саволҳо чунин аст: ба қадме аз волидайн кӯдак барои зистан (тарбия гирифтани) бояд дода шавад. Мақомоти васӣ ва парасторӣ дар асоси ҳулоса фикру ақидаи ҳудро ҳамчун мақомоти дар масъалаи тарбия салоҳиятдор буда мегузорад.

Аз рӯи парванда танҳо як ҳулоса дода мешавад, новобаста аз он ки азназаргузаронии шароити тарбияи оилавии кӯдак дар суроғаҳои гуногун анҷом ёфтааст. Ҳулоса аз ҷониби ҳамон мақомоти васӣ ва парасторӣ тартиб дода мешавад, ки ба он суд дар бораи гузаронидани азназаргузаронӣ супориш додааст. Ҳулосаи мақомоти васоят ва парасторӣ аз рӯи баҳси мавриди баррасӣ қарор дода шуда дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдак бо яке аз волидонаш яке аз далелҳои парванда мебошад.

Тавре омӯзиши парвандаҳо нишон медиҳад, судҳо дар рафти оморасозии парванда ба муҳокимаи судӣ таъинот дар бораи гузаронидани азназаргузаронии шароити зист ва додани ҳулосаи асоснок бо қайди масъалаҳои мушаххас намебароранд ва баъзан танҳо бо ирсоли мактуб ба мақомоти дахлдори васӣ ва парасторӣ маҳдуд мегарданду ҳалос.

Масалан, аз рӯи парванда бо даъвои Б.З. нисбати Э.Т. аз рӯи парванда бо даъвои Х.Х. нисбати М.С. аз рӯи парванда бо даъвои М. М.Т. нисбати А.А. ва А.Д. аз рӯи парванда бо даъвои Ғ.М. нисбати Н.У. аз рӯи парванда бо даъвои Т.Д. нисбати М.О. ва дигарон дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдакон, суд ба ҷойи баровардани таъинот танҳо бо ирсоли мактуб ба мақомоти дахлдори васӣ ва парасторӣ маҳдуд гардидааст.

Санадҳои азназаргузаронии шароити зист ва ҳулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ дар варақаҳои оддӣ тартиб дода шуда, муҳр гузошта нашудааст.

Чунончӣ, санадҳои азназаргузаронии шароити зист ва ҳулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ н.Ғонҷӣ аз рӯи парванда бо даъвои А.Б. нисбати С.Р. дар бораи гирифтани ҳудронаш С.Д. ва С.С. ва муайян кардани ҷойи зисти кӯдакон бо ӯ бо муҳр тасдиқ карда нашудаанд.

Ҳамин гуна санадҳои азназаргузаронии шароити зист ва ҳулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ ноҳияи Ғонҷӣ аз рӯи парванда бо даъвои Ғ.М. нисбати Қ.З. дар бораи ба тарбияи

ӯ додани 2 наберааш аз рӯи парванда бо даъвои Х.Г.С нисбати З.Т.А аз рӯи парванда бо даъвои Н.А нисбати Н.М. Хулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ бояд аз тарафи роҳбари мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ё ваколатдор шахси мансабдори тобеи он, ки ба души ӯ ба амалбарории фаъолият оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдак воғузор карда шудааст, имзо мегардад. Ин талаботи қонунро низ баъзан судяҳо мадди назар месозанд.

Масалан, аз рӯи парванда бо даъвои Н.А. нисбати Н.М. дар бораи муайян кардани ҷойи зисти кӯдак; аз рӯи парванда бо даъвои М.Ю. нисбати Ш.З. дар бораи гирифтани кӯдак ва муайян кардани ҷойи зисти кӯдак бо ӯ; аз рӯи парванда бо даъвои Х.Г. ва дигарон хулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ аз тарафи роҳбари мақомоти ҳокимияти маҳаллии ноҳияи Ғонҷӣ имзо карда нашудааст.

Аз рӯи парванда бо даъвои М.Ю. нисбати Ш.З. дар бораи гирифтани кӯдак ва муайян кардани ҷойи зисти кӯдак бо ӯ аз рӯи парванда бо даъвои Н.А. нисбати Н.М. дар хулосаҳо на танҳо имзои роҳбари мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ вучуд надорад, балки имзои сардори шӯъбаи васӣ ва А.З. аз ҷониби шахси дигар гузошта шудааст. Ҳолатҳое ба ҷашм мерасанд, вақте ки судяҳо мактубҳоро ба мақомоти васӣ ва парасторӣ барои гузаронидани азназаргузаронӣ ва додани хулоса рӯякӣ ирсол менамоянд, ва шаҳодати ин ҳолате мегардад, ки судяҳо парвандаро ба баррасии судӣ бе интизории воридоти санадҳои азназаргузаронӣ ва хулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ таъин мекунанд.

Чунончӣ, парвандаҳои зерин ба баррасии судӣ бе интизории воридоти санадҳои азназаргузаронӣ ва хулосаҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ таъин гардидаанд: аз рӯи парванда бо даъвои Б.З. нисбати Э.Т. аз рӯи парванда бо даъвои Т.Л. нисбати М.О. аз рӯи парванда бо даъвои Ш.О. нисбати У.Л. аз рӯи парванда бо даъвои Н.М. нисбати Б.Г. ва ғ..

Судяҳо барои иштирок кардан дар мурофиаи судӣ намояндагони мақомоти васӣ ва парасториро аз рӯи ваколатномаҳои онҳо, ки дар онҳо муҳр вучуд надоранд роҳ медиханд.

Масалан, аз рӯи парванда бо даъвои Б.М. нисбати О.Ч. дар бораи гирифтани духтараш М. ва муайян кардани ҷойи зисти кӯдак бо ӯ дар ваколатнома ба номи намояндаи мақомоти васӣ ва парасторӣ Ё.М. муҳр вучуд надорад. Дар ваколатномаҳо ба номи Ё.М. аз рӯи пар-

ванда бо даъвои А.Б. нисбати С.Р. дар бораи гирифтани кӯдак ва муайян кардани ҷойи зисти онҳо бо ӯ аз рӯи парванда бо даъвои А.Л. нисбати С.С., Н.Н., Х.Г. нисбати З.Т. аз рӯи парванда бо даъвои М.Ю. нисбати Ш.З. ва ғ. низ муҳр гузошта нашудааст.

Суд парвандаҳоро дар бораи тартиби муоширати падару модари ҷудо зинагонӣ мекарда бо фарзандон мақомоти васӣ ва парасториро вазифадор намесозад, ки азназаргузаронии шароити маишию зистани падару модарро, ки даъвои муошират бо кӯдак дар ҷойи зисти худ мекунанд, анҷом диҳанд, ҳол он ки мақсади азназаргузаронӣ пеш аз ҳама муайян кардани масъалаи ҷиҳати мавҷуд будани шароити дуруст барои муошират бо кӯдак ва вучуд надоштани ягон гуна монеагӣ зидди чунин муошират, мебошад.

Масалан, бо ҳалномаи суд аз 07.08.2012с. даъвои Ҳ.Т., Ҳ.М. ва С.Х. нисбати Г.А. дар бораи тартиби муошират бо кӯдак ва набераҳоро қонунгардонидаст. Бо ҳалнома қарор карда шудааст, ки падар, бобо ва модаркалон бо кӯдак ва набераҳо дар муддати 2 рӯз дар ҷойи зисти худ муошират мекунанд. Нофаҳмо аст, ки суд ҳангоми қабули чунин ҳалнома чиро дастрас кардааст, зеро дар маводи парванда санади азназаргузаронии шароити зист ва хулосаи мақомоти васӣ ва парасторӣ вучуд надорад. Баъзан ҳолатҳое ба ҷашм мерасанд, ки бар ҷойи санади азназаргузаронии шароити зисти падару модаре, ки даъво ҳуқуқи муошират кардан бо кӯдакони мекунад ва хулосаи мақомоти васӣ ва парасторӣ марбут ба масъалаи мазкур судяҳо аз мақомоти васӣ ва парасторӣ иқтибосҳои қарорҳоеро, ки ҳатто муҳр гузошта нашудаанд, қабул мекунанд. Ба ғайр аз ин, дар ягон парвандаи гуруҳи мазкур ҳуди қарорҳои мақомоти васӣ ва парасторӣ вучуд надоранд.

Вобаста ба ҳолатҳои гуногун баъзе падару модар ба модаркалону бобо ҷиҳати воҳӯрдан бо набераҳои онҳо монеагӣ эҷод мекунанд. Марбут ба ин масъала мақомоти васӣ ва парасторӣ ваколатдор карда шудааст, ки метавонад падару модарро (яке аз онҳоро) бобати монеагӣ накардан барои муоширати хешовандони наздик бо кӯдак вазифадор созад. (қисми 2 моддаи 67 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Тартиби муоширати онҳо (вақт, ҷой, давомноқӣ) дар ҳолатҳои мазкур бо қарори мақомоти васӣ ва парасторӣ муайян карда мешавад. Ҳангоми аз тарафи падару модар иҷро накардани қарори

мақомоти васӣ ва парасторӣ модаркалон, бобо, бародарон, хоҳарон ё ҳуди мақомоти васӣ ва парасторӣ мутобиқи б.3 моддаи 67 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд ба суд дар бораи бартараф кардани монеагӣ оид ба мумоила бо кӯдак муроҷиат намоянд. Суд баҳси мазкурро бо дарназардошти фикру ақидаи кӯдак ҳаллу фасл менамояд, аммо баъзан суд инро мавриди баррасии чунин баҳсҳо мадди назар мекунад.

Чунончӣ, масалан, Ф.Т. ва Ҷ.Х. ба суд бо даъво нисбати Б.Н. ва Б.М. дар бораи бартараф кардани монеагӣ оид ба тартиби муошират бо набераҳояшон Ҷ санаи таваллудаш соли 2011 ва Н. санаи таваллудаш соли 2012, ки бо қарори мақомоти васӣ ва парастории маҳаллии ноҳияи Ғонҷӣ аз 08.04.2013с. муайян карда, муроҷиат намудаанд.

Тавре аз иқтибоси ба маводи парванда замишуда дида мешавад, мақомоти васӣ ва парасторӣ қарор кардааст, ки ҳар ҳафта аз рӯзи шанбе то рӯзи якшанбе кӯдакон дар ҷойи зисти модаркалону бобо меистанд.

Суд дар ҳалнома дар бораи бартараф кардани монеагӣ оид ба мумоила бо кӯдакони қайд накарда, танҳо «ҷавобгарон Б.Н. ва Б.М. ўҳдадор карда шаванд, ки тибқи қарори Шӯрои Шӯбаи васоят ва парастории назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Ғонҷӣ ба даъвогарон барои муошират намудан ба фарзандон иҷозат диҳад» дарҷ намудааст.

Судя чунин ҳалнома бароварда, ҳамзамон ба иқтибоси қарори мақомоти васӣ ва парастории маҳаллии н.Ғонҷӣ аз 08.04.2013с., ки тартиби муоширати кӯдакони хурдсолро бо модаркалону бобояшон дар рӯзҳои шанбею якшанбе муқаррар кардааст, баҳо намодааст. Инчунин суд ҳангоми баровардани ҳалномаи худ андеша накардааст, ки дар лаҳзаи қабули чунин қарор Ф.Ҷ. 2 сола, Н. бошад 1 сола мебошанд ва онҳо чи тавр бе модари худ муддати 2 рӯз меистанд. Ба ғайр аз ин суд чунин саволҳоро, ки оё модаркалону бобо шароити дуруст доранд, ягон гуна монеа барои муошират мавҷуд мебошад ё не, муайян накардааст.

Дар рафти мурофияи судӣ ҷавобгар Б.Н. муқобили даъво баромад карда пурсидааст, ки талабҳои даъвогии даъвогарон беқаноат монанд шаванд. Дар аризаи муқобили даъво ва дар мурофияи судӣ ҷавобгар вачҳҳои худро зидди қонегардонии талабҳои даъвогӣ пеш овардааст, ки суд онҳоро мавриди санҷиш қарор намодааст.

Суд бархилофи талаботи моддаи 202 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалномаи худ ягон гуна асос оид ба рад кардани вачҳҳои ҷавобгар Б.Н. наоварда, инчунин ҳалномаро низ асоснок накардааст.

Протоколи маҷлиси судӣ, яке аз ҳуҷҷатҳои асосии мурофиявӣ ба ҳисоб рафта, эътибори ҷиддӣ надодан ба ин ҳуҷҷат дар таҷрибаи судӣ ғайриимкон аст. Дар протокол бояд ҳамаи маълумотҳои муҳим оид ба баррасии парванда ё гузаронидани амалиёти ҷудогонаи мурофиявӣ бо ҳамон тартиб, ки дар маҷлиси судӣ ба амал омадааст, инъикос гардад.

Тарзи тартиб додани протокол, мазмун онро моддаҳои 234-235 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тартиб медарорад ва аз мазмун онҳо омадааст, ки протокол аз тарафи котиби маҷлиси судӣ ба таври хаттӣ тартиб дода шуда, дар муҳлати на дертар аз 5 шабонарӯз баъди хотима ёфтани маҷлиси судӣ бояд тайёр бошад.

Омӯзиши протоколҳои маҷлиси судӣ ҳангоми ҷамъбасти доир ба парвандаҳои оилавӣ нишон дод, ки протоколҳо ба таври бояду шояд тартиб дода нашуда, баёнотҳои иштирокчиёни мурофия кӯтоҳ, носаҳеҳ дарҷ шуда, дар баъзе ҳолатҳо баромадҳои шахсони манфиатдор, ки дар маҷлиси судӣ иштирок кардаанд, қайд карда нашудааст.

Инчунин ҳолатҳое ҷой дорад, ки дар протоколи маҷлиси судӣ фаҳмондани ҳуқуқ ва ўҳдадории иштирокчиёни мурофия дарҷ карда намешавад. Ваколатномаҳо, рақам, вақти додани ваколатномаи ин ё он намоёндаи мақомотҳо, ки дар маҷлиси судӣ иштирок доранд, нишон дода нашудааст.

Мисол: парвандаи оилавӣ аз рӯи даъвои А.М. нисбати А.Н. дар суди шаҳри Истаравшан баррасӣ шудааст. Дар парвандаи мазкур намоёндаи мақомоти васоят парастории МИХД-и шаҳри Истаравшан У.М. иштирок кардааст, лекин дар протоколи маҷлиси судӣ рақами ваколатнома ва аз кадом вақт дода шудааст қайд карда нашудааст. Ба ғайр аз ин баёноти намоёндаи МИХД У.М. умуман дар протокол қайд карда нашудааст.

Тартиби протоколҳои маҷлиси судӣ низ бениҳоят кӯтоҳ навишта шудаанд, ки эродҳоро ба миён меоранд.

Ҳангоми мавқуф гузоштани муҳокима судӣ дар протоколҳои маҷлиси судӣ сабаби мавқуф гузоштани он дарҷ намеёбад.

Масалан, баррасии парванда бо даъвои Т.М. нисбати Ф.Ш. ба санаи 24.12.2012с. таъин

шудааст. Суд тарафхоро шунида, бо сабабҳои номаълум танаффус то 18.01.2013с. эълон кардааст. Ҳамон рӯз суд танҳо намояндаи шӯъбаи маорифи ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе-ро пурсида, боз бо сабабҳои номаълум баррасии парвандаро то санаи 24.02.2013с. мавкуф гузоштааст.

Тибқи Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 16 аз 2 октябри соли 2003 (бо тағйири иловаҳо аз 19 марти соли 2009 № 8) “Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии баҳсҳои вобаста бо тарбияи фарзандон” ҳангоми баррасии парвандаҳои мазкур прокурор иштирок намуда, бо мақсади амалӣ намудани ваколатҳои ба ӯ вогузошташуда, ҳулоса медиҳад. Ҳозир нашудани прокурор ба маҷлиси судӣ, ки аз вақту маҳалли баррасии парванда ба таври дахлдор огоҳ карда шудааст, бо муҳокимаи парванда монеъ шуда наметавонад.

Аммо барои иштироки прокурор дар баррасии парвандаҳои мазкур мактуб оиди иштирок намудан дар баррасии парванда намефиристонанд.

Омӯзиши маводи парвандаҳо нишон дод, ки қисми зиёди ин категорияи парвандаҳоро судҳои ҷавон мавриди баррасӣ қарор медиҳанд.

Аз ин лиҳоз, раисони судҳои шаҳро ноҳияҳои ҷумҳуриро лозим аст, ки баррасии парвандаҳои оилавино вобаста ба ин категорияи парвандаҳо ба судҳои таҷрибанокӯ калонсол вогузор намоянд.

Ҷамбасти мазкур нишон дод, ки дар фаъолияти судҳо ҳангоми қабул ва баррасии ҷамъбасти таҷрибаи судӣ баррасии парвандаҳои оилавӣ оид ба муқаррар намудани ҷойи зист ва муайян кардани тартиби муошират бо кӯдакон, меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ ва муҳофизат ба иҷро расонида намешавад ва ба ҳаттогию камбудии роҳ дода шудааст, бо мақсади дар оянда ба камбудию норасогии дар он дарҷгардида дар оянда роҳ надодан.

Аз ин рӯ, ба мақсад мувофиқ аст, ки ҷамбасти мазкур ба судҳои ҷумҳурӣ дастрас карда шавад.

Шӯъбаи ҷамъбасткунии амалияи судӣ ва расонидани ёрии амалӣ ба судҳои поёнии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

**ТАФСИРИ
ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
“ДАР БОРАИ САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚӢ”**

**Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Раҳимов Маҳмад Забирович**

Муаллифон:

- Раҳимов М. З.** доктори илми ҳуқуқ, профессор, Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаҳои 1- 6, боби 1, бобҳои 5 - 6
- Баҳриддинов С. Э.** номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент, муовини аввали Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - боби 7
- Саидвалиева Б. С.** номзади илми ҳуқуқ, муовини Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - боби 6
- Бобоев Ҷ. Қ.** номзади илми ҳуқуқ, сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ - боби 4
- Каримов А. Қ.** номзади илми ҳуқуқ, сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, фарҳанг, илм ва маориф - боби 10
- Маҳмадшоев Ф. А.** номзади илми ҳуқуқ, сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ - боби 9
- Меликов У. А.** номзади илми ҳуқуқ, сардори шуъбаи муносибатҳои граждани, оилавӣ ва соҳибкорӣ моддаҳои 14-17, боби 2
- Каримова Ф.Ш.** мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба муносибатҳои граждани, оилавӣ соҳибкорӣ моддаҳои 18-20, боби 2
- Нуров А.** сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба муносибатҳои граждани, оилавӣ соҳибкорӣ моддаҳои 21-27, боби 2.
- Сафаров Ю.С.** муовини сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба муносибатҳои граждани, оилавӣ ва соҳибкорӣ - боби 8
- Пулотов А. С.** номзади илми ҳуқуқ, сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба масъалаҳои аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист - боби 3
- Табаров Ф.Д.** сармутахассиси шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ моддаҳои 7,8,9, боби 1.
- Фархуддинов Ҷ. И.** сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба масъалаҳои аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист моддаҳои 10, 11, 12, 13, боби 2

БОБИ 1.

МУҚАРРАРОТИ УМУМӢ

Моддаи 1. Мавзӯи танзим ва доираи амали Қонуни мазкур

1. Қонуни мазкур муносибатҳоро оид ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ танзим намуда, принципҳои асосӣ, мафҳум ва намунаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, таносуби байни онҳо, тартиби умумии таҳия, қабул, интишор, амал, тафсир ва мураттабсозии онҳо, инчунин роҳҳои ҳалли ихтилофҳои ҳуқуқиро муайян мекунад.

2. Хусусиятҳои таҳия, тасдиқ, қабул, бақайдгирӣ, мавриди амал қарор додан, интишор, тағйир додан, илова ворид намудан, қатъ кардан ё боздоштани амали намунаҳои алоҳидаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳамчунин бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки фаъолияти мақомоти давлати (шахсони мансабдори онҳо)-ро дар соҳаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба танзим медиароранд, муайян карда мешаванд.

3. Қонуни мазкур муносибатҳои зеринро ба танзим наметарорад:

- тартиби қабул намудан, ворид кардани тағйиру иловаҳо ва қатъ намудани амали Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- тартиби қабул, иҷро намудан, безъитбор доништан, қатъ кардан, бекор намудан ва боздоштани амали санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- оид ба дигар санадҳои меъёрии ҳукукии дар Қонуни мазкур пешбининашуда.

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” 26 март соли 2009 қабул карда шуда, минбаъд ба он тағйиру илова ворид карда шудааст. Қисми 1 моддаи тафсиршаванда доираи муносибатҳоеро муайян менамояд, ки предмети батанзимдарории Қонуни мазкур мебошад. Ба онҳо танзими муносибатҳо оид ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, инчунин принципҳои асосӣ, мафҳум ва намудҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, таносуби байни онҳо, тартиби умумии таҳия, қабул, интишор, амал, тафсир ва мураттабсозии онҳо ва роҳҳои ҳалли ихтилофҳои ҳуқуқӣ дохил мешаванд.

2. Агарчанде, ки доираи амали Қонуни мазкур, тартиби умумии таҳия, қабул, интишор, амал, тафсир ва мураттабсозии онҳо, инчунин роҳҳои ҳалли ихтилофҳои ҳуқуқиро дарбар гирад ҳам, вале на ҳамаи ҷабҳаҳои масъалаҳои зикршударо пурра дарбар мегирад. Зеро дигар санадҳои қонунгузорие вучуд доранд, ки тартиби қабул ва амали баъзе санадҳои дигари аҳамияти ҳуқуқӣ доштара ба танзим медароранд. Аз ҷумла, тартиби гузаронидани раъйпурсӣ ва эътибори ҳуқуқӣ доштани қарори онро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи раъйпурсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 4 ноябри соли 1995 муайян менамояд.

Ҳамзамон, тартиби тайёр кардан, қабул ва амали Дастурҳои мақомотҳои коллегиялӣ низ аз ҷониби Қонуни тафсиршаванда муайян карда намешавад. Барои Дастурҳои Маҷлиси миллӣ, Маҷлиси намояндагон ва Дастури яқҷояи онҳо он чиз характернок мебошад, ки онҳо меъёрӣ буда, аз тарафи маҷлисҳо қабул ва Раисони Маҷлисиҳо ба имзо мерасонанд.

3. Тибқи қисми 3 моддаи тафсиршаванда тартиби қабул намудан, ворид кардани тағйиру иловаҳо ва қатъ намудани амали Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби қабул, иҷро намудан, безъитбор доништан, қатъ кардан, бекор намудан ва боздоштани амали санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин баъзе дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” ба танзим намедарорад. Конститутсия, тибқи дебочаи он аз ҷониби халқ қабул карда шуда ва тағйиру иловаҳо ба он бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ ворид карда мешавад (моддаи 98). Тартиби бастан, тағйир додан ва қатъ гардидани амали шартномаҳои байналми-

лалиро Қонуни ҚТ “Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 11 декабри соли 1999 ба танзим медарорад.

Моддаи 2. Мафҳумҳои асосӣ

Мафҳумҳои асосие, ки дар Қонуни мазкур истифода мешаванд:

-санади меъёрии ҳуқуқӣ – ҳуҷҷати расмӣ шакли муқарраршудаест, ки бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ ё аз ҷониби мақомоти давлатӣ ё худидоракунии шахрак ва деҳот ё шахси мансабдори ваколатдори давлатӣ қабул гардида, хусусияти умумихатмӣ дорад ва меъёрҳои ҳуқуқиро муқаррар менамояд, тағйир медиҳад ва ё бекор мекунад;

-умумихатмӣ будани санади меъёрии ҳуқуқӣ– иҷрои хатмӣ санади меъёрии ҳуқуқии бо тартиби муқарраршуда қабулгардида ва мавриди амал қарордодашуда аз ҷониби ҳамаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ;

-қонунгузорӣ – санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки муносибатҳои ҷамъиятиро дар маҷмӯъ ё дар соҳаи муайян танзим мекунад;

-санадҳои қонунгузорӣ – Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ қабул шудаанд, қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

-санадҳои зерқонунӣ – санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар асос ва барои иҷрои санадҳои қонунгузорӣ қабул мегарданд;

-ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ – аз тарафи мақомот ё шахсони мансабдори муайяннамудаи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба баррасии мақоми қонунгузор расман пешниҳод намудани лоиҳаи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ё таклифҳои қонунгузорӣ;

-фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ - фаъолияти субъекти ҳуқуқэҷодкунанда оид ба таҳия, қабул, интишор ва қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

-субъектони ҳуқуқэҷодкунанда – халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақоми давлатӣ, шахсони мансабдор, ки тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро доранд;

-техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ– маҷмӯи қоидаҳои таҳия, қабул ва ворид намудани тағйиру иловаҳо, тафсир, интишор, мураттабсозӣ, мавриди амал қарор додан, боздоштан ва қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

-ихтилофи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ–

муҳолифати (нормувофикатии) байни меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ҳамон як муносибати ҷамъиятиро ба танзим мебароранд;

-норасоӣ дар қонунгузорӣ – набудани меъёрҳои ҳуқуқие, ки муносибатҳои ҷамъиятии дахлдорро танзим менамоянд ва зарурати танзими ин муносибатҳо аз шарту моҳияти мазмуни низоми ҷорӣ ҳуқуқи давлат ва принсипи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бармеоянд;

-мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ – ҷаъолияти ба тартиб овардани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ба низоми ягонаи таркибан мувофиқашуда даровардани онҳо;

-қувваи ҳуқуқи санади меъёрии ҳуқуқӣ – хусусияти санади меъёрии ҳуқуқи мавриди амал қарордошта, ки ҳатмӣ будани татбиқи онро ба муносибатҳои ҳуқуқи ҷамъиятии дахлдор, инчунин тобеияти байниҳамдигарии онро бо дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян мекунад;

-қисси қонун – бо сабаби набудани меъёрҳои қонунгузории танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ нисбати онҳо татбиқ намудани меъёрҳои қонунгузорие, ки муносибатҳои ҷамъиятии шабехро ба танзим мебароранд;

-қисси ҳуқуқ – бо сабаби набудани меъёрҳои қонунгузории танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва меъёрҳои шабехи он нисбати муносибатҳои ҷамъиятӣ татбиқ намудани асосҳои умумӣ, мазмуни қонун, талаботи бовиҷдонӣ, ҳирад ва адолат.

1. Дар моддаи тафсиршавандаи қонун мазмун ва мафҳуми истилоҳоти асосӣ ва мафҳумҳо қушода дода шудаанд. Чунин муносибати қонунгузор на танҳо оқилона, балки зарур буда, имконият медиҳад, ки аниқӣ ва фаҳмогии истилоҳоти истифодашударо дар қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таъмин карда шавад. Бо назардошти он, ки баъзе мафҳумҳои дар моддаи тафсиршаванда овардашуда вобаста ба заруриятҳои дар моддаҳои алоҳида шарҳ дода мешаванд, мо он мафҳумҳоро дар моддаи мазкур шарҳ медиҳем, ки характери умумӣ дошта, дар моддаҳои минбаъда шарҳ дода намешаванд.

Дар сарҳати якуми моддаи тафсиршаванда мафҳуми санади меъёрии ҳуқуқӣ оварда шудааст. Таҳлили он нишон медиҳад, ки санади меъёрии ҳуқуқӣ дорои аломатҳои зерин мебошад:

1) ҳуҷҷати расмӣ шакли муқарраршуда мебошад;

2) бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ ё аз ҷониби мақомоти давлатӣ ё худидоракунии

шаҳрак ва деҳот ё шахси мансабдори ваколатдори давлатӣ қабул карда шудааст;

3) хусусияти умумихатмӣ дошта а) ба доираи номуайяни шахсон; ва б) татбиқи якҷандмаротиба равона карда шудааст.

4) меъёрҳои ҳуқуқиро муқаррар менамояд, тағйир медиҳад ва ё бекор мекунад.

2. Тибқи сарҳати дуҷуми моддаи тафсиршаванда иҷрои санади меъёрии ҳуқуқӣ барои ҳама ҳатмӣ мебошад. Аз ин ҷо иҷрои талаботи санади меъёрии ҳуқуқие, ки бо тартиби муқарраршуда қабул карда шудааст ва мавриди амал қарор дода шудааст, барои ҳамаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳатмӣ мебошад.

Дар моддаи тафсиршаванда мафҳуми қисси қонун ва қисси ҳуқуқ дода шудааст. Қисси қонун ва қисси ҳуқуқ дар мавриде истифода мешавад, ки агар дар қонунгузорӣ норасоӣ мавҷуд бошад. Қисси қонун аз қисси ҳуқуқ бо он фарқ менамояд, ки ҳангоми қисси қонун бо сабаби набудани меъёрҳои қонунгузории танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, нисбати онҳо меъёрҳои қонунгузорие, ки муносибатҳои ҷамъиятии шабехро ба танзим мебароранд татбиқ карда мешавад. Ҳангоми қисси ҳуқуқ бошад бо сабаби набудани меъёрҳои қонунгузории танзимкунандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва меъёрҳои шабехи он нисбати муносибатҳои ҷамъиятӣ татбиқ намудани асосҳои умумӣ, мазмуни қонун, талаботи бовиҷдонӣ, ҳирад ва адолат татбиқ карда мешавад. Дар баъзе санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба қисси қонун ё қисси ҳуқуқ моддаи махсус бахшида шудааст. Мисол, тибқи моддаи 6 Кодекси граҷданӣ дар ҳолате, ки муносибатҳои пешбиниамудаи қисмҳои 1 ва 5 моддаи 1 ҳамин Кодекс бевосита бо қонунҳо ё созишномаи тарафайн танзим нашудаанду анъанаи дар ин маврид истифодашаванда вучуд надорад, нисбати чунин муносиботи меъёри қонунҳои граҷдании танзимкунандаи муносиботи шабех (шабоҳати қонун) истифода мешавад, зеро ин ҳилофи моҳияти онҳо намебошад. Дар сурати номумкин будани истифодаи шабоҳати қонун дар ҳолатҳои зикр гардида ҳуқуқу уҳдадорҳои тарафҳо бо назардошти асосҳои умумию моҳияти қонунҳои граҷданӣ (шабоҳати ҳуқуқ) ва талаботи бовиҷдонӣ, дурандешӣ ва адолат муайян карда мешаванд. Аз рӯи шабоҳат истифода намудани меъёрҳое, ки ҳуқуқи граҷданиро маҳдуд сохта, масъулиятро муқаррар менамоянд, манъ аст. Ҳамзамон, дар асоси баъзе қонунҳо, аз ҷумла Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон

ба татбиқи қонуни ҷиноятӣ аз рӯи қиёс роҳ дода намешавад (Моддаи 4 КҶ). Фикр менамоям, ки қоидаи мазкур асоснок ва боадолатона мебошад, зеро танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ дорои хусусиятҳои худ мебошад.

4. Тибқи зербанди чоруми моддаи тафсиршаванда ба санадҳои қонунгузорӣ-Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ қабул шудаанд, қонунҳои конституционӣ, кодексҳо, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд. Бояд қайд намоям, ки дар илми ҳуқуқшиносӣ мафҳуми васеъ ва маҳдудӣ қонунгузорӣ истифода бурда мешавад. Дар шакли васеъ дар зери мафҳуми қонунгузорӣ тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад. Дар мазмунӣ маҳдуд бошад, ба қонунгузорӣ танҳо Конститутсия ва қонунҳо, аз ҷумла кодексҳо дохил мешаванд. Тибқи зербанди 3 моддаи тафсиршаванда, қонунгузорӣ - санадҳои меъёрии ҳуқуқие фаҳмида мешаванд, ки муносибатҳои ҷамъиятиро дар маҷмӯъ ё дар соҳаи муайян танзим мекунанд. Аз мафҳуми зикршуда айён аст, ки қонунгузор шакли васеъи мафҳуми қонунгузорино интиҳоб намудааст. Ҳамзамон, дар қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муносибатҳои ин ё он соҳаи ҷамъиятиро ба танзим медиҳанд, фаҳмиши васеи мафҳуми қонунгузорӣ истифода

бурда мешавад. Зеро дар моддаҳои алоҳидаи онҳо таъкид карда мешавад, ки қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конститутсия асос ёфта, аз қонуни соҳаи мазкурро танзимкунанда ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад. Мисол, моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф».

Тибқи моддаи тафсиршаванда мафҳуми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нисбат ба санадҳои қонунгузорӣ васеъ мебошад. Ба санади меъёрии ҳуқуқӣ тамоми санадҳои ҳуқуқӣ, ки аз тарафи мақомоти ҳуқуқҷодкунанда қабул мешавад ва хусусияти меъёрӣ дорад дохил мешавад, яъне ҳам қонунҳо ва ҳам санадҳои зерқонунӣ. Ба санадҳои қонунгузорӣ бошад Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ қабул шудаанд, қонунҳои конституционӣ, кодексҳо, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд (зербанди 3). Ҳамин тавр, санадҳои қонунгузорӣ бошад мафҳуми то як дараҷа маҳдуд буда, танҳо ҳамон санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар бар мегиранд, ки эътибори ҳуқуқнашён ба қувваи қонун баробар аст, яъне аз Конститутсия оғоз карда то қонунҳои оддии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Моддаи 3. Принципиҳои асосии фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ

Фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ дар асоси принципиҳои мутобикат ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунӣ, бартарияти меъёрҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ, афзалияти таъмини ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, адолати иҷтимоӣ, ошкорбаёнӣ, илмӣ, касбият ва ба назар гирифтани афкори ҷамъиятӣ амалӣ мегардад.

1. Моддаи тафсиршаванда ба принципиҳои асосии фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ бахшида шудааст. Принцип гуфта, ғояҳои асосӣ, роҳбарикунандаеро мефаҳманд, ки ҳангоми ҳалли ин ё он масъала бояд ба эътибор гирифта шавад. Тибқи моддаи тафсиршаванда принципи аввалини ҳуқуқҷодкунӣ ин принципи ба Конститутсия (Сарқонун) мутобик будани фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ мебошад. Агарчанде, ки дар моддаи тафсиршаванда конституционӣ будан ба сифати принципи мустақил дарҷ гардида бошад ҳам, дар кулл принципи мазкур таҷассумгари чунин арзишҳои олӣ ба монанди волияти қонун, афзалияти ҳуқуқ ва озодиҳои инсон,

таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, ғуноғундешӣ сиёсӣ, озодии фаъолияти иқтисодӣ ва соҳибдорӣ мебошад. Дар ин маънӣ ба конституция мувофиқ будан дар маҷмӯъ ифодагари арзишҳои зикргардида ва ягонагии онҳо мебошад. Ҳамин тавр, дар бораи ба Конститутсия мувофиқ будани фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ сухан ронда мутобикати муносибатҳои конституционӣ воқеиро ба матни ҳуқуқии конституция дар назар дорем.

Моҳияти принципи қонунӣ дар он ифодаи ҳудуд меёбад, ки ҳамаи амалиёти субъектҳои ҳуқуқҷодкунӣ доир ба таҳия, қабул ва интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

дар асоси риояи талаботи қонунҳо ва пеш аз ҳама Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд амалӣ гардонида шавад. Зеро меъёрҳои ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Конституция ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мустаҳкам карда шудаанд. Ва аз ин ҷо ҳамаи давраҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бояд бо риояи аниқӣ меъёрҳои онҳо гузарад. Аз ҷониби дигар меъёрҳои муайянсозанда дар Конституция пешбинӣ мешаванд, ба монанди тартиби қабули қонунҳои оддӣ ва конституционӣ (м. 61), муҳлати имзои қонунҳо аз ҷониби Президенти ҚТ (м.62) ва ғайра.

Принципи дигари асосии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бартарияти меъёрҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ мебошад. Мутобики моддаи 10 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санадҳои байналмилалӣ эътирофшуда мутобикат наkunанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд. Меъёри мазкур асос медиҳад, ки дар рафти таҳия, қабул ва интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, ки онҳоро Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, нисбат ба меъёрҳои санадҳои дохилидавлатӣ (ғайр аз Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) бартарият дошта бошанд ва меъёрҳои санадҳои таҳияшаванда бояд ба онҳо мутобик бошанд. Инчунин, ин принцип ҳолати дигареро низ ифода менамояд, ки тибқи он дар рафти фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ эътирофкардашуда, ки ба предмети танзими санади таҳияшаванда дахл доранд, бояд

ба он ворид (имплементатсия) карда шаванд.

Принципи афзалияти таъмини ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд низ характери конституционӣ дорад. Тибқи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он арзиши олии дошта, ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазир мебошад, инчунин ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд. Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд ба воситаи Конституция, қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, муҳофизат карда мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳоро муайян мекунанд. Ҳамин тавр қонунгузори амалкунандаи Тоҷикистон ба афзалияти ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд мусоидат намуда, ҳифзи онҳоро кафолат медиҳад, ки ҳангоми фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бояд ба назар гирифта шавад. **Принципи илмӣ** ду ҳолатро ифода менамояд. Якум, иштироки намояндагони илми ҳуқуқшиносӣ дар чараёни ҳуқуқэҷодкунӣ ва дуюм, истифодаи дастовардҳои илми ҳуқуқшиносӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ.

Принципи касбият дар он зоҳир мегардад, ки дар рафти ҳуқуқэҷодкунӣ мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ва соҳаҳои дигар, ки доир ба мавзӯи (предмети) танзими санади меъёрии ҳуқуқии таҳияшаванда таҷрибаи касбӣ доранд, чалб карда мешаванд.

Принципи ба назар гирифтани афкори ҷамъият онро мефаҳмонад, ки дар раванди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бояд фикру ақидаи аҳоли, гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ, ки нисбати онҳо санади меъёрии ҳуқуқии қабулшаванда эътибори ҳуқуқии худро паҳн менамояд, ба инобат гирифта шаванд.

Дар бораи принципи ошкорбаёнӣ нигаред ба тафсири моддаи 4 Қонуни мазкур.

Моддаи 4. Ошкорбаёнӣ

1. Ошкорбаёнӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо роҳҳои зерин таъмин карда мешавад:

- пешниҳоди маълумот ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии манфиатдор онд ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ;
- интишори санади меъёрии ҳуқуқии қабулгардида дар нашрияҳои расмӣ, воситаҳои дигари ахбори омма ё бо тарзу воситаҳои дигар расонидани ин санад ба маълумоти ҳамагон, аз ҷумла бо воситаҳои электронӣ;
- имконият додан ба ҳамаи шахсони манфиатдор барои шиносӣ бо мазмуни санади меъёрии ҳуқуқии қабулгардида.

2. Лоихаи санади меъёрии ҳуқуқӣ барои муҳокимаи умум тавассути воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла дар сайтҳои расмӣ субъектони ваколатдори ҳуқуқэҷодкунанда мумкин аст интишор карда шавад. Ҳар шахси манфиатдор ҳуқуқ дорад бо мазмуни ҷунин лоиха шинос шавад. Пешниҳодҳои воридшуда

ҳангоми тақмили лоиҳа бояд аз ҷониби субъекти ваколатдори ҳуқуқэҷодкунанда баррасӣ гарданд.

3. Муқаррароти қисмҳои 1 ва 2 моддаи мазкур ба санади меъёрии ҳуқуқӣ ё лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқие, ки дорони сирри давлатӣ ё дигар сирри бо қонун ҳифзшаванда мебошад, татбиқ намегардад.

1. Принсипи муҳимтарини фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии мақомотҳо (шахсони мансабдор) принсипи ошкорбаёнӣ мебошад. Ҳамчун қоида, надонистани қонун шахсро аз ҷавобгарӣ озод наменаояд. Вале надонистани қонун бо сабабе, ки ба маълумоти шахрвандон расонида нашудааст, метавонад асос барои рад кардани иҷрои уҳдадорӣ гардида, боиси татбиқ нагардидани ҷавобгарӣ гардад. Вайрон кардани талаботи Конститутсия дар бораи интишори санади меъёрии ҳуқуқӣ метавонад боиси зиддиконститутсионӣ эътироф намудани санад гардад. Мутаассифона, оид ба муайян кардани санаи мавриди амал қарор додани санад аз

рӯзи интишори он ягонагӣ мавҷуд намебошад. Чунин муносибат тасаввуротеро ба миён меорад, ки нисбат ба масъалаи мазкур муносибати соф субъективӣ бартарӣ дошта, омилҳои объективӣ ба эътибор гирифта намешавад. На танҳо муҳлатҳои гуногун муқаррар карда мешавад, балки мафҳумҳои гуногун истифода бурда мешавад. Ба монанди: “пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад”; “аз лаҳзаи ба таъъин расидан қарор карда шавад”; “аз рӯзи нашри расмӣ он мавриди амал қарор дода шавад”; “пас аз интишори расмиаш мавриди амал қарор дода шавад” ва ғ-ҳо. Дар масъалаи мазкур аниқият ниҳоят муҳим мебошад.

Моддаи 5. Субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда ва ваколатҳои онҳо

1. Ба субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда дохил мешаванд: халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷаласаҳои яқҷояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ, Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, Маҷлиси вакилони халқи шаҳрҳо ва ноҳияҳо, раисони шаҳрҳо ва ноҳияҳо, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот.

2. Ваколатҳои субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои яқҷояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мегарданд.

3. Яқҷанд субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда метавонанд яқҷоя санади меъёрии ҳуқуқиро таҳия, қабул ва интишор намоянд, агар он бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ шуда бошад. Тағйир додан, боздоштан ва қатъ намудани амали санади меъёрии ҳуқуқии яқҷоя интишоршуда аз ҷониби субъектҳои ҳуқуқэҷодкунандаи онро яқҷоя қабулнамуда амалӣ мегардад, агар бо қонун тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

4. Субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда наметавонанд яқҷоя санади меъёрии ҳуқуқӣ қабул кунанд, агар як субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда дар муносибат бо дигар субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда мақоми болоӣ бошад.

1. Қисми якуми моддаи тафсиршаванда субъектҳоеро муайян наменаояд, ки метавонанд ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ машғул шаванд, яъне ба фаъолияти оид ба таҳия, қабул, интишор ва қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ (зерибанди 7 моддаи 2 қонуни тафсиршаванда). **Субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда** дар маънои умумӣ аз халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақоми давлатӣ, шахсони мансабдор, ки тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро доранд иборат мебошанд (зерибанди 8. моддаи 2 қонуни тафсиршаванда).

Ба субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда дохил мешаванд:

- халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон,
- ҷаласаҳои яқҷояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон,

- Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон,
- Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон,
- Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
- Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон,
- вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ,
- Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе,
- Маҷлиси вакилони халқи шаҳрҳо ва ноҳияҳо,
- раисони шаҳрҳо ва ноҳияҳо,
- мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот.

Бояд қайд намоем, ки субъектҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ аз субъектҳои ташабуси қонунгузорӣ фарқ менамояд. Чи хеле, ки аз мазмуни қисми якуми моддаи тафсиршавнда маълум мегардад, доираи субъектҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ нисбат ба субъектҳои ташаббуси қонунгузорӣ, ки дар моддаи 58 Конституцияи (Сарқонуни) ҚТ муайян карда шудааст васеъ мебошад. Ҳамзамон, бояд зикр намуд, ки ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ танҳо аз пешниҳоди лоиҳа иборат набуда, балки аз ифодаи идеяи муайян, яъне пешниҳоди таклифи асоснок оид ба зарурияти қабули қонун, ворид намуда-

ни тағйиру илова ба он, беътибор эътироф намудан, бекор кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ ё ин ки қисми он низ иборат мебошад.

2. Ваколатҳои субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда бо Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои яққояи Маҷлиси миллии ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.

3. Бояд қайд намоем, ки агар бо қонун тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад, яққанд субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда метавонанд яққоя санади меъёрии ҳуқуқиро таҳия, қабул ва интишор намоянд, ба шарте ки он бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ шуда бошад. Тағйир додан, боздоштан ва қатъ намудани амали санади меъёрии ҳуқуқии яққоя интишоршуда аз ҷониби субъектҳои ҳуқуқэҷодкунандаи онро яққоя қабулнамуда амалӣ мегардад.

4. Ҳамзамон субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда наметавонанд яққоя санади меъёрии ҳуқуқӣ қабул намоянд, ба шарте, ки субъекти ҳуқуқэҷодкунанда дар муносибат бо дигар субъекти ҳуқуқэҷодкунанда мақомоти болоӣ бошад.

Моддаи 6. Талаботи умумӣ нисбат ба санади меъёрии ҳуқуқӣ

Талаботи умумӣ нисбат ба санади меъёрии ҳуқуқӣ аз инҳо иборатанд:

- қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби субъекти ваколатдори ҳуқуқэҷодкунанда;
- қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ тибқи тартиб ва шакли муқарраркардаи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- мутобиқати санади меъёрии ҳуқуқӣ ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии қувваи ҳуқуқиашон болотар;
- мутобиқат ба принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, ки Қонуни мазкур пешбинӣ намудааст;
- интишор кардан ва ба маълумоти омма расонидани санади меъёрии ҳуқуқӣ.

Дар моддаи тафсиршаванда талаботҳои умумие, ки нисбат ба санади меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод карда мешавад номбар карда шудааст. Пеш аз ҳама санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд аз ҷониби субъекти ваколатдори ҳуқуқэҷодкунанда (мақомоти давлатӣ, шахси мансабдор) ва дар доираи ваколати он қабул карда шавад.

Қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ тибқи тартиб ва шакли муқарраркардаи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии

Тоҷикистон бояд амалӣ карда шавад. Риояи тартиби қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ на танҳо аз шумораи овозҳои додашуда ба ин ё он лоиҳаи Қонун вобастагӣ дорад, балки аз дигар талаботҳо низ вобаста мебошад. Агар сухан дар бораи шакли санади меъёрии ҳуқуқӣ равад, риояи он бо яққанд сабабҳо аҳамияти ҷиддӣ дорад. Аввало, истифодаи шакли мувофиқи санади меъёрии ҳуқуқӣ (қонун ё фармон, қарор ё фармоиш ва ғайраҳо) имконияти минбаъд

безътибор донистани онро истисно менамояд. Сониян, имконият медиҳад, ки дар низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ онҳоро дуруст ҷойгир намоем, яъне тобеияти дараҷанокии онҳоро риоя намоем.

Бояд зикр намоем, ки санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии қувваи ҳуқуқиашон болотар мутобиқат намояд.

Ҳангоми қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ принципҳои мутобиқати онҳо ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонуният, бартарияти меъёрҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ, афзалияти таъмини ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, адолати иҷтимоӣ,

ошкорбаёнӣ, илмият, касбият ва ба назар гирифтани афкори ҷамъиятӣ ба назари эътибор гирифта шавад (Ниг.: тафсири моддаи 3 Қонуни мазкур). Аз ҷониби дигар ҳангоми фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ талаботи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бояд риоя карда шавад (Ниг.: тафсири моддаи 31). Ҳамагуна ҷараён технологияи ҳуқуқдор. Ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ ва маҳсули он санади меъёрии ҳуқуқӣ - бояд тибқи қоидаи ягона сохта шавад. Мисол, қонунҳо метавонанд қисм ва банд ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дошта бошанд ва ғайраҳо. Талаботи дигаре, ки санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд ҷавобгӯӣ он бошад интишор кардан ва ба маълумоти омма расонидани санад мебошад (Ниг.: тафсири моддаи 52 Қонуни мазкур).

Моддаи 7. Низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Ба низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд:

- Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ қабул шудаанд;
- санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон;
- қонунҳои конституционӣ;
- кодексҳо, қонунҳо;
- қарорҳои яққояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- қарорҳои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- фармоишҳои вазоратҳо ва дигар мақомоти давлатӣ, инчунин қарорҳои кумитаҳои давлатӣ;
- қарорҳои Маҷлисиҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри

Душанбе;

- қарорҳои раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе;
- қарорҳои Маҷлисиҳои вакилони халқи шаҳрҳо ва ноҳияҳо;
- қарорҳои раисони шаҳрҳо ва ноҳияҳо;
- қарорҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот.

2. Қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии собиқ Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ (ИЧШС) ва Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии (ЧШС) Тоҷикистон дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон то қабули қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор дар қисмати ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон муҳолифат накарданашон амал мекунамд.

Оид ба тафсири қисми 1 моддаи тафсиршаванда нигаред ба моддаҳои 8, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 Қонуни мазкур.

Дар қисми 2 моддаи тафсиршаванда сухан дар бораи қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии собиқ Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ (ИЧШС) ва Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии (ЧШС) Тоҷикистон меравад. Бояд гуфт, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда дар ҳолати муҳолифат накарданашон ба Конституцияи

(Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон амал мекунамд.

Барои мисол, муқаррароти қисми 3 Эълومияи истиқлолияти Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон аз 24 августи соли 1990, ки ба муқаррароти моддаи 9 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба таъзияи ҳокимияти давлатӣ муҳолифат намекунамд, амал менамояд.

Моддаи 8. Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ

1. Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор мегиранд ва амали бевосита доранд. Тартиби эътирофи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар ҳуди ин санадҳо ё қонун муқаррар мегардад.

2. Тартиби бастан, тасдиқ, иҷро, бекор кардан, қатъ, бекор кардан ва боздоштани амали санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро қонун танзим менамояд.

1. Дар қисми якуми моддаи тафсираванда сухан дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Бояд зикр кард, ки имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонун «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 11 декабри соли 1999 амал карда, масъалаҳои эътироф, тартиби бастан, тасдиқ, иҷро, бекор кардан, қатъ, бекор кардан ва боздоштани амали шартномаҳои байналмилалӣро танзим мекунад.

Бояд гуфт, ки қоидаҳои умумии эътирофнашудаи барқарор намудани номгӯи ҳуҷҷатҳои ягонаи байни давлатҳо ба имзо расида, вучуд надорад.

Лекин дар амалияи байналмилалӣ номгӯи гуногуни шартномаҳои байналмилалӣро дучор омадан мумкин аст. Чунончӣ, шартнома, созишнома, конвенсия, хартия, оиннома, декларатсия (эълумия), паймон, меморандум ва ғайра. Аз нигоҳи қувваи (эътиборӣ) ҳуқуқӣ байни номгӯи шартномаи байналмилалӣ тафовут вучуд надорад, аммо амалияи байналмилалӣ ба имзо расидани чунин номгӯи шартномаҳои байналмилалӣро медонад.

Шартнома – номгӯи ҳуҷҷати байналмилалӣест, ки дар созиши байни субъектҳои байналмилалӣ баста шуда, доираи объектҳо дар аксар маврид васеъ мебошад. Воқеан истилоҳи «шартнома» таҷассумгари тамоми номгӯи шартномаи байналмилалӣ дар амалия мебошад.

Асосан дар ҳуқуқи байналмилалӣ шартномаҳо дар бахши сулҳ, оид ба бетарафӣ, оид ба ҳучум накардан, оид ба қўмакҳои тарафайн, тичорат ва ғайра баста мешаванд.

Созишнома – навъи шартномаҳои байналмилалӣ буда, доираи танзими он маҳдуд ва мушаххас мебошад, лекин дар амалия чун шартнома ҳама гуна мушаххасоти шартномаҳои байналмилалӣро ифода мекунад. Вале дар аксар маврид созишнома аз номи сарвари давлат баста мешавад ва мавриди тасниф (ратификатсия) қарор мегирад. Дар бисёр ҳолат он аз номи Ҳукумат баста мешавад. Мисол, Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ислонд Эрон оид ба

ҳамкорӣ дар соҳаи меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли аз 26 июли соли 2006, Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Беларус оид ба таъсиси намоёндагии тичоратӣ аз 14 декабри соли 1999 ва ғайра.

Конвенсия (аҳднома) – низ навъи паҳншудаи шартномаи байналмилалӣ мебошад, ки масъалаҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, маъмурӣ ва махсусро дарбар мегирад.

Мисол, Конвенсия дар бораи ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаҳои шаҳрвандӣ, оилавӣ ва ҷиноӣ аз 22 январи соли 1993, Конвенсияи СММ «Дар бораи ҳуқуқи кўдак» аз 20 ноябри соли 1989 ва ғайра.

Паймон (пакт) – ҳуҷҷати дутарафа ва бисёртарафаи байни давлатҳо дар соҳаи мушаххаси муносибатҳои байналмилалӣ мебошад.

Мисол, Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966, Паймони байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданӣ аз 16 декабри соли 1966 ва ғайра.

Протокол – чун қоида, ҳуҷҷати ёрирасон мебошад. Протокол дар ҳолатҳои дароз кардани муҳлати амали шартнома, ҳамроҳ шудан ба шартнома, тартиби дохил намудани моддаи алоҳида ба шартнома қабул мешавад. Мисол, Протокол оид ба мақоми гуреза аз 31 январи соли 1967.

Декларатсия (эълумия) ва **баёния (изҳорот)** – ҳамчун навъҳои шартномаи байналмилалӣ аз ҷониби ду ва зиёда давлатҳо доир ба муносибати байни онҳо дар соҳаҳои алоҳида баста ё изҳор карда мешаванд. Мисол, Баёнияи муштараки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонд Эрон оид ба густариши муносибатҳои дучониба аз 26 июли соли 2006, Эълумия дар бораи тавқияти ҳамкорӣҳои ҳамҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 8 октябри соли 1994.

Санади хотимавӣ – ҳамчун қоида, ҳуҷҷати натиҷавии машваратҳои байнидавлатӣ мебошад. Мисол, Санади хотимавии машварат оид ба амният ва ҳамкорӣҳо дар Аврупо, ки 1 августи соли 1970 дар Хелсинки қабул шуд.

Оиннома – ҳамчун навъи шартномаи

байналмилалӣ санади муассисавии ташкилоти байналмилалӣ мебошад, ки дар он мақсаду мароми мақомот ва самтҳои фаъолияти ташкилоти байналмилалӣ муқаррар мешаванд. Мисол, Оинномаи СММ аз 26 июни соли 1945.

Хартия – навъи шартномаи байналмилалӣ мебошад, ки дар санади муассисавии ташкилоти байналмилалӣ ва санади байналмилалӣ доир ба масъалаи мушаххас ифода ёфтааст. Мисол, Хартияи Париж барои Аврупои Нав аз соли 1990, Хартия (оинномаи) ташкилоти ягонагии Африко ва ғайра.

Меморандум – санади давлат аст, ки вобаста ба вазъият чун шартномаи байналмилалӣ мартаба дорад ва ё чун созиши сиёсӣ эътироф мешавад. Мисол, Меморандум байни ИҚШС ва Австрия аз 15 апрели соли 1955 (чун шартномаи байналмилалӣ), Меморандум оид ба созиши байни ИҚШС ва ШМА доир ба барқарор кардани робитаҳои бевосита аз 20 июни соли 1963 (чун созиши сиёсӣ).

«**Modusvivendi**» – (калимаи лотинӣ буда маънояш тарзи мавҷудият) созишнома оид ба муваққатан ҳал намудани масъалаест, ки танзим меҳазад. Мисол, «modusvivendi» байни иттифоқи иқтисодии Белгия-Люксембург ва Туркия оид ба татбиқи речаи шароити мусоид аз соли 1947. «Modusvivendi» низ яке аз навъҳои шартномаи байналмилалӣ мебошад.

Соҳтори шартномаи байналмилалӣ одатан аз се қисм иборат мебошад: **1.Муқаддима** **2.Мазмун** ва **3.Қисми хулосавӣ**;

Дар муқаддимаи шартномаи байналмилалӣ номгӯи давлат ва мақома, ки шартномаро ба имзо расонидааст, мақсаду зарурати бастанӣ шартномаи байналмилалӣ дарҷ мегардад.

Дар мазмуни он бошад моддаҳои шартномаи байналмилалӣ, объекти шартномаи байналмилалӣ ва ҳукуку уҳдадорихо ифода карда мешаванд.

Дар қисми хулоса ҷои бастанӣ шартномаи байналмилалӣ, тартиби ба қувваи қонунӣ даромадани он, тартиби ҳамроҳ шудан, муҳлати амал, ҳолатҳои бекор ва қатъи шартномаҳои байналмилалӣ ва дигар муқаррарот ҷой дода мешавад.

Шартномаҳои байналмилалӣ эътироф намудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз интишори расмӣ дар «Аҳбори Маҷлиси Олӣ» мавриди амал қарор мегиранд.

Ҳукуки бастанӣ шартномаи байналмилалӣро субъектҳои ҳукуки байналмилалӣ доранд ва ин ҳукукро онҳо ба воситаи мақомоти

салоҳиятдори хеш ба амал мебароранд.

Дар Конститутсияи ҳар як кишвар, ки аз номи давлат баромад мекунад ва кадом мақомот салоҳияти бастанӣ шартномаи байналмилалӣро дорад, нишон дода шудааст. Мисол, дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта мешавад: «Аз номи тамоми ҳалқи Тоҷикистон фақат Президент, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагонӣ Маҷлиси Олии ҚТ дар ҷаласаи якҷояи худ ҳукуки сухан гуфтан доранд» (моддаи 6). Маҷлиси намояндагон салоҳияти тасдиқ ва бекор кардани шартномаи байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 57) ва Президент салоҳияти имзои шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дорад ва ба тасдиқи Маҷлиси намояндагон пешниҳод мекунад (моддаи 69)».

Мутобиқи моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон» шахсони зерин вобаста ба вазифаашон ва бе зарурати пешниҳоди ваколаташон муаррифкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд:

а)Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади содир намудани ҳамаи амалҳои, ки бо бастанӣ шартномаҳо вобастаанд;

б)Сарвари намояндагии дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлати хориҷӣ ё сарвари намояндагии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди созмони байналмилалӣ бо мақсади гузаронидани гуфтушунӣ барои қабули матни шартнома мутобиқан бо давлати маскун ва ё дар доираи созмони байналмилалӣи дахлдор.

2. Дар қисми 2 моддаи тафсиршаванда сухан дар бораи тартиби бастанӣ, тасдиқ, иҷро, безътибор доништан, қатъ, бекор кардан ва боздоштани амали шартномаҳои байналмилалӣи эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Мутобиқи моддаи 5 Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон» тақлифҳо дар бораи бастанӣ шартномаҳои байналмилалӣ аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тақлифҳо дар бораи бастанӣ шартномаҳои байналмилалӣ аз номи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешаванд. Вазорату идораҳои дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон тақлифҳои дар

бораи бастани шартномаҳои байналмилалӣ доир ба масъалаҳое, ки ба салоҳияти онҳо дохил аст, бо мувофиқати Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамоянд. Таклифҳо дар бораи бастани шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд аз инҳо иборат бошанд:

- лоиҳаи шартнома;
- асосноккунии зарурияти имзои шартнома;
- ҳулосаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мутобиқати он ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- арзёбии оқибатҳои сиёсӣ, молиявӣ-иқтисодӣ ва дигар оқибатҳои бастани шартнома.

Қайд кардан ба маврид аст, ки марҳилаҳои бастани шартномаҳои байналмилалӣ иборат аз таҳия ва қабули матни шартнома, муқаррар кардани матни саҳеҳи шартнома ва изҳори ризоияти давлат ба он ҳатмӣ будани шартномаи байналмилалӣ мебошад.

Марҳилаи таҳия ва қабули матни шартномаҳои байналмилалӣ – марҳилаи ибтидоии бастани шартномаи байналмилалӣ мебошад. Таҳияи лоиҳаи шартномаи байналмилалӣ бо тарзи гуфтушуниди давлатҳо сурат мегирад.

Амалияи байналмилалӣ чунин тарзҳои изҳори ризоияти давлатро ба ҳатмӣ будани шартномаи байналмилалӣ муқаррар кардааст:

1. Имзокунии шартномаи байналмилалӣ.
2. Тасвиби (ратификатсияи) шартномаи байналмилалӣ.
3. Қабули шартномаи байналмилалӣ.
4. Тасдиқи шартномаи байналмилалӣ.
5. Ҳамроҳшавӣ ба шартномаи байналмилалӣ.
6. Мубодилаи ҳуҷҷатҳое, ки шартномаи байналмилалиро ташкил медиҳанд ва дигар тарзҳое, ки тарафҳо паймон меkunанд.

Пеш аз ҳама бояд гуфт, ки тартиби тасдиқи шартномаи байналмилалӣ ин тарзи изҳори ризоияти давлат оид ба ҳатмӣ будани шартномаи байналмилалӣ аст, ки вочибӣ тасвиб набуда, ба ҷуз имзокунии тарзи дигари тасдиқи иловагии онро пешбинӣ мекунад. Таклифҳо дар бораи тасдиқи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мекунад. Таклифи вазорату идораҳои дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тасдиқи

шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи салоҳияти онҳо бо мувофиқати Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешавад. Тасдиқи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи зайл ба амал бароварда мешавад:

- шартномаҳое, ки аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон баста мешаванд аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- шартномаҳое, ки аз номи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баста мешаванд ва шартномаҳои байналмилалӣ байниидоравии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Қайд кардан зарур аст, ки яке аз воситаҳои ниҳии таъмини иҷрои шартномаҳои байналмилалӣ ин назорати байналмилалӣ мебошад, ки фаъолияти давлат ё ташкилотҳои байналмилалӣ оид ба тафтиши риояи уҳдадорӣҳои шартномавӣ аст, ки давлат ба зимма гирифтааст.

Назорати байналмилалӣ дар муносибатҳои гуногуни байналмилалӣ татбиқ мешавад, ки шартномаи байналмилалӣ онҳоро танзим мекунад, ҷунонҷӣ дар вақти муқаррар кардани реча нисбати қисмҳои гуногуни қаламрав, ҳифзи ҳуқуқи инсон, амалӣ кардани конвенсия оид ба меҳнат ва ғайра.

Назорати байналмилалӣ шаклу методҳои гуногунро дорад. Онҳо вобастагӣ доранд аз хусусияти объекти назоратшаванда, ки шартномаи байналмилалӣ мушаххас танзим мекунад. Аз нигоҳи сохтори ташкилӣ ва ҳайати унсурҳои мақомоти назоратӣ чунин шаклҳои назорати байналмилалӣ фарқ меkunанд:

- ташкили мақомоти назоратӣ дар доираи ташкилотҳои байналмилалӣ;
- таъсиси мақомоти махсуси назорати давлатӣ;
- мақомот ва воситаҳои назорати миллӣ;
- якҷоякунии мақомот ва воситаҳои миллию байналмилалӣ дар бахши тафтиши уҳдадорӣҳои қабулкардаи давлат тибқи шартномаи байналмилалӣ ва ғайра.

Методҳои назорати байналмилалӣ асосан дар намуди пешниҳоди ҳисоботу маърузаҳо, мубодилаи ахборот, бурдани машварат, баррасии шикоят ва ғайра ифода мегардад.

Бояд гуфт, ки мутобиқи моддаҳои 54, 59 ва 60–и Конвенсияи Вена «Дар бораи ҳуқуқи шартномаи байналмилалӣ» аз 23 майи соли 1969,

ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он 4 ноябри соли 1995 ҳамроҳ шудааст, қатъ шудани шартномаҳои байналмилалӣ дар асосҳои зерин сурат мегирад:

1. Баромадан аз шартномаи байналмилалӣ мувофиқи муқаррароти ҳуди шартнома ё бо розигии тарафҳои шартнома.
2. Қатъ шудани шартномаи байналмилалӣ, ки аз бастани минбаъдаи шартнома ба миён меояд.
3. Қатъ шудани шартномаи байналмилалӣ дар натиҷаи вайрон намудани муқаррароти он.

Дар амалияи муносибатҳои байналмилалӣ ду ҳолати безътибор донистани шартномаи байналмилалӣ вучуд дорад: **1.** Безътибории мутлақи шартнома ва **2.** Безътибории нисбии шартнома.

Безътибории мутлақи шартнома дар он ифода меёбад, ки шартнома новобаста аз иродаи давлатҳои иштирокчӣ, ки онҳо ин шартномаро безътибор медонанд ё не, он аз лаҳзаи баста шуданаш безътибор дониста мешавад. Шартномаи байналмилалӣ дар ду ҳолат ба таври мутлақ безътибор дониста мешавад:

1. Агар шартномаи байналмилалӣ дар натиҷаи таҳдиди қувва баста шуда бошад ва татбиқи он ба вайроншавии принципҳои асосии ҳуқуқи байналмилалӣ оварда расонад.

2. Агар аз лаҳзаи бастанаш шартномаи байналмилалӣ ҳилофи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бошад.

2. Шартномаи байналмилалиро дар ҳолатҳои зерин ба таври нисбӣ безътибор мешуморанд:

1. Агар шартномаи байналмилалӣ дар натиҷаи фиреб баста шуда бошад.
2. Дар вақти бастани шартномаи байналмилалӣ ба хато роҳ дода шуда бошад.
3. Агар бастани шартномаи байналмилалӣ ба вайрон шудани муқаррароти вазъи ҳуқуқии дохилидавлатӣ сабаб гашта бошад.
4. Намояндаи ваколатдор дар вақти бастани шартномаи байналмилалӣ аз дигар ҷониб харида шуда бошад.
5. Дар вақти таҳдиди яке аз намояндагони тарафҳо шартномаи байналмилалӣ баста шуда бошад.
6. Шартномаи байналмилалӣ бо таҳдиди қувва ва истифодаи он ба давлат баста шуда бошад.
7. Агар шартномаи байналмилалӣ бо меъёрҳои императивии ҳуқуқи байналмилалӣ мухолифат намояд.

Шартномаи байналмилалӣ дар ҳолати зерин бекор карда мешавад:

1. Гузаштани муҳлати амали шартнома;
2. Иҷро кардани ҳамаи уҳдадорихое, ки дар шартнома муқаррар шудааст;
3. Аз нав дида баромадани шартнома;
4. Бекор кардани шартнома;
5. Бо роҳи баромадани иштирокчӣ аз шартномаи байналмилалӣ;
6. Ихтисори иштирокчии шартномаи бисёртарафа;
7. Бекор кардани шартномаи байналмилалӣ дар натиҷаи номумкин будани иҷроиши он, мисол, вақти ҷанг ва ғайра;
8. Бекор кардани шартномаи байналмилалӣ дар натиҷаи қатъ гаштани муносибатҳои дипломатӣ;
9. Барҳам ҳӯрдани субъекти шартномаи байналмилалӣ;

Ҳолатҳои боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ аз инҳо иборат мебошанд: боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ мувофиқи муқаррароти шартномаи байналмилалӣ, боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ бисёртарафа бо созиши як қатор иштирокчиёни шартнома, боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ дар натиҷаи бастани шартномаи нав, боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ дар натиҷаи вайрон кардани меъёрҳои он.

Таклифҳо дар бораи бекор кардан ё боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ тасвибшудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси намоёндагон пешниҳод карда мешавад. Таклифҳо дар бораи бекор кардан ё боздоштани амали шартномаҳои байналмилалӣ дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста аз он, ки аз тарафи кӣ қарор дар бораи ризоият ба ҳатмӣ будани шартнома барои Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шудааст, ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ё Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақилона ё бо мувофиқати мақомоти дахлдори давлатӣ пешниҳод карда мешаванд. Таклифҳо дар бораи бекор кардан ё боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд инҳоро дар бар гирад:

а) нусхаи тадиқшудаи матни расмӣ шартномаи байналмилалӣ;

б) асосноккунии зарурати бекор кардан ё боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ;

в) арзёбии оқибатҳои молиявӣю иқтисодӣ ва оқибатҳои дигари бекор кардан ё боздоштани амали шартномаи байналмилалӣ.

Хабари расмӣ дар бораи бекор кардан ё боздоштани амали шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла шартномаҳои

байнидавлатӣ ва байниҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар «Маҷмӯаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва шартномаҳои байналмилалӣи байниидоравӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нашрияҳои расмӣ мақомоти дахлдор нашр мешаванд.

Моддаи 9. Асосҳои таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади иҷрои уҳдадориҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Агар барои амалӣ гардонидани уҳдадориҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани (импле-ментатсия) меъёрҳои санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣе, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, дар сатҳи дохили давлатӣ зарур бошад, мақомоти ҳуқуқҷодкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи салоҳияти худ санадҳои дахлдори меъёрии ҳуқуқӣ қабул мекунад.

2. Барои амалӣ гардонидани уҳдадориҳои пешбиниамудаи санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣе, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар мавридҳои зерин қабул карда мешаванд, агар:

-мавзӯи танзими санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣи эътирофнамудаи Тоҷикистон масъалаҳои мансуб ба соҳаи танзими меъёрии ҳуқуқӣ буда, бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда нашуда бошанд ва ё санадҳои меъёрии ҳуқуқӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣи эътирофнамудаи Тоҷикистон муҳолиф бошанд;

-иҷрои уҳдадориҳои пешбиниамудаи санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣи эътирофшуда бе қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ дахлдор дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриимкон бошад;

-иштироккунандагони шартномаи байналмилалӣ дар бораи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣи дахлдори миллӣ аҳду паймон карда бошанд.

Қайд кардан зарур аст, ки моддаи 10 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон афзалияти принципҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалиро эътироф менамояд ва ба онҳо мутобиқатии қонунгузориро таъмин менамояд. Зимнан, барои бастанӣ шартномаҳои байналмилалӣе, ки ба Конституция муҳолифат менамоянд, роҳ дода намешавад, ки ин кафолати мустақилияти давлатии Тоҷикистонро ифода мекунад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон» расмиёти муайяни имплементатсияи шартномаҳои байналмилалӣ ба қонунгузории дохилӣ пешбинӣ шудааст, ки мутобиқи қонуни номбурда шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бовиҷдонона тибқи ҳуқуқи байналмилалӣ иҷро карда шавад. Меъёрҳои, ки дар шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гардидаанд, бевосита татбиқ карда мешаванд, ба истиснои ҳолатҳои, ки аз шартномаи байналмилалӣ бармеояд, ки барои татбиқи чунин меъёрҳо интишори санади меъёрии ҳуқуқӣ дохилидавлатӣ талаб карда мешавад.

Моддаи тафсиршаванда барои татбиқи

шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон интишори санадҳои қонунгузорӣ миллиро лозим мешуморад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳбарони мақомоти давлатӣ, ки шартномаҳои байналмилалӣи хусусияти байниидоравидоштаро бастаанд, дар доираи салоҳияти худ барои таъмини иҷрои шартномаҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи қабули қарорҳои дахлдор чораҳо меандешанд. Чунин қарорҳо, чун қоида, инҳоро дарбар гирифта метавонанд:

➤ муайян намудани мақомоти давлатӣ ё шахси мансабдор, ки барои иҷро намудани уҳдадориҳои қабулнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи шартномаи байналмилалӣ масъул аст;

➤ муайян намудани мақомоти давлатӣ ё шахси мансабдор, ки ба зиммаи онҳо иҷро намудани уҳдадориҳои муайяне, ки аз шартномаи байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, гузошта мешавад, агар дар ин шартномаи байналмилалӣ зарурати муайян намудани чунин мақомот давлатӣ ё шахси мансабдор пешбинӣ карда шуда бошад;

- ба мақомоти салоҳиятдори давлатӣ додани супориш оид ба андешидани чораҳо вобаста ба мутобиқ намудани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шартномаи байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ба мақомоти салоҳиятдори давлатӣ додани супориши оид ба андешидани чораҳои дигар, ки барои татбиқи муқаррароти шартномаи байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон заруранд.

Мақомотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба салоҳияти онҳо масъалаҳои дар шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон буда дахлдоранд, иҷрои ҳамаи қарорҳои аз ӯи ин шартномаҳои байналмилалӣ гирифтаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин менамоянд ва аз болои амали намудани ҳуқуқҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқдоштаро, ки аз ин шартномаҳои байналмилалӣ бармеоянд, назорат менамоянд.

Моддаи 10. Вогузорию ваколати ҳуқуқэҷодкунӣ

1. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд қисме аз ваколатҳои ҳуқуқэҷодкунии худро, агар ин муқолифи Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон набояд, ба мақомоти тобеи худ вогузор наоянд.

2. Дар санади меъёрии ҳуқуқӣ оид ба вогузорию ваколат нишон дода мешавад, ки ба кадом мақомот ва ба кадом муҳлат ваколати мушаххас вогузор карда мешавад, ҳамчунин доираи, ки дар он мақомот ваколати ба он вогузоршударо татбиқ менамояд, муқаррар мегардад.

3. Мақомоте, ки ба он ваколат вогузор гардидааст, ҳуқуқ надорад онро ба мақомоти дигар вогузор наояд.

4. Мақомоте, ки дар асоси ваколати вогузоршуда санади меъёрии ҳуқуқӣ қабул менамояд, дар санади меъёрии ҳуқуқии худ ба қонун ва дигар санади меъёрии ҳуқуқие, ки мувофиқи он ваколати дахлдор ба он вогузор гардидааст, истинод меорад.

1. Моддаи тафсираванда муносибатро оид ба вогузор намудани ваколати ҳуқуқэҷодкунӣ муқаррар кардааст. Пеш аз он, ки масъалаи ваколати ҳуқуқэҷодкуниро мавриди баррасӣ қарор диҳем, зарур мешуморем ба мафҳуми ҳуқуқэҷодкунӣ низ диққати ҷидди диҳем. Зеро дар қисми якуми моддаи мазкур шахси мансабдор ва ё мақомот, ваколати ҳуқуқэҷодкунии худро ё қисме аз ин ҳуқуқҳоро, ки ҳилофи Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунгузориҳои амалкунанда набояд ба мақомоти тобеи худ вогузор наоянд.

Сарҳати 7 қисми 1 моддаи 2 Қонуни мазкур зерин мафҳуми фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, фаъолияти субъекти ҳуқуқэҷодкунандаро оид ба таҳия, қабул, интишор ва қатъи амали санади меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ кардааст. Яъне, ҳуқуқэҷодкунӣ на танҳо эҷод кардани қонун ва ё санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад, балки таҳия, қабул, интишор ва қатъи амали қонунро низ дарбар мегирад. Ҳуқуқэҷодкунӣ яке аз қарорҳои муҳим ва душвор ба шумор меравад, ки дар худ ҳама намуди фаъолиятро дарбар мегирад.

Бояд таъкид кард, ки яке аз намудҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ин вогузорию ҳуқуқэҷодкунӣ ба шумор меравад. Вогузорию ҳуқуқэҷодкунӣ мафҳуми васеъ буда нисбат ба дигар намудҳои ҳуқуқэҷодкунӣ бо як

қатор хусусиятҳои ба худ хосаш тафовут дорад. Вогузорию ҳуқуқэҷодкунӣ қарорҳои ҳуқуқэҷодкуниро метезонад, ки аз як қониб ба баланд бардоштани сифати қонун мусоидат кунад, аз қониби дигар дар ин замина дар тайёр ва омода намудани қарорҳои баландхаттисос саҳм мегузорад. Зерин мафҳуми вогузорию ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор, ташкилотҳои ғайридавлатӣ, ки дар асоси қонунгузорию амалкунанда фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро ба зиммаи онҳо вогузор намудаанд, фаҳмида мешавад.

Мутобиқи моддаи 58 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон аъзои Маҷлиси миллий, вакили Маҷлиси наояндагон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ доранд. Яъне, аз моддаи мазкур маълум мегардад, ки кадом мақомотҳо ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ доранд. Ҳар яке аз ин мақомотҳо метавонанд фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии худро ё қисме аз ин ҳуқуқи худро ба мақомотҳои тобеи худ вогузор наоянд. Масалан, тибқи сарҳати 4 банди 4 Низомномаи Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 март соли 2009 №637, Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад, гузаронидани экспертизаи ҳуқуқии лоиҳаҳои қонунҳоро, ки ба баррасии Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мегардад, ба мақомоти тобеи худ, яъне ба Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор намояд. Яке аз самтҳои асосии фаъолияти Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таҳия намудани лоиҳаи қонунҳо, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, омода намудани пешниҳодот оид ба мутобик намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, гузаронидани экспертизаи ҳуқуқии лоиҳаҳо инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ бо супориши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамзамон бо ташаббуси худ мебошад.

Бояд таъakkур дод, ки Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд Марказ) хангоми омода намудани лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ сараввал лоиҳаро пурра аз нигоҳи илмиву техникӣ, мазмуну мундариҷа, таҷрибаи ҳуқуқ-эҷодкунии кишвар ва ба инобат гирифтани таҷрибаи ҷаҳонӣ таҳлил намуда дар марҳилаи якум лоиҳаи мазкурро дар дораи шӯъбаҳои Марказ мавриди таҳлил қарор медиҳад ва пас аз он камбудиву норасоӣҳое, ки аз ҷониби шӯъбаҳои Марказ нисбат ба лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба миён омадааст онҳоро бартараф намуда, дар марҳилаи дуюм барои мувофиқа қардан, мавриди омӯзиш қарор додан ва гирифтани ҳулосаи ҳуқуқии вазорату идораҳои дахлдор лоиҳаи мазкурро ба вазорату кумитаҳои давлатӣ ва мақомотҳои дахлдор ирсол менамояд. Пас аз гузаштани муҳлати муайян ҳулосаи ҳуқуқие, ки дар шакли хаттӣ мақомотҳои мазкур ба Марказ пешниҳод карда буданд, ҳамаи онҳоро Марказ ҷамъ намуда бори дигар мавриди омӯзиш қарор дода, сипас ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ё Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд. Ҷараён ва гузаштани лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» сурат мегирад.

Ба сифати мақомоти тобеи Ҳукумат бошад, тибқи моддаи 73 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад Вазорату

Кумитаҳои давлатӣ баромад намояд. Масалан, тибқи сарҳати 1 қисми 1 банди 6 Низомномаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006 №587, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад бо супориши Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо ташаббуси худ лоиҳаҳои қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳо ва амрҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳо ва фармоишҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳия ва пешниҳод намояд. Ҷараёни таҳия ва омода намудани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар Вазорати адлия ба монанди Марказ ба роҳ монда шудааст, вале Вазорат тибқи Низомномаи худ дар ин самт ваколатҳояш нисбатан васеътар ба роҳ монда шудааст. Масалан Вазорат дар баробари таҳия намудани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва пешниҳод намудани ҳулосаҳо ба онҳо, ҳамзамон бақайдгирӣ ва баҳисобгирии санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ташкил карда, дар ин замина маҳзани санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар шакли хаттӣ ва ҳомили электронӣ ташкил дода, классификатори умумии соҳаҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистонро пеш мебарад, ки дигар Вазорату идораҳо чунин ваколатро надоранд.

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда муносибатҳоро оид ба дақиқ муайян намудани мақомоте, ки ба ӯ ваколати ҳуқуқэҷодкунӣ вогузор карда шудааст, муҳлати амали ваколати мазкур ва доираи ваколате, ки тибқи он мақомоти ваколатдоршуда фаъолият менамояд, муқаррар менамояд. Бояд таъakkур дод, ки вогузори ҳуқуқэҷодкунӣ муҳлати муайяни амал дорад. Яъне, метавонад ба муҳлати муайян ва ё бе дарназардошти чунин муҳлат вогузор карда шавад. Вогузори ҳуқуқэҷодкунӣ танҳо дар асоси Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷозат дода мешавад. Агар чунин вогузорӣ ҳилофи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунгузориҳои амалкунанда бошад, иҷозат дода намешавад.

Мақомот ва ё шахсе, ки қисме аз ҳуқуқҳои ҳудро ва ё ин ки фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии ҳудро ба дигар шахс ва ё дигар мақомот вогузор менамояд, набояд аз доираи ваколат ва салоҳиятҳое, ки худ доро аст, барояд. Танҳо ҳуқуқ дорад он ваколат ва салоҳияте, ки тибқи қонунгузори амалкунанда доро аст, пурра ё қисме аз онро вогузор намояд. Аз ҷониби дигар мақомоте, ки ҷиҳати амали намудани фаъолияти

ҳуқуқҷодкунӣ ваколатдор шудааст, аз доираи ваколатҳои ба ӯ вогузоргардида наметавонад берун барояд.

3. Чуноне, ки аз мазмуни қисми дуюми моддаи тафсиршаванда маълум гашт, мақомоте, ки дар асоси ваколатнома фаъолияти муайяно амалӣ менамояд, то андозае маҳдуд аст. Яъне мақоми мазкур наметавонад аз доираи ваколатҳое, ки ба ӯ додаанд, берун барояд. Аз ҷумла, наметавонад он уҳдадорихое, ки ба зиммаи худ гирифтааст, ба дигар мақомот вогузор намояд, чунки ин уҳдадориро тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба зиммаи худ гирифтааст. Масалан, Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Низомномаи худ аз 17 март соли 2009 №637 вазифадор аст, ки экспертизаи ҳуқуқии лоиҳаҳои қонунҳо, ки ба баррасии Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мегардад, бо супориши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронад. Марказ наметавонад, аз доираи ваколати худ берун баромада ин вазифаи худро, яъне

додани экспертизаи ҳуқуқиро ба зиммаи ягон мақомоти дигар вогузор намояд ва ё ҳангоми пешниҳод намудани экспертизаи ҳуқуқӣ аз ҳадди ваколатҳои муқарраркардаи Низомномаи худ берун барояд.

4. Қисми чоруми моддаи тафсиршаванда муносибатҳоро оид ба дурустии санадҳои қабулшуда бо дарназардошти ҳавола кардан ба санаде, ки дар асоси он Қонуни мазкур қабул шудааст, муқаррар менамояд. Масалан, Вазорат ё Кумитаи давлатӣ ҳамчун сохтори таркибии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми омода намудани лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ метавонад ба моддаҳои 58 ва 73 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳавола намояд. Яъне, тибқи моддаи 58 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳукумат ҳуқуқи ташаббуси қонунгузори дорад. Мутобиқи моддаи 73 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, Вазорат ва ё Кумитаи давлати ҳамчун сохтори таркибии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Моддаи 11. Вориси ҳуқуқӣ нисбати санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулшуда

1. Дар сурати азнавташкилдихии мақомоти давлатии (ворид намудани тағйирот ба вазифаи шахси мансабдори давлатии) дорои ҳуқуқи қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ ба вориси ҳуқуқии он якҷоя бо салоҳияти қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ, салоҳияти тағйир додан, илова кардан ва қатъ намудани амали санади меъёрии ҳуқуқии қаблан қабулшуда мегузарад.

2. Агар ба мақомоти давлатии барҳамдодашуда (мансаби ихтисоргардида) ва ё аз нав ташкил кардашуда, ба вориси ҳуқуқӣ барои қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор салоҳият дода нашуда бошад, салоҳияти тағйир додан ё қатъ кардани амали санадҳои меъёрии ҳуқуқии қаблан қабулшуда ба мақомоти болоӣ ё худ ба мақомоти дигари салоҳиятдори давлатӣ ё ин ки ба шахси мансабдори дар санади меъёрии ҳуқуқии барҳамдиҳӣ ё азнавташкилдиҳӣ пешбинишуда мегузарад.

3. Тағйир ёфтани вазъи мақомоти давлатӣ (шахси мансабдор), ки санадҳои дахлдори меъёрии ҳуқуқӣ қабул мекунад, сабаби қатъи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқии қаблан қабулшуда намегардад.

4. Дар мавриди дигаршудани номи мақомоти давлатӣ ва ё азнавташкилдихии он бо роҳи муттаҳидсозӣ, ҳамроҳкунӣ, тақсимшавӣ, ҷудошавӣ, табдилдиҳӣ, ки дар натиҷа номи ин мақомот тағйир меёбад, бояд ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии дорои номи пешина дар қисмати дигар шудани номашон тағйиру иловаҳо ворид карда шаванд. То ворид намудани чунин тағйиру иловаҳо амали санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки номи пешинаро доранд, пурра ба мақомоте паҳн мегардад, ки номаш дигар шудааст.

5. Агар мақомоти давлатӣ тақсим ё ҷудо шавад, дар қарор оид ба азнавташкилдихии он бояд тақсими дақиқи салоҳият пешбинӣ шуда бошад. Дар баробари ин мақомоти давлатие, ки дар бораи тақсим ё ҷудо шудани ин мақомот қарор қабул кардааст, вазифадор аст дар давоми шаш моҳ тамоми тағйиру иловаҳои заруриро ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор ворид намояд.

1. Вориси ҳуқуқӣ ин пеш аз ҳама гузаштани ҳуқуқ ва уҳдадорихое аз як шахс ба шахси дигарро дар назар дорад. Дар моддаи тафсиршаванда яке аз масъалаҳои муҳиме, ки бештар дар амалия ба назар мерасад, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар ин ҷо пеш аз ҳама суҳан дар

бораи вориси ҳуқуқӣ нисбат ба қабул, салоҳияти тағйир додан, илова ва қатъ намудани амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нигаронида шудааст.

2. Барҳамдиҳии шахси ҳуқуқӣ тибқи моддаи 62 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моддаи 19 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар

бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» дар асоси мавҷуд будани ҳуҷҷатҳое, ки дар моддаи 20 қонуни мазкур ва ҳолатҳое, ки моддаи 62 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, сурат мегирад. Дар сурати мақомоти давлатие, ки бо тартиби муқарраргардидаи қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барҳам дода шудааст ё яке аз мансабҳое, ки шахси ҳуқуқи онро доро буд, ихтисор гардида бошад, ки дар натиҷа шахси ҳуқуқӣ яке аз ваколатҳои худро аз даст додааст, салоҳият ва ваколати мазкур ба мақомоти болоие, ки шахси ҳуқуқии мазкур тобеи ӯ мебошад, мегузарад.

3. Бояд тазаққурдод, ки ҳар як санади меъёрии ҳуқуқи вобаста ба пайдо шудан, тағйир ёфтани ва ё қатъ гардидани муносибатҳои ҷамъиятӣ аз ҷониби мақомоти дахлдор қабул карда мешавад. Қисми 3 моддаи мазкур муносибати ҷамъиятӣ, ки амал ё беамалии санаде, ки аз ҷониби мақомоти дахлдори давлатӣ пас аз тағйир ёфтани вазъии мақомоти давлатӣ ва ё шахси мансабдор қабулшударо пешбинӣ менамояд. Тибқи қисми 3 моддаи мазкур он санаде, ки мақомоти давлатӣ ва ё шахси мансабдор, ҳангоми дорои ваколат будан қабул кардааст, эътибори худро гум намекунад. Масалан, Вазорати мелиоратсия ва заҳираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми ғайрилокалӣ қабул карда буд, вале гарчанде, ки имрӯз Вазорати мазкур бо ин ном арзи ҳастӣ надорад ва баъзе ваколатҳои худро шояд аз даст дода бошад, аммо он санадҳои қабулнамудаи ӯ то имрӯз амал мекунанд.

4. Қисми 4 моддаи тафсиршаванда ворид намудани тағйири иловаҳоро ба қисмати дахлдори санадҳое, ки пештар мақомоти давлатӣ аз номи худ қабул карда буд, муқаррар мекунад.

Моддаи 12. Амали бевоситаи санади меъёрии ҳуқуқӣ

1. Агар дар ҳуди санади меъёрии ҳуқуқӣ ё дар санади меъёрии ҳуқуқии мавриди амал қарор додани он тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад, санади меъёрии ҳуқуқӣ бевосита амал мекунад.

2. Барои татбиқи санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки эътибори ҳуқуқӣ пайдо кардааст, ягон дастури иловагӣ талаб карда намешавад.

3. Агар дар ҳуди санади меъёрии ҳуқуқӣ таъкид шуда бошад, ки ягон меъёри ҳуқуқии он дар асоси санади меъёрии ҳуқуқии иловагӣ татбиқ карда мешавад, пас ин меъёр мутобиқи санади меъёрии ҳуқуқии асосӣ ва иловагӣ татбиқ карда мешавад. То қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқии иловагӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки муносибатҳои дахлдорро қаблан ба танзим медароварданд ва безъитбор доништа нашудаанд, дар қисмати ба санади меъёрии ҳуқуқии нав муҳолифатнадошта амал мекунанд.

1. Моддаи тафсиршаванда муносибатҳоро оид ба амали бевоситаи санадҳои меъёрии ҳуқуқи муқаррар кардааст. Бояд қайд намоем, ки

Чи тавре, ки дар қисми 3 моддаи тафсиршаванда қайд намудем, агар Вазорати энергетика ва заҳираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз номи худ ягон санад қабул карда бошад, пас дар сурати азнавташкилдихӣ, ки дар шаклҳои мутаҳидсозӣ, ҳамроҳкунӣ, тақсимшавӣ, ҷудошавӣ ва табдилдихӣ ба миён омадааст, зарур аст бинобар сабаби тағйир ёфтани номи мақомоти (вазорати) дахлдор, ба қисмати дахлдори санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки номи мақомоти мазкурро дар таҳрири нав пешбинӣ мекунад, тағйири иловаҳои зарурӣ ворид карда шавад. Мақсади асосии тағйири иловаҳои мазкур аз байн бурдани духӯрагӣ, ки дар номи мақомоти мазкур ба миён омадааст, мебошад. Шахсони мансабдори мақомоти мазкур вазифадоранд, ки ҷиҳати иваз шудани номи мақомоти дахлдор ва то ворид намудани тағйири иловаҳо ба амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ маълумоти мазкурро паҳн намоянд.

5. Мутобиқи моддаи 17 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» ҳангоми тақсимшавии шахси ҳуқуқӣ, ҳуқуқи уҳдадорихи он ба шахсони ҳуқуқии навтаъсис мегузарад. Ҳамзамон, шахси ҳуқуқии тақсимгардида мавҷудияти худро қатъ намуда, ду ва ё зиёда шахсони ҳуқуқии нав таъсис меёбанд. Пеш аз тақсим намудани мақомоти давлатӣ аз ҷониби мақомоти дахлдор қарор дар бораи дақиқ тақсим намудани салоҳият ва ваколатҳое, ки пештар ин мақомот доро буд, қабул карда мешавад. Пас аз қабул кардани қарор дар бораи азнавташкилдихӣ дар шакли тақсимшавӣ мақомоти мазкур вазифадор аст, ки дар муддати шаш моҳ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳои зарурӣ ворид намоянд.

дар қисми зиёди адабиётҳои илмӣ зери мафҳуми амали бевосита аслан ду мазмуне, ки як маъноро ифода менамоянд ба назар мерасад, яъне:

- амали бевосита;
- мустақиман.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амали бевосита доранд, агар дар қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигар пешбинӣ нагардида бошад. Амали бевоситаи санади меъёрии ҳуқуқӣ дорои як қатор хусусиятҳои ба худ хос аст:

1) Ҳамаи он санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки сарчашмаи санади меъёрии ҳуқуқии мазкурро ташкил медиҳад, амали бевосита дорад. Зеро санади мазкур қисми таркибии он санадхоро ташкил медиҳад;

2) Принципи бевосита амал намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо функцияи ҳуқуқтатбиқкунӣ дар алоқамандии зич қарор дорад. Нуктаи охирина, ки барои амалигардонии ҳуқуқтатбиқкунӣ мусоидат мекунад ин лаҳзаи ба қувваи қонунӣ даромадани санади мазкур мегардад. Чуноне, ки қисми 1 муқаррароти интиқолии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, тағйири иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз эълони натиҷаи раёпурсии умумихалқӣ ва аз рӯзи интишори расмиаш, эътибори ҳуқуқӣ пайдо мекунад.

3). Фармони махсус ҷиҳати амали бевоситаи санади меъёрии ҳуқуқии мазкур.

Мазмуни қисми 2 моддаи 62 Қонуни мазкур низ пешбинӣ менамояд, ки қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ амал мекунад (ниг. ба тафсири қисми 2 моддаи 62).

2. Талаботи қисми 2 моддаи тафсиршаванда амали бевоситаи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар қабул намудани санади меъёрии ҳуқуқии иловагӣ пешбинӣ кардааст. Тибқи талаботи қисми 2 моддаи мазкур барои дар амал татбиқ намудани санади меъёрии ҳуқуқии мазкур, ки эътибори қонунӣ пайдо кардааст, дастури иловагӣ зарурӣ надорад. Яъне барои амал кардани қонун ягон Фармон, Амр ва ё Қарори Ҳукумат лозим нест. Танҳо пас аз ба имзо расидани санади мазкур ва интишори расмӣ қонун мавриди амал қарор дода мешавад.

3. Қисми 3 моддаи тафсиршаванда амали санади меъёрии ҳуқуқиро ё қисме аз меъёрҳои

онро ҳангоми татбиқ кардан муқаррар кардааст. Дар қисме аз қонунҳои амалкунандаи меъёрҳои арзи ҳастӣ дорад, ки бо дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, масалан Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад. Яъне, заминаи муносибати мазкурро қонуни мазкур мегузорад, тартиб ва механизми амалигардонии онро Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ба танзим медиҳад. Масалан, моддаи 35 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи муҳити зист» арзёбии таъсир ба муҳити зистро муқаррар кардааст. Яъне, фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолияти ба нақшагирифташавандаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки ба муҳити зист, аз ҷумла ба саломатии аҳоли мустақиман ё ғайри мустақим таъсир мерасонад, арзёбӣ карда мешавад. Тарз, усул, механизми амал, навиҳои фаъолият, чораҳо, ҷавобгарӣ ва дигар паҳлуҳои муносибати мазкурро қисми 3 моддаи мазкур ба Низомномае, ки бевосита аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад, истинод кардааст. Аз ин ҷо маълум мегардад, ки фаъолияти минбаъдаи муносибати мазкурро Низомномае, ки бо Қарори Ҳукумат тасдиқ гардидааст ба танзим медиҳад. Ҷумлаи дуҷуми қисми мазкур муносибатҳоро то қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқии иловагӣ муқаррар кардааст. Яъне то қабули Қарор муносибати мазкурро қадом санад ба танзим медиҳад, ки беэътибор доништа нашудааст, метавонад ба танзим дарорад, ба шарте, ки ба меъёрҳои санади меъёрии ҳуқуқии нав муқолифат надошта бошад.

То қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқии иловагӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки муносибатҳои дахлдорро қаблан ба танзим медиҳад ва беэътибор доништа нашудаанд, дар қисмати ба санади меъёрии ҳуқуқии нав муқолифат надоштан амал мекунад. Масалан, қисми 3 моддаи 10 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, ки ақди никоҳӣ, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон то 19 декабри соли 1929 мувофиқи расму оинҳои динӣ ба ҷо оварда шудаанд, бо ақди никоҳӣ, ки дар мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ба қайд гирифта шудаанд, баробар мебошанд.

Моддаи 13. Таснифи ягонаи умумихуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Таснифи ягонаи умумихуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон – номгӯи соҳаҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва пешбурди Махзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешавад. Таснифи ягонаи умумихуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешниҳоди Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мегардад.

2. Пешбурди Таснифи ягонаи умумихукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад.

3. Мақомоти давлатӣ уҳдадоранд Таснифи ягонаи умумихукукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳангоми мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ татбиқ намоянд.

1. Моддаи мазкур муносибатро оид ба таснифи ягонаи умумихукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст. Мақсади асосии таснифи ягонаи умумихуқуқӣ ташаккули манбаи марказонидашудаи иттилоотии ҳуқуқӣ ва мубодилаи автоматикунонидашудаи байни мақомотҳои давлатӣ ба шумор меравад. Таснифи мазкурро бо пешниҳоди Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунад. Баҳри иҷро намудани қисми 1 моддаи 13 Қонуни мазкур Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2006 №359 бо тағйироту иловаҳо аз 31 октябри соли 2009 № 619 Қарор «Дар бораи Таснифи ягонаи умумихукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маҳзани мутамаркази иттилоотии ҳуқуқӣ» қабул кард. Тибқи қисми 2 Қарори мазкур Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадор карда шудааст:

- пешбурди Таснифи ягонаи умумихукукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин намояд (қарор аз 31.10.2009 №619)

- картотекаи баҳисобгирӣ ва мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар асоси Таснифи ягонаи умумихукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия намуда, ба он ҳамчунин санадҳои меъёрии ҳуқукии умумихатмӣ вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, дигар мақомоти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳотро ворид намоянд, бақайдгирӣ ва нашри минбаъдаи онҳоро тибқи тартиби муқарраргардида таъмин кунад (қарор аз 31.10.2009 №619).

- таъсис ва пешбурди Маҳзани мутамаркази иттилоотии ҳуқуқиро дар ҳомилҳои қоғазӣ ва мошинӣ (электронӣ) таъмин намоянд (қарор аз 31.10.2009 №619).

- дастурамали аз мақомоти давлатӣ дар ҳомилҳои қоғазӣ ва мошинӣ (электронӣ) гирифтани иттилооти ҳуқуқиро таҳия ва тасдиқ намоянд.

Қисми 4 Қарори мазкур пешбинӣ кардааст, ки Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати иҷрои қарори мазкур ба Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағҳои заруриро ҷудо намояд. Яъне, баҳри дар сатҳи баланд омода намудани Таснифи мазкур, зарурият ба миён меояд, ки аз бучети давлатӣ маблағҳои зарурӣ ҷудо карда шавад.

2. Чуноне, ки аз мазмуни қисми 1 моддаи тафсиршаванда маълум гашт, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Таснифи ягонаи умумихуқуқиро бо пешниҳоди Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунад. Тибқи қарори мазкур Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадор аст, ки пешбурди Таснифи мазкурро ба роҳ монад. Пешбурди Таснифи ягонаи умумихуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад. Зеро сарҳати 11 қисми 1 банди 6 Низомномаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006 № 587 тасдиқ шудааст, тасдиқи гуфтаҳо боло мебошад.

3. Тибқи қисми 3 моддаи тафсиршаванда ва қисми 3 Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таснифи ягонаи умумихуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҳзани мутамаркази иттилоотии ҳуқуқӣ» аз 31-уми октябри соли 2009 таҳти № 619, Вазоратҳо, Кумитаҳои давлатӣ, дигар мақомотҳои давлатӣ ва мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, истифодаи Таснифи ягонаи умумихуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар фаъолияти худ таъмин ва татбиқ намоянд.

**НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ, ҲИФЗИ ҲУҚУҚ,
МУДОФИА ВА АМНИЯТ**

Дар қонунгузории соҳаи соҳтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофия ва амният дар охирҳои моҳи аввалини семаҳои сеюми соли 2014 як қатор қонунҳои нав ва тағйиру иловаҳо ба қонунҳо қабул карда шудаанд, ба монанди:

1. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1083;

2. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1084;

3. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми ҳуқуқи вазъияти ғавқулӯда» аз 26 июли соли 2014, №1085;

4. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1086;

5. Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи вакилон ба маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ» аз 26 июли соли 2014, №1087;

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1088;

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1089;

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» аз 26 июли соли 2014, №1090;

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси муҳофизати гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1091;

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар

бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1092;

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси муҳофизати ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1093;

12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» аз 26 июли соли 2014, №1095;

13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон» аз 26 июли соли 2014, №1096;

14. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият» аз 26 июли соли 2014, №1097;

15. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мудофия» аз 26 июли соли 2014, №1098;

16. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1099;

17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмизунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм» аз 26 июли соли 2014, №1100;

18. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон» аз 26 июли соли 2014, №1101;

19. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Гвардияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1102;

20. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи силоҳ» аз 26 июли соли 2014, №1105;

21. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳо» аз 26 июли соли 2014, №1106.

22. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи почта» аз 26 июли соли 2014, № 1115;

23. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи почта» аз 26 июли соли 2014, № 1116;

24. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 26 июли соли 2014, №1128;

Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар таҳрири нав дар асоси банди 9-и Нақшаи чорабиниҳо оид ба татбиқи Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 январи соли 2011, № 976 тасдиқ шудааст, таҳия гардидааст.

Қонуни конституцсионии мазкур аз 15 боб ва 86 модда иборат буда, тартиби ташкил ва фаъолияти Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, интиҳоб, бозхонд ва истеъфои судьяи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мурофияи судии конституцсионӣ, инчунин дигар муносибатҳои ҳуқуқиро вобаста ба фаъолияти ташкили ҳуқуқии Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим менамояд.

Боби 1-ум «Муқаррароти умумӣ» ном дошта, ба масъалаҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақоми мустақили ҳокимияти судӣ, қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баробарии ҳама дар назди қонун ва суд, баробарҳуқуқии судьяҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби баррасии парвандаҳо дар Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доираи ҳаллии парванда дар Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст.

Дар моддаи 1-и Қонуни конституцсионии мазкур зикр гардидааст, ки Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми мустақили ҳокимияти судӣ оид ба

назорати конституцсионӣ буда, бо мақсади таъмини волоият ва амали бевоситаи меъёрҳои Конституцсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шудааст.

Тибқи қисми 1 моддаи 6-и Қонуни конституцсионии мазкур бошад Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо масъалаҳои ҳуқуқро муайян ва ҳал менамояд.

Боби 2-юм «Ҳайати Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, он ба масъалаҳои ҳайати Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби интиҳоби Раис, муовини Раис ва судьяҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва талабот нисбати онҳо, муҳлати вақолати судьяҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, савганди онҳо бахшида шудааст.

Дар қисми 1 моддаи 7-и Қонуни конституцсионии мазкур зикр гардидааст, ки Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 нафар судьяҳо иборат буда, яке аз онҳо наояндаи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мебошад.

Тибқи моддаи 8-и Қонуни конституцсионии мазкур Раис, муовини Раис ва судьяҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб карда мешаванд. Ба ин вазифаҳо ҳуқуқшиносоне интиҳоб мешаванд, ки синни онҳо аз 30 кам ва аз 65 зиёд набояд ва беш аз 10 сол собиқаи кории касбӣ дошта бошад.

Мувофиқи талаботҳои моддаҳои 9 ва 10-и Қонуни конституцсионии мазкур судьяи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муҳлати 10 сол интиҳоб шуда, шахсе, ки бори аввал ба вазифаи судьяи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб мешавад, пас аз интиҳоб шуданаш дар чаласаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон савганд ёд мекунад.

Боби 3-юм «Вазъи ҳуқуқии судьяҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба мустақилияти судьяҳои Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дахлнопазирӣ, боздоштан, бозхонд, истеъфои онҳоро дар бар мегирад.

Дар боби 4-уми Қонуни конституцсионии мазкур масъалаҳои салоҳияти Раис, муовини раис ва судья-котиби Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим карда шудаанд.

Боби 5-уми Қонуни конституцсионӣ ба

масъалаи принципҳои асосии муурофияи судӣ дар Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шуда, дар моддаҳои алоҳидаи он чунин принципҳои асосии муурофияи судӣ дар Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба монанди ошкоро будани муурофияи судӣ дар Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон, парвандаҳоро бевосита баррасӣ кардани Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон, баробарҳукуки тарафҳои муурофияи судӣ, шифоҳӣ гузаронида шудани муурофияи судӣ, забони муурофияи судӣ, махфияти машварати судяҳои Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ботантана гузаронида шудани муурофияи судӣ дар Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври муфассал танзим карда шудаанд. Ҳамчунин дар ҳамин боб (моддаи 26) масъалаи рад кардан ё худрадкунии судяи Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳалли худро ёфтааст.

Боби 6-ум «Иштирокчиёни муурофияи судӣ, ҳукуку уҳдадорихои онҳо» ном дошта, ба масъалаҳои иштирокчиёни муурофияи судӣ дар Суди конститутионӣ, тарафҳо ва намояндагони онҳо, ҳукуку уҳдадорихои онҳо, шохид, коршинос, мутахассис, тарҷумон бахшида шудааст.

Боби 7-ум ба масъалаи салоҳияти Суди конститутионӣ бахшида шудааст. Дар он дар қатори салоҳияти Суди конститутионӣ, инчунин масъалаҳои салоҳияти дигари Суди конститутионӣ, Дастури салоҳияти Суди конститутионӣ, Номаи салоҳияти Суди конститутионӣ танзими худро ёфтаанд.

Боби 8-уми Қонуни конститутионӣ, ки «Тобеияти парвандаҳо ба Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дорад, аз се модда (моддаҳои 38-40) иборат буда, танзими масъалаҳои вобаста ба тобеияти парвандаҳо ба Суди конститутионӣ, тобеияти чандин талаботи бо ҳам алоқаманд, субъектҳои, ки ҳукуки ба Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат карданро доранд, дар бар мегирад.

Боби 9-ум «Тартиби оғоз кардани муурофияи судӣ ва барои баррасӣ омода намудани парванда» ном дошта, он ба масъалаҳои шакл ва мазмуни муроҷиат ба Суди конститутионӣ, муҳлати бо дархост муроҷиат кардан ба Суди конститутионӣ, баррасии пешниҳоди дархост дар Суди конститутионӣ, асосҳои баррасӣ дар Суди конститутионӣ, рад кардан аз оғози муурофияи судӣ, омода намудани парванда

барои баррасӣ дар Суди конститутионӣ, ба баррасии Суди конститутионӣ таъин намудани парванда бахшида шудааст.

Махсусан дар моддаи 42-и Қонуни конститутионӣ, ки ба масъалаи муҳлати бо дархост муроҷиат кардан ба Суди конститутионӣ бахшида шудааст, зикр гардидааст, ки субъектҳои муроҷиат метавонанд дар давоми шаш моҳ аз рӯзи нисбат ба онҳо қабул карда шудани қарори дахлдор дар хусуси ба Конститутиони (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонун, дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ ё тавзеҳоти дастурии дар он татбиқшудаи пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дархост муроҷиат намоянд.

Боби 10-ум масъалаи баррасии парвандаро аз ҷониби Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим намуда аз ҳафт модда (моддаҳои 48-54) иборат мебошад ва ба масъалаҳои муҳлати баррасии парванда дар Суди конститутионӣ, тартиби баррасии парванда дар суди мазкур, қатъ намудани пешбурди парванда, мавқуф гузоштан, боздоштани муурофияи судӣ, оқибатҳои ба муурофияи судӣ ҳозир нашудани тарафҳо, намояндагони онҳо, шохидон, коршиносон, мутахассисон ва тарҷумон бахшида шудааст.

Тибқи моддаи 48 Қонуни конститутиони мазкур парванда дар Суди конститутионӣ дар давоми шаш моҳ аз рӯзи ворид шудани муроҷиат (пешниҳод ё дархост) баррасӣ карда мешавад.

Суди конститутионӣ низ ба монанди судҳои юрисдиксияи умумӣ ва иқтисодӣ санадҳои судӣ қабул мекунад, ки маъалаи мазкур дар боби 11-и Қонуни конститутионӣ танзим карда шудааст. Дар боби мазкур масъалаҳои санадҳои судии Суди конститутионӣ, тартиби қабули онҳо, фикри махсуси судяи Суди конститутионӣ, мазмуни қарори Суди конститутионӣ, қарори иловагии Суди конститутионӣ, ҳатмӣ будани иҷрои санадҳои Суди конститутионӣ, иҷрои қарор ва ҳулосаи Суди конститутионӣ, оқибати иҷро накардани санадҳои Суди конститутионӣ, шарҳи санадҳои Суди конститутионӣ, протоколи муурофияи судӣ баррасӣ карда шудаанд.

Тибқи талаботи моддаи 55-и Қонуни конститутионӣ санадҳои Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

қарор, ҳулоса ва таъинот иборатанд.

Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандаро моҳиятан баррасӣ намуда, қарор қабул менамояд.

Қарори Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуда, ба он раисиқунанда ва судя - котиби Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон имзо мегузоранд.

Дар мавридҳои муқарраркардаи Конститутиони (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни конститутиони мазкур, Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳулоса қабул мекунад. Ҳулосаи Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартибе, ки барои қабул намудани қарори Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст, қабул ва эълон карда мешавад.

Оид ба дигар масъалаҳое, ки аз ҷониби Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешаванд, инчунин дар ҳолатҳои пешбиниамудаи Қонуни конститутиони мазкур таъинот қабул карда мешавад.

Дар боби 12 “Чораҳои ҳимояи муҳофизати фаъолияти Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон” масъалаҳои ҳуқуқи Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба татбиқи чораҳои ҳимояи муҳофизатӣ, хароҷоти судӣ, боби 13 “Мабағгузорӣ, таъминоти моддӣ ва ҳимояи иҷтимоии судяҳои Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон» масъалаҳои музди меҳнати судяи Суди конститутионӣ, кафолатҳои дигари моддӣ барои судяи Суди конститутионӣ, тадбирҳои доир ба ҳимояи иҷтимоии судяи Суди конститутионӣ ва аъзои оилаи ӯ, дараҷаҳои таҳассуси судяҳои Суди конститутионӣ ва рутбаҳои дараҷавии кормандони дастгоҳи Суди конститутионӣ, рухсатии меҳнати судяи Суди конститутионӣ, муҳофизати ҳуқуқи меҳнати судяҳои Суди конститутионӣ, мабағгузори Суди конститутионӣ, таъмини нафақаи судяи Суди конститутионӣ, таъмини амнияти судяҳои Суди конститутионӣ, ҷавобгарӣ барои беэҳтиромӣ нисбат ба Суди конститутионӣ ва судяҳои он, боби 14 “Дигар масъалаҳои ташкил ва таъмини фаъолияти Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон” масъалаҳои дастгоҳи Суди конститутионӣ, либос, нишони сарисинагӣ ва шаҳодатномаи судяи Суди конститутионӣ, Шӯрои илмию машваратии назди Суди конститутионӣ, қароргоҳи Суди конститутионӣ, рамаҳои

давлатӣ дар Суди конститутионӣ, мӯҳри Суди конститутионӣ, нашриҳои расмӣи Суди конститутионӣ, боби 15 “Муқаррароти хотимагӣ” масъалаҳои ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни конститутиони мазкур, дар бораи аз эътибор соқит донистани Қонуни конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 ноябри соли 1995 “Дар бораи Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон” (бо тағйири иловаҳо) баррасӣ карда шудаанд.

Қонуни конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар таҳрири нав низ дар асоси Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқии дар боло зикргардида (банди 10-и Нақшаи чорабиниҳо оид ба татбиқи Барномаи мазкур) таҳия гардидааст.

Қонуни конститутиони мазкур аз 146 боб ва 138 модда иборат буда, асосҳои ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти судҳо, тартиби интихоб, таъин, бозхонд ва озод намудани судяҳоро муқаррар намуда, инчунин дигар муносибатҳоро вобаста ба фаъолияти ташкилию ҳуқуқии мақомоти судӣ ва судяҳо ба танзим медиарорад.

Боби 1-ум «Муқаррароти умумӣ» ном дошта, ба масъалаҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳокимияти судӣ, низоми ҳокимияти судии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазифаҳои суд, принципҳои фаъолияти судӣ, ҷавобгарӣ барои беэҳтиромӣ нисбат ба суд, манъ будани даҳлат ба фаъолияти суд, мустақилияти судяҳо, таъмини амнияти судяҳо, дахлнопазирии судя, ҳатмӣ будани иҷрои санадҳои судӣ бахшида шудааст.

Дар қисми 1 моддаи 2 Қонуни конститутиони мазкур қайд гардидааст, ки ҳокимияти судӣ мустақил буда, аз номи давлат ва аз тарафи судяҳо амалӣ карда мешавад.

Боби 2-юм «Интихоб, таъин, бозхонд ва озод намудани судя» ном дошта, он ба масъалаҳои талаботе, ки нисбат ба номзадҳо ба вазифаи судягӣ пешниҳод карда мешаванд, судяҳо, талаботе, ки нисбат ба судя пешниҳод мешаванд, мӯҳлати вақолати судяҳо, интихоб ва таъини судяҳо, савганди судя бозхонд ва озод намудани судя, истеъфои судя, машваратчиёни халқӣ бахшида шудааст.

Дар моддаи 12-и Қонуни конститутиони мазкур зикр гардидааст, ки ба вазифаи судяи Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят ва шаҳри Душанбе шаҳрванди Ҷумҳурии

Тоҷикистон, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ дошта синни ӯ аз 30 кам ва аз 65 зиёд набошад, ҳадди ақал 5 сол собиқаи кории судягӣ дошта бошад, интиҳоб ва таъин мешавад.

Ба вазифаи судяи суди шаҳр ва ноҳия, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ дошта синни ӯ аз 25 кам ва аз 65 зиёд набошад, ҳадди ақал 3 сол собиқаи кории касбӣ дошта бошад, таъин мешавад.

Номзад ба вазифаи судяи суди ҳарбӣ инчунин ба талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ӯҳдадорӣ умумӣ ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ» бояд ҷавобгӯ бошад.

Судяҳои Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят ва шаҳри Душанбе, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, судҳои шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе бояд забони давлатиро донанд.

Дар қисми 4 моддаи 14-и Қонуни конституционӣ мазкур муқаррар карда шудааст, ки судя набояд вазифаи дигареро ишғол кунад, вакили мақомоти намояндагӣ, узви ҳизб ва созмонҳои сиёсӣ бошад ё аз ҷиҳати моддӣ онҳоро дастгирӣ намояд, ба соҳибкорӣ машғул шавад, ба ғайр аз фаъолияти илмиву эҷодӣ ва омӯзгорӣ.

Мувофиқи моддаи 15 судяҳо ба муҳлати 10 сол интиҳоб ё таъин карда мешаванд. Ҳангоми дар давраи ваколаташ аз як суд ба суди дигар интиҳоб ё таъин гаштан мӯҳлати даҳсолаи ваколати судя аз рӯзи интиҳоб ё таъини нав ҳисоб карда мешавад.

Тибқи талаботи моддаи 16-и Қонуни конституционӣ мазкур судяҳои Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб менамояд. Судяҳои Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанберо бо пешниҳоди Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин мекунад.

Мувофиқи талаботи моддаи 17 шахсе, ки бори аввал ба вазифаи судя таъин шудааст, дар

вазъияти тантанавӣ дар ҷамъомади судяҳо ва назди Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон савганд ёд мекунад.

Боби 3-юм «Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба мақоми олии судӣ будани Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, салоҳият, ҳайати ва сохтори он, Пленуми Суди Олӣ ва салоҳияти он, баррасии масъалаҳои фаъолияти судӣ аз тарафи Пленум, котиби Пленум, Раёсати Суди Олӣ ва салоҳияти он, баррасии масъалаҳои умумӣ фаъолияти судӣ аз тарафи Раёсати Суди Олӣ, тартиби таъсиси коллегияҳои судии Суди Олӣ, салоҳияти коллегияҳои ҳарбӣ, оид ба парвандаҳои гражданин, оид ба парвандаҳои оилавӣ, оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ, оид ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурии Суди Олӣ, салоҳияти Раис, муовини яқум ва муовинони Раиси Суди Олӣ, салоҳияти раис ва муовини раиси коллегияи ҳарбии Суди Олӣ, салоҳияти раисони коллегияҳои судии Суди Олӣ, салоҳияти судяҳои Суди Олӣ, Шӯрои илмию машваратии Суди Олиро дар бар мегирад.

Тибқи моддаи 21 Қонуни конституционӣ мазкур Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми олии судӣ ба ҳисоб рафта, назорати судиро аз болои фаъолияти Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, шаҳр ва ноҳия оид ба парвандаҳои гражданин, оилавӣ, ҷиноятӣ, ҳуқуқвайронкунии маъмурий ва дигар парвандаҳои дар тобеияти ин судҳо буда амалӣ менамояд.

Мувофиқи талаботи моддаи 23 Қонуни конституционӣ мазкур ҳайати Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Раис, муовини яқум, муовинони Раис, судяҳо ва машваратчиёни халқӣ, ки бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб карда мешаванд, иборат мебошад. Шумораи судяҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд. Дар Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Пленум, Раёсат, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои гражданин, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои оилавӣ, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурий, коллегияи ҳарбӣ, дастгоҳ фаъолият мекунад.

Боби 4-ум «Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба мақоми олии судӣ оид ба ба ҳалли бахсҳои иқтисодӣ будани Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, салоҳият ва ҳайати он, Пленуми Суди Олии иқтисодӣ ва салоҳияти он, котиби Пленум, Раёсати Суди Олии иқтисодӣ ва салоҳияти он, коллегияи судии Суди Олии иқтисодӣ, салоҳияти Раис, муовини яқум ва муовинони Раиси Суди Олии иқтисодӣ, салоҳияти раиси коллегияи судии Суди Олии иқтисодӣ, салоҳияти судьяи Суди Олии иқтисодӣ, Шӯрои илмию машваратии Суди Олии иқтисодиро дар бар мегирад.

Тибқи моддаи 44 Қонуни конститутсионии мазкур Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми олии судӣ оид ба ҳалли бахсҳои иқтисодӣ ва дигар парвандаҳое, ки бо ғайриқонунии соҳибкорӣ ва дигар ғайриқонунии иқтисодӣ алоқаманданд, инчунин дигар парвандаҳои аз ҷониби судҳои иқтисодӣ баррасигардида ба ҳисоб рафта, назорати судиро аз болои ғайриқонунии Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе оид ба парвандаҳои иқтисодии дар тобеияти онҳо буда амалӣ менамояд.

Мувофиқи талаботи моддаи 46 ҳайати Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Раис, муовини яқум, муовинони Раис ва судьяҳо, ки бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб карда мешаванд, иборат мебошад. Шумораи судьяҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд. Дар Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон Пленум, Раёсат, коллегияи судӣ ва дастгҳи он ғайриқонун менамоянд. Дар Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дастҷамъона баррасӣ намудани парвандаҳо дар марҳилаи яқум аз ҷумлаи судьяҳои он ҳайатҳои судӣ ташкил карда мешаванд. Ҳайатҳои судӣ ва судьяи дар онҳо раискунамандаро Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

Боби 5-ум «Судҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба судҳои ҳарбӣ, салоҳияти аз ҷониби онҳо баррасӣ намудани парвандаҳои гражданин, оилавӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ,

баррасии парвандаҳо оид ба шикоятҳои амалу қарорҳои мақомоти идоракунии ҳарбӣ ва мансабдорони ҳарбӣ, суди ҳарбии гарнизон ва салоҳияти он, салоҳияти раис, муовини раис ва судьяи суди ҳарбии гарнизон, пуррасозии судҳои ҳарбӣ, дастгоҳи судҳои ҳарбӣ, тартиби адои хизмати ҳарбӣ дар судҳои ҳарбӣ, посбонӣ, нигоҳдорӣ ва бо посбон бурдани шахсони баҳабс гирифташударо дар бар мегирад.

Тибқи моддаи 58 Қонуни конститутсионии мазкур судҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Вазорати муҳофизати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Гвардияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарраёсати Қўшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҳолатҳои фавқулодда ва муҳофизати гражданин назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қўшунҳои дохилии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бригадаи посбоникунандаи Сарраёсати иҷроии ҷазои ҷиноятии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии таъминоти амволи махсуси назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, қорхонаҳо, муассисаҳо, дигар ташкилотҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тамоми қисмҳои ҳарбӣ адолати судиро амалӣ менамоянд.

Судҳои ҳарбӣ аз рӯи принсипи ҳудудӣ дар маҳалли воқеъшавии гарнизонҳо таъсис дода мешаванд.

Ғайриқонунии судҳои ҳарбӣ ба ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои хизматчиёни ҳарбӣ, шаҳрвандоне, ки аз ҷамъомади ҳарбӣ мегузаранд ва дигар шаҳрвандон, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии қисмҳои ҳарбӣ, қорхонаю муассисаҳо ва дигар ташкилотҳои ҳарбӣ, мустақкам қардани қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ дар қисмҳои ҳарбӣ нигаронида шудааст.

Ба низомии судҳои ҳарбӣ коллегияи ҳарбии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва судҳои ҳарбии гарнизонҳо дохил мешаванд.

Мувофиқи талаботи моддаи 59 Қонуни конститутсионии мазкур ба судҳои ҳарбӣ парвандаҳои гражданин ва оилавӣ, ки дар онҳо яке аз тарафҳо хизматчиёни ҳарбӣ мебошанд, инчунин парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати хизматчиёни ҳарбӣ тобеияти судӣ доранд.

Боби 6-ум «Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят ва шаҳри Душанбе» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба ҳайат ва салоҳияти ин судҳо, Раёсати ин судҳо

ва салоҳияти ин Раёсат, тартиби кори Раёсати ин судҳо, коллегияи судии ин судҳо ва салоҳияти ин коллегияҳои судӣ, салоҳияти раис, муовини якум ва муовинони раис, инчунин судьяи ин судҳоро дар бар мегирад.

Тибқи моддаи 70 Қонуни конститутсионии мазкур ҳайати Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят ва шаҳри Душанбе аз раис, муовини якум, муовинони раис, судьяҳо ва машваратчиёни халқӣ иборат аст.

Шумораи судьяҳои Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят ва шаҳри Душанбе бо пешниҳоди Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд.

Дар Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят ва шаҳри Душанбе Раёсати суд, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои граждани, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои оилавӣ, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ, коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурий ҷаъолият менамоянд.

Боби 7-ум «Судҳои шаҳр ва ноҳия» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба таъсиси судҳои шаҳр ва ноҳия, ҳайат ва салоҳияти ин судҳо, салоҳияти раисон, муовини якум ва муовини раисон, инчунин судьяи ин судҳоро дар бар мегирад.

Мутобиқи моддаи 80 Қонуни конститутсионии мазкур судҳои шаҳр ва ноҳия дар ҳудуди шаҳр ва ноҳия таъсис дода мешаванд. Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон судҳои шаҳр ва ноҳияро таъсис медиҳад.

Тибқи қисми 1 моддаи 80 бошад судҳои шаҳр ва ноҳия аз раиси суд, судьяҳо ва машваратчиёни халқӣ иборат мебошанд. Дар судҳои шаҳр ва ноҳия, ки дар онҳо панҷ нафар ва ё зиёда судья ҷаъолият менамоянд, вазифаи муовини раиси суд, ҳафт нафар ва ё зиёда судья бошанд, инчунин вазифаи муовини якуми раиси суд муқаррар карда мешаванд.

Боби 8-ум «Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе » ном дошта, ба масъалаҳои ҳайат ва салоҳияти ин судҳо, салоҳияти раисон, муовини якум ва муовини раисон, инчунин судьяи ин судҳо бахшида шудааст.

Мувофиқи моддаи 86 Қонуни конститутсионии мазкур Суди иқтисодии

Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе аз раис, муовинони раис ва судьяҳо иборат мебошанд. Дар судҳои иқтисодӣ, ки дар он панҷ нафар ё зиёда судья ҷаъолият менамоянд вазифаи муовини раиси суд, ҳафт нафар ва ё зиёда бошанд, вазифаи муовини якуми раиси суд муқаррар карда мешаванд. Дар Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе барои дастҷамъона баррасӣ кардани парвандаҳо дар марҳилаи якум аз ҷумлаи судьяҳои ин судҳо ҳайатҳои судӣ ташкил карда мешаванд. Ҳайатҳои судӣ ва судьяи дар онҳо раисикунандаро раисони судҳои дахлдор муайян мекунанд.

Боби 9-ум «Коргузори дар судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба дастгоҳи суд, пристави судӣ, ёрдამчи раиси суд, котиби маҷлиси судӣ, маълумоти омории судҳо, санҷиши ҷаъолияти судҳо, бойгонии суд, нашрияҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирад.

Тибқи қисми 1 моддаи 91 Қонуни конститутсионии мазкур дастгоҳи суд ҷаъолияти ташкилии судро оиди амалӣ намудани адолати судӣ, ҷамъбасти таҷрибаи судӣ, таҳлили омори судӣ, инчунин иҷрои дигар вазифаҳои судӣ таъмин мекунанд. Бо ин мақсад дар дастгоҳи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон воҳидҳои сохтории дахлдор ташкил карда мешаванд.

Мувофиқи қисми 1 моддаи 92 дар ҳамаи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон приставҳои судӣ мавҷуданд, ки вазифаи онҳо таъмин намудани тартиби муқарраршудаи ҷаъолияти судҳо мебошад.

Боби 10-ум «Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, масъалаҳоро оиди Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, салоҳият, маҷлиси он, раиси Шӯрои адлия ва муовини он, салоҳияти онҳо, салоҳияти дастгоҳи Шӯрои адлия, Комиссияи имтиҳоноти Шӯрои адлия, коромӯз-судья, Маркази таълимии судьяҳо, маблағгузори ва таъминоти моддию техникаи Шӯрои адлия, судҳо ва дастгоҳи онҳо дар бар мегирад.

Мутобиқи қисми 1 моддаи 99 Қонуни конститутсионии мазкур бо мақсади таъмини ташкили кори судҳо, таъминоти моддию техникаи судҳо, хоста гирифтани ва тайёр намудани номзадҳо ба вазифаи судьягӣ ва

коромӯз-судя, такмили ихтисоси судяҳо, коромӯз-судяҳо ва кормандони дастгоҳи судҳо, пешбарии номзадҳо ба мансаби судягӣ ва озод намудани судяҳо аз вазифа, ташкил намудани имтиҳоноти таҳассусӣ, Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода мешавад.

Тибқи моддаи 107 Комиссияи имтиҳоноти Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Низомнома дар бораи комиссияи имтиҳоноти Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки он аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст фаъолият карда, имтиҳони таҳассусии номзадҳои бори аввал барои таъин намудан ба вазифаи судягӣ пешбариваанда ва коромӯз-судяҳоро мегузаронад.

Мувофиқи талаботи моддаи 108 бо пешниҳоди комиссияи имтиҳоноти Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсоне, ки бори аввал ба вазифаи судя пешбарӣ мешаванд, метавонанд ба мӯҳлати як сол ба сифати коромӯз-судя фаъолият намоянд, ки ин мӯҳлат ба собиқаи кории касбии онҳо дохил мешавад.

Коромӯз-судя метавонад шахсе бошад, ки тахсилоти олии ҳуқуқшиносӣ дошта, забони давлатиро донанд, ҳадди ақал 3 сол собиқаи кори касбӣ дошта, аз комиссияи имтиҳонотии Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузашта бошад.

Низомнома дар бораи коромӯз-судя аз тарафи Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад.

Мувофиқи қисмҳои 1 ва 2 моддаи 109 дар назди Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаи давлатӣ - Маркази таълимии судяҳо фаъолият менамояд.

Фаъолияти Маркази таълимии судяҳо ба амалӣ гаштани ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси судяҳо, номзадҳо ба вазифаи судягӣ, коромӯз - судяҳо, приставҳои судӣ, дигар кормандони дастгоҳи Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва судҳо равона карда шудааст.

Боби 11-ум «Коллегияҳои таҳассусӣ ва санчиши таҳассусии судяҳо» ном дошта, масъалаҳои вобаста ба таъсиси коллегияҳои таҳассусии судяҳо, ҳайати коллегияҳои таҳассусӣ, салоҳияти онҳо, санчиши таҳассусии судяҳо, дараҷаи таҳассусии судяҳо, мӯҳлатҳои гузаронидани санчиши таҳассусии судяҳо, тартиби гузаронидани ҷунин санчиш, тартиби кори коллегияҳои таҳассусии судяҳо, ҳуқуқи аъзои ин коллегия, ҳолати рад намудани аъзои ин коллегия, ҳулоса ва қарори ин коллегия,

коргузорӣ ва таъмини моддӣ-техникии фаъолияти коллегияҳои таҳассусиро дар бар мегирад.

Тибқи моддаи 111 Қонуни конститутсионии мазкур барои баррасӣ намудани масъалаҳо оид ба хоста гирифтани ва пешбарии номзадҳои арзанда ба вазифаи судягӣ, гузаронидани санчиши таҳассусии судяҳо, масъулияти интизомӣ ва тақвияти кафолати мустақилияти онҳо коллегияҳои таҳассусии зерин таъсис дода мешаванд:

- Коллегияи таҳассусии судяҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- Коллегияи таҳассусии судяҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- Коллегияи таҳассусии судяҳои Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе.

Ҳайати Коллегияҳои таҳассусӣ ба мӯҳлати ваколати судяҳо интихоб мегарданд.

Мувофиқи талаботи қисмҳои 1 ва 2 моддаи 112 ҳайати Коллегияи таҳассусии судяҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Коллегияи таҳассусии судяҳои Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқан аз тарафи пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби судяҳои ин судҳо иборат аз панҷнафарӣ интихоб карда мешаванд.

Ҳайати Коллегияи таҳассусии судяҳои Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, судҳои ҳарбии гарнизонҳо, шаҳр ва ноҳия, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе дар конфронсҳои судяҳои судҳои ҷумҳурӣ аз ҳисоби судяҳо дар ҳайати раис, муовини раис ва 9 нафар аъзо интихоб карда мешаванд, аз ҷумла:

- як судя аз судҳои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон;

- се судя аз судҳои вилояти Хатлон;

- се судя аз судҳои вилояти Суғд (яке аз онҳо бояд судяи суди иқтисодии вилоят бошад);

- се судя аз судҳои шаҳри Душанбе (яке аз онҳо бояд судяи суди ҳарбии гарнизон бошад);

- як судя аз судҳои шаҳр ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ.

Дар боби 12 «Ҷавобгарии интизомии судяҳо» масъалаҳои асосҳои ба ҷавобгарии

интизомӣ кашидани судя, марҳилаҳои парвандаи интизомӣ, санҷиши маълумот оид ба кирдори судя ва оғоз намудани парвандаи интизомӣ, баррасии парвандаи интизомӣ, татбиқ ва бардоштани ҷазои интизомӣ, боби 13 “Маблағгузорию судҳо. Таъминимоддӣ-техникӣ ва ҳимояи иҷтимоии судяҳо” масъалаҳои маблағгузорию судҳо, музди меҳнати судя, рухсатии меҳнати судя, кафолатҳои дигари моддӣ барои судя, тадбирҳои ҳимояи иҷтимоии судя ва аъзои оилаи ӯ, боби 14 “Муқаррароти хотимаӣ” масъалаҳои муҳри судҳо, рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар судҳо, қароргоҳи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни конституционии мазкур, дар бораи аз эътибор соқит донистани Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 августи соли 2001 “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” (бо тағйиру иловаҳо) баррасӣ карда шудаанд.

Тағйиру иловаҳои ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи низоми ҳуқуқи вазъияти ғайриоташфишон” воридшуда дар банди 5 моддаи 4 калимаҳои “силоҳи оташфишону ғайриоташфишон” ва “пуртаъсири” мувофиқан ба калимаҳои “силоҳ” ва “саҳттаъсири”, дар банди 12 калимаи “савдои яроқ”, “пуртаъсири” ва “моддаи спиртдорро” мувофиқан ба калимаҳои “гардиши силоҳ”, “саҳттаъсири” ва “спирти этилиро” иваз карда шуда аз банди 13 калимаҳои “моро маҳдуд ё манъкунанд; воситаҳои техникии садобаландкунандаро” хориҷ карда шуд.

Бандҳои 14 ва 18 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

“14 истифодаи дастгоҳҳои нусхабардор, техникаи сабти аудио ва видео, инчунин дастгоҳҳои паҳнкундаи мавҷҳои радио, телевизион, шабакаҳои мобилӣ ва интернетро маҳдуд ё манъ кунанд, таҷҳизоти техникий садобаландкунандаро гиранд, ба ғайрияти воситаҳои ахбори омма назорат кунанд, ҳангоми зарурат сензура ва дар интишори рӯзномаҳо маҳдудият қарор намоёнд;

18 ташкил ва ғайрияти гурӯҳҳои мусаллаҳи шаҳрвандонро пешгирӣ кунанд;”.

Дар банди 19 калимаи “яроқ” ба калимаи “моддаи пуртаъсири кимиёвӣ ва заҳрдор” мувофиқан ба калимаҳои “силоҳ” ва “моддаҳои саҳттаъсири кимиёвӣ ва заҳрдор” иваз карда шудааст.

Дар моддаи 8 калимаҳои “дар шакли

ҷарима ба андозаи аз синф то се нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё баҳс ба муҳлати то понздаҳ шабонарӯз ҷазои маъмурӣ дода шавад,” ба шабакаҳои “шахсони воқеи ва ҳуқуқӣ ба ҷавобгарии маъмурӣ дода мешавад,” ба калимаҳои «шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба ҷавобгарии маъмурӣ кашидани мешаванд» иваз гардидааст.

Дар қисми якум моддаи 9 калимаҳои “ба андозаи аз даҳ то бист нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима ситонда, ё ба назардошти вазнинии ҳуқуқвайронкунии содиршуда ба муҳлати то сӣ шабонарӯз ҳабси маъмурӣ пешбини карда мешавад” ба калимаҳои “шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба ҷавобгарии маъмурии маъмурӣ кашидани мешаванд” иваз карда шуд.

Дар қисми сеюм бошад калимаҳои “Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ” ба калимаҳои “Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси муҳофизати ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” иваз карда шуд.

Қисми якуми моддаи 17 хориҷ карда шуд.

Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014, №1086 бо мақсади тақмил ва бартараф намудани муҳолифатҳои дохилии Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва инчунин ҷиҳати иҷрои «Тавсияҳои нозирон аз дафтари ниҳодҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо доир ба интиҳоботи Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010» қабул карда шуд.

Қисми дуюми моддаи 32¹ дар таҳрири зерин илова карда шуд:

«Дар сурати ба даст овардани на кам аз 10 фоизи овозҳои интиҳобкунандагонӣ ҳавзаи интиҳоботии дахлдори дар овоздиҳӣ иштироккарда гавари интиҳоботӣ ба номзад баргاردонида мешавад. Ҳангоми бекор кардани қарори пешбарии номзад аз тарафи ҳизби сиёсӣ ё пас гирифтани номзод аз ҷониби номзад гавари интиҳоботӣ бо қарори комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсӣ ба бучети ҷумҳуриявӣ мегузарад.»

Дар қисми нухуми моддаи 46 баъди

калимаи «нусаи» калимаҳои «бо қалами худкори рангӣ» илова карда шуданд.

Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи вакилон ба маҷлиси маҳаллии вакилони халқ» бо мақсади тақмил ва бартараф намудани муҳолифатҳои дохилии Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи вакилон ба маҷлиси маҳаллии вакилони халқ» ва инчунин ҷиҳати иҷрои «Тавсияҳои нозирон аз дафтари ниҳодҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо доир ба интиҳоботи Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010» қабул карда шуд.

Номи Қонун бо ҳарфи калон навишта шуда ва дар тамоми матни Қонун калимаҳои «вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо» ба калимаҳои «вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия» иваз гардиданд.

Ба Қонун моддаи 1¹, қисми 1 моддаи 2, қисми 5 моддаи 16, қисми 10 моддаи 17, қисми 3 моддаи 21, қисми 3 моддаи 24, қисми 2 моддаи 34, 48¹, 49, ва 50 бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«Моддаи 1¹. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи интиҳоботи вакилон ба Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи интиҳоботи вакилон ба Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ ба Конституция (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни конституционии мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад.»;

«Интиҳоботи вакилон ба Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳр ва ноҳия умумӣ аст. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар рӯзи интиҳобот синнашон ба 18 расидааст, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк ҳуқуқи интиҳоб кардан ва интиҳоб шуданро доранд.»;

«Номзад ба вакили Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ, узви комиссияи дахлдори вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ интиҳобот, инчунин комиссияи ҳавзавӣ ё участкавӣ интиҳобот, ки овоздиҳиро дар ҳамон ҳавза ё участкаи интиҳоботӣ ташкил мекунад. Буда

наметавонад.»;

«Комиссияи интиҳоботии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, комиссияҳои вилоят, шаҳри Душанбе, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ фаъолияти худро баъд аз интиҳобот шудани вакилон аз ҳамаи ҳавзаҳои интиҳоботӣ ба Маҷлиси дахлдори вакилони халқ қатъ менамояд.»;

«Шаҳрвандон ҳуқуқ доранд дар хусуси ба рӯйхат дохил нашудан, нодуруст дохил кардан ё аз рӯйхат баровардан, инчунин саҳву хатоҳои дар ӯйхат ҷойдошта шикоят намоянд. Ариза дар бораи ҷой доштани саҳву хатоҳои дар рӯйхати интиҳобкунандагон ҷойдошта аз ҷониби комиссияи участкавӣ интиҳобот баррасӣ карда мешавад. Комиссияи участкавӣ интиҳобот вазифадор аст аризаро дар муҳлати на дертар аз ду рӯзи то интиҳобот ва дар рӯзи интиҳобот феврал дида баромада, ба рӯйхат ислоҳоти зарурӣ ворид намояд ё ба аризадиханда нусаи қарори асоснокро дар бораи радгирдидани аризааш супорад. Аз хусуси қарори қабулнамунаи Комиссияи участкавӣ интиҳобот бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суд шикоят кардан мумкин аст. Қарори суд қатъист. Комиссияи участкавӣ интиҳобот тибқи қарори суд ба рӯйхати интиҳобкунандагон ислоҳ ворид менамояд.»;

«Ҳизбҳои сиёсӣ ҳуқуқ доранд шахсонро, ки аъзои ҳизби сиёсӣ нестанд ба вакилии Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ номзад пешниҳод намоянд» ;

«Моддаи 48¹. Интиҳобот дар воҳидҳои марзӣ маъмурии навташқил

Интиҳоботи вакилон ба Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ дар воҳидҳои марзӣ маъмурии навташқил дар сурате гузаронида мешавад. Кидавати Маҷлиси маҳаллӣ вобаста ба иштирок надоштан ва ё шумораи ками вакилони Маҷлиси вакилони халқи дахлдор, ки ба ҳайати воҳиди марзӣ маъмурии навташқил дохил мешаванд, ғайриимкон аст.

Интиҳоти вакилони Маҷлиси маҳаллии вакилони халқ аз тарафи комиссияҳои интиҳоботии вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ на дертар аз ду моҳи баъди ташқил шудани воҳиди марзӣ маъмурӣ, бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни конституционии мазкур гузаронида мешавад.»;

«Моддаи 49. Маблағгузори интиҳобот

Маблағгузори ташқил ва гузаронидани интиҳобот ба Маҷлиси маҳаллии вакилони

ҳалқ аз ҳисоби Бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад.

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд ихтиёрӣ гузаронидани интихоботро маблағгузорӣ намоянд. Ин маблағ барои истифода дар ташкил ва гузаронидани интихобот аз ҷониби комиссияҳои интихоботи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятӣ, шаҳри Душанбе, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ қабул карда мешавад.

Назорати истифодаи маблағ, ки ба комиссияи интихоботии дахлдор ҷудо шудааст, инчунин назорат оид ба воридшавӣ ва сарчашмаҳои маблағгузорию комиссияи интихоботии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятӣ, шаҳри Душанбе, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ амалӣ менамояд.»

«Моддаи 50. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни конститутсионии мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни конститутсионии мазкур бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.»

Ба моддаи 48 қисми 4 бо мазмуни зайл илова карда шуд: «Барои як ҷиноят танҳо як ҷазои асосӣ таъин намудан мумкин аст. Дар ҳолат ва мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи ҳамин Кодекс бо ҷазои асосӣ таъин кардани як ё якчанд ҷазои иловагӣ мумкин аст». Дар моддаи зикршуда қисми 6 хориҷ карда шуд.

Ба Кодекс моддаҳои 152¹ ва 401¹ бо мазмуни зайл илова карда шудаанд: **«Моддаи 152¹. Роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда дар шароити вазъияти фавқулодда**

Барои роҳбарӣ ба корпартоии манъшуда дар шароити вазъияти фавқулодда, ҳамчунин барои монев шудан ба кори корхона, муассиса ва дигар ташкилот дар шароити фавқулодда,-

бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то нӯҳсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад.

Моддаи 401¹. Ҷалб ва иштироки ғайриқонунии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони бешаҳрванд дар воҳиди мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар каламрави дигар давлатҳо

Ҷалби ғайриқонунии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони бешаҳрванд доимо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқоматкунанда барои иштирок дар воҳиди

мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди дигар давлатҳо, инчунин иштироки ғайриқонунии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони бешаҳрванди доимо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқоматкунанда дар воҳиди мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди дигар давлатҳо,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз дувоздах то бист сол ҷазо дода мешавад».

Ҳамзамон дар қисми 1, моддаи 57 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон калимаҳои «молу мулки зерин» ба калимаҳои «молу мулки зерини маҳкумшуда» иваз карда шуда, ба банди а) қисми 1 баъд аз рақами «320,» калима ва рақами «қисми 2 моддаи 324,» баъд аз рақами «335²,» калима ва рақами «қисми 2 моддаи 338¹,» ва баъд аз рақами «356,» калима ва рақами «қисмҳои 3 ва 4 моддаи 391,» илова карда шуд. Ҳамчунин ба модда қисми 7 бо мазмуни зайл илова карда шуд: «Барои содир намудани ҷиноятҳои дар банди а) қисми 1 ҳамин модда пешбинишуда суд метавонад мусодираи пурраи молу мулкро ҳамчун ҷазои иловагӣ таъин намояд». Қисми 7 қисми 8 ҳисобида шавад.

Дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 188 калимаҳои «воситаҳои таркиш ё моддаҳои тарканда» ба калимаҳои «моддаҳои тарканда, воситаҳои таркиш ё моддаҳои оташзананда» иваз карда шуд.

Аз диспозитсияи қисми 1 моддаи 195 калимаҳои «ҳамчунин маҳлулҳои оташангез ва моддаҳои зуддаргиранда, ки барои ба сифати силоҳ истифода бурдан таъинанд ё мувофиқ карда шудаанд», инчунин аз қисми 3 эзоҳи модда калимаҳои «маводи оташангез ва моддаҳои зуддаргиранда (2 литр ва зиёда аз он), ки махсус барои истифода ба сифати силоҳ таъинанд ё мутобиқ карда шудаанд» хориҷ карда шуд.

Ба Кодекс моддаи 195² бо мазмуни зерин илова карда шуд: **«Моддаи 195². Муомилот ва истифодаи моддаҳои оташзананда**

1) Истеҳсол, тайёр кардан, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, ба дигарон додан, ба соҳибияти каси дигар додан, фиристодан, интиқол додан, бо худ гирифта гаштани моддаҳои оташзананда, ки барои сифати силоҳ истифода бурдан мувофиқ карда шудаанд, -

бо ҷарима ба андозаи аз як ҳазор то ду ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол ҷазо дода

мешавад.

2) Истифода бурдани моддаҳои оташзананда,

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

3) Ҳаракатҳои пешбиниамудай қисмҳои 1 ва 2 ҳамин модда агар:

а) аз ҷониби гуруҳи шахсон ё гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

б) дар ҳолати ретсидиви хавфнок;

в) бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, нажодӣ, динӣ, мазҳабӣ, маҳалгарой ё интиқом;

г) ба миқдори калон содир шуда бошад,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз панҷ то ҳашт сол ҷазо дода мешавад.

4) Ҳаракатҳои пешбиниамудай қисмҳои 1, 2 ва 3 ҳамин модда, агар:

а) аз ҷониби гуруҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) ;

б) дар ҳолати ретсидиви маҳсусан хавфнок;

в) ба миқдори маҳсусан калон содир шуда бошад,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ҳашт то дувоздаҳ сол ҷазо дода мешавад.

Эзоҳ: 1) Таҳти мафҳуми моддаҳои оташзананда дар ҳамин ва дигар моддаҳои Қисми маҳсуси Кодекси мазкур маҳлул, мавод ва моддаҳои фаҳмида мешавад, ки новобаста аз тарзи омода намудан дорои қобилияти даргирандагӣ буда, барои истифода бурдан ба сифати силоҳ мувофиқ карда шуда, ҷиҳати расонидани зарар ба ҳаёт, саломатӣ, молу мулк ва муҳити зист равона карда шудаанд.

2) Шахсе, ки ихтиёрӣ моддаҳои оташзанандаи дар ҳамин мода зикршударо месупорад, агар дар кирдори ӯ дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, барои содир намудани ҷинояти мазкур бачавобгарӣ кашида намешавад.

3) Моддаҳои оташзананда дарҳаҷми аз 0,5 литр то 1 литр миқдори калон ва зиёда аз 1 литр миқдори маҳсусан калон ҳисобида мешавад.»

Дар давраи сипаришуда тағйиру иловаҳо дар моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ – ҷустуҷӯӣ» сархати нӯҳум дар таҳрири зерин ифода карда шуд: «харидории санҷишии оперативӣ – аз ҷониби мақоми амаликунандаи фаъолияти оперативӣ – ҷустуҷӯӣ ба вуҷуд овардани вазъияте, ки дар он таҳти назоратбарии оперативӣ аз шахсе, ки дар содир намудани ҷиноят асоснок гумонбар шудааст, мол, ашё ё хизматрасонӣ бе мақсади истеъмол, ба

соҳибияти каси дигар додан ё истифодаи онҳо, инчунин бо мақсади гирифтани маълумот дар бораи эҳтимолияти фаъолияти ҷиноятӣ ва барои ҳалли дигар вазифаҳои фаъолияти оперативӣ – ҷустуҷӯӣ музднок ба даст оварда шудааст» илова карда шуд. Ҳамчунин дар сархати сездарум калимаҳои «манзил, биноҳо, ҳучраҳо» ба калимаҳои «манзил, ҳучраҳо, биноҳо» иваз карда шудаанд.

Ҳамзамон дар моддаи зикршуда сархати шонздаҳум бо мазмуни зайл илова карда шуд: «муҳити ҷиноятӣ – муҳите, ки дар он шахси ҷиноятро тайёркунада, содиркунанда ё содиркарда қарор дорад, аз ҷумла гуруҳи ҷиноятӣ, гуруҳи муташаккил ва иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ)». Дар сархати ҳабдарум бошад калимаҳои «гуруҳи» ва «махфӣ» мувофиқан ба калимаҳои «муҳити» ва «махфиёна» иваз карда шуд.

Дар банди 4 моддаи 3 аломати нуқта ба аломати нуқта вергул иваз карда шуда, банди 5 бо мазмуни зерин илова карда шуд: «таъмини амнияти системаҳои иттилоотӣ»

Дар қисми 3 моддаи 5 калимаи «парванда» ба калимаи «шикоят» ва дар қисми 4 бошад калимаҳои «Бо мақсади таъмини баррасии пурра ва ҳаматарафаи парванда мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ – ҷустуҷӯӣ уҳдадор аст бо талаби прокурори ваколатдор ё судья», «гуруҳи муташаккили ҷиноятӣ» ва «махфӣ» мувофиқан ба калимаҳои «Бо мақсади таъмини баррасии пурра ва ҳаматарафаи шикаят бо талаби прокурори ваколатдор ё судья ба он ваколатдодашуда мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ – ҷустуҷӯӣ уҳдадор аст», «муҳити ҷиноятӣ» ва «махфиёна» иваз карда шудаанд.

Дар банди 9, қисми 1, моддаи 6 калимаҳои «манзил, биноҳо, ҳучраҳо» ба калимаҳои «манзил, ҳучраҳо, биноҳо», дар қисми 6 калимаҳои «санадҳои меъёрии байниидоравӣ» ба калимаҳои «санадҳои меъёрии ҳуқуқии идоравӣ» иваз карда шуд.

Дар қисми 2 моддаи 8 калимаҳои «махфияти» ва «судья» мувофиқан ба калимаҳои «махрамияти» ва «судья ба он ваколатдодашуда» ва ҳамчунин дар қисми 3 калимаи «судяро» ба калимаҳои «судья ба он ваколатдодашударо» иваз карда шуд. Қисми 10 бо мазмуни зайл илова карда шуд: «Таъсиси шахси ҳуқуқӣ дар асоси қарори тасдиқнамудай яке аз роҳбарони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бо тартиби

муайяннамудаи санади меъёрии ҳуқуқии идоравӣ амалӣ мешавад» ва қисмҳои 10 ва 11 мувофиқан қисмҳои 11 ва 12 ҳисобида шуд.

Дар қисми 1 моддаи 9 калимаҳои «махфияти», «судя» ва «судя ҳақ» мувофиқан ба калимаҳои «махрамияти», «судяи ба он ваколатдодашуда» ва «судяи ба он ваколатдодашуда ҳуқуқ», дар қисми 2 калимаи «судя» ба калимаҳои «судяи ба он ваколатдодашуда», дар қисми 3 калимаҳои «судя», «гуруҳҳои муташаққили ҷиноятӣ» ва «махфӣ» мувофиқан ба калимаҳои «судяи ба он ваколатдодашуда», «муҳити ҷиноятӣ» ва «махфиёна», дар қисми 4 калимаи «судя» ба калимаҳои «судяи ба он ваколатдодашуда», дар қисми 5 калимаҳои «қарор судя» ба калимаҳои «қарор судяи ба он ваколатдодашуда», дар қисми 6 калимаҳои «прокурори ваколатдор ҳақ дорад» ба калимаҳои «прокурори ваколатдор, мақомоти амликунандаи ҷаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ҳуқуқ доранд» иваз карда шуда ва дар қисми 7 бошад пас аз калимаи «мақомоти» калимаҳои «таҳқиқ, тафтишот» илова карда шуд.

Дар қисми 5 моддаи 11 калимаҳои «гуруҳҳои муташаққили ҷиноятӣ» ба калимаҳои «муҳити ҷиноятӣ», дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи 12 калимаҳои «гуруҳҳои муташаққили ҷиноятӣ», «махфӣ» ва «ошкор намудани онҳо» мувофиқан ба калимаҳои «муҳити ҷиноятӣ», «махфиёна» ва «ғайримахфигардонии онҳо», дар қисми 4 калимаи «мақоми» ба калимаи «мақомоти» иваз карда шуда, пас аз калимаҳои «Қонуни мазкур» калимаҳои «ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуд.

Дар қисми 4 моддаи 13 калимаҳои «ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва ҳаракатҳои оперативӣ-ҷустуҷӯиро» ба калимаҳои «ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ҳаракатҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, амалиёти маҷмӯӣ, амалиёти махсус ва ҷорабиниҳои махсусро», дар банди 2, қисми 1 моддаи 15 калимаи «махфӣ» ба калимаи «махфиёна», дар банди 4 калимаҳои «ва ҳамчунин шахсияти шахрвандони ба онҳо ба таври махфӣ мусоидаткунандаро» ба калимаҳои «мансубияти моликият, ҳамчунин шахсияти шахрвандони ба онҳо ба таври махфиёна мусоидаткунанда ва шахсияти коркардшавандаро», дар қисми 5 моддаи 16 калимаҳои «гуруҳҳои муташаққили ҷиноятӣ» ба калимаҳои «муҳити ҷиноятӣ», дар қисми 1 моддаи 17 калимаҳои «махфияти

мусоидат» ба калимаҳои «мусоидати махфиёна» ва дар қисми 3 калимаи «махфӣ» ба калимаи «махфиёна» иваз карда шудаанд.

Ба қисми 7 моддаи 18 ҷумлаи дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд: «Маълумот дар бораи шахсоне, ки нисбат ба онҳо ҷорабиниҳои махсус гузаронида мешаванд, танҳо бо иҷозати роҳбари мақоми амаликунандаи ҷаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ки ин ҷорабиниҳоро амалӣ менамояд, дода мешавад.».

Дар қисми 3 моддаи 21 калимаҳои «гуруҳи муташаққили ҷиноятӣ», «махфӣ» ва «прокурор» мувофиқан ба калимаҳои «муҳити ҷиноятӣ», «махфиёна» ва «прокурори ваколатдор» иваз карда шуд.

Тағйиру иловаҳои ба Кодекси муҳофизатии граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшуда сархати сеюми моддаи 249 ва боби 26 хориҷ карда шуданд.

Аз ном ва диспозитсияи моддаи 471 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон калимаҳои «фавқулодда ва» хориҷ карда шуда, моддаи нав бо мазмуни зайл илова карда шуд: «Моддаи 471¹. Риоя накардани қоидаҳои муқарраршуда дар шароити вазъияти фавқулодда

Барои риоя накардани қоидаҳои муқарраршуда дар шароити вазъияти фавқулодда, ҳангоми набудани аломати ҷиноят,-

ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз дах то понздаҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима ё ҳабси маъмурий ба муҳлати аз понздаҳ то сӣ шабонарӯз таъйин карда мешавад».

Дар қисми 1 моддаи 93 Кодекси муҳофизатии ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, рақами «527¹,» ба рақамҳои «527¹-527⁴» иваз карда шуд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ», ки аз 10 боб ва 56 модда иборат мебошад, асосҳои ҳуқуқӣ ва системаи ҳифзи сирри давлатиро ба манфиати таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда, муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба мансуб донишони маълумот ба сирри давлатӣ, махфигардонӣ, ихтиёрдорӣ, ҳифз ва ғайримахфигардонии онҳо танзим менамояд.

Боби 1-ум «Муқаррароти умумӣ» ном дошта, ба мафҳумҳои асосӣ, Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сирри давлатӣ, ҳуқуқи моликият ба сирри давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳомилҳои маълумоти дорои сирри давлатӣ, мақомоти ҳифзи сирри

давлатӣ, доираи амали Қонуни мазкур бахшида шудааст.

Тибқи сархати якуми моддаи 1 Қонуни мазкур сирри давлатӣ – ин маълумоти аз тарафи давлат ҳифзшавандае мебошад, ки паҳн намудани онҳо аз ҷониби давлат бо мақсади амалигардонии фаъолияти самараноки ҳарбӣ, иқтисодӣ, илмӣ-техникӣ, иқтисодии хориҷӣ, сиёсии хориҷӣ, разведкавӣ, зиддиразведкавӣ, оперативӣ-чустучӯӣ ва дигар фаъолияти ба меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ муҳолифатнадошта маҳдуд карда шуда, ифшо ё гум кардани онҳо ба амнияти миллӣ ва иқтисодии мудофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарар мерасонад ё расонида метавонад.

Боби 2-юм “Салоҳияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо дар соҳаи ҳифзи сирри давлатӣ” ном дошта, дар он масъалаҳои салоҳиятҳои Президент, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагонии Маҷлиси Олӣ, Ҳукумат, судҳо, ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатӣ, мақомоти амнияти миллӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Боби 3-юм “Маълумоте, ки ба сирри давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мансубанд” ном дошта, дар он масъалаҳо оиди маълумот дар соҳаи ҳарбӣ, ки ба сирри давлатӣ мансубанд, маълумот дар соҳаи вазъияти фавқулодда ва мудофиаи граждани, ки ба сирри давлатӣ мансубанд, маълумот дар соҳаи омодагӣ ба сафарбарӣ ва сафарбарӣ, ки ба сирри давлатӣ мансубанд, маълумот дар соҳаи иқтисод, молия, саноат, илм ва техника, ки ба сирри давлатӣ мансубанд, маълумот дар соҳаи сиёсии хориҷӣ ва иқтисодии хориҷӣ, ки ба сирри давлатӣ мансубанд, маълумот дар соҳаи фаъолияти разведкавӣ, зиддиразведкавӣ, оперативӣ – чустучӯӣ ва дигар фаъолият, ки ба сирри давлатӣ мансубанд, тартиби ба сирри давлатӣ мансуб донистани маълумот танзим карда шудаанд.

Дар боби 4-ум, ки «Махфигардонии маълумот ва ҳомилҳои онҳо, ки дорои сирри давлатӣ мебошанд» ном гирифтааст, маъалаҳои принципҳои махфигардонии маълумот ва ҳомилҳои онҳо, маълумоте, ки махфигардонӣ намешаванд, дараҷаи махфияти маълумоти дорои сирри давлатӣ ва мӯҳри махфияти ҳомилҳои ин маълумот, ҳуқуқи моликияти шаҳрвандон, мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо ба маълумоти дорои сирри давлатӣ ва ҳомилҳои

онҳо вобаста ба махфигардонии онҳо, тартиб ва муҳлатҳои махфигардонии маълумот ва ҳомилҳои онҳо, навиштаҷоти ҳатмии ҳомилҳои маълумоти дорои сирри давлатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар боби 5-ум “Ғайримахфигардонии маълумот ва ҳомилҳои онҳо” масъалаҳои асосҳои ғайримахфигардонии маълумот, тартиби ғайримахфигардонии ҳомилҳои маълумоти дорои сирри давлатӣ, баррасии дархостҳои шаҳрвандон, мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо оид ба ғайримахфигардонии маълумот баррасӣ карда шудаанд.

Дар боби 6 “Ихтиёрдорӣ маълумоти дорои сирри давлатӣ” масъалаҳои додани маълумоти дорои сирри давлатӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, додани маълумоти дорои сирри давлатӣ бинобар иҷрои қарорҳои муштарак ва дигар қарорҳо, тартиби додани маълумоти дорои сирри давлатӣ ба давлатҳои хориҷӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва байнидавлатӣ, боби 7 “Ҳифзи сирри давлатӣ” масъалаҳои чораҳои асосии ташкилию ҳуқуқии ҳифзи сирри давлатӣ, талаботи ягона нисбат ба ҳомилҳои маълумоти дорои сирри давлатӣ ва нигоҳдорӣ онҳо, низомии махсуси фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, дастрасии шахси мансабдор ё шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маълумоти дорои сирри давлатӣ, ҳифзи маълумоти дорои сирри давлатӣ дар ҳолати тағйир ёфтани шакли моликият ва функцияҳои субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ, рухсати шахсони мансабдор, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба сирри давлатӣ, тартиби махсуси рухсат ба сирри давлатӣ, асосҳо барои ба шахси мансабдор ё шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон надодани рухсат ба сирри давлатӣ, уҳдадорӣҳои шаҳрванд барои нигоҳ доштани сирри давлатӣ, шартҳои қатъ кардани рухсати шахси мансабдор ё шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сирри давлатӣ, маҳдудияти интишори маълумоти дорои сирри давлатӣ дар матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма, чораҳои техникаӣ ҳифзи сирри давлатӣ, чораҳои оперативии ҳифзи сирри давлатӣ, маҳдуд намудани ҳуқуқҳои шахси мансабдор ё шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба сирри давлатӣ рухсат дода шудаанд ё пештар рухсат дода шуда буданд, рухсатнома барои гузаронидани қарорҳо бо истифодаи маълумоти дорои сирри давлатӣ, сертификатсияи воситаҳои ҳифзи маълумоти дорои сирри

давлатӣ, боби 8 “Маблағгузори чорабиниҳо оид ба ҳифзи сирри давлатӣ” масъалаҳои маблағгузори чорабиниҳо оид ба ҳифзи сирри давлатӣ, чубронпулӣ ба шаҳрвандоне, ки корашон бо сирри давлатӣ алоқаманд аст, боби 9 “Назоратбарӣ ва назорати таъмини ҳифзи сирри давлатӣ” масъалаҳои назоратбарии таъмини ҳифзи сирри давлатӣ, назоратбарии ҳуччатгузорӣ оид ба маълумоти дорои сирри давлатӣ, назорати риояи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сирри давлатӣ, боби 10 “Муқаррароти хотимаӣ” масъалаҳои ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи сирри давлатӣ, ҷавобгарӣ барои вайрон кардани муқаррароти Қонуни мазкур, дар бораи аз эътибор соқит донистани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 апрели соли 2003 «Дар бораи сирри давлатӣ» (бо тағйироту иловаҳо) баррасӣ карда шудаанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон», ки аз 9 боб ва 48 модда иборат мебошад, асосҳои ташкилӣ ва ҳуқуқии муқовимат ба савдои одамон, системаи чораҳо оид ба ҳифз, расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон ва тавонбахшии онҳоро муқаррар карда, муносибатҳои ҷамъиятиро дар самти муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон танзим менамояд.

Боби 1-ум «Муқаррароти умумӣ» ном дошта, ба мафҳумҳои асосӣ, мақсад ва вазифаҳои Қонуни мазкур, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон, сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон бахшида шудааст.

Боби 2-ум «Асосҳои ташкилии муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон» ном дошта, дар он масъалаҳои системаи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон, салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат ба савдои одамон, субъектҳои давлатие, ки бевосита муқовимат ба савдои одамонро амалӣ менамоянд, субъектҳои дигари давлатии амаликунандаи муқовимат ба савдои одамон, фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва

хориҷӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон, ҳамкории мақомоти давлатӣ бо иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва ғайридавлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон, механизми бозравонии қурбонии савдои одамон, мониторинги вазъият дар самти савдои одамон ва муқовимат ба он, банақшагирии фаъолият оид ба муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон, ҳамоҳангсозии фаъолият оид ба муқовимат ба савдои одамон, Комиссияи байниидоравӣ ва комиссияҳои ҳудудии муқовимат ба савдои одамон, воҳидҳои махсусгардонидашуда оид ба муқовимат ба савдои одамон, махзани ягонаи маълумот дар бораи ҷиноятҳо дар самти савдои одамон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Боби 3-ум «Асосҳои ҳуқуқии эътироф намудан ва додани мақоми ҳуқуқии қурбонии савдои одамон» ном дошта, дар он масъалаҳои оиди ҳуқуқҳои шахси аз савдои одамон зарардида то лаҳзаи қурбонии савдои одамон эътироф гардидани ӯ, мақоми ҳуқуқии қурбонии савдои одамон, тартиби додани мақоми ҳуқуқии қурбонии савдои одамон, махфиёна будани маълумот дар бораи қурбонии савдои одамон, ҳуқуқҳои қурбонии савдои одамон, ки аз рӯи парвандаи ҷиноятии марбут ба ҷиноят дар самти савдои одамон ҷабрдида ё шохид эътироф шудааст, кафолатҳои махсуси мурофиавии ҳифзи ҳуқуқҳои ҷабрдидагони ҷиноятҳо ва дигар ҳуқуқвайронкунӣҳо дар самти савдои одамон, чораҳои амниятӣ нисбати ҷабрдидагон ва шохидон аз рӯи парвандаҳои ҷиноятӣ оид ба ҷиноятҳо дар самти савдои одамон танзим карда шудаанд.

Дар боби 4 “Расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон” масъалаҳои Фонди давлатии расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон, чуброн намудани зарар ба қурбонии савдои одамон, мутобикгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоии шахсони аз савдои одамон зарардида, тартиби тавонбахшии иҷтимоии қурбонии савдои одамон ва ба онҳо расонидани кӯмак, муассисаҳои махсуси давлатӣ ва ғайридавлатӣ оид ба расонидани кӯмак ба қурбонии савдои одамон, баргардонидани (репатриатсияи) шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки қурбонии савдои одамон гардидаанд, боби 5 “Хусусиятҳои расонидани кӯмак ба кӯдакон – қурбонии савдои одамон” масъалаҳои хусусиятҳои мақоми ҳуқуқии кӯдакон –

қурбониёни савдои одамон, тартиби хабар додан дар бораи кӯдакон – қурбониёни савдои одамон, боби 6 “Пешгирии савдои одамон” масъалаҳои ташкили пешгирии савдои одамон, механизми татбиқи чораҳои профилактикӣ оид ба пешгирии савдои одамон, сиёсати иттилоотӣ дар самти пешгирии савдои одамон, сиёсати таълимии давлат дар самти пешгирии савдои одамон, пешниҳоди ҳатмии иттилоот, манъи истифодабарии шабакаҳои алоқаи истифодаи умум барои содир намудани ҷинойтҳо дар самти савдои одамон, боби 7 “Ҳамкории байналмилалӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон” масъалаҳои асосҳои ҳамкорӣ байналмилалӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон, ҳамкорӣ бо мақомоти ваколатдори давлатҳои хориҷӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон, боби 8 “Ҷавобгарӣ барои ҳуқуқвайронкуниҳо дар самти савдои одамон” масъалаҳои намуд ва принципҳои ҷавобгарӣ барои ҳуқуқвайронкуниҳо дар самти савдои одамон, ҷавобгариҳои шахсони ҳуқуқӣ барои дахл доштан ба савдои одамон, ҷавобгариҳои воситаҳои ахбори омма барои паҳн намудани маводи тарғиботии ҷинойт ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо дар самти савдои одамон, хусусиятҳои ҷавобгариҳои ҷинойтӣ барои содир намудани ҷинойтҳо дар самти савдои одамон, боби 9 “Муқаррароти хотимаӣ” масъалаҳои ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур, дар бораи аз эътибор соқит донистани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 июли соли 2004 «Дар бораи мубориза ба муқобили хариду фурӯши одамон» (бо тағйироту иловаҳо) баррасӣ карда шудаанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият», ки аз 5 боб ва 36 модда иборат мебошад, намудҳои ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсияти шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, инчунин асосҳои ба расмият даровардан, додан, иваз кардан, барқарор намудан, безътибор донистан, супоридан, гирифтани ва нобуд кардани онҳоро муқаррар менамояд.

Боби 1-ум «Муқаррароти умумӣ» ном дошта, ба мафҳумҳои асосӣ, қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, доираи амали Қонуни мазкур, ҳуқуқи моликият ба ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсияти шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, принципҳои танзими

ҳуқуқи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд вобаста ба гирифтани ва нигоҳ доштани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият бахшида шудааст.

Тибқи сарҳати якуми моддаи 1 Қонуни мазкур ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсият – ин санади намунааш тасдиқшудае мебошад, ки дар он иттилоот дар бораи маълумоти фардӣ шахси воқеӣ сабт шудааст ва он имкон медиҳад, ки шахсият ва вазъи ҳуқуқи соҳиби он бо мақсади айнӣ кунони шахсият муқаррар карда шаванд.

Боби 2-юм «Салоҳияти мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият» ном дошта, дар он масъалаҳои салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ваколатҳои Вазорати корҳои дохилӣ, Вазорати корҳои хориҷӣ, мақомоти дигари ваколатдори давлатӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Боби 3-юм «Намудҳои ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият» ном дошта, дар он масъалаҳои оиди ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, талабот ба ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, шиносномаи шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шиносномаи дипломатии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шиносномаи хизматии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шиносномаи умумишаҳрвандии хориҷии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шиносномаи шаҳрванди хориҷӣ, шаҳодатномаи шахси бешаҳрванд, шаҳодатномаи муваққатии паноҳҷӯянда, шаҳодатномаи гуреза, шаҳодатномаи таваллуд, шаҳодатномаи бозгашт ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, гувоҳномаи иқомат барои шаҳрванди хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, гувоҳномаи иқомат барои шахси бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсияти хизматчиӣ ҳарбӣ танзим карда шудаанд.

Тибқи моддаи 11 Қонуни мазкур ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият инҳоянд:

- шиносномаи шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- шиносномаи дипломатии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- шиносномаи хизматии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- шиносномаи умумишаҳрвандии хориҷии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- шиносномаи шаҳрванди хориҷӣ;

- шаҳодатномаи шахси бешаҳрванд;
- шаҳодатномаи муваққатии паноҳҷӯянда;
- шаҳодатномаи гуреза;
- шаҳодатномаи таваллуд;
- шаҳодатномаи бозгашт ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- гувоҳномаи иқомат барои шаҳрванди хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- гувоҳномаи иқомат барои шахси бешаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсияти хизматчиӣ ҳарбӣ;
- шаҳодатномаи ронандагӣ, шаҳодатномаи хизматӣ, шаҳодатномаи иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва собиқадорони меҳнат (шахсони ба онҳо баробаркардашуда), маъюбон, донишҷӯён ва дигар ҳуҷҷатҳое, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намудааст.

Дар боби 4 “Асосҳои ба расмият даровардан, додан, иваз кардан, барқарор намудан, безъитбор доништан, супоридан, гирифтан, нобуд кардани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият ва мӯҳлати додани онҳо” масъалаҳои асосӣ барои додани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, мӯҳлати додани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, иваз кардани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, барқарор намудани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият ҳангоми гум кардани онҳо, безъитбор доништани ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсият, супоридан ва нобуд кардани он, рад кардан ба додани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият барои баромадан аз Ҷумҳурии Тоҷикистон, гирифтани ва истифода бурдани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, боби 5 “Муқаррароти хотимаӣ” масъалаҳои инҳисори (монополияи) давлатӣ дар соҳаи тайёр намудани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, ҳамкориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба истифодаи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур, тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур баррасӣ карда шудаанд.

Тағйироте, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳофизат» ворид карда шудаанд, ба моддаҳои 1, 5, 7, 13, 18, 19 дахл доранд.

Тибқи тағйироти мазкур дар қисми 6 моддаи 1 калимаҳои “полки посбоникунандаи Раёсати қорҳои ислоҳии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба калимаҳои

“Бригадаи посбоникунандаи Сарраёсати иҷроӣ қазои ҷиноятии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон” иваз карда шудааст.

Ҳамин гуна тағйирот ба қисми 1 моддаи 18 ворид карда шудааст.

Моддаи 5 дар таҳрири зайл ифода карда шудааст: “Моддаи 5. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳофизат Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳофизат ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъриӣ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, иборат мебошад.”.

Дар моддаи 7 дар қисми 1 калимаи “Сафармондеҳи” ба калимаҳои “Сарфармондеҳи Олии” ва дар сарҳати ҳаҷдаҳуми қисми 2 калимаҳои “менамояд ва фармони инро ба тасдиқи” ба калимаҳои “намуда, фармонро барои тасдиқ ба” иваз карда шудааст.

Дар сарҳати якуми моддаи 13 калимаҳои “қонунҳои оиди муҳофизат” ба калимаҳои “қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳофизат” иваз карда шудааст.

Дар қисми 3 моддаи 19 бошад калимаи “бинанд” ба калимаи “андешанд” иваз карда шудааст.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо мақсади тақвир ва барқарор намудани муҳофизатҳои дохилии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардидааст. Ҳамзамон дар қисми 5 моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «полки посбоникунандаи Раёсати қорҳои ислоҳии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии таъмини амволи махсуси назди Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «Бригадаи посбоникунандаи Сарраёсати иҷроӣ қазои ҷиноятии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии таъминоти амволи махсуси назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷи» иваз карда шудааст.

Дар қисми якуми моддаи 7 пас аз калимаи «Сарфармондеҳи» калимаи «Олии» илова гардида ва дар қисми сеюм ва чоруми моддаи мазкур, матни моддаи 8 ва қисми дууми моддаи

9 калимаҳои «ҷонишинҳои», «Сарситод», «Сарситоди», «Плани» ва «Сарситоди» ба калимаҳои «муовинони», «Ситоди генералии», «Ситоди генералии», «Нақшаи» ва «Ситоди генералии» иваз карда шудаанд.

Инчунин дар Қонуни мазкур маоддаи 14 бо мазмунӣ зайл илова карда шуд:

«Моддаи 14. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур мутобиқи қонунгузори Қумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.»

Тағйироте, ки ба Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузори терроризм» ворид карда шудаанд, ба қисми 1 моддаи 6 Қонуни мазкур дахл дорад.

Тибқи тағйироти мазкур дар меъёри зикргардида дар банди 1) рақамҳо ва калимаи “14 000 сомонӣ” ба рақамҳо ва калимаҳои “350 нишондиҳанда барои ҳисобҳо” иваз карда шудааст.

Банди 2) дар таҳрири зерин ифода карда шудааст: “2) барои амалиёти дар бандҳои 3-17 қисми 2 моддаи мазкур пешбинигардида – ба маблағи баробар ба 1 750 нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё зиёда аз он ё баробар ба маблағи асъори хориҷии ҳамарзиши 1 750 нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё зиёда аз он”

Банди 3) хориҷ карда шуда, банди 4) банди 3) ҳисобида шуда, дар он рақамҳо ва калимаи “500 000 сомонӣ” ба рақамҳо ва калимаҳои “12 500 нишондиҳанда барои ҳисобҳо” иваз карда шудааст.

Тағйири иловаҳои Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Қумҳурии Тоҷикистон” ба қисми 1 моддаи 11 банди е) бо мазмунӣ зайл илова карда шуд: “е) дастрасӣ ба иттилоот, баррасӣ ва санҷиши муроҷиати шаҳрвандон оид ба ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот;” ва банди е) банди ё) ҳисобида шуд.

Ба Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гвардияи миллии Қумҳурии Тоҷикистон” тағйироти зерин ворид карда шуд, яъне номи Қонун бо ҳарфҳои калон навишта шуд. Дар сарҳати панҷуми қисми дуюми моддаи 7 калимаи “яроқро” ба калимаи “силохро”, дар сарҳати шашуми моддаи 11 ва қисми якуми моддаи 15 калимаҳои “яроқу аслиҳа” ба калимаҳои “силоҳу лавазимои ҷангӣ” иваз

карда шудааст.

Тағйири иловаҳо, ки ба Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи силоҳ» ворид карда шудаанд, ба моддаҳои 6, 9, 14, 31 дахл доранд.

Тибқи тағйири иловаҳои мазкур дар сарҳати сеюми банди 1) қисми 2 моддаи 6 ва қисми 5 моддаи 14 калимаҳои “Вазорати тандурустии Қумҳурии Тоҷикистон” ба калимаҳои “Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Қумҳурии Тоҷикистон” иваз карда шуда, ба сарҳати ҳафтуми банди 1) моддаи 9 пас аз калимаи “патронҳои” калимаи “ҷароҳатрасон,” илова карда шудааст.

Ба моддаи 31 қисми 4 бо мазмунӣ зерин илова карда шудааст: “4. Тартиби ҷуброни аз гардиш гирифтани силоҳи оташфишони бемили зарбаашон маҳдуд – таппончаҳо ва револьверҳо бо патронҳои ҷароҳатрасон, ки шаҳрвандон то манъ намудани гардиши онҳо бо Қонуни мазкур дар ихтиёри худ доранд, Ҳукумати Қумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.”.

Тағйири иловаҳо ба Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳо» бо мақсади тақмил ва баргараф намудани муҳолифатҳои дохилии Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳо» қабул карда шудааст.

Мувофиқи Қонуни мазкур дар қисми якуми моддаи 1 калимаи «шаҳрвандон» ба калимаҳои «шаҳрвандони Қумҳурии Тоҷикистон (минбаъд -шаҳрвандон)» иваз гардидаанд.

Моддаи 4 Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маҷлисо, гирдиҳамоиҳо, намоишҳо ва роҳпаймоиҳо» хориҷ карда шуд.

Дар қисми панҷуми моддаи 18 калимаи «асбобҳои» ба калимаҳои «предметҳо, ки» иваз гардид.

Ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи почта» аз 26 июли соли 2014, №1115 ва №1116 бо мақсади мутобиқ намудани меъёрҳои Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи почта» ба талаботи Қонуни Қумҳурии «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва дигар қонунҳои амалкунандаи Қумҳурии Тоҷикистон қабул карда шудаанд.

Номи қонун бо ҳарфҳои калон навишта шуда ва бобҳо бо рақами арабӣ рақамгузорӣ карда шудаанд.

Дар моддаи 6 калимаи «Ваколат» ба

калимаи «Салоҳият» ва дар моддаҳои 5, 7, 19 ва 29 калимаҳои «Вазорати нақлиёт ва коммуникатсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «Ҳадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуданд.

Дар тамоми матни қонун калимаҳои «мақомоти ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо» ба калимаҳои «мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» иваз карда шудаанд ва қисми сеюми моддаи 22 хориҷ карда шуд.

Ба қисми 1 моддаи 14 сархати панҷум ва ба моддаи 18 қисми 5 ва 6 ба мазмуни зайл илова карда шаванд:

«-ба мақоми ваколатдори муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳичиноят бадастоварда ва маблағҳои терроризм дар бораи аҳд ва амалиёти шубҳанок хабар диҳанд. Чунин амал ғошқунии махфияти муқотиба ҳисоб намеёбад;»

«Ташкилотҳои алоқаи почта ўҳдадоранд дар бораи иҷрои аҳд ва амалиёти шубҳаноки муштариёни худ (қўшиш анҷом додани аҳд ва амалиёти шубҳанок) ғавран ба мақоми ваколатдори муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи чиноят бадастоварда ва маблағгузори терроризм хабар диҳанд.

Ғош намудани маълумот аз қониби ташкилотҳои алоқаи почта риоя нашудани талаботи махфияти муқотиба ва дигар муросилот ба воситаи шабакаи алоқаи почта фиристода шуда ҳисоб намеёбад»

Тағйиру иловаҳои ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» воридшуда аз сархати 6 моддаи 1 калимаҳои «хизмати давлатии сиёси ва маъмурӣ» хориҷ карда шуда ба сархати дуводвҳум баъд аз калимаҳои «тартиб дода шуда,» калимаҳои «тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуда, калимаҳои «ва хизматӣ» хориҷ карда шудааст. Сархати шонздаҳум бо мазмуни зайл илова карда шудааст: « - одоби хизматчи давлатӣ – маҷмӯи меъёрҳо, принципҳо ва қоидаҳои рафтори хизматӣ ва ғайрихизматии хизматчи давлатӣ, ки хислатҳои ахлоқи ғайолияти касбӣ ва рафтори ўро дар қор ва қомеа таҷассум намуда, арзишҳои эътирофшудаи ахлоқи инсонӣ, талаботи маънавии қамъияторо нисбат ба хизматчиёни давлатӣ дар бар мегирад. Ҳамчунин аз қисми 2 моддаи 5 калимаҳои « аз хизмати давлатии сиёсӣ ва маъмурӣ иборат мебошад ва» хориҷ карда шуд.

Моддаи 7¹ дар таҳрири зайл ифода карда шудааст: «**Моддаи 7¹. Одоби хизматчи давлатӣ**

1. Одоби хизматчи давлатӣ бо Кодекси одоби хизматчи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, кодексҳои соҳавии одоби хизматчи давлатӣ, Қонуни мазқур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда мешавад.

2. Кодекси одоби хизматчи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кодексҳои соҳавии одоби хизматчи давлатӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешаванд.»

Ба қисми 3 моддаи 11 сархати сеюм бо мазмуни зайл илова карда шудааст: « адои хизмати ҳарбӣ барои ишғоли мансабҳое, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбини намудааст.»

Дар қисми 1 моддаи 13 калимаҳои «хизмати давлатии сиёсӣ» ба калимаҳои «манбаъҳои сиёсии хизмати давлатӣ», дар қисми 2 ва 3 калимаҳои «хизмати давлатии маъмурӣ» ба калимаҳои «мансабҳои маъмурии хизмати давлатӣ» иваз карда шудааст ва қисми 4 дар таҳрири зайл ифода карда шудааст: «4. Шаҳрванд ба хизмати давлатӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни мазқур қабул карда шуда, бо ў шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ баста мешавад, ки намунаи онро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд.»

Дар қисми 1 моддаи 15 калимаҳои калимаҳои «хизмати давлатии маъмурӣ» ба калимаҳои «мансабҳои маъмурии хизмати давлатӣ» иваз карда шудааст.

Моддаи 17¹ бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«**Моддаи 17¹. Санчиши махсус дар хизмати давлатӣ**

Санчиши махсус дар хизмати давлатӣ дар асоси дарҳости қаттии роҳбари мақоми давлатӣ аз қониби мақоми дахлдори давлатӣ гузаронида мешавад, агар баръало ошқор карда шавад, ки шахси дар мансаби давлатии хизмати давлатӣ буда ё довталаби мансаби давлатии хизмати давлатӣ дар эълomiaҳо дар бораи даромад ва вазъи молумулқиаи, ки тибқи талаботи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидаанд, иттилооти бардуруғ дода бошад.»

Ба қисми 1 моддаи 32 баъд аз калимаи «содирнамудааш» калимаҳои «, ҳамчунин барои риоя нақардани талаботи Кодекси одоби хизматчи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва

кодексиҳои соҳавии одоби хизматчиҳои давлатӣ, роҳ додан ба бархурди манфиатҳо ҳангоми адои хизмати давлатӣ ва ё дигар кирдорҳои бавучудоварандаи коррупсия, ки дорои аломатҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ё ҷиноят намебошанд» илова карда шудаанд.

Дар қисми 2 моддаи 34 пеш аз калимаи «гузаронидан» калимаҳои «ҷойивазкунӣ (ротатсия),» илова карда шудааст.

Қисми 1 моддаи 39 дар таҳрири зерин баён карда шудааст: «1. Ба хизматчиҳои давлатӣ бо назардошти хусусиятҳои хоси хизмати

давлатӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи моддаи мазкур, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон рухсатии харсолаи пардохтшаванда дода мешавад.».

Дар қисми 1 моддаи 41 калимаҳои «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи нафақа» иваз карда шуд.».

Холиқов О.Ш.,
сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба
сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофиа ва
амният

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ГРАЖДАНӢ ВА СОҲИБКОРӢ

Дар симоҳаи дуҷуми соли 2014 қонунҳои зерини соҳаи соҳибкорӣ ва граждани қабул карда шудааст:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият”;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи низомии иҷозатдиҳӣ”.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли соли 2014, таҳти №1109 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият” тағйирот ворид карда шудааст, ки моддаҳои 17 ва 18-ро дар бар мегирад. Асосан тағйироти мазкур хусусияти таҳрири дошта, ба мақсади мутобикгардонӣ ба Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи силоҳ” қабул карда шудааст. Бояд қайд кард, ки тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи силоҳ” Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи яроқ” аз эътибор соқит доништа шудааст. Тибқи тағйироти мазкур дар қонуни амалкунанда калимаҳои “яроқ” ва “атом” ба калимаҳои “силоҳ” ва “атомӣ” иваз карда шудааст.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли соли 2014, таҳти №1103 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи низомии иҷозатдиҳӣ” тағйирот иловаҳо ворид

карда шудааст. Мақсади асосии тағйирот иловаҳо аз мутобикгардонии қонуни амалкунанда ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти аудиторӣ” ва Кодекси шаҳрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад. Бояд қайд кард, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти аудиторӣ” дар таҳрири нав қабул карда шудааст ва мувофиқи он номи ҳуҷҷате, ки дар асоси он аудиторон ҳуқуқи амалӣ гардонидани фаъолияти аудиториро доранд аз “аттестати таҳассусӣ барои ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти аудиторӣ” ба номи “шаҳодатномаи таҳассусии аудиторӣ” иваз карда шудааст.

Инчунин мувофиқи тағйирот сарҳати 15 моддаи 29 Қонуни мазкур дар асоси Кодекси шаҳрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав ифода карда шудааст. Тибқи тағйирот ба мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меъморӣ ва шаҳрсозӣ ваколати додани ду намуд иҷозат дар соҳаи меъморӣ ва шаҳрсозӣ, аз ҷумла супориши меъморӣ банақшагирии объектҳои дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва стратегӣ ва иҷозат барои оғоз намудани корҳои сохтмонӣ дар объектҳои дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва стратегӣ дода шудааст. Ҳамзамон иҷозат барои оғоз намудани корҳои сохтмонӣ, ки қаблан аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меъморӣ ва шаҳрсозӣ дода мешуд, ба мақомоти ваколатдори давлатии маҳаллӣ дар соҳаи меъморӣ ва шаҳрсозӣ дода шудааст.

Сафаров Ю.,
муовини сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба
муносибатҳои граждани, оилавӣ ва соҳибкорӣ

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ АГРАРӢ ВА ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ

Дар нимсолаи дуюми соли 2014 дар соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист як қатор навиғариҳо ворид карда шуд. Аз тарафи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қонуни нав қабул ва ба се қонуни амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид карда шуд, аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор»;
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ»;
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мониторинги экологӣ»;
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти обуҳавошиносӣ».

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» дар низомии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон қонуни нав буда, санаи 26-уми соли 2014 аз ҷониби мақомоти олии қонунгузорӣ қабул гардидааст, ки он аз 8 боб ва 46 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодии пешбурди хоҷагии шикорро муайян намуда, муносибатҳои ҷамъиятро вобаста ба истифодабарии устувор, ҳифзу барқароркунии захираҳои ҳайвоноти шикорӣ ва маҳалли сукувати онҳо, инчунин ҳуқуқи бо шикор машғул шудани шаҳрвандон ва ҷамъиятҳои онҳоро танзим менамояд.

Дар боби якуми Қонуни мазкур масъалаҳои вобаста ба мафҳумҳои асосӣ, қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шикор ва хоҷагии шикор, объектҳои муносибат дар соҳаи шикор ва хоҷагии шикор, принципҳои асосӣ дар соҳаи шикор ва хоҷагии шикор ҷой дода шудаанд.

Боби дуюм бошад, масъалаҳои идоракунии давлатӣ оид ба ҳифз, афзун намудан ва истифодаи захираҳои ҳайвоноти шикорӣ, салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи шикор ва хоҷагии шикор, ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи

шикор ва хоҷагии шикор, ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист, ваколатҳои мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар соҳаи шикор ва хоҷагии шикор.

Дар боби сеюм масъалаи истифодаи фонди шикор: Истифодаи умумӣ ва махсуси Фонди шикор, истифодабарандаи шикоргоҳ, ҳуқуқ ва уҳдадорҳои истифодабарандаи шикоргоҳ, гирифтани роҳхати шикор, ҳуқуқи моликият ба маҳсулоти шикор.

Дар боби чорум панҷум ҳуқуқ ва уҳдадорҳои шикорчӣ, ҷамъияти шикорчиёни Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳодатномаи шикорчӣ, усул ва олооти шикор, мавсими шикор, дошта гирифтани ҳайвоноти шикорӣ бо мақсадҳои илмӣ ва таълимӣ, дошта гирифтани ҳайвоноти шикорӣ бо мақсадҳои санитарӣ.

Дар бобҳои шашум, ҳафтум ва ҳаштум бошад, масъалаҳои мониторинг, банақшагирӣ ва пешбурди фаъолияти хоҷагии шикор, назорат дар соҳаи шикор ва хоҷагии шикор ва инчунин муқаррароти хотимаӣ ҷой дода шудааст.

Қабул ва мавриди истифода қарор додани қонуни мазкур имкон медиҳад, ки муносибатҳои ҷамъиятии нав вобаста ба фаъолияти шикор дар шакли меъёрҳои ҳуқуқӣ ба танзим дароварда шаванд ва беҳатарии олами ҳайвонот таъмин шуда, нестшавии ҳайвоноти нодири табиат пешгирӣ карда шавад.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» ханӯз санаи 15 июли 2004 қабул карда шудааст, ки он аз 6 боб ва 25 модда иборат буда, маротибаи дуюм аст, ки аз тарафи мақомоти қонунгузорӣ такмил дода мешавад. Ин қонун асосҳои ҳуқуқии танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзиро ба танзим медарорад. Тағйиру иловаҳои навӣ воридшуда оид ба масъалаҳои техникаи ҳуқуқӣ, қоидаҳои имло ва мазмуни мантиқии меъёрҳои ҳуқуқиро дарбар мегиранд. Аз ҷумла матни қонун бо муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мутобик карда шудааст. Тағйироти дигар нисбати боби 2 қонун ворид шудааст,

ки меърҳои он боз мукамалтар шуданд. Дар қонуни пешина боби 2 ба салоҳияти мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ бахшида шуда, аз ду модда иборат буд ва тағйироти нав бошад, мазмуни меърҳои боби 2-юмро дар доираи се модда бо мазмуни «Салоҳияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ» ҷойгир намудааст. Яъне моддаи 3, 4 ва 4¹ ки нав мебошанд, ба салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ, ваколатҳои мақоми ваколатдори давлатӣ ва ваколатҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар соҳаи ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ бахшида шудаанд. Инчунин дар моддаи 8 қонун қисмҳои 2 ва 3 хориҷ карда шуданд, зеро қисмҳои мазкур дар қисмҳои 1 ва 4 моддаи 8 аллақай мазмунан такрор шуда буданд.

Дар моддаи 21 сархатҳои ҳафтум ва ҳаштум бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«- гузаронидани таҳқиқоти маҷмӯии хок ва агрохимиявии заминҳо бо тартиб додани харитаҳои тавсифи хусусиятҳои хокҳои кишоварзӣ;

- гузаронидани ташҳиси хусусиятҳои агрохимиявии хокҳо, шӯрнокии заминҳо ва муайян кардани сатҳи обҳои зеризаминӣ».

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мониторинги экологӣ» 25 март соли 2011 қабул шуда, аз 5 боб 22 модда иборат мебошад. Тағйири иловаҳои нав хусусияти мазмунӣ ва меърро дошта, аксаран тақмили техникаи ҳуқуқиро ба худ гирифтааст. Масалан дар моддаи 1-уми қонун, ки ба мафҳумҳои асосӣ бахшида шудааст, чунин тағйирот ворид карда шуд:

«- истифодабарандагони табиат – шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар намуди фаъолиятро мувофиқи талаботи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда, дар пешбурди он захираҳои табииро истифода мебаранд ва (ё) бо амалисозии он ба муҳити зист таъсир мерасонанд;».

Яъне дар ин ҷо қонунгузор тағйирот ворид карда, ба доираи мафҳуми «истифодабарандагони табиат» шахсони ҳуқуқӣ ва шахрвандонро, ки бе ташкили шахси ҳуқуқӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул мебошанд, низ илова намудааст, ки ин мазмуни доираи истифодабарандагони табиатро аниқтар мекунад. Ҳамзамон дар моддаи 4-уми қонун ки ба объектҳо ва субъектҳои мониторинги экологӣ бахшида шудааст, доираи субъектҳои он зиёд шуда, мазмунан дар қисми 2-уми моддаи мазкур чунин баён шудааст:

«- мақомоти худидоракунии шаҳрак ва дехот». Сархати 5-уми моддаи 9, ки ба салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи мониторинги экологӣ бахшида шудааст бо чунин тарз илова карда шуд:

«- тартиби муттаҳидсозии захираҳои иттилоотии субъектҳои мониторинги экологиро дар Системаи ягонаи давлатии мониторинги экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва истифодабарии онҳоро муайян менамояд;».

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти обуҳавошиносӣ» аз 6 боб 27 модда иборат буда, санаи 2 декабри соли 2002 қабул гардидааст, ки ба он 4 маротиба тағйири иловаҳо ворид карда шудааст. Тағйироти навбатӣ характери техникӣ-ҳуқуқӣ дорад. Аз ҷумла, дар ном ва матни моддаи 6 калимаҳои «мақомоти ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо» ба калимаҳои «мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» иваз карда шуданд. Дар сархати 2 қисми 1 моддаи 10¹ калимаи «яроқи» ба калимаи «силоҳи» иваз карда шуд. Дар қисми 2 моддаи 18 калимаҳои «мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроия» ба калимаҳои «мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» иваз карда шуданд.

Ҳамин тариқ қайд кардан ҷоиз аст, ки ҳар як санади меърӣ ҳуқуқӣ ҳангоми истифодабарӣ дар ҳаёти рӯзмарраи ҷамъият бо муносибатҳои навӣ ҷамъиятӣ ва мушкилиҳои татбиқи танзимнамоии ҳуқуқӣ рӯ ба рӯ мешавад, ки ин ҳолат боиси ворид намудани тағйири иловаҳои зарурӣ мегардад. Аз ин рӯ, дар амал татбиқ шудани як қонуни нав ва се қонуни тақмилдодашуда баҳри рушди соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зисти мамлакат мусоидат хоҳад кард.

Ямакова Ш.Э.,

мутахассиси шӯбаи қонунгузорӣ оид ба масъалаҳои аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Чихати беҳдошт ва амнияти давлат дар самти ҳифзу ҳуқуқҳои гуреза-паноҳҷӯянда, як қатор тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Заминаи ҳуқуқӣ ин қабулқонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли 2014 №1124 дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002 “Дар бораи гурезаҳо” (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2002, №4, қ.1, мод. 305; с. 2010, №1, мод. 14; с. 2012, №12, мод. 1013) мебошад, ки муфассал шарҳ дода мешавад.

Аз ҷумла: ба моддаи 2:

- сархати сеюм дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

«- ҷойи зисти муваққатӣ – ҷойи сукувати муваққатии шахсони паноҳҷӯянда ва аъзои оилаи онҳо, ки дар хусуси гуреза доништа шуданашон дархост пешниҳод намудаанд ё гуреза доништа шудаанд»;

- дар сархати чорум бошад калимаҳои «шаҳодатномаи муваққатии бақайдгирии дархост» ба калимаҳои «шаҳодатномаи муваққатии паноҳҷӯянда» иваз карда шуданд.

- сархати панҷум ва шашум бо мазмунҳои зайл илова карда шуданд:

«- маркази ҷойгиркунии муваққатӣ – маркази махсусгардонидашудаи мақомоти қорҳои дохилӣ барои ҷойгир кунӣ муваққатии шахсони паноҳҷӯянда ва аъзои оилаи онҳо, ки дар бораи гирифтани мақоми гуреза дар давраи гузаронидани чорабиниҳои ибтидоии айниятқунонӣ ва бақайдгирии пешбинӣ гардида дархост пешниҳод намудаанд;

- ҳуҷҷатисафарӣ – ҳуҷҷате, ки аз ҷониби мақомоти қорҳои дохилӣ ба шахсони гуреза доништа шуда барои аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун баромадан ва ба қаламравӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудан дода мешавад».

2. Моддаи 3 дар таҳрири зайл ифода шуд:

«Моддаи 3. Шахсони ба ҳимояи байналмилалӣ сазовор набуда ё эҳтиёҷи надошта

1. Муқаррароти Қонуни мазкур нисбат ба шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳо дар ҳолатҳои зерин татбиқ намегарданд:

- агар асосҳои қофӣ мавҷуд бошанд, ки онҳо эҳтимол ҷиноятҳои ҳарбӣ ё ҷиноятҳо ба муқобили сулҳ ва амнияти инсониятро содир

намудаанд, ки онҳоро санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон пешбинӣ намудаанд;

- агар асосҳои қофӣ мавҷуд бошанд, ки онҳо эҳтимол пеш аз ворид шудан ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди он ҷинояти вазнини хусусияти сиёсӣ надошта содир кардаанд;

- агар асосҳои қофӣ мавҷуд бошанд, ки онҳо эҳтимол дар содир намудани қирдори ҳилофи мақсад ва принципҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид гунаҳкоранд;

- агар онҳо аз ҳимоя ё кӯмаки мақомот ё муассисаҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид, ғайр аз Раёсати Комиссари Олии Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба қор бо гурезаҳо истифода бурданд.

2. Муқаррароти Қонуни мазкур ҳамчунин нисбат ба шахсоне татбиқ намегардад, ки давлати мансубияти шаҳрвандии ҳудро (маҳалли истиқомати пештараи ҳудро) бинобар сабабҳои иҷтимоӣ юиктисодӣ дар натиҷаи гуруснагӣ, эпидемия ё ҳолатҳои фавқулодаи табиӣ ва хусусияти техногенӣ дошта тарк намудаанд».

3. Ҳамзамон ба Қонун моддаи 3¹ бо мазмунҳои зайл илова карда шуд:

«Моддаи 3¹. Принципҳои қор бо шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳо

Қор бо шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳо дар асоси принципҳои зерин амалӣ гардонида мешавад:

- ғайри таъбиз;
- берун нақардан;
- муттаҳидшавии оила;
- маҳрамият;
- афзалияти ҳимояи манфиатҳои шахсони осебпазир.».

4. Дар моддаи 5:

- дар қисми 1:
- сархати дуюм дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

«- фаъолияти воҳидҳои мақомоти дахлдори қорҳои дохилро дар маҳалҳо роҳбарӣ ва назорат менамояд»;

- сархатҳои чорум ва панҷум дар таҳрири зайл ифода карда шуданд:

«- ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Низомномаи шаҳодатномаи гуреза, ҳуҷҷати

сафарӣ, инчунин чихати такмили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар ин соҳа таклифҳо пешниҳод менамояд;

- барои шахсони паноҳҷӯянда ва аъзои оилаи онҳо марказҳои ҷойгиркунии муваққатӣ таъсис дода, фаъолияти онҳоро таъмин менамояд»;

- сархати ҳаштум дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

«- дар асоси қарори комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза барои пешниҳод намудани мақоми гуреза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат медиҳад ё додани иҷозатро рад менамояд»;

- аз сархати нӯҳум калимаҳои «шуъбаҳои раводид ва бақайдгирӣ» хориҷ карда шуданд;

- дар сархати даҳум калимаҳои «бақайдгирии дархостро» ба калимаи «паноҳҷӯяндаро» иваз карда шуданд;

- сархати ёздаҳум ва дувоздаҳум дар таҳрири зайл ифода карда шуданд:

«- ба шахсоне, ки мақоми гуреза гирифтаанд, шаҳодатномаи гуреза, инчунин ҳуҷҷати сафари намунааш муқаррар шуда медиҳад;

- аз нав бақайдгирии ҳарсолаи гурезаҳоро якҷоя бо воҳидҳои дахлдор анҷом медиҳад»;

- сархати понздаҳум дар таҳрири зайл ифода шуд:

«- шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳоро ба қайд мегирад ва муҳлати бақайдгирии онҳоро тамдид менамояд»;

- дар сархати ҳаздаҳум аломати нукта ба аломати нукта вергул »» иваз карда шуданд;

- сархати нӯздаҳум бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«- дар сурати қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистонро ихтиёран тарк накардани шахсони шахсони паноҳҷӯянда ва гурезаҳо, дар доираи ваколати худ маҷбуран берун кардани онҳоро мутобики қонунгузори Тоҷикистон ба иҷромерасонад.»;

- дар сархати чоруми қисми 2 калимаҳои «дар ин бора ба мақомоти қорҳои дохилӣ хабар медиҳад» ба калимаҳои «вазифадораст бо риояи принципи берун накардан дар ин хусус воҳидҳои мақомоти дахлдори қорҳои дохилиро огоҳ созад» иваз карда шуданд.

5. Дар моддаи 6 ба қисми 2 сархати дуюм бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«— шахси дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунӣ қарор дошта, бинобар

ҳолатҳои дар кишвари мансубияташ бавучудода, метавонад бо тартиби пешбиниамудаи Қонуни мазкур бо дархост дар бораи гирифтани мақоми гуреза муроҷиат намояд»;

Дар қисми 4 калимаҳои «ҷузъи томи қишрҳои сарҳадӣ ё мақомоти амнияти миллий» ба калимаҳои «ҷузъи томи қишрҳои сарҳадии мақомоти амнияти миллий» иваз карда шуданд;

Дар қисми 5 калимаҳои «Ҷузъи томи қишрҳои сарҳадӣ ва мақомоти амнияти миллий» ба калимаҳои «Ҷузъи томи қишрҳои сарҳадии мақомоти амнияти миллий» иваз карда шуданд;

Дар қисмҳои 2, 6, 7, 9, 10, 13 ва 14 калимаҳои «ҳаҷдаҳсолагӣ», «шонздаҳсолагӣ» ва шонздаҳ ба калимаи «ҳаҷдаҳ» иваз карда шуданд;

Дар қисми 11 калимаҳои «комиссияи мақомоти қорҳои дохилӣ» ба калимаҳои «комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти қорҳои дохилӣ» иваз карда шуданд;

қисми 12 хориҷ карда шуд;

қисмҳои 13-16 мутобикан қисмҳои 12-15 ҳисобида шуданд;

қисми 16 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

“16. Комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза аз намояндагони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти қорҳои дохилӣ, мақомоти тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, мақомоти меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, мақомоти амнияти миллий, мақомоти қорҳои хориҷӣ иборат мебошад. Тартиби ташкил ва фаъолияти комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.”.

6. Номи моддаи 8 дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“Моддаи 8. Асосҳо барои рад кардани додани мақоми гуреза ба шахси паноҳҷӯянда”;

- матни қисм дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“Барои рад кардани додани мақоми гуреза ба шахси паноҳҷӯянда ҳолатҳои зерин асос мешаванд, агар:”;

- дар сархати панҷум калимаҳои “дигар давлате” ба калимаҳои “кишвари сеюми беҳатар” иваз карда шуд;

- дар сархати ҳафтум калимаҳои “дар бораи гуреза доништа шудан бо ариза муроҷиат накарда бошад” ба калимаҳои “бе сабабҳои узрнок бо дархост дар бораи хоҳиши гуреза доништа шуданаш муроҷиат накарда бошад” иваз карда шуданд.

7.Ба номи моддаи 9 низ тағйирот ворид шуда дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“Моддаи 9. Оқибати рад кардани додани мақоми гуреза”;

- қисми 1 дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“1. Дар сурате, ки агар ба шахси паноҳҷӯянда додани мақоми гуреза рад карда шавад, мақомоти қорҳои дохилӣ дар муҳлати то панҷ рӯзи қорӣ пас аз рӯзи қабули қарор дар ин ҳусус ба ӯ бо зикри сабабҳои радкунӣ ва тартиби овардани шикоят аз рӯи қарори қабулшуда, инчунин шарҳи вазъи ҳуқуқии минбаъдаи ӯ ва аъзои оилааш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон огоҳинома месупорад ё ирсол менамояд.”.

8.Номи моддаи 10 дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“Моддаи 10. Ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шахсони паноҳҷӯянда ва аъзои оилаи онҳо”;

- дар қисми 1:

- матни қисм дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“1. Шахси паноҳҷӯянда ва аъзои оилаи ӯ ҳуқуқҳои зерин доранд:”;

- сархати панҷум дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“- гирифтани ёрии иҷтимоӣ бо тартиби муайяннамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;”;

- сархати шашум бо мазмунӣ зайл илова карда шуд:

“- ҳуқуқ ба меҳнат ва фаъолияти соҳибқорӣ мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон;”;

- дар қисми 2:

- матни қисм дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“2. Шахсони паноҳҷӯянда, инчунин аъзои оилаи онҳо уҳдадоранд:”;

- сархати дуюм дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“- мақомоти қорҳои дохилиро дар давоми се рӯзи қорӣ дар бораи иваз намудани маҳалли истиқомат дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва оид ба мақсади аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон берун рафтан огоҳ созанд;”;

- Дар сархати қорум калимаи “тандурустӣ” ба калимаҳои “тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли” иваз карда шуданд.

9.Бо ҳамин тартиб моддаи 11 қисми 1 дар таҳрири зайл ифода

карда шуд:

“1. Асосҳо ва тартиби гуреза доништа шудани шахси дар Ҷумҳурии Тоҷикистон паноҳҷӯянда аз ҷониби мақомоти қорҳои дохилӣ бо роҳи муқаррар намудани талаботи зерин муайян карда мешаванд:”;

- аз сархати якум калимаҳои “ муайян намудани” хориҷ карда шуданд;

- қисми 5 калимаҳои “Комиссияи мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза” ба калимаҳои “комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза” иваз карда шуданд;

- дар қисмҳои 6 ва 7 калимаи “шонздаҳсолагӣ” ба калимаи “ҳаждаҳ” иваз карда шуд;

- қисми 9 дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“9. Шахси паноҳҷӯянда ба муҳлати 3 сол гуреза доништа шуда, ба ӯ ба ин муддат шаҳодатномаи гуреза дода мешавад. Ҳангоми дар давлати мансубияти шаҳрвандии (ё маҳалли истиқомати пештараи) ӯ боқӣ мондани ҳолатҳое, ки ӯ мавриди таъкиб қарор гирифта буд, дар асоси қарори комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти қорҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза муҳлати гуреза доништа шудани ӯ ва муҳлати амали шаҳодатномаи гуреза ба ҳар 3 соли минбаъда тамдид карда мешавад.”;

- қисми 10 хориҷ карда шуд;

- қисми 11 ва 12 мувофиқан қисмҳои 10 ва 11 ҳисобида шуданд;

- қисми 12 бо мазмунӣ зайл илова карда шуд:

“12. Шахсе, ки гуреза донистани ӯ рад карда шудааст, бинобар пайдо шудани ҳолатҳои нав ҳуқуқ дорад бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни мазкур такроран барои гирифтани мақоми гуреза ба мақомоти қорҳои дохилӣ дархост пешниҳод намояд.”.

10. Қисми 1 моддаи 12 бошад чунин ифода гардид:

- сархатҳои сеюм ва панҷум хориҷ карда шуданд;

- сархати даҳум дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“– мурочиат ба мақомоти корҳои дохилӣ дар маҳалли будубоши худ бо мақсади расонидани кӯмак ба ӯ ва аъзои оилааш дар барасмиятдарории ҳуҷҷатҳои сафарӣ дар мувофиқа бо мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон;”.

11. Дар номи моддаи 13 ҳам тағйирот ворид гардида дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“Моддаи 13. Қатъ гардидани мақоми гуреза ва маҳрум намудан аз он”;

- дар қисми 1:

- матни қисм дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“1. Мақоми гуреза қатъ мегардад, агар шахс:”;

- сархатҳои чорум ва панҷум бо мазмунӣ зайл илова карда шуданд:

“- ихтиёран аз ҳимояи давлати мансубияти шаҳрвандӣ ё истиқомати худ аз нав истифода барад;

- ихтиёран ба кишвари мансубияти худ, ки қаблан бинобар ҳаффи таъқибот тарк карда буд, баргардад;”;

- ба қисми 2 сархати дуюм бо мазмунӣ зайл илова карда шуд:

“- яке аз ҳолатҳои пешбиниамудаи моддаи 3 Қонуни мазкур ошкор гардад;”;

- қисми 3 ва 4 дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

“3. Қарор дар бораи қатъ гардидани мақоми гуреза ё маҳрум намудан аз мақоми гуреза аз ҷониби комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти корҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза қабул карда мешавад.

4. Огоҳинома оид ба қарори комиссияи муштараки доимоамалкунандаи назди мақомоти корҳои дохилӣ оид ба муайян намудани мақоми гуреза дар бораи қатъ гаштани мақоми гуреза ё маҳрум намудан аз мақоми гуреза бо нишон додани сабабҳои қабули қарор дар ин бора ва тартиби шикоят

овардан аз рӯи қарор аз ҷониби мақомоти корҳои дохилӣ на дертар аз панҷ рӯзи қорӣ пас аз қабули қарор ба ин шахс супорида ё ирсол карда мешавад.”.

12. Дар ҷумлаи якуми қисми 6 моддаи 14 баъд аз калимаҳои “Қонуни мазкур” калимаҳои “ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон” илова карда шуда, ҷумлаҳои дуюм ва сеюм дар таҳрири зайл ифода карда шуданд: “... Зимнан муҳлати амали шаҳодатномаи муваққатии шахси паноҳҷӯянда ё шаҳодатномаи гуреза аз ҷониби мақомоти корҳои дохилӣ ба муҳлати баррасии шикоят ва қабули қарор аз тарафи мақомоти суд тамдид карда мешавад. Ҳамзамон, аз тарафи мақомоти корҳои дохилӣ муҳлати бақайдгирии шахси паноҳҷӯянда ё муҳлати амали шаҳодатномаи гуреза ва иҷозати зисти онҳо тамдид карда мешавад.”.

13. Дар қисми 2 моддаи 15 калимаҳои “ҷойҳои суқунати муваққатии (марказҳои) гурезаҳо” ба калимаҳои “марказҳои ҷойгиркунии муваққатӣ” иваз карда шуданд;

- дар қисми 5 калимаҳои “мақомоти маҳаллии муҳоҷират” ба калимаҳои “мақомоти дахлдор” иваз карда шуданд.

14. Моддаи 18 бошад дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

“Моддаи 18. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.”. Тағйироту иловаҳои воридшуда тибқи риояи қонунҳои амалкунандаи ҷумҳурӣ ба инобат гирифташуда, дар сатҳи муайян намудани додани мақоми гуреза тартибу танзими дурустро мушаххас кардааст. Ҷунин талаботи қонунгузорӣ имкон медиҳад, ки дар Тоҷикистон воридшавӣ ва пешроҳи ҳамагуна шахсони ба терроризм алоқамандбуда гирифта шавад.

Носиров Д.Қ.,
мутахассиси шӯъбаи пешбари
ҳуқуқи байналмилалӣ

ҶАРАЁНИ ТАҲРИРИ КОДЕКСИ ГРАЖДАНӢ ДАР ТАҲРИРИ НАВ

Мутобиқи амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 июли соли 2013, тахти №АП-2257 гурӯҳи корӣ оид ба таҳияи Кодекси граждани дар таҳрири нав зери роҳбарии профессор М. З. Раҳимов таъсис дода шудааст. Гурӯҳи кори номбурда иборат аз 16 нафар буда, дар се зергурӯҳ тақсим шуда, вобаста ба се қисми Кодекси граждани корро идома дода истодаанд. Дар ин радиф бо иштироки аъзоёни гуруҳи корӣ, кормандони Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо дастгирии Ҷамъияти Олмонӣ оид ба ҳамкориҳои Байналмилалӣ чаласаи навбатии гурӯҳи корӣ дар озоишгоҳи «Сановбар»-и шаҳри Роғун аз 14 то 17 апрели соли 2014 оид ба муҳокимаи қисми дуюм ва сеюми Кодекси граждани дар таҳрири нав доир шуд.

Қобили зикр аст, ки хангоми муҳокимаи қисми дуюм ва сеюми Кодекси граждани, натавонӣ масъалаҳои вобаста ба истилоҳоти ҳуқуқӣ ба вуҷуд омад, инчунин намудҳои алоҳидаи шартномаҳо, ба монанди шартномаи таъмини барқ, шартномаи контрактатсия, шартномаи ҳада, масъалаҳои моликияти зеҳнӣ ва мерос, масъалаҳои ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ, меъёрҳои коллизсионӣ ва ғайра баррасӣ гардиданд.

Ҳамзамон, аъзоёни гуруҳи корӣ доир ба масъалаи дар муомилоти граждани иҷозат додани номи фирмавӣ, истифода бурдани нишондиханда барои ҳисобҳо ҳамчун ченак дар

меъёрҳои гуногуни Кодекси граждани, ҳифзи моликияти зеҳнӣ ва мерос, мушаххас намудани объектҳои моликияти зеҳнӣ, ба вуҷуд овардани сохтори ягонаи Кодекси граждани ва дигар масъалаҳои баҳснокро мавриди муҳокима қарор доданд.

Дар охир, гуруҳи корӣ таҳрири нави қисми дуюм ва сеюми Кодекси гражданиро аз назар гузаронид ва роҳбари гуруҳи корӣ профессор М. Раҳимов аз аъзоёни гуруҳ хоҳиш намуданд, ки фикру андешаҳои иловагии худро то чаласаи навбатӣ ба роҳбар ва котиби гуруҳи корӣ ирсол намоянд.

Розиқова А. Р.,
мутахассиси пешбари шуъбаи конунгузорӣ оид
ба меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, фарҳанг, илм ва
маориф

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ «МАСОИЛИ ҲУҚУҚИИ ИСЛОҲОТИ ҚОНУНГУЗОРИИ ЗАМИН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН»

Замин ҳамчун омили муҳими рушди сатҳи иқтисодии зиндагӣ ва манбаи асосии даромади аҳоли солҳои охир зери назари ҷиддии давлату ҳукумати кишвар қарор гирифтааст. Вобаста ба ин Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 23 апрели соли 2014 қайд карданд, ки дар раванди ислоҳот ба соҳаи кишоварзӣ ҳамчун яке аз соҳаҳои муҳими иқтисодии кишвар Ҳукумати Тоҷикистон эътибори аввалиндараҷа медиҳад, зеро ҳифзи амнияти озуқавории мамлакат аз сатҳи рушди ин соҳа вобастагии мустақим дорад.

Бо мақсади таҳлил ва баррасии ҳамаҷонибаи ислоҳот дар соҳаи замин дар таърихи 5 майи соли равон дар маҷлисигоҳи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мизи мудаввар дар мавзӯи «Масоили ҳуқуқи ислоҳоти қонунгузории замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» баргузор гардид. Дар чорабинии мазкур намоёндагони мақомоту идораҳои

давлатӣ, кормандон ва мутахассисони амалия, инчунин намоёндагони Воситаҳои ахбори умум фаъолона иштирок намуданд.

Кори мизи мудаввар бо сухани ифтитоҳии муовини аввали Директори Марказ, номзади илмҳои ҳуқуқ Баҳриддинов С.Э. оғоз гардид. Мавсуф қайд намуд, ки дар шароити ҳозира чараёни инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, бахусус соҳаи заминистифодабарӣ хеле тезу тунд буда, зарурияти таҳлил ва такмил додани қонунгузории заминро тақозо менамояд. Ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ, инкишофи инфрасохтори он ва таъмини зиндагии шоистаи аҳоли дар солҳои охир яке аз ҳадафҳои муҳими давлату ҳукумат қарор гирифтааст. Қайд кардан ба маврид аст, ки минбаъда ҳолати инкишофи қонунгузории замин бо татбиқ ва амалисозии дурусти меъёрҳои ҳуқуқӣ вобаста аст, ки дар ин самт аллакай Барномаи давлатии татбиқи Консепсияи инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи аграрӣ ва

хифзи муҳити зист (3 апрели соли 2012) қабул гардида, баҳри бартарафсозии камбудихои соҳаи кишоварзӣ равона карда шудааст.

Дар мизи мудаввар маърузаҳои «Хукуки субъектони хоҷагидории хориҷӣ ба қитъаи замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Таъмини амнияти озуқаворӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ба воситаи гузаронидани ислохот дар қонунгузории замин», «Хифз ва самаранокӣ оқилона истифода намудани заминҳои қорами обӣ», «Такмили қонунгузорӣ оид ба замин», «Сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масъалаҳои об ҳангоми гузаронидани ислохоти қонунгузории замин», «Проблемаҳои қонунгузории истифодаи қазри замин ва роҳҳои ҳалли мушкилоти он», «Баъзе аз проблемаҳои танзими ҳукукии ислохоти замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Роҷеъ ба баъзе масъалаҳои қонунгузории замин дар ҚТ» матраҳ гардида, мавриди баррасии мутахассисони соҳа қарор гирифт.

Дар рафти кори мизи мудаввар оид ба паҳлуҳои гуногуни ҳолати ҳукукии замин, самаранок ва мувофиқи тартиботи муқарраркардаи қонунгузории замин истифода бурдани қитъаи замин баррасӣ карда шуд. Аз ҷумла, қайд карда шуд, ки Кодекси амалкунандаи замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз санаи 13 декабри соли 1996 қабул гардидааст ва то имрӯз зиёда аз даҳ маротиба тағйиру иловаҳо ба он ворид карда шудааст. Вале бо вучуди ин Кодекси мазкур пурра ба талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳукуқӣ» ҷавобгӯ набуда, инчунин бо дигар санадҳои меъёрии ҳукукии

соҳаи мазкур низ дар муҳолифати меъёрҳо қарор дорад. Инчунин, меъёрҳои мавҷуданд, ки маъноӣ маҳдуд дошта, мазмунӣ пурраи объекти соҳаи заминистифодабариро дар бар гирифта наметавонанд ва ё ба духӯрагии татбиқи меъёрҳои ҳукуқӣ оварда мерасонанд. Масалан, мафҳумҳои «қитъаи замин» ва «заминистифодабарандагони дигар» зиёд ба ҷашм мерасанд. Масъалаи институти иҷораи замин ва иҷораи фаръӣ (субаренда)-и қитъаи замин дар Кодекси мазкур ба пуррагӣ танзим нашудаанд ва боиси дар амалия ба вучуд омадани нофаҳмию поймолкунии меъёрҳои ҳукуқӣ мегардад. Ҳамзамон, қайд карда шуд, ки Кодекси замин аз ҷиҳати техникӣ ва имлоӣ низ камбудихои зиёд дошта, ба такмилдиҳии меъёрҳо ниёз дорад.

Дар охири мизи мудаввар, иштирокчиён ба қисми мувоҳиса гузашта тақлифу пешниҳодотро манзури аҳли толор намуда ба саволҳои худ посухҳои пурра гирифтанд. Қайд карда шуд, ки Марказ тамоми тақлифу пешниҳоди воридшударо мавриди назар гирифта, барои такмил додани қонунгузории соҳаи замин кӯшиш ба харҷ медиҳад.

Ғуломҳайдаров Ҷ.М.,
сармутахассиси шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба
масъалаҳои аграрӣ ва хифзи муҳити зист

СЕМИНАРИ ИЛМӢ-АМАЛӢ ДАР МАВЗӢИ «ИМПЛЕМЕНТАТСИЯИ МЕӢЁРҲОИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР СОҲАИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ФАРҲАНГӢ»

Санаи 19 августи соли 2014 боташаббуси Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Нақшаи корӣ барои соли 2014 семинар дар мавзӯи «Имплементатсияи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои фарҳангӣ» баргузор гардид, ки дар кори он намояндагони вазорату идора ва муассисаҳои дахлдор инчунин намояндагонӣ ВАО иштирок намуданд. Дар семинар як зумра, масъалаҳо аз ҷумла, заминаҳои пайдоиш, рушд ва инкишофи конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба фаъолияти ҷамъоварии осорхонаҳо, ҳуқуқи байналмилалӣ фарҳангӣ, имплементатсияи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи китобдорӣ, конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба объектҳои мероси таърихӣ ва фарҳангӣ; татбиқи ҳуқуқҳои фарҳангӣ дар асноди давлатӣ оид ба фарҳанг, имплементатсияи меъёрҳои ҳуқуқӣ – байналмилалӣ дар соҳаи кори осорхонавӣ ва ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи мутахассисони соҳа матраҳ ва баррасӣ гардиданд.

Мақсад аз баргузории чорабини мазкур баррасӣ ва таҳияи пешниҳодот вобаста ба ҳалли масъалаҳои ҳалталаб дар самти ҳифзи ҳуқуқҳои фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ гардид.

Масъалаҳои дар семинари мазкур барраси гардида аз ҷиҳати илмӣ ва амалӣ баҳри рушди соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои фарҳангӣ, ошкор намудани камбудӣҳо ва мушкилоти ҷойдошта дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои фарҳангӣ, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқи фарҳангии шаҳрвандон мусоидат менамояд.

Директори Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон д.и.х., профессор Раҳимзода М.З. кори семинаро ӯсули бахшида, нахуст меҳмононро хайрамақдам гуфта, ба онҳо барои таваҷҷуҳашон ба ин масъала арзи сипос намуд.

Дар сухани ифтитоҳӣ худ Директори Марказ аз мақсади баргузории чорабинӣ иштирокчиёро муҳтасар огоҳ намуда, яқинд масъаларо зикр кард. Аз ҷумла, мавсуф оид ба фарҳанги миллий, мушкилоти соҳа, дастовардҳои конунгузорӣ дар замони истиқлолият, раванди таҳия ва татбиқи давлатии меъёрҳои тавассути

барномаҳои фарҳангӣ, театр, ва дар соҳаи осорхонаҳо, китобдорӣ вағайра қайднамуд. Раҳимзода М.З. иброз дошт, ки ба раванди истилоҳотсозӣ дар соҳа бояд таваҷҷуҳ махсус дода шавад.

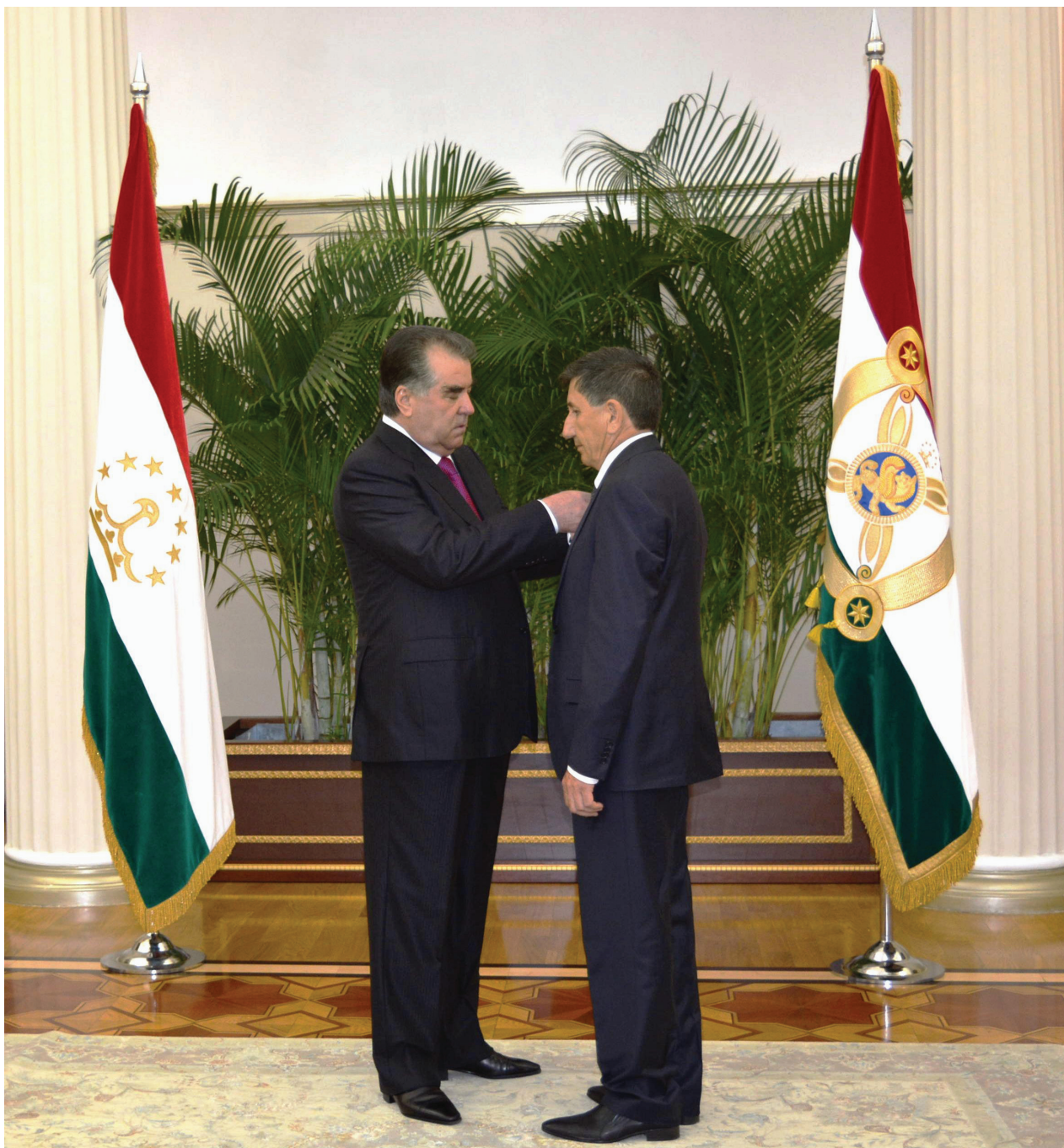
Сипас маърузаи Шарипов А.Қ. директори Осорхонаи миллии Тоҷикистон дар мавзӯи «Конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба фаъолияти ҷамъоварии осорхонаҳо» шунидашуд. Номбурда оиди масоили гуногуни соҳа андешаронӣ намуда, дар баромади худ оид ба таърихи пайдоиши аввалин осорхонаҳо дар ҷаҳон ва ҳам дар Тоҷикистон ёдовар шуд. Зимни суханронӣ илова намуд, ки баъзе аз олимони пайдоиши аввалин осорхонаҳо ба Ғарб ва баъзе ба Осиё мансуб медонанд. Ҷамчунин ӯ афзуд, ки аввалин осорхонаҳо дар ҷаҳон ба соли 291 п.м. ва дар Тоҷикистон бошад, ба солҳои 1934 рост меоянд. Инчунин қайд гардид, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин санади меъёрии ҳуқуқӣ соли 1996 ва баъдан соли 2004 вобаста ба фаъолияти осорхонаҳо қабул гардидааст. Ва доир ба масоили дигари вобаста ба конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба фаъолияти ҷамъоварии осорхонаҳо маълумоти муфассал дод.

Дар маърузаи дигар н.и.х., сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ Марказ Маҳмадшоев Ф.А. оиди масъалаҳои гуногунҷабҳаи вобаста ба ҳуқуқи байналмилалӣ фарҳангӣ, заминаҳои пайдоиши ин соҳа, рушд ва инкишофи он изҳори назар карда изҳор намуд, ки ин соҳа аз лиҳози назария ва амалия ба пуррагӣ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст.

Ҷамчунин Валиев А. аз муассисаи давлатии Китобхонаи миллии Тоҷикистон, баромади худро дар соҳаи китобдорӣ ба самъи иштирокчиён расонида иттилоъ дод, ки айни ҳол дар Тоҷикистон зиёда аз 2020 адад ёдгории таърихи арзи вучуд дорад.

Маърузаҳои дигар аз ҷониби Азизов М. Холов Б. ва Фирдавс Шарифзода аз Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигарон вобаста ба проблемаҳои соҳа пешниҳод гардид.

**Носиров Д.Қ.,
мутахассиси шуъбаи пешбари
ҳуқуқи байналмилалӣ**

29 августи соли 2014 Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон шумораи зиёди кормандони касбу кори гуногуни ҷумҳуиро ба истикболи 23-юмин солгарди Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон бо мукофотҳои давлатӣ, унвонҳои фахрӣ, ҷоизаҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рутбаҳои олии низомию махсус сарфароз гардонд.

Барои кашфиётҳои илмӣ ва корҳои илмӣ дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ, ки

ба тезондани пешрафти илм, рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ мусоидат менамоянд, барои хизматҳо дар таҳияи самтҳои афзалиятноки илм, тарбия ва омӯзондани кадрҳои илмӣ Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳимзода Маҳмад Забир бо унвони фахрии Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон сазовор гардид.

**КОРМАНДОНИ МАРКАЗ УСТОДИ МУХТАРАМ
РАҲИМЗОДА МАҲМАД ЗАБИРРО
БО ИН УНВОНИ АРЗАНДА ТАБРИК ВА МУБОРАКБОД МЕНАМОЯНД.**

Баробари раванд ва инкишофи ҷомеа дар сафҳаҳои таърих шахсони зиёде сабт мегарданд, ки бо эҷоду навоарӣ, касбу кор дар соҳаҳои гуногун шинохта шуда бо унвону ҷоизаҳо кадрдонӣ карда мешаванд. Дар қатори чунин шахсиятҳо имрӯз нафари дигаре, ки Тоҷикистонро муаррифӣ намуда бо ҷоизаи «Барои саҳмгузорӣ дар рушди интегратсияи ҳуқуқӣ дар фазои давлатҳои узви АвруОсиё» сарфароз карда шуд Файзулло Абдуллоев мебошад, ки самимона табрику таҳният мегуем.

Барои фаъолияти пурмахсул ва саҳм дар ташаккули фазои ҳуқуқӣ 19 июни соли 2014 дар шаҳри Санкт-Петербурги Федератсияи Русия дар Форуми IV байналмилалӣ ҳуқуқшиносон ба намояндаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Созмони иқтисодии АвруОсиё – судя Файзулло Абдуллоев барандаи ҷоизаи «Барои саҳмгузорӣ дар рушди интегратсияи ҳуқуқӣ дар фазои давлатҳои узви АвруОсиё» гардид. Ҷоизаро ба судя – Ф. Абдуллоев дар форуми номбурда Сарвазири Федератсияи Русия Дмитрий Медведев супурд, ки боиси ифтихор аст.

Мавсуф зодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1946 таваллуд шудааст, маълумоташ олӣ буда соли 1973 факултети ҳуқуқшиносии Университети давлатии Тоҷикистон ба номи В.И. Ленинро бо диплом аъло хатм кардааст.

Ф. Абдуллоев фаъолияти меҳнатнашро аз соли 1965 оғоз намуда, солҳои 1973-1974 и.в. ёрдамчию прокурори ноҳияи Роҳи оҳан, солҳои 1974-1976 таҷрибаомузи судҳои халқии ноҳияи Роҳи оҳан ва ш. Қурготеппа, солҳои 1976-1977 судяи суди ноҳияи Восеъ, солҳои 1977-1980 муовини раиси суди вилоятии Қулоб, солҳои 1980-1987 раиси суди шаҳри Қулоб, соли 1987-1990 муовини раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1990-1993 Вазири адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 1993-1995 сармутахассиси (ҳуқуқшиноси) Кумитаи телевизион ва радиоишунавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси ширкати юридикӣ мадад, солҳои 1995-2004 мушовири калони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муовини аввали

Вазири адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои 2004-2008 судяи Суди Иқтисодии Иттиҳоди давлатҳои Мустақил, солҳои 2008-2011 Раиси суди Иқтисодии Иттиҳоди давлатҳои Мустақил қор кардааст.

Аз моҳи январи соли 2012 инчониб судяи Суди Иқтисодии Иттиҳоди АвруОсиё мебошад.

Масъули чоп

Ответственный за выпуск

Табаров Фаридун

Маҷалла дар Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «VizaPrint» бо тарзи рақамӣ ба таърифи расидааст.

Ба матбаа 18.09.2014 супорида шуд. Ба чопаш 09.10.2014 иҷозат дода шуд. Қоғаз офсетӣ №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Тj. Қушӣи қоии шартӣ 10,0. Адади нашр 250 нуса. Супориши №6П040М.

**Маркази миллии конунгузории
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*734025. ш. Душанбе, қӯчаи А.Адҳамов, 13
телефон/факс 227-47-71
Индекси обуна 77710*

Журнал подготавливается для печати в Национальном Центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «VizaPrint».

Сдан в печать 18.09.2014г. Разрешен к печати 09.10.2014г. Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Тj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 250 экз. Заказ №6П040М .

**Национальный Центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

*734025. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13
телефон/факс 227-47-71
Подписной индекс 77710*

VizaPrint
центр цифровой печати

г. Душанбе, к. Техрон 21, тел.: 221 42 01, 221 42 04.